BERIGTEN

VAN HET

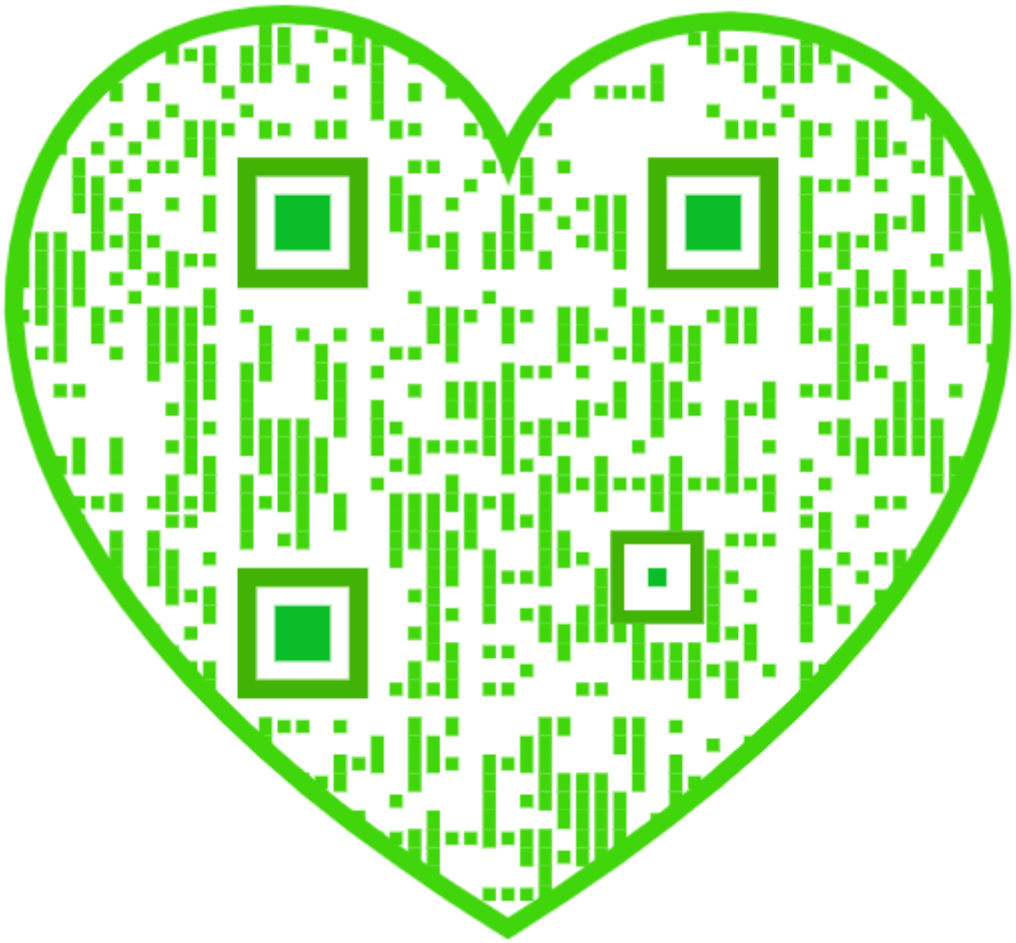
HISTORISCH GENOOTSCHAP

TE

UTRECHT.

VIERDE DEEL, EERSTE STUK.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1851.

PROEVE EENER GESCHIEDENIS

VAN HET GESLACHT

VAN NYENRODE.

UIT OORSPRONKELIJKE STUKKEN BEWERKT

DOOR

J. J. DE GEER.

Het tijdvak der middeleeuwen, met zijne vele dichterlijke schoonheden, heeft iets bijzonder aantrekkelijks voor den beminnaar der geschiedenis, en alle overblijfselen uit die lang vervlotene dagen wekken in meerdere of mindere mate zijne belangstelling op. Ook met welgevallen aanschouwen wij die grijze kasteelen, welke hier en ginds nog aan de verwoesting des tijds zijn ontkomen. Sommigen dezer adellijke huizen bezitten belangrijke archieven, waaruit men de betrekkingen en enkele levensbijzonderheden der voormalige bewoners leert kennen. Deze verzamelingen nu van middeleeuwsche oorkonden zijn, even als de familiepapieren, onzer aandacht dubbel waardig: want zij bevatten te zamen de voornaamste bouwstoffen voor de beoefening der Geslacht- en Wapenkunde, eene wetenschap, welker taak het steeds blijft, om, tot opheldering

van nog duistere gebeurtenissen, de lotgevallen en den stamboom na te sporen van die lang verstorven geslachten, waarvan de geschiedenis ons dan slechts enkele leden vermeldt, wanneer deze in gewigtige voorvallen betrokken zijn geweest. Als proeve van een dusdanig onderzoek geven wij thans onzen lezers de bijzonderheden van een voormalig geslacht, dat naar een oud kasteel, in de provincie Utrecht nabij het dorp Breukelen gelegen, den vermaarden naam van NYENRODE heeft gevoerd.

Een jonger zoon uit den stam van RUWIEL wordt voor het hoofd der heeren van NYENRODE gehouden [1]). De overeenkomst der oorspronkelijke wapens dezer beide geslachten en de naburige ligging der kasteelen van Ruwiel en Nyenrode schijnen voor deze afstamming te pleiten. Hoe dit zij, het geslacht van RUWIEL klimt op tot eene hoogere oudheid [2]), en niet vóór den aanvang der veertiende eeuw wordt de naam van NYENRODE in oude bescheiden vermeld.

---

1) Hoogstraten, Woordenboek, en anderen.

2) Het geslacht van Ruwiel (Ruele, Rueel, Ruweel) schijnt aanvankelijk den naam van Loef (Luf, Love, Louf) gevoerd te hebben. Arnold Loef wordt in 1226 als ridder vermeld. Een ander Arnold Loef Jacobsz. was in 1319 en 1320 schepen der stad Utrecht. Arnold, genaamd Loef, of Arnold Loef van Rueel komt in 1313 als kanonik, en in 1331 en 1338 als proost van St. Jan te Utrecht voor; hij stierf op den 1 Nov. 1340. Stadekin of Eustachius, zoon van IJsbrand Loef, overleed op den 23 Julij 1352. Vgl. Bondam, Charterboek, 312, 334, 341, 353, 355; van Mieris, Charterboek, II. 132; A. Matthaeus, Fund. eccl., in praefatione; Dagregister der abdij van Egmond, gevoegd achter de vertaalde Kronijk van Egmond, en anderen.

Een Love van Ruele komt in 1249 en 1259, en een Gijsbrecht van Ruele in 1272, 1277 en 1287 als ridder voor. Vgl. Bondam, 473, en v. Mieris, I. 367, 393, 467. Gijsbrecht van Ruele verwekte o. a. Gijsbrecht, ridder, Rover, Willem, kanonik van St. Pieter te Utrecht, Geertruid, gemalin van den ridder Wouter van Minden. Liebert Opstraet van der Moelen MS. In eene oorkonde van den 2 Jan. 1298, komt, tegelijk met den laatstgemelden Gijsbrecht van Ruele, ook een SPLINTER VAN RUELE voor, die welligt de stamvader van het geslacht van Nyenrode is geweest. Hij zegelde, naar men zegt, met een balk van keel op een veld van goud en een baarstel met vijf takken, welk wapen ook door de eerste heeren van Nyenrode werd gevoerd.

De reeks van dit ridderlijk geslacht vangt aan met een WILLEM [1]), of lieuer, een GIJSBRECHT VAN NYENRODE. Hij leefde in den tijd, toen Gui van Henegouwen door den invloed van zijn broeder Jan van Avennes, graaf van Holland, op den bisschoppelijken zetel van Utrecht was geplaatst. Die tijd kenmerkte zich door eene vredelievende verstandhouding tusschen Holland en het Sticht, maar ook door tooneelen van krijg en verwoesting, waarvan deze beide gewesten de noodlottige werking ondervonden. De geschiedenis verhaalt ons in het breede de bijzonderheden van den inval, welken het huis van Vlaanderen in het jaar 1303 in een gedeelte van Zeeland deed. Zij vermeldt daarbij, hoe de bisschop van Utrecht, bondgenoot van Holland, op den 25 Maart 1304 [2]) in den nachtelijken overval op Duiveland werd gevangen genomen, en hoe de Vlamingen vervolgens, ondersteund door die vermogende edelen, welke ten gevolge van een vroeger oproer uit Zeeland waren gebannen, een gedeelte van Holland, benevens de stad en ook bijna het geheele nedersticht van Utrecht aan hunne magt onderwierpen. Straks door den moed en het beleid van Witte van Haemstede weder uit Holland en het Sticht verdreven, behielden zij nogtans een vasten voet binnen de stad Utrecht, totdat eindelijk de zoon des graven van Holland, na de overwinning voor Zierikzee, zijne wapenen naar Utrecht gekeerd en ook daaruit, omstreeks het midden der maand Augustus van het jaar 1304 [3]), den Vlaamschen aanhang had verdreven [4]).

In deze benaauwde dagen verschijnt voor het eerst een GIJS-

---

1) Een Wilhelmus (Giselbertus?) Nyenroy komt voor, onder vele andere ridders en leenmannen van Gui van Henegouwen, bisschop van Utrecht, in eene oorkonde van het jaar 1303 bij Carpentier, Histoire de Cambray, dans les preuves, p. 90. Hij is vermoedelijk dezelfde persoon als Gijsbrecht, dien wij in het volgende jaar als heer van Nyenrode ontmoeten, te meer, daar de naam van Willem in het latere geslacht van Nyenrode onbekend is.

2) Dagregister der abdij van Egmond, blz. 256.

3) Huydecoper op Melis Stoke, III. D. blz. 389 en 432.

4) Zie J. P. Arend, Algemeene geschiedenis des Vaderlands, II. D. II. St., blz. 14—32, 54 en 55.

BRECHT VAN NYENRODE op het tooneel der geschiedenis. Terwijl de stad Utrecht nog door Jan van Renesse en andere Vlaamschgezinde edelen werd bezet gehouden, poogde onze GIJSBRECHT met zijne vrienden, door middel van zijn sterk kasteel Nyenrode, het gebied van den gevangen bisschop tegen hen te beschermen: immers Willem, oudste zoon des graven van Holland [1]), verbond zich op den 20 Julij 1304, om GIJSBRECHT VAN NYENRODE met goede trouwe te zullen ontzetten of te doen ontzetten, in geval deze, als dienaar des bisschops, op zijn huis werd belegerd. Ook zou de genoemde vorst aan GIJSBRECHT en zijne vrienden uit de goederen van het Sticht of uit die der vijanden alle schaden vergoeden, welke zij in de dienst van zijn oom, den Utrechtschen kerkvoogd, of in de zijne mogten lijden, en geen zoen met den vijand aangaan, zonder hen daarin te betrekken [2]).

Bij uitzondering der sloten van Montfoort, Vianen, Zuilen en Beusichem, was, volgens de getuigenis van gelijktijdige schrijvers [3]), het geheele nedersticht van Utrecht, gedurende de maand April van het jaar 1304, in de magt der Vlamingen geraakt. Hieruit mogen wij dus afleiden, dat ook GIJSBRECHT VAN NYENRODE aanvankelijk genoodzaakt was, om zijn huis aan den vijand over te geven. Maar, naauwelijks had Witte van Haemstede, tegen het einde der genoemde maand, binnen de vesten van Haarlem op nieuw den Hollandschen leeuw ontrold en den sluimerenden moed zijner landgenooten opgewekt, of de Vlaming was in eene enkele week uit Holland en het Nedersticht verdreven. Ook GIJSBRECHT VAN NYENRODE

---

1) Jan van Avennes, graaf van Holland, was in het vorige jaar, wegens zijn ziekelijken toestand, voor goed naar Henegouwen vertrokken en had toen het beleid der zaken in Holland en Zeeland overgegeven aan zijn oudsten zoon, den graaf van Oostervant, die hem kort daarna onder den naam van Willem III. is opgevolgd. Vgl. Algem. Gesch. d. Vaderl. II. D. II. St. blz. 16.

2) v. Mieris, II. 42.

3) Melis Stoke, D. III. B. VIII, blz. 156. De Klerk uit de laage landen, blz. 196.

onttrok zich toen weder aan de vreemde heerschappij en schaarde zich onder de beschermers van het vaderland en den wettigen landvorst. De trouwe dienst, toenmaals door hem en zijne vrienden aan den gevangen bisschop bewezen, verdient te meer onze aandacht, omdat hij die geheel uit eigene beweging betoonde: want tot dusverre bezat hij zijn kasteel in vrijen eigendom en was deswege, noch aan den kerkvoogd van Utrecht, noch aan den graaf van Holland, eenige manschap verschuldigd. Deze bijzonderheid verklaart ons intusschen de gewigtige en moeijelijke belofte van ontzet, welke de graaf van Oostervant, tijdens de gevangenschap des bisschops en in zulk een hagchelijk tijdsgewricht, aan onzen Stichtschen edelman deed. Eerst zeven jaren later droeg GIJSBRECHT den eigendom van zijn huis Nyenrode [1]), met vier morgen lands, strekkende van den Broekdijk [2]) tot aan de Vecht, aan Willem III. van Holland op, die hem daarmede te gelijkertijd tot een regt erfleen verleidde, op voorwaarde, dat dit kasteel van nu aan in tijden van oorlog voor den graaf en zijne dienaren steeds geopend zou worden [3]).

---

1) *Nyenrode*, *Nienrode*, *Nieuwenrode*, is blijkbaar zamengesteld uit het woord *Nieuw* en uit *Rode* of *Roede*, dat hier, even als in *Brederode* en andere soortgelijke benamingen, eene onbepaalde uitgestrektheid gronds zal beteekenen. Het woord *Nieuw* schijnt voorts op eene herbouwing te wijzen. In eene oorkonde van het jaar 1392 wordt dan ook melding gemaakt van 19 morgen lands, gelegen te Breukelen en genaamd *Oude Nyenrode* (zoo vindt men ook in een stuk van het jaar 1387 *Nuwennyedorp* en *Oudenyedorp*, bij v. Mieris III. 457). Volgens sommige ongenoemde kronijken zou dit Oude Nyenrode bekend zijn geweest onder de benaming van *Amenerode* (aangenaam gelegen oord?) en na eene verwoesting weder opgebouwd en *Nyenrode* of *Nieuwerode* genoemd zijn. Dr. Engelbert van Engelen MS. van het jaar 1717, in de archieven der stad Utrecht. Anderen stelien met minder waarschijnlijkheid, dat *Nyenrode* eene verbastering van *Nieuw Ruwiel* zoude zijn. Vgl. Hoogstraten.

2) *Broekdijk*, vermoedelijk voor *Broekel-* of *Breukeldijk*, d. i. de oude *dijk* of weg, welke naar *Broeclede*, *Bruekelede*, of Breukelen leidde.

3) Archieven van Nyenrode. Vgl. Matthaeus, De jure gladii, p. 265; v. Mieris, II. 119; Tijdschrift voor Gesch., Oudh. en Statist. van Utrecht, 1837, blz. 398. — Het was oudtijds niet ongewoon, dat de

De staatkunde van graaf Willem III. was gekenmerkt door een voortdurend streven, om de magt en het aanzien van Holland, ook ten koste van het Sticht, te verhoogen. Overigens had deze vorst, gedurende den Vlaamschen krijg, bij ondervinding het huis Nyenrode als eene sterkte leeren kennen, welke niet alleen door haar geringen afstand van de grenzen van Holland en de zetelstad van het Sticht, maar ook door eene gunstige ligging aan de belangrijke vaart langs de Vecht, steeds van het hoogste gewigt was te achten. Wat wonder, dat graaf Willem de persoonlijke kennis, waarin hij vroeger met GIJSBRECHT VAN NYENRODE was gekomen, en welligt ook het bewind of de afwezigheid [1]) van zijn oom, den Utrechtschen bisschop, zich wist ten nutte te maken, om aan Holland een vermogenden leenman te verbinden en om aan zich en zijne opvolgers tegelijk een punt in het Sticht te verzekeren, dat hun in tijden van oorlog aanzienlijke voordeelen kon verschaffen. Toen GIJSBRECHT dan ook op den 15 Aug. 1311 het huis Nyenrode aan den graaf van Holland opdroeg, aarzelde deze niet, om van zijne zijde plegtig te beloven, dat hij den nieuwen leenman in zijne dienst geheel schadeloos houden, en bij krijg of belegering zou helpen, ontzetten en voor verlies behoeden.

Na den dood van GIJSBRECHT VAN NYENRODE, die in het jaar 1311 nog eenmaal, en wel als schildknaap, voorkomt [2]), werd zijn broeder, of liever, zijn zoon SPLINTER op den 11 Mei 1346 door gravin Margaretha van Beijeren met het huis Nyenrode beleend, in gelijke manieren als deze daarmede reeds vroeger,

---

eigendom van vrije goederen door den bezitter aan een vreemden landvorst werd opgedragen. Aldus komen vroeger vele Stichtsche kasteelen en zelfs huizingen binnen de stad Utrecht als leenen der graven van Holland voor. Vgl. Matthaeus, De jure gladii, p. 265 seq.

1) Gui van Henegouwen werd als bisschop van Utrecht in het jaar 1311 door den paus op de kerkvergadering te Vienne ontboden en vertoefde daarna een geruimen tijd aan het Fransche hof. Vgl. Algem. Gesch. d. Vaderl. II. D. II. St., blz. 56 en 57.

2) Liebert Opstraet van der Moelen MS.

na het overlijden van GIJSBRECHT, door graaf Willem IV. was verleid [1]). Het is bekend, dat de genoemde vorst in het jaar 1337 zijn bewind aanvaardde en in 1345 het bloeijende leven verloor. GIJSBRECHT VAN NYENRODE moet dus tusschen de jaren 1337 en 1345 zijn overleden. Na het jaar 1311 wordt hij evenwel niet meer genoemd, terwijl daarentegen zijn leenvolger, die nu eens GERARD SPLINTER [2]), dan weder enkel SPLINTER of GERARD VAN NYENRODE heet, tijdens het leven van GIJSBRECHT meermalen voorkomt. Hieruit is te vermoeden, dat deze GERARD SPLINTER reeds voor den dood van GIJSBRECHT de leengoederen van Nyenrode bij overdragt of anderzins heeft bezeten. Zoo wordt hij in de jaren 1315 en 1319 vermeld als schildknaap en vriend of bloedverwant van Gijsbrecht van Ruwiel, te zamen met de ridders Hubrecht van Vianen en Jacob van Lichtenberg en met de schildknapen Zweder van Montfoort, Zweder van Vianen, Rover van Montfoort, Hendrik van Loendersloot, Gijsbrecht van den Poel, Jacob van der A en Rover van Ruwiel [3]). Op den 16 Oct. 1317 bleef hij borg voor Wouter van Minden bij den graaf van Holland, en op den 8 Jan. 1321 voor den graaf van Holland bij Zweder van Montfoort. Hij trof op den 13 Maart 1326, benevens andere edelen geland aan de Vecht, eene overeenkomst met den graaf van Holland omtrent het slaan van eenen dam over de genoemde rivier. Vervolgens komt hij, op den 10 Nov. 1327,

---

1) Archieven van Nyenrode.

2) Hic Gisberti Nienrodii frater, imo vero, filius, et quidem binominis, utpote Gerardus Splinterus vocitatus, id quod ex vetustissimis Egm. abb. comment. perspicue placuum. Jan. Douza in Arn. Buchelii MS.

3) L. Opstraet van der Moelen MS. Dit handschrift intusschen bestaat uit elf deelen in folio en werd omstreeks het midden der 17de. eeuw door den schrijver vervaardigd. Het bevat omtrent verschillende vaderlandsche geslachten eene menigte van belangrijke aanteekeningen, welke grootendeels uit echte stukken zijn genomen. Ook over het geslacht van Nyenrode zijn ons daaruit eenige bijzonderheden welwillend medegedeeld door den tegenwoordigen bezitter Jhr. Mr. L. H. van Asch van Wijck, te IJsselstein.

voor als borg van den bisschop van Utrecht bij den graaf van Holland, en in 1338 wordt hij weder als schildknaap genoemd. In het jaar 1339 hield hij eenen tiend, gelegen te Eemnes binnendijks, in leen van de abdisse van Elten [1]), terwijl hij omstreeks dien zelfden tijd met de goederen van Nyenrode door graaf Willem IV., en in 1346, bij herhaling, door gravin Margaretha van Beijeren werd verleid. Deze GERARD SPLINTER overleed waarschijnlijk omtrent het jaar 1357 [2]), nalatende eenen zoon, GIJSBRECHT VAN NYENRODE geheeten, dien hij, naar het schijnt, had verwekt bij MARIA PERSIJN, genaamd VAN VELSEN, eene dochter van Johan Persijn, heer van Velsen, Waterland, de Lier en Souteveen, en van Jutte van Brederode. Doch de bewijzen, waarop dit vermoeden berust, behooren tot de geschiedenis zijns zoons, tot welker behandeling wij thans overgaan.

Deze GIJSBRECHT VAN NYENRODE nu was buiten twijfel het beroemdste lid van zijn geslacht en werd om die reden welligt door zijne nakomelingen als bij voorkeur voor hun stamvader gehouden [3]). In het jaar 1355 treedt hij in de geschiedenis op, als een strijdhaftig ridder van Holland, maar tevens als een geducht tegenstander van den Utrechtschen kerkvoogd. Toen hertog Willem van Beijeren op den 11 Nov. van het genoemde jaar den oorlog aan het Sticht had verklaard, ontzeiden, te gelijk met dezen vorst, verscheidene Stichtsche edelen, en onder hen ook GIJSBRECHT VAN NYENRODE, hunne vriendschap aan den bisschop [4]). Gedurende den veldtogt van dien winter ontmoeten wij onzen ridder aan de zijde van Jan van Egmond in een gevecht tegen de stedelingen van Bunschoten,

---

1) v. Mieris, II. 190, 248, 381, 448 en 617.

2) Zijn zoon werd, volgens zeker handschrift, in het jaar 1358, na het overlijden van Splinter, met het huis Nyenrode verleid.

3) Zie de verklaringen omtrent het geslacht van Nyenrode, achter dit vertoog gevoegd.

4) Oude Holl. Divisie Kron. Div. 25. Cap. IX. Origines Culenburgicae en de Vermeerderde Beka in Matthaei Anal. Tom. III. p. 248 et 615; Suffridi Petri Appendix ad chron J. de Beka, p. 142, en anderen.

waarbij deze laatsten zeventig strijders verloren [1]). In het begin des volgenden jaars viel bisschop Jan van Arkel onverwachts in Amstelland en verwoestte de steden van Weesp en Muiden. Zoo spoedig mogelijk werd toen door GIJSBRECHT VAN NYENRODE, op last van den Hertog, een strijdhaftig heir binnen Naarden verzameld. De morgenstond van den 14 Maart 1356 was aangebroken, toen GIJSBRECHT aan het hoofd der Hollandsche krijgsbenden zijne vesting verliet en den togt wendde naar het dorp Soest, dat, uit weerwraak der door de Stichtschen kort te voren gepleegde verwoestingen, in de asch wordt gelegd. Bij het gezigt dier vlammen, trekt Otto van Laar, des bisschops maarschalk van Femland, aan de spitse der burgers van Amersfoort, den vijand, met ontwondene banieren, tegen. Hevig is de eerste ontmoeting: NYENRODE wordt daarbij zwaar gewond en door de zijnen uit het gevecht gedragen; nu vallen de grafelijke benden met vernieuwde woede op de Stichtschen aan en behalen op het einde eene zege, welke aan den dapperen van Laar en aan zes en dertig kloeke burgers van Amersfoort het leven kostte. Doch beducht voor het naderend leger des bisschops, spoedden de Hollanders zich daarop langs ongebaande wegen naar hunne legerplaats terug en voerden den half dooden veldheer, op lansen gedragen, Naarden weder binnen [2]). De eerste mannelijke leeftijd, waarin NYENRODE toen nog verkeerde, en eene natuurlijke kracht schijnen hem spoedig van zijne wonden hersteld te hebben, daar hij in het volgende jaar 1357 weder als handelende voorkomt [3]) en door hertog Willem voor zijne bewezene diensten met het baljuwschap van Kennemerland en Friesland werd beloond [4]). In

---

1) R. Snoi Rer. Bat. lib. IX. p. 125, editio Sweertii.

2) Oude Holl. Div. Kron., Div. 25. cap. XII; Joh. a Leydis, Chron. Belg, lib. XXX. cap. 12; de Vermeerderde Beka in Matthaei Anal. III. 250; Buchelius in Hedam, p. 255, en anderen.

3) v. Mieris, III. 27.

4) Volgens eene oorkonde, vermeld op een ouden inventaris der archieven van Nyenrode, doch thans niet meer voorhanden. Vgl. v. Mieris, III. 36.

het jaar 1358, zoo al niet vroeger [1]), beërfde hij de leengoederen van Nyenrode, en ook omstreeks dien zelfden tijd verzoende hij zich volkomen met bisschop Jan van Arkel. Immers op den 10 Junij 1358 verzekerde hij door een plegtigen eed aan dezen kerkvoogd, dat hij voortaan diens belangen, waar hij het met eere vermogt, zou bevorderen, daarbij nog de belofte voegende van zich nimmer binnen zijne lage geregten eenige hooge heerlijkheid, ten koste des bisschops, aan te zullen matigen [2]).

In het begin van dat zelfde jaar 1358 was hertog Willem van Beijeren door krankzinnigheid onbekwaam tot de regering geworden en door zijn broeder Albrecht in het bewind zijner graafschappen opgevolgd. Het was vooral de Hoeksche partij, aan welke de verkoren Ruwaard zijne verheffing had te danken, en een gevolg daarvan was, dat de Hoeksche edelen aanvankelijk in zijne bijzondere gunstbewijzen deelden. In de plaats van GIJSBRECHT VAN NYENRODE [3]), dien wij kort te voren als een ijverig Kabeljaauwschgezinden edelman leerden kennen, werd nu Reinold van Brederode door hertog Albrecht tot baljuw van Kennemerland en Friesland aangesteld. Deze willekeurige daad kon niet anders dan de verbittering van NYENRODE en zijne vrienden verwekken. Brederode ging, om zijne nieuwe betrekking te aanvaarden: maar ziet, in de duinen nabij Kastrikum gekomen, valt hij plotseling in eene hinderlaag der Kabeljaauwschen, die zich daar achter de struiken hadden verborgen; drie zijner volgelingen worden hem afge-

---

1) Uit eene aanteekening van L. Opstraet van der Moelen, zou men kunnen opmaken, dat hij reeds vroeger heer van Nyenrode is geweest, indien het daarbij geschreven jaartal 1350 juist is.

2) Matth., De jure gladii, p. 420, en Tijdschrift van Utrecht, 1837, blz. 400.

3) Alle oude en nieuwere geschiedschrijvers noemen hier een Jan van Bloemenstein, die in de gebeurtenissen, welke uit deze willekeurige daad zijn gevolgd, volstrekt niet meer voorkomt, terwijl Gijsbrecht van Nyenrode daarin eene hoofdrol speelt.

slagen en gedood, en hij zelf ontkomt ter naauwernood, door de snelheid van zijn paard, aan het dreigend gevaar, vlugtende in de kerk van Kastrikum. Door de ingezetenen van het dorp teruggedreven, bergde zich een deel der aanvallers op het nabijgelegen slot Heemskerk, dat vervolgens door Dirk van Polanen, op last van den Hertog, werd belegerd; doch GIJSBRECHT VAN NYENRODE en eenige andere edelen namen met hunne gezellen de wijk naar Delft, welke stad toen mede in onmin met den Ruwaard verkeerde. Aan het hoofd der poorters en vreemde krijgsbenden togen zij uit en verwoestten de sloten van Polanen en Binkhorst; ja, hunne stoutmoedigheid ging zoo ver, dat zij zelfs binnen 's Gravenhage des hertogs kerkers openbraken en daaruit de gevangen Delvenaars verlosten [1]). Hertog Albrecht sloeg het beleg voor Delft. Onder aanvoering van NYENRODE en zijne vrienden, gaven de belegerden aanvankelijk den belegeraars niets toe in hardnekkigheid en dappere feiten. Dan, na eene verdediging van tien weken begon de moed hun te ontzinken. Te vergeefs poogde NYENRODE de vergaderde gemeente nog te bewegen, om in het open veld eene laatste kans der wapenen te beproeven: bij verdrag van den 20 Mei 1359 gaf de stad zich over. NYENRODE en de andere edelen, die tegenwoordig waren geweest bij den overval in de duinen van Kastrikum, waren buiten den zoen gesloten [2]). Een hunner, met name Hendrik van der Woerd, werd op den kerktoren betrapt en aanstonds onthoofd; doch NYENRODE en zijne overige vrienden hadden zich nog bij tijds heimelijk uit de stad weten te redden en gelukkig het slot te Heusden bereikt. Hier werden zij op nieuw een jaar lang op last van den Ruwaard belegerd, totdat zij eindelijk, op voorspraak van Otto heer van Arkel, door hertog Albrecht in genade werden aangenomen, op voorwaarden, dat zij hem behoorlijk om vergiffenis verzoeken en binnen den tijd van twee

---

1) Vgl. van Wijn, Huiszittend leven, D I. bl. 645 en volgg.
2) v. Mieris, III. 92, 93 en 94.

jaren, tot boete hunner weerspannigheid, eene bedevaart naar Jeruzalem zouden doen [1]).

Op den 1 Februarij 1362 was GIJSBRECHT VAN NYENRODE, naar het schijnt, teruggekeerd van den pelgrimstogt, welken hij naar het heilige graf en naar de rustplaats van St. Catharina op den Sinaï had ondernomen, dewijl hij toen en bij herhaling op den 19 Jun. 1363 weder voorkomt, als getuige van bisschop Jan van Arkel [2]). Ook was hij nu volkomen verzoend met hertog Albrecht van Beijeren, die hem in het jaar 1367 met al zulke landen verleidde, als Otto van den Poel vroeger binnen het ambacht van Minden in het geregt des heren van Langerak van de grafelijkheid had gehouden [3]). Wij zullen later zien, dat deze goederen vermoedelijk aan GIJSBRECHT VAN NYENRODE waren aangekomen door huwelijk met eene dochter van den genoemden Otto van den Poel; doch volgen wij hem vooraf ten einde toe op zijn ridderlijken loopbaan. In 1374 was de krijg tusschen Holland en Utrecht op nieuw ontstoken, terwijl hertog Albrecht op den 2 Mei van dat jaar met eene sterke krijgsmagt het beleg sloeg voor Gildenburg, een slot, dat kort te voren door de gilden van Utrecht tot bescherming eener nieuw gegravene vaart naar de Lek te Vreeswijk was gesticht. Onder de keur van ridderen en schildknapen, welke zich op den 9 Mei het eerst nabij de sterkte waagden en haar uit kleine donderbussen met lood bestookten, treffen wij ook nu weder GIJSBRECHT VAN NYENRODE aan. De hoofdlieden, die op het slot het bevel voerden, lieten de brug nedervallen, een deel der bezetting liep af en wierp zich op de stoutmoedige belegeraars: NYENRODE werd gewond en met enkele anderen gevangen genomen, terwijl een aantal

---

1) Vgl. Algem. Geschied. d. Vaderl., II. D. II. St. blz. 250—253 en de aldaar aangehaalde schrijvers, bij welke nog kunnen gevoegd worden de Vermeerderde Beka en de Chronica de Hollant, in Matthaei Anal., III. 251—254, V. 570—573, R. Snoi Rer. Bat. lib. IX. p. 126 et 127 en anderen.

2) v. Mieris, III. 137 en 152.

3) A. van Buchel MS.

donderbussen in handen der burgzaten geraakte. Van zijne wonden hersteld, werd de gevangen ridder door de belegerden tot bemiddelaar tusschen hen en den Hertog gekozen en bewerkte een verdrag, waarbij de bezetting op den 1 Junij 1374 zich overgaf [1]). — In de jaren 1375, 1379 en 1380 komt GIJSBRECHT VAN NYENRODE achtereenvolgens voor als raad van hertog Albrecht van Beijeren [2]). In 1385 nam hij in pacht, van het kapittel van St. Pieter te Utrecht, het geregt, de tienden en tinsen van Breukelerveen en Tienhoven onder Maarsenveen. Bij die gelegenheid waren zijne borgen: Splinter van Loendersloot, ridder, Jacob van Zuylen, Alfer van der Leegerhorst, Huge van Loendersloot, Hendrik van Vliet, Dirk van Rijn, Gerrit van Rijnevelt, Ernst van Hinderstein en Jacob van Rietvelt, schildknapen [3]). Vijf jaren later ontmoeten wij NYENRODE weder als getuige van den bisschop van Utrecht [4]); op den 12 April 1393 komt hij als maarschalk van Eemland [5]) en op den 20 Junij van dat zelfde jaar ook weder als raad van hertog Albrecht van Beijeren voor [6]).

Niet lang te voren beheerschte nog de schoone en bekoorlijke Aleid van Poelgeest het hart van dien vorst en deed door haar vermogenden invloed het vuur der tweedracht steeds meer en meer ontvlammen. Het was toen de Kabeljaauwsche partij, welke bij voorkeur werd begunstigd. Eenige van hare edelen, onder welke ook GIJSBRECHT VAN NYENRODE, hadden reeds op den 17 Oct. 1391 een verbond gesloten, waarbij zij aan den hertog en diens huis, zoowel als aan elkander, trouw en hulpe zwoeren tegen een ieder, die hen zou zoeken te belasten. Albrecht

---

1) Vgl. Algem. Geschied. d. Vaderl., II. D. II. St., blz. 295 en 296 en de daar aangehaalde schrijvers, waarbij men kan voegen Origines Culenburgicae in Matthaei Anal., III. 619 et 620, en anderen.
2) V. Mieris, III. 301, 347, 361, 362, 366.
3) L. Opstraet van der Moelen MS.
4) Matth., De jure gladii, p. 318.
5) A. van Buchel MS. Vgl. A. Matth., de Nobilitate, p. 351.
6) v. Mieris, III. 598. Zie ook 604.

bekrachtigde dit verbond en beloofde aan deze edelen wederkeerige bescherming [1]). In den nacht tusschen den 21 en 22 Sept. 1392 werd de heerschzuchtige minnares op het Binnenhof te 's Gravenhage door de aanzienlijkste Hoeksche edelen vermoord. Het schijnt, dat de gunst, waarmede de gevierde schoone door den Hertog was overladen, ook onmin had doen ontstaan tusschen hem en zijn oudsten zoon, den graaf van Oostervant, die althans door de Kabeljaauwsche partij als medepligtig aan dien moord werd voorgesteld en alzoo genoodzaakt was om de wijk naar Altena te nemen. Hertog Albrecht sloeg eerlang het beleg voor dit slot. Ook bij deze belegering was GIJSBRECHT VAN NYENRODE op nieuw met zijne manschappen zijnen leenheer ten dienste gekomen [2]). Op den 9 Jan. 1394, kort vóór of na dit beleg, had hij zich ook verbonden om het huis Wulverhorst, hetwelk door hertog Albrecht in het jaar 1374 met kracht van wapenen was gewonnen, ten behoeve des hertogs te zullen houden en bewaren, opdat daaruit geene schaden aan de landen, vrienden of onderdanen van Holland zouden geschieden [3]). Niet lang daarna, tusschen den 3 Aug. en 3 Nov. 1396, was GIJSBRECHT VAN NYENRODE den eindpaal zijns levens genaderd en

---

1) v. Mieris, III. 582 en 583; vgl. 643.

2) Men vindt, volgens getuigenis van A. van Buchel, in de laatste rekening des heeren van Arkel, als rentmeester van Holland, loopende over 15 weken en eindigende den 15 April (1394?), de navolgende post:

»Item h. Gijsbert van Nyenrode betaelt ende hij mit sijnen gesellen verteerden ende mits een peert, dat Dirck van Jutphaes verloes, die met h. Gijsbert mijn heere ten dienste gecomen was voirden huse van Althena, LJ Dordrechtse gulden ende XX *g.*, facit, elcken gulden voir XXVJ gr. gerekent, V ℔, X ss., V den."

Het blijkt voorts uit echte stukken, dat Jan van Arkel in het begin van 1394 rekening heeft gedaan van het rentmeesterschap van Holland, hetwelk hij slechts ruim een jaar bekleedde. Zie van Wijn, Nalezingen op Wagenaar, blz. 194—196. Het beleg van Altena wordt door Wagenaar en Bilderdijk in 1393 gesteld, doch door den heer J. P. Arend in het begin van 1395. De waarheid ligt hier welligt in het midden, zoodat het beleg van Altena tot het begin van 1394 zal moeten gebragt worden, terwijl de graaf van Oostervant op den 28 Nov. 1394 weder met zijnen vader kan verzoend geweest zijn. Vgl. v. Mieris, III. 620.

3) v. Mieris, III. 605.

bragt door den dood zijne aanzienlijke goederen, met den roem zijner wapenfeiten, aan zijne nakomelingen over.

Na aldus den lezer met eenige bijzonderheden uit het leven van GIJSBRECHT VAN NYENRODE bekend gemaakt te hebben, gaan wij over, om zijne naaste betrekkingen te vermelden. Zijn vader GERARD SPLINTER VAN NYENRODE schijnt, gelijk wij reeds boven zagen, gehuwd te zijn geweest met eene dochter van den ridder Johan Persijn, heer van Waterland, Velsen, de Lier en Souteveen, en van Jutte van Brederode. Deze Johan Persijn nu was op den 20 December 1353 der wereld overleden [1]), zonder erfzoon na te laten. Hij had echter op den 24 Julij 1331 van graaf Willem III., tot belooning der verdiensten van zijn vader Nicolaas Persijn [2]), het gunstbewijs verworven, dat zijne leengoederen, bij gemis van een zoon, op zijne oudste dochter zouden overgaan, of wel op zijn oom Johan Persijn [3]), indien hij kinderloos overleed [4]). Zoo gingen dan de goederen van Waterland, Velsen, de Lier en Souteveen in het jaar 1353 over op Catharina Persijn genaamd van Velsen, de oudste der dochters van Johan Persijn en Jutte van Brederode [5]). Catharina volgde omstreeks het jaar 1372 hare ouders in den dood, zonder kinderen na te laten uit haar echt met den ridder Willem van Wesemale,

---

1) Dagregister van Egmond. Deze Johan Persijn had eenen broeder, met name Simon van Velsen. Nicolaas en Dirk, Simons zonen van Velsen, en Johan Persijn, hun oom, komen te zamen in het jaar 1349 voor. A. van Buchel MS.

2) Deze Nicolaas Persijn, Johans zoon, ridder, was op den 25 Maart 1304, gedurende den Vlaamschen krijg, te gelijk met Dirk Persijn, voor zijn vaderland gestorven. Zie Dagregister van Egmond, blz. 256. Dirkje Klaas Dirks Persijns dochter komt voor in 1331. A. van Buchel MS.

3) Deze Johan Persijn was bijgenaamd de oude, in onderscheiding van zijn neef Johan Persijn, heer van Waterland; hij overleed op den 25 Maart 1334. Zie Dagregister van Egmond.

4) v. Mieris, II. 521.

5) Vgl. v. Mieris, III. 7. Jutte, gemalin van Johan Persijn, heer van Waterland, overleed op den 6 Junij 1346. Zie Dagregister van Egmond.

maarschalk van Brabant 1). Als hare naaste bloedverwanten en erfgenamen kwamen toen Goede, vrouwe van Bergen in Kennemerland, en GIJSBRECHT VAN NYENRODE op. Goede nu, weduwe van Floris van Haemstede, was de erfdochter van Jan van Bergen, in zijn leven baljuw van Zuid-Holland 2), en van eene jongere zuster van wijlen Catharina van Wesemale 3); en, dewijl GIJSBRECHT VAN NYENRODE te gelijk met deze Goede als naaste erfgenaam der voormelde Catharina voor de goederen van Waterland, Velsen, de Lier en Souteveen opkwam, wordt het waarschijnlijk, dat ook zijne moeder 4) eene dochter van Johan Persijn en Jutte van Brederode is geweest.

De heeren Persijn, wier geslacht tot eene hooge oudheid opklimt 5), bezaten voormaals de heerlijkheden van Waterland en den Zeevang 6) als vrije eigene goederen, totdat een Johan Persijn 7) deze bezittingen in het jaar 1282 aan graaf Floris V. verkocht, in ruiling tegen de heerlijkheden van de Lier en Sou-

---

1) v. Mieris, III. 220.

2) v. Mieris, II. 209, 242.

3) v. Mieris, II. 437.

4) Simon van Leeuwen, Bat. Illustr., blz. 1047, stelt met minder waarschijnlijkheid, dat Maria Persijn, gezegd van Velsen, de *gemalin* en niet de *moeder* van Gijsbrecht van Nyenrode zij geweest. Immers Goede van Bergen, kleindochter van Johan Persijn, was reeds in 1327 gehuwd (v. Mieris, II. 437), en Gijsbrecht van Nyenrode overleed in 1 96.

5) Een Diederik Persijn komt reeds voor in de jaren 1162 en 1168. v. Mieris, I. 108 en 113. Johan Persijn wordt vermeld in 1204 en 1216; hij stierf den 20 Sept. 1224. v. Mieris, I. 143, 144, 165. Dagregister van Egmond. Een Nicolaas Persijn ontmoeten wij daarna van 1227 tot 1252. v. Mieris, I. 203, 205, 208, 212, 216, 217, 222, 223, 267.

6) *Zeevang* is eene verkorting van *Zevenvang* (*Sevenvanc*). Deze heerlijkheid be*ving* of bevatte welligt oudtijds *zeven* schoutambten of buurschappen, waarvan er vijf in eene oorkonde van het jaar 1277 genoemd worden, te weten, *Werder*, *Middela*, *Ettersem*, *Drei* en *Bottinghen*. Zie Kronijk van het Historisch Genootschap, 1850, bl. 224.

7) Dezelfde, die in 1268 de stad Haarlem zoo ridderlijk beschermde tegen een aanval der Kennemers en op den 26 Dec. 1283 overleed. Zie Dagregister van Egmond.

teveen en op voorwaarde, dat zijn zoon Nicolaas Persijn met de helft van Waterland in onversterfelijk erfleen zou worden beleend [1]). GIJSBRECHT VAN NYENRODE verzocht dan nu, als erfgenaam van Catharina van Wesemale, op den 4 Jan. 1373 van hertog Albrecht van Beijeren, ruwaard van Holland, om de beleening van deze helft der goederen van Waterland, onverminderd het regt, dat Goede van Haemstede, vrouwe van Bergen, daartoe bezat. Dit verzoek, toen gedaan in tegenwoordigheid der ridders Philips van Polanen en Dirk van Raaphorst, herhaalde hij op den 13 Dec. van dat zelfde jaar ten aanhooren van Otto, heer van Arkel, en Arend, heer van Egmond en IJsselstein. De Hertog bekende voorts van zijne zijde op den 27 Febr. 1374 en bij herhaling op den 7 Jan. 1381, dat GIJSBRECHT VAN NYENRODE en de vrouwe van Bergen hem om de beleening van hun erfregt tot de heerlijkheid van Waterland naar behooren hadden verzocht, volgens getuigenis van Zweder, heer van Putten en Strijnen, Arend, heer van Egmond en IJsselstein, Otto, heer van Arkel, en Frank van Borselen, ridder [2]). Ook nog op den 16 Junij 1386 verklaarde deze vorst, dat Dirk van Bakenesse en Dirk van den Werve de goederen, welke Nicolaas van Bakenesse en Dirk van der Schuere, hunne vaders, van de heerlijkheid van Waterland in leen hadden gehouden, door geen verzuim van verheffing zouden verbeuren, zoolang de Hertog ongescheiden bleef met den heer van Haemstede en met GIJSBRECHT VAN NYENRODE omtrent de heerlijkheid van Waterland [3]). Eindelijk op den 21 Sept. 1394 gaf Albrecht aan GIJSBRECHT VAN NYENRODE de lossinge [4]) van het gruit- of hopgeld binnen Haarlem, totdat hij of zijne nakomelingen aan GIJSBRECHT regt zouden hebben

---

1) v. Mieris, I. 424.

2) Archieven van Nyenrode.

3) v. Mieris, III. 446.

4) Hertog Albrecht bekende op den 10 Jan. 1386, dat Willem van Cronenburg hem 6000 oude Frankrijksche schilden op het hopgeld te Haarlem had geschoten. v. Mieris, III. 451.

gedaan omtrent de goederen van Waterland, welke aan dezen na doode van Catharina van Wesemale aangestorven mogten zijn [1]). Hierbij bleef de zaak vermoedelijk berusten tot het jaar 1409, wanneer de heerlijkheid van Waterland met Holland werd vereenigd [2]), bij welke gelegenheid er welligt eene nadere overeenkomst met de heeren van Haemstede en Nyenrode zal zijn getroffen. Althans Floris, heer van Haemstede, Bergen, Montigny en Galmaarden, deed op den 17 Julij 1410 afstand van zijn regt op Waterland ten behoeve van graaf Willem VI. van Holland [3]); en hertog Philips van Bourgondie verbood op den 12 Januarij 1427 aan zijne beambten van Friesland, Kennemerland, Waterland en den Zeevang alle regtsvordering en regtspleging over de leengoederen van den huize Nyenrode en beval hierin den leenheer te laten handelen, als daartoe alleen geregtigd [4]).

Het huis te Velsen met zijn toebehooren was ook van ouds eene bezitting der leenvolgers uit het geslacht van Persijn. In het jaar 1277 behoorde het aan Johan Persijn, heer van Waterland en den Zeevang [5]), en op den 25 Junij 1290 werd diens oudste zoon, Nicolaas Persijn, daarmede tot een regt onversterfelijk erfleen door graaf Floris V. verleid, en wel in tegenwoordigheid der ridders Gijsbrecht van Amstel en Jan van Arkel [6]). Het ging vervolgens in 1304 op Johan Persijn [7]),

---

1) Archieven van Nyenrode. Vgl. twee uitspraken van de jaren 1327 en 1370, betreffende het regt van het gruit- of hopgeld te Haarlem, dat toebehoorde aan Johan Persijn en, na hem, aan zijne oudste dochter Catharina van Velsén, vrouwe van Wesemale, bij v. Mieris, II. 435, III. 220 en 245. Zie ook II. 547 en 769.

2) Bat. Illustr., bl. 1047.

3) A. van Buchel, MS.

4) v. Mieris, IV. 870.

5) Kronijk van het Historisch Genootschap, 1850, blz. 224.

6) Archieven van Nyenrode.

7) Hendrik van Brederode en Isabelle van Fonteynis, zijne gemalin, bekenden in 1329, dat deze Johan Persijn al de beesten, tot zijn huis behoorende, mogt laten weiden in de duinen te Velsen, doch zonder daar een huis te plaatsen en zonder voeder in die duinen

en in 1353 op Catharina, vrouwe van Wesemale en Waterland, over. Goede van Haemstede, vrouwe van Bergen, en GIJSBRECHT VAN NYENRODE gaven, als erfgenamen der genoemde Catharina, op den 25 Febr. (?) 1375 verlof, om eene kapelrij, welke door Johan Persijn op het altaar van het heilige kruis in de kerk te Velsen was gesticht, over te brengen naar de kerk te Haarlem. Deze verplaatsing werd op den 23 Sept. 1376 door den toenmaligen bisschop van Utrecht goedgekeurd en bekrachtigd. Ook droegen zij te zamen [1]) op den 24 Febr. 1377 zekeren Balduin Johansz. voor tot de bediening dezer vicarij, welke zich toen reeds in de kerk van Haarlem bevond, en op deze voordragt volgde eerlang de aanstelling van den genoemden persoon. Na het overlijden van Goede van Haemstede, bekende haar zoon Floris, heer van Haemstede, Bergen, Montigny en Galmaarden, op den 21 Junij 1391, aan zijn neef GIJSBRECHT VAN NYENRODE verkocht te hebben het huis te Velsen, met het koren- en weiland, den boomgaard en verder aankleven, behoudens evenwel aan zich en zijne nakomelingen de manschap van dit huis en het regt van begeving der kerken en kapelrijen, welke daartoe behoorde [2]). — Na dien tijd schijnt GIJSBRECHT VAN NYENRODE het wapen zijner moeder bij dat van zijn vader aangenomen te hebben: althans op den 6 April 1392 zegelde hij met een balk van keel op een veld van goud, gekwarteleerd met het wapen van Persijn, zonder daarbij den baarstel van azuur met vijf of drie takken te voegen, welke door zijne voorvaders boven

---

te voeren; ook was het hem geoorloofd eenen schutter te zetten in de giest te Velsen, gelijk zijn vader plagt te doen, terwijl hij ook het zelfde regt als deze zou behouden in het broek en met betrekking tot den molen te Velsen. Archieven van Nyenrode.

1) Goede van Haemstede wordt in beide deze stukken *vóór* Gijsbrecht van Nyenrode genoemd, waaruit is te vermoeden, dat hare moeder eene oudere dochter van Johan Persijn, dan de moeder van Nyenrode, is geweest.

2) Archieven van Nyenrode.

het wapen van Ruwiel was gevoerd [1]). En sedert is dit wapen erfelijk geworden in het geslacht van Nyenrode.

Wijders, tot de bezittingen der heeren van Waterland en Velsen behoorden ook de heerlijkheden van de Lier en Souteveen, welke voormaals tot de grafelijke domeinen hadden behoord, doch in het jaar 1282 door Floris V. aan Johan Persijn waren verleid, in ruiling met den vrijen eigendom der heerlijkheden van Waterland en den Zeevang [2]). OTTO VAN NYENRODE, de leenvolger van GIJSBRECHT, droeg op den 14 Aug. 1412 ten behoeve zijner schoondochter al het regt en toezeggen op, dat hij had tot de goederen van de Lier en Souteveen, behoudens het regt om deze bezittingen met eene som van 3000 guldens te mogen lossen [3]). In latere leenbrieven worden de heeren van Nyenrode verleid met de helft der ambachten van de Lier en Souteveen [4]). Dus waren deze goederen, even als het huis te Velsen en andere bezittingen in Waterland, den Zeevang en elders, door het huwelijk van GERARD SPLINTER VAN NYENRODE met MARIA PERSIJN genaamd VAN VELSEN uit het geslacht van Persijn in dat van Nyenrode overgegaan.

GIJSBRECHT VAN NYENRODE werd, zooals wij boven zagen, in het jaar 1367 door hertog Albrecht van Beijeren met al zulke landen beleend, als Otto van den Poel van de grafelijkheid van Holland had gehouden. Ook bezat hij de hofstede ten Poel met zeven morgen lands, gelegen aan den Broekdijk te Breukelen en leenroerig aan het sticht van Utrecht, welk huis hij, nevens andere goederen, in het jaar 1392 aan zijn jongsten zoon, »*alse voor sijn moeders erve*" [5]), ten huwelijk medegaf. Uit het

---

1) Archieven van Nyenrode. Vgl. Hoogstraten, Woordenboek, op het woord *Nyenrode*. Het wapen van Persijn was een schild, gestukt in zes fasces of linten van goud en azuur, en op de gouden linten negen kruizen van keel (alaizes), gesteld vier, drie en twee.

2) v. Mieris, I. 424.

3) v. Mieris, IV. 211.

4) Archieven van Nyenrode. De wederhelft dezer goederen was wellig aan het geslacht van Haemstede gekomen.

5) A. van Buchel MS.

een en ander is het derhalve te vermoeden, dat GIJSBRECHT VAN NYENRODE zich in het huwelijk verbond met eene dochter van den voormelden Otto van den Poel. Hij verwekte bij zijne echtgenoote drie zonen, SPLINTER, OTTO [1]) en Johan, benevens twee dochters, Elsebe, gemalin van Jacob van Zuylen en Nievelt, en Fye, gade van Beer Mombaar of Momber [2]).

Eindelijk, GIJSBECHT VAN NYENRODE betoonde zich wel ridderlijk in den strijd, maar ook, naar het schijnt, in de liefde. Buiten zijne echte nakomelingen liet hij verscheidene bastaarden na, van welke ons bij name bekend zijn: *Gijsbrecht b. van Nyenrode genaamd Dorlant*, die door zijn vader gegoed werd te Niemandsvriend in den Alblasserwaard en omstreeks Paasschen van het jaar 1419 in dienst van Jan van Egmond, raad van hertog Jan van Beijeren, eenige burgers van Utrecht op de Lek overviel, beroofde en deels gevangen nam [3]); *Nicolaas van Turnout b. van Nyenrode; Splinter b. van Nyenrode*, die geland was aan de Vecht en in 1417 onder de banieren van gravin Jacoba van Beijeren te Gornichem sneuvelde [4]); *Hendrik b. van Nyenrode* en vermoedelijk ook *Jan b. van Nyenrode*, die in 1421 door hertog Jan van Beijeren tot schout te Amsterdam werd aangesteld [5]). Bij deze bas-

---

1) Indien Splinter aldus genoemd is geweest naar Gerard Splinter van Nyenrode, zijn grootvader van vaderszijde, kan Otto den voornaam hebben gedragen van Otto van den Poel, als grootvader van moederszijde, hetgeen dan eene nadere bevestiging zou zijn van het huwelijk van Gijsbrecht van Nyenrode met de dochter van dezen Otto van den Poel.

2) A. van Buchel. MS. — Nog komt op den 1 Febr. 1399 een Hendrik Oert of Noort als *zwager* van den boven genoemden Jan van Nyenrode voor. Arch. van Buren. — Eene Fye, dochter van Steven Momber en huisvrouw van Gerrit Gerritsz., wordt in 1454 door den heer van Nyenrode *nicht* genoemd. Arch. van Nyenrode.

3) Tijdschrift van Utrecht, 1838, blz. 30. — Een Willem Duerlant komt voor in 1420; hij was geland aan den Broek- of Breukeldijk en zegelde met een balk, waarboven een baarstel met 3 takken. L. Opstraet van der Moelen. MS.

4) Matthaei Anal., V. 235.

5) v. Mieris, IV. 599.

taarden voegen zich ook nog natuurlijke dochters: alzoo was *Gijsbrecht Dorlant* de oom van een *Splinter van Zijl* [1]).

SPLINTER VAN NYENRODE, oudste zoon van GIJSBRECHT VAN NYENRODE, stierf onverwachts, tijdens het leven zijns vaders, nadat hij reeds de ridderlijke waardigheid had verkregen, doch vóór nog zijn huwelijk was voltrokken met eene dochter van Hendrik van Vianen, welke aan hem als bruid was verzekerd [2]). Hij bragt door zijn vroegtijdigen dood de regten der eerstgeboorte op zijn tweeden broeder OTTO VAN NYENRODE over, wiens geschiedenis wij hierna zullen behandelen, na vooraf de levensbijzonderheden en nakomelingen van Johan van Nyenrode, GIJSBRECHTS jongsten zoon, vermeld te hebben.

Deze Johan van Nyenrode werd omstreeks het jaar 1392 in den echt vergaderd met Margaretha, dochter van den ridder Wouter van Minden en van Geertruid van Ruwiel. Als maagsmannen en dedingslieden van dit huwelijk worden genoemd: Willem van Minden, Tijman van Damasche, Alpher van der A, Willem van Vliet, Gerrit van Vliet Wernersz. en Wouter Reinersz. GIJSBRECHT VAN NYENRODE gaf aan zijn zoon ten huwelijk, »alse voir sijn moeders erve", de navolgende heerlijke en eigene goederen: eerst de hofstede ten Poel met 7 morgen lands, gelegen aan den Broekdijk in het kerspel van Breukelen en leenroerig aan het sticht van Utrecht; voorts het huis te Velsen met zijn toebehooren, waaronder ook waren begrepen een tiend nabij het huis gelegen, twee tienden te Putten en eene jaarlijksche rente van 10 oude schilden, gaande uit goederen in Waterland, alles leenroerig aan de grafelijkheid van Holland; 40 morgen lands in het geregt van Kamerijk, eene en eene

---

1) Arch. van Nyenrode. Nog wordt op den 26 Jan. 1397 vermeld eene »*Dirc Phillips van Nyewenroeden vrou van der Woerd*", wier afstamming ons onbekend is. Arch. van Buren.

2) Zie de verklaringen omtrent het geslacht van Nyenrode. — In 1388 werd door de stad Utrecht geleide gegeven aan »haren Ghisebrecht van Nyenrode mettem sesden, Otte ende Jan, sine twe sonen, elken met hem derden." Of Splinter toen reeds was overleden, is onzeker.

halve hoeve in Bertengen (Portengen) en 4 morgen op het Slijk in het kerspel van Maarsen, het een en ander mede leenroerig aan de grafelijkheid van Holland [1]); het geregt en de tienden te Oije nabij Montfoort, met 9 m. l. in het kerspel van de Lier aan den Poeldijk gelegen, beide leenroerig aan den proost van Oudmunster te Utrecht; 7 m. l. in Benschop, leenroerig aan den heer van IJsselstein, 12 m. l., gelegen aan de noordzijde der kerk te Breukelen, en 11 m. l. in Breukelerwaard, het een en ander leenroerig aan de hofstede van Ruwiel; eindelijk, als allodiale goederen, 12 m. l. achter Nyenrode in het Broek (Otterspoorbroek), 10 m. l. te Breukelen, 19 m. l., gelegen als voren en geheeten *Oude Nyenrode*, 9 m. l. naast het erf van Beer Momber [2]) op het Hoogeland, eene halve hoeve te Breukelen, door GIJSBRECHT VAN NYENRODE gekocht van Jan van Rietvelt [3]), 21 m. l., gelegen te Wiltenburg (bij Vechten), en nog eene hoeve lands met eene hofstede, gelegen bij de kerk van Breukelen en genaamd *Beerenkamer*. Hiertegen nu gaf Wouter van Minden aan zijne dochter 1300 oude Frankrijksche schilden ten huwelijk mede, waarvoor hij eenige veenakkers onder Loosdrecht en in Gooiland aanwees [4]). Johan van Nyenrode behoorde dus ook onder de vermogende

---

1) Het huis te Velsen, met zijn toebehooren, en de goederen te Kamerijk, Portengen en Maarsen werden door Johan van Nyenrode en zijne nakomelingen gehouden van de leenvolgers of oudste zonen van Nyenrode en dus in achterleen van de grafelijkheid van Holland. Hertog Albrecht bekrachtigde na den dood van Gijsbrecht van Nyenrode de beleening dezer goederen, met belofte van Johan van Nyenrode daarin te zullen stijven en houden. A. van Buchel MS.

2) Beer Momber of Mombaar, echtgenoot van Fye Gijsbrechts dochter van Nyenrode.

3) Het geslacht van Rietvelt, dat zijnen naam naar een voormalig kasteel te Breukelen voerde, was, naar men zegt, voortgesproten uit het geslacht van Ruwiel of uit dat van Nyenrode. A. van Buchel MS. Een Joost van Rietvelt wordt door Johan, heer van Nyenrode, op den 4 April 1438 *neef* genaamd. Archieven van Nyenrode. Jacob van Rietvelt, schildknaap, kwam ons reeds boven in het jaar 1385 als borg van Gijsbrecht van Nyenrode voor.

4) A. van Buchel MS.

leenmannen van Holland, en het kan ons alzoo geene bevreemding verwekken, dat hij op den 3 Mei 1398 met 10 gewapende manschappen door hertog Albrecht van Beijeren werd opgeroepen ten strijde tegen de Friezen [1]). Hij komt den 1 Febr. 1399 als ridder voor [2]) en stierf, toen zijn eenig zoon nog een jong kind was. Zijne gemalin begaf zich, na zijn dood, in het klooster te Wijk. Toen zij daar de plegtige geloften stond te doen, liet zij haar kind in die rolle (?) zetten. »Mijn zoon", riep zij uit, »om al der wereld goed zou ik u niet willen verlaten, maar om mijns Scheppers wil, om God Almagtig, laat ik u varen"; en hem aanziende en herhaaldelijk kussende, zeide zij hem tot in de eeuwigheid vaarwel [3]). Deze weinige woorden schilderen ons op eene aandoenlijke wijze de teedere moederliefde overwonnen in den strijd met het vrome bijgeloof van die tijden. Het kind, hier met smarte verlaten, was Gijsbrecht van Nyenrode van Velsen, die zich in den echt verbond met eene dochter van Frederik Utenham en met haar woonachtig was binnen Utrecht tusschen de Wittevrouwenbrug en den Plompentoren, in eene huizinge, welke later aan het klooster of den abt van Oostbroek toebehoorde. Hij stierf te Utrecht omstreeks het jaar 1474 en werd, even als zijne gemalin, bijgezet in het klooster te IJsselstein. Zijne eenige dochter Adriana van Nyenrode had in hare jeugd een gebrek in haar oor, dat men zeide *St. Quirijns zeer* [4]) te wezen. Om die reden beloofden de ouders haar geestelijk te zullen maken en bragten haar dan ook werkelijk in het kloos-

---

1) v. Mieris, III. 673.

2) Archieven van Buren.

3) Zie de verklaringen omtrent het geslacht van Nyenrode.

4) St. Quirinus, sub Diocletiano passus, oculorum et aurium, ut vulgus vult, medicus. Matth. Fundationes eccl., p 279. In het raads dagelijksch boek der stad Utrecht, leest men ook, op Dond. na St. Mertijn 1519: »Want negen bedelaers — spelende bevonden sijn opter stat toern, alse dat daeromme die gesonden, die aen *sunte Quirijns zeeren* nyet sieck ende van de pocken nyet zeer verleemt en zijn," enz.

ter van St. Cecilie binnen Utrecht. Toen zij echter daarin ongeveer een jaar had vertoefd en gezond was geworden, verliet zij het klooster weder en werd omstreeks het jaar 1460 ondertrouwd in de Buurkerk te Utrecht met Albrecht, heer van Schagen, die, later krankzinnig geworden, in Holland onder verzekerde bewaring werd gesteld. Adriana overleed in Sept. 1483 binnen Utrecht, in den ouderdom van 38 jaren, en werd daar ook begraven. Twee of drie dagen te voren had Maximiliaan van Oostenrijk deze stad ingenomen. De overwinnaar gaf toen de eenige dochter van wijlen Albrecht van Schagen en Adriana van Nyenrode aan zijn neef Wouter van Egmond ten huwelijk. Josina van Schagen, zoo heette deze wees, hertrouwde in 1491 met Joost van Borselen en overleed zonder kinderen na te laten, zoodat de huizen van Poel en Velsen en de overige goederen, welke zij van hare moeder had beërfd, na haar dood weder kwamen aan hare naaste bloedverwanten uit den geslachte van Nyenrode [1]).

OTTO VAN NYENRODE, tot wien wij thans moeten wederkeeren, was dan door den dood van zijn oudsten broeder SPLINTER de leenvolger geworden van den ridderlijken GIJSBRECHT VAN NYENRODE. Dies werd hij op den 3 Nov. 1396 door hertog Albrecht van Beijeren, graaf van Holland, verleid met het huis Nyenrode en alle heerlijkheden, tienden, renten en andere goederen, welke hem van zijn vader aangestorven mogten zijn. Hendrik, heer van Vianen, het Gooi en Amcide, beleende hem voorts op den 28 Sept. 1397, met het geregt, de tins en tienden van Otterspoorbroek, strekkende van den Rijn, aan de Danne, tot aan de kerkwetering toe; ook met de tienden van Westenge, te weten, den Haartiend, den Evenaartiend, den kleinen tiend en den Dolretiend [2]), benevens het geregt, waarin die tienden gelegen

---

1) Verklaringen omtrent het geslacht van Nyenrode. Vgl. A. Matthaei Anal., II. 264.

2) Deze tienden, gelegen bij Linschoten, Vleuten of Bruekelen, herinneren aan de geslachten van dien naam. *Otterspoorbroek* en *Portengen*, voor-

waren; met de tins van Hannensluze tot Nichtevecht toe en het Dolregoed, strekkende van de Vecht tot aan den Broekdijk, en eindelijk met het geregt van Breukelen buitendijks, benevens de hofsteden, aldaar gelegen. In deze beleening intusschen is de eerste oorsprong te vinden van de ambachtsheerlijkheid van Breukelen-Nyenrode, welke door de latere heeren van Nyenrode in leen werd gehouden van de heeren van Vianen. Op den 9 Febr. 1406 verleidde OTTO zijnen broeder Johan van Nyenrode met alzulke goederen, als door dezen van de grafelijkheid van Holland in leen werden gehouden, te weten, het huis te Velsen met zijn toebehooren, twee hoeven of 40 morgen lands te Kamerijk, eene en eene halve hoeve te Portengen en 4 morgen lands op het Slijk in het kerspel van Maarsen [1]). Hij droeg vervolgens, op den 14 Aug. 1412, ten behoeve zijner schoondochter al het regt en toezeggen op, dat hij had tot de heerlijkheden van de Lier en Souteveen, behoudens het regt om deze goederen met eene som van 3000 guldens te mogen lossen [2]). Ook verhief hij in het jaar 1419 een dienstmansleen van de abdisse van Elten, zijnde het maarschalkambt van Gooiland, met de daartoe behoorende tienden [3]).

Deze en gewis nog andere aanzienlijke bezittingen maakten OTTO VAN NYENRODE tot een der meest vermogende leenmannen van Holland. Toen dan ook hertog Albrecht in het jaar 1398 tot een nieuwen krijgstogt tegen de Friezen had besloten, werd aan OTTO VAN NYENRODE geboden, om zich met 25 gewapende manschappen [4]) te St. Jansmisse naastkomende op de

---

malige buurten en afzonderlijke geregten te Breukelen. *Danne*, eene oude wetering te Breukelen. *Hannensluze* welligt voor *Dannensluze*.

1) Archieven van Nyenrode.

2) v. Mieris, IV. 211.

3) Volgens eene oorkonde, vermeld op een ouden inventaris der archieven van Nyenrode, doch thans niet meer voorhanden. Vgl. Tegenwoordige staat der Nederl., VIII. 87.

4) Er behoorden oudtijds 200 à 300 bijzondere leenen tot het huis van Nyenrode. Zie Tijdschrift van Utrecht, 1837, blz. 400 en 412.

vergaderplaats des legers te Enkhuizen te bevinden, ten einde van daar met den graaf van Oostervant naar Friesland over te steken [1]). Of OTTO toen reeds tot den ridderstand was verheven, is onzeker: doch als ridder komt hij voor op den 22 Sept. 1401, bij gelegenheid dat Splinter van Vliet twee hoeven lands te Jaarsveld ten zijnen behoeve opdroeg [2]). Gedurende den krijg, welke door Holland en Utrecht, na den dood van hertog Albrecht, tegen de heeren van Arkel werd hervat, ontmoeten wij in het jaar 1405 onzen ridder met zijne manschappen onder de banieren der Stichtschen, bij de belegering van het slot Everstein [3]). Ook op den 12 Oct. 1407 werd hij door graaf Willem VI. met 4 gewapende knechten opgeroepen binnen Woudrichem [4]), tot verdediging der Hollandsche grenzen, welke toen door de Gelderschen, als bondgenooten der heeren van Arkel, werden bedreigd. Nog was hij later tegenwoordig onder de schitterende schaar van Hollandsche, Zeeuwsche, Henegouwsche en andere edelen, vereenigd bij gelegenheid van het vredesverdrag, dat op den 13 Febr. 1419 tusschen gravin Jacoba en haar oom hertog Jan van Beijeren te Woudrichem werd gesloten [5]). Hij overleed vermoedelijk omstreeks het jaar 1434.

OTTO VAN NYENRODE was in het huwelijk getreden met HEILWICH VAN VIANEN, eene jongere dochter van Hendrik,

---

4) v. Mieris, III. 673. Ook vindt men in de rekening, door Willem van Coulster, als rentmeester van Holland over het jaar 1398 gedaan, de navolgende post:

»Item opten vierden Mey Hansen gesonden met brieuen aen verscheyde steden ende oick Otto van Nienrode, h. Melis van Mynden ende andere ridderen ende knapen, om met mijn heer St. Jansmisse naestcomende tot Enckhuysen ouer te trecken in Oost-Vrieslandt." A. van Buchel, MS.

2) Archieven van Nyenrode.

3) Bat. illustr. 746. Burman, Utrechtsche Jaarboeken, I. 56.

4) v. Mieris, IV. 84. »Item geraemt tot Woudrichem te leggen op mijns heren cost h. Otto van Nienrode, 4 man", en anderen, A. van Buchel, MS.

5) v. Mieris, IV. 526.

heer van Vianen, het Gooi en Amcide, welke eerst als bruid aan wijlen zijn oudsten broeder was verzekerd. Door dezen echt werden de bezittingen en het regtsgebied der heeren van Nyenrode te Breukelen aanmerkelijk uitgebreid door de reeds vermelde goederen, welke de heer van Vianen aan zijne dochter ten huwelijk medegaf. Ook kwam OTTO door deze verbindtenis in naauwe betrekking tot Walraven van Brederode, die met de erfdochter van Vianen was getrouwd, en tot andere aanzienlijke edelen van dien tijd. Zijne gemalin schonk hem vijf zonen, GIJSBRECHT, JOHAN, Hendrik, Gijsbrecht en Splinter [1]), benevens eene dochter Lutgarda, die gezegd wordt gehuwd te zijn geweest met Boudewijn van Zwieten, heer van Kalslagen en Loendersloot [2]). GIJSBRECHT, de oudste der zonen, stierf jong, zonder geboorte na te laten, zoodat zijn tweede broeder JOHAN de leengoederen van Nyenrode beërfde. Hendrik overleed mede in nog ongehuwden staat; doch de beide jongste zonen, Gijsbrecht en Splinter, lieten nakomelingen na, welke wij hier zullen vermelden, alvorens de lotgevallen en betrekkingen van JOHAN VAN NYENRODE, OTTO'S leenvolger, te behandelen.

Gijsbrecht van Nyenrode, vierde zoon van OTTO VAN NYENRODE en HEILWICH VAN VIANEN, werd in het jaar 1423, te gelijk met Gijsbrecht van Vianen van Rijzenburg, na den dood van bisschop Frederik van Blankenheim, door de vijf kapittelen van Utrecht tot ruwaard of wereldlijk bewindvoerder van het Sticht aan beide zijden des IJssels verkozen [3]). Hij be-

---

1) Zie de verklaringen omtrent het geslacht van Nyenrode.

2) Bat. illustr. blz. 1113.

3) Burman, Utr. Jaarb., I. 280; Dodt, Archief, II. 195 en volg. — In de rekening van Holland, loopende van 1 Nov. 1424 tot 1 Mei 1425, leest men: »Item den 1 in Januario CI. den bode gesonden met brieuen aen den Domproest van Vtrecht, aen *Gijsbert van Vianen ende Gijsbert van Nienrode, ruwarden des stichts van Vtrecht*, roerende noch dat zij in souden zenden voir de scade, die vten Stichte gedaen was boven der zoenen." A. van Buchel, MS.

zegelde vervolgens in het jaar 1427, als schildknaap, met Willem van Montfoort, heer van Latum, Johan van Renesse en Rijnauwen, ridders, en Johan van Vianen van Duisterenberg, van wege de ridderschap van Utrecht, den brief, waarbij het bisdom door de drie Staten van Utrecht aan Rudolf van Diepholt werd opgedragen [1]). Daarna op den 19 Sept. 1434 werd hij, bij opdragt van Gerrit bastaard van Kuilenburg, door hertog Philips van Bourgondie met het huis te Amerongen en toebehooren verleid, in gelijke manieren als Elias van Amerongen deze goederen in leen had gehouden [2]). De bastaard behield wel aanvankelijk aan zich het regt om deze goederen te mogen lossen; doch zijne echtgenoote Berta, dochter van Elias van Amerongen, gaf vier jaren later dit adellijk kasteel aan Gijsbrecht van Nyenrode in honderdjarige erfpacht. Zij en haar zoon Elias bekende voorts in 1439 dit huis aan Gijsbrecht verkocht te hebben en droegen het ook werkelijk in het volgende jaar aan den Hertog op, ten einde deze daarmede onzen Gijsbrecht ten leenregte zou verleiden [3]). Niettemin ontstond er later een verschil over deze goederen, welke van ouds leenroerig waren aan den hoogen burg te Wijk bij Duurstede. Dies stond Gijsbrecht van Nyenrode op den 2 April 1459 het huis te Amerongen weder af aan Everwijn van Kuilenburg, terwijl de bastaard van Kuilenburg daarmede op nieuw den 9 April 1462 werd verleid [4]). Gijsbrecht van Nyenrode was niet lang te voren op den 1 Sept. 1460 overleden [5]), nalatende een eenig kind, met name Johanna, welke hij in zijn echt met eene dochter uit het geslacht van Zinderen had verwekt. Deze Johanna van Nyenrode huwde met den ridder Johan van

---

1) Matthaei Anal., V. 441, 491; Dodt, Archief, II. 242.

2) Matthaeus, De jure gladii, p. 215; Burman, Utr. Jaarb., I. 458; v. Mieris, IV. 1050.

3) Kronijk van het Historisch Genootschap, 1848, blz. 136 en 137.

4) Matthaeus, De jure gladii, p. 215 et 216, en L. Opstraet van der Moelen, Ms.

5) Volgens eene memorietafel van het geslacht van Nyenrode, welke zich weleer in de kerk te Breukelen bevond.

Hemert [1]), in wiens geslacht het huis te Amerongen in het jaar 1480 door aankoop is gekomen [2]).

Splinter van Nyenrode, jongste zoon van OTTO VAN NYENRODE en HEILWICH VAN VIANEN, was baljuw van Muiden, Naarden, Weesp en Gooiland, en als zoodanig afhankelijk van hertog Jan van Beijeren, aan wien deze goederen vroeger in erfdeel waren toebedeeld. Hij sloot in de voornoemde betrekking op den 11 Nov. 1421 eene overeenkomst met zijn neef Alpher van der Horst, om elkander en hunne wederzijdsche onderzaten niet te benadeelen in den oorlog, welke toen tusschen hertog Jan van Beijeren en het sticht van Utrecht was ontstaan [3]). Na den dood van Jan van Beijeren, die in 1425 overleed [4]), bleef hij der Kabeljaauwsche partij getrouw en diende hertog Philips van Bourgondie, welke, door Jan van Beijeren tot erfgenaam aangesteld, alles aanwendde om zijne nicht Jacoba, gravinne van Holland, van haar wettig gebied te ontzetten. In het jaar 1426 werd hem door dezen vorst gelast, om, met behulp der goede lieden van Naarden, Weesp en Muiden, het huis Uitermeer met zijne grachten en bolwerken te slechten [5]). Ook opende hij omstreeks dien zelfden tijd het slot te Muiden voor den hertog van Bourgondie, die deze sterkte liet bezetten door den bekenden maarschalk van Frankrijk, Jean de Villiers de l'Ile-Adam, en daarbij op den 12 Oct. van het genoemde jaar 1426

---

1) Verklaringen omtrent het geslacht van Nyenrode.

2) L. Opstraet van der Moelen, MS.

3) A. van Buchel, MS.

4) In een vertoog, door Hendrik Botter van Snellenberg (gehuwd met eene der laatste afstammelingen van den bovengenoemden Splinter van Nyenrode) der Rekenkamer van Holland toegezonden, leest men omtrent den dood van hertog Jan van Beijeren: »smorgens doot in sijn bedde bevonden, als hij opsitten soude ende rijden den hertoge van Brabant te hulpe met 24 vaendelen knechten, met venijn vergeven, blijckende bij de confessie van die hantdadige daer ouer geexecuteert, ende dit in dienste ende om dienste wille van vrouwe Jacoba." A. van Buchel, MS.

5) L. Opstraet van der Moelen, MS.

zich verbond, om den genoemden burg, na het einde van den krijg met zijne nichte van Brabant, aan Splinter van Nyenrode weder over te leveren, of al zulke schulden te voldoen, als deze en diens oudste broeder op dit huis hadden te vorderen [1]). Het was ook omstreeks dien tijd, dat Splinter van Nyenrode aan de burgers en onderzaten van Utrecht een geleide voor personen en goederen te land en te water door zijn gebied van Gooiland verleende, eene veiligheid, waarvoor hem echter 34 Bourgondische schilden betaald moesten worden en welke zonder kracht zou zijn, indien de Hertog haar mogt wederspreken [2]). Vervolgens begunstigde onze baljuw, naar men zegt, de partij van Jacoba van Beijeren en werd om die reden uit zijne betrekking ontzet. Hij verliet daarop Holland en vertrok metterwoon naar het sticht van Utrecht [3]). Hier deed hij zich later kennen als een voornamen tegenstander van bisschop Rudolf van Diepholt. Immers, nadat deze kerkvoogd door toedoen van verscheidene hoog geplaatste personen zijnen zetel voor een tijd verlaten en daarna weder bij verrassing had ingekregen, werden de stad en het sticht van Utrecht op dén 3 Febr. 1449 ook aan Splinter van Nyenrode, met zijne kinderen en dienaars, ontzegd; terwijl voorts, bij nader besluit van den stedelijken raad van Utrecht, op straffe van 5 jaren ballingschap aan een ieder werd verboden, om hem te herbergen of te hoven [4]). Splinter kocht later de riddermatige hofstede Bolestein te Maarsen, waarmede hij op den 29 Sept. 1458 werd beleend [5]). Daar eindigde hij zijne dagen in overvloed; althans een boven- en onderkok, een bottelier, kamerling, jager en schipper stonden er hem ten dienste. Het

---

1) v. Mieris, IV. 866.

2) Dodt, Archief, II. 215.

3) Vertoog van Hendrik Botter van Snellenberg, bij A. van Buchel MS.

4) Burman, Utrechtsche Jaarb., II. 131 en 148; Tijdschrift van Utrecht, 1837, bl. 401.

5) L. Opstraet van der Moelen MS.

was eene natuurlijke dochter van hertog Jan van Beijeren [1]), verwekt bij eene jonkvrouwe van Merwede en genaamd Johanna, welke hij zich tot levensgezellin verkoos; zij bragt hem 200 Frankrijksche kroonen ten huwelijk, jaarlijks te heffen uit 200 morgen lands, genaamd het Oudebroek, het Nieuwebroek en het Hoornebroek, welke gelegen waren buiten het toen nog wassende Reigersbosch te Ouderkerk [2]). Hij verwekte bij haar twee zonen, Johan en Gijsbrecht, benevens eene dochter, die Otte werd geheeten en omstreeks het jaar 1457 huwde met Arend van Zwieten, heer van Binkhorst, Zoetermeer, Kalslagen, Zwijndrecht, Loendersloot, Zoelen en Leijenburg [3]). Ook liet hij eenen bastaard na, genaamd *Gijsbrecht van Nyenrode* [4]). Onze Splinter overleed op den 4 Julij 1471 en werd bijgezet in het koor der kerk te Maarsen.

I. Johan van Nyenrode, oudste zoon van Splinter van Nyenrode en Johanna van Beijeren, werd op den 13 Junij 1472 met het huis Bolestein beleend [5]). Hij wordt gezegd gehuwd te zijn geweest met Margaretha van Ruiven en verwekte:

1. Heilwich van Nyenrode, getrouwd met Wouter Utenham.

2. Gijsbrecht van Nyenrode, die ongehuwd schijnt overleden te zijn.

3. Kunera van Nyenrode, in den echt vergaderd met Dirk van Rijn van Jutphaas.

4. Splinter van Nyenrode, die in het jaar 1508, te gelijk met Willem van Nievelt en uit vriendschap voor Dirk van Zwieten, het slot Loendersloot een tijdlang als kastelein tegen de Bourgondische krijgslieden bezet hield [6]). Hij werd op den

---

1) Een Jan, bastaardzoon van hertog Jan van Beijeren, komt voor bij v. Mieris, IV. 590, 689, 824, 893 en 985.

2) Vertoog van Hendrik Botter van Snellenberg, bij A. van Buchel MS.

3) Verklaringen omtrent het geslacht van Nyenrode en A. van Buchel MS.

4) In het jaar 1548 stierf Swane, dochter van Gijsbrecht, bastaardzoon van heer Splinter van Nyenrode en weduwe van Jan van Lachmont. L. Opstraet van der Moelen MS.

5) L. Opstraet van der Moelen MS.

6) Jhr. Mr. A. M. C. van Asch van Wijck, Archief voor kerkelijke en

28 April 1526 of wel op den 29 Julij 1529 met het huis Bolestein beleend [1]). Zijne gemalin Anna Egberts dochter van Zuylen schonk hem eenen zoon, benevens twee dochters, Johanna en Elisabeth, van welke de jongste in den echt trad met Jan van Riebeek. De zoon, Egbert van Nyenrode genaamd, werd op den 16 Oct. 1532, na doode zijns vaders, met het huis Bolestein verleid en was, naar het schijnt, het laatste, wettige, mannelijke oir van zijn geslacht. Gehuwd met Mabelia van Rodenburg, liet hij eene eenige dochter na, met name Adriana, die op den 11 Junij 1569, na den dood haars vaders, met Bolestein werd beleend en tweemaal getrouwd is geweest, eerst met Willem van Brakel en daarna met Hendrik Botter van Snellenberg, heer van Maarsenbroek [2]).

5. Frans van Nyenrode komt in het jaar 1528 als schepen der stad Utrecht, en van 1530 tot 1560 als raad in het hof aldaar voor [3]). Als naaste bloedverwant en leenvolger van Josina van Schagen, beërfde hij in 1541 de huizen van Poel en Velsen, welke vroeger in het geslacht van Nyenrode hadden behoord [4]). Hij had zich eerst tot echtgenoote verkozen eene jongere dochter van Egbert of Engelbert van Zuylen, met name Johanna, die hem eenen zoon en eene dochter baarde. De zoon, Johan geheeten, overleed in jeugdigen leeftijd, en Anna, de dochter, verbond zich in den echt met Jan van der Does, heer van Noordwijk. In het jaar 1530 trad Frans van Nyenrode in een tweede huwelijk met Catharina van Schiedam, weduwe van Arend Ludolfsz., schout van Schiedam, en op den 14 April 1550 trouwde hij nogmaals ten zijnen huize met eene Mechteld Lauwerman.

---

wereldlijke geschiedenissen, meer bepaaldelijk van Utrecht, I. 237, 246, 265 en 266.

1) L. Opstraet van der Moelen.

2) Utr. Placaatb., I. 281; A. van Buchel en L. Opstraet van der Moelen MSS.

3) Utr. Placaatb., II. 1052, III. 163; Tijdschrift van Utrecht, 1837, 66; Dodt, Archief, III. 157, IV. 53.

4) Bat. Illustr. bl. 761; Matth. Anal., II. 264., et De jure gladii, p. 164; L. Opstraet van der Moelen MS. Vgl. boven blz. 27.

Hij schijnt geene geboorte uit zijne laatste huwelijken verwekt te hebben en overleed in het jaar 1560 [1]).

II. Gijsbrecht van Nyenrode, jongste zoon van Splinter van Nyenrode en Johanna van Beijeren, is bekend als een voornaam tegenstander van bisschop David van Bourgondie en was om die reden in 1481 genoodzaakt, de wijk uit Utrecht te nemen [2]). Op den 26 Febr. 1493 bezegelde hij, met Jan van Renesse van Rijnauwen, ridder, en Hendrik van Gent Willemsz., van wege de ridderschap van Utrecht, een vredesverdrag, dat toenmaals tusschen den bisschop en de staten van Utrecht, ter eener, en Frederik van Egmond, heer van IJsselstein, ter andere zijde werd gesloten [3]). Deze Gijsbrecht van Nyenrode overleed op den 18 Junij 1511, na gehuwd te zijn geweest met Geertruid, eene dochter van Ernst van Amerongen, bij wie hij eenen zoon verwekte, benevens drie dochters, te weten, Beatrix, die op den 4 Mei 1555 door keizer Karel V. van priorinne tot abdisse van St. Servaas binnen Utrecht werd aangesteld en op den 3 Dec. 1564 overleed; Elisabeth, naar men zegt, nonne in het klooster der Wittevrouwen te Utrecht, en Johanna, getrouwd eerst met Simon van Teilingen en daarna met dien Goderd de Coninck, welke in het jaar 1528, ten gevolge van staatkundige beroeringen, op de Neude te Utrecht werd onthoofd [4]). Ernst van Nyenrode, de zoon van Gijsbrecht van Nyenrode en Geertruid van Amerongen, werd in 1549 door aankoop heer van Zuylestein [5]). In het jaar 1527 verkreeg hij, te gelijk met zijn neef Frans van Nyenrode, het geboren burgerregt binnen Utrecht en komt vervolgens in de regering dezer stad tot het jaar 1554 voor [6]). Hij was eerste

---

1) L. Opstraet van der Moelen en A. van Buchel MSS.

2) Matthaei Anal., I. 519, 524; Burman, Utrechtsche Jaarb., III. 509.

3) Dodt, Archief, I. 173.

4) L. Opstraet van der Moelen MS; Matthaeus, Fundationes, p. 267, 269 et 467.

5) Matthaeus, De jure gladii, p. 275.

6) Raads dagelijksch boek der stad Utrecht van 31 Jan. 1527-1554 passim. Vgl. Utr. Placaatb., III. 145, 161 en 163.

burgemeester tijdens den plegtigen intogt van Philips, prins van Spanje, binnen de stad Utrecht in het jaar 1549 [1]), bij welke gelegenheid hij vermoedelijk de ridderlijke waardigheid verkreeg [2]). Ernst van Nyenrode overleed omstreeks het jaar 1557, uit zijn huwelijk met Margaretha van Renesse van Wulven nalatende eene eenige dochter, Geertruid van Nyenrode, vrouwe van Zuylestein en gemalin van Goderd van Reede, heer van Saasveld, Amerongen en Nederhorst [3]). — Doch laat ons thans wederkeeren tot den oudsten zoon van OTTO VAN NYENRODE en HEILWICH VAN VIANEN, dien wij zoo straks hebben achtergelaten.

Deze JOHAN VAN NYENRODE dan was na den dood van zijn broeder GIJSBRECHT de leenvolger zijns vaders geworden en komt op den 27 April 1411 voor het eerst, en wel als schildknaap, voor [4]). In naam des graven van Holland droeg hij vervolgens op den 16 Sept. 1415, voor het geregt van Breukelen, den vrijen eigendom van het huis Gunterstein over ten behoeve van Elsebe van Loendersloot, vrouwe van IJzendoren, erfdochter van Splinter van Loendersloot en Elsebe van Zuylen [5]). Ook als schildknaap beloofde hij plegtig, op den 15 Aug. 1416, te gelijk met vele andere edelen, om Jacoba van Beijeren na den dood van haar vader als landsvrouwe te zullen huldigen [6]). De magistraat der stad Utrecht schreef op den 2 Jan. 1425 aan Wouter van Minden, ridder, en aan JOHAN VAN NYENRODE, schildknaap, in het belang der geërfden van Geelkensdorp, met verzoek, om deze

---

1) Tijdschrift van Utrecht, 1837, bl. 129 en 161.

2) Hij woonde binnen Utrecht op de Nieuwe gracht, tusschen de Wittevrouwenbrug en het St. Janskerkhof, in eene huizinge, welke door Ernst Taets van Amerongen in het jaar 1529 ten zijnen behoeve was overgedragen en door huwelijk overging in het geslacht van Reede. L. Opstraet van der Moelen MS.

3) Matth., De jure gladii, p. 275; Utrecht Voorheen en Thans, 1844, bl. 65; A. van Buchel en L. Opstraet van der Moelen MSS.

4) Archieven van Nyenrode.

5) v. Mieris, IV. 344; Archieven van Nyenrode.

6) v. Mieris, IV. 383.

buren vrij te laten van alle regtsvorderingen betrekkelijk tot het maken van slagen of werken in den watergang van der A. Hieruit kan men intusschen zien, dat de ingezetenen dezer buurschap regtens niet behoorden onder den watergang van der A, maar, even als de buren van der Haer, van oude gewoonten en herkomen gelegen waren geweest onder den Rijn en het water loosden in de Vecht bij Oudaan [1]). — In het jaar 1427 verrees de oorlog tusschen Rudolf van Diepholt en Zweder van Kuilenburg, die elkander een tijdlang den zetel van Utrecht met geweld van wapenen betwistten. De stad en het sticht van Utrecht hielden daarbij de zijde van den Postulaat; terwijl de hertogen van Gelre en Bourgondie de bondgenooten waren van den onwettig verkoren Bisschop. Rudolf van Diepholt en de stad Utrecht bewezen toenmaals aan JOHAN VAN NYENRODE, op voorspraak van zijn oudoom, Johan van Vianen, en van zijn broeder Gijsbrecht van Nyenrode, den gewezen ruwaard van het Sticht, de bijzondere gunst van met zijn gezin en hofstede te Nyenrode en met al zijne overige goederen, in het Sticht gelegen, buiten den krijg te mogen blijven. Van zijne zijde beloofde onze JOHAN, aan den Postulaat en diens bondgenooten geen nadeel toe te brengen, noch zijn huis voor hunne vijanden te openen [2]). Ook hertog Philips van Bourgondie verleende op den 19 Aug. van dat zelfde jaar 1427, voor een bepaalden tijd, aan de gemeene buren en onderzaten van Breukelerveen en Tienhoven, gezeten in JANS geregt VAN NYENRODE, eene zekere bescherming tegen gevangenschap, roof, brand en andere rampen des oorlogs, op voorwaarden evenwel, dat zij zich inmiddels buiten het gebied des Hertogs zouden houden. Hadden zij echter, wegens het ontvoeren van vee of ander onregt, over een zijner onderdanen te klagen, dan werd hun verlof gegeven, om twee personen ter behartiging hunner belangen uit te

---

1) Dodt, Archief, II. 211.
2) Ibidem, II. 247.

zenden, die daartoe een veilig geleide zouden bekomen; voorts moesten de gemelde buren zich wachten voor het doen van verbodingen of het geven van vuurseinen, strekkende tot afbreuk van den Hertog en zijne vrienden; maar werd de klok algemeen door den gezworen pander in den gestichte van Utrecht geslagen, dan stond het hun vrij dien klokslag te volgen, doch zonder alsdan eenige veiligheid te genieten, zoolang zij zich namelijk buiten de palen van hun kerspel bevonden [1]).

Deze onzijdigheid van JOHAN VAN NYENRODE in een tijd van algemeene partijschap en beroering, had buiten twijfel haren grond in de hulde en manschap, welke hij wegens het huis Nyenrode en andere goederen was verschuldigd aan Holland, waarvan het bewind toenmaals door hertog Philips van Bourgondie aan Jacoba van Beijeren, de wettige landsvrouwe en bondgenoote van het Sticht, met geweld werd betwist. — Overigens, uit de zoo even vermelde bescheiden schijnt het te blijken, dat de hofstede van Nyenrode reeds vóór het jaar 1427 door OTTO VAN NYENRODE aan zijn zoon JOHAN was overgedragen [2]). Deze daadzaak wordt dan ook nader bevestigd door eene oorkonde van den 2 Nov. 1430, waarbij gravin Jacoba den lijftogt bekrachtigde, welke door JOHAN VAN NYENRODE ten behoeve zijns vaders was vermaakt aan alle heerlijkheden, tienden, renten, het huis Nyenrode en de overige goederen, welke hij van de grafelijkheid van Holland in leen was houdende [3]). OTTO VAN NYENRODE had vooraf, gelijk ook uit deze oorkonde blijkt, de voormelde bezittingen aan de genoemde vorstin ten behoeve zijns zoons opgedragen, en wel waarschijnlijk bij herhaling en naar aanleiding van het verdrag, op den 3 Julij 1428 tusschen Philips van Bourgondie en Jacoba van Beijeren gesloten, volgens hetwelk de lee-

1) v. Mieris, IV. 897.

2) In het jaar 1422 verzocht Johan van Nyenrode in het algemeen al zulke leenen, als hij van de grafelijkheid van Holland schuldig was te houden. A. van Buchel MS.

3) Archieven van Nyenrode.

ren der grafelijkheid van Holland van Jacoba moesten worden verheven, terwijl de leenmannen daarbij verpligt waren ook trouw aan den Hertog te zweren [1]). — JOHAN VAN NYENRODE wordt vervolgens in het jaar 1432 op nieuw als schildknaap vermeld [2]). Als heer van Nyenrode, verleidde hij in 1436, vermoedelijk na het overlijden zijns vaders, zijnen neef Gijsbrecht van Nyenrode van Velsen met het huis te Velsen en toebehooren, met 2 hoeven lands te Kamerijk, eene en eene halve hoeve te Portengen en 4 morgen lands op het Slijk in het kerspel van Maarsen, alles leenroerig aan de grafelijkheid van Holland [3]). Eindelijk, in het jaar 1449 werd ook JOHAN VAN NYENRODE als een voornaam tegenstander van bisschop Rudolf van Diepholt, tegelijk met zijn broeder Splinter, uit de stad en het sticht van Utrecht gebannen [4]), en op den 1 Julij 1454 was hij niet meer [5]).

Reeds vóór den 14 Aug. 1412 [6]) had JOHAN VAN NYENRODE zich in den echt verbonden met IDA VAN BIJLAND [7]), dochter van een Dirk van Bijland uit Gelderland. Hij verwekte bij haar drie zonen, GIJSBRECHT, Johan en Hendrik, benevens twee dochters, te weten, Johanna [8]), gehuwd met Gerrit van Rijn [9]) Soudensz., en Heila, nonne in het klooster van St. Cecilie binnen Utrecht, die op den 19 Julij 1458 overleed en te Delft in den Gilden Tijde werd begraven [10]). GIJSBRECHT VAN NYENRODE, de leenvolger zijns vaders, zal hierna behandeld worden. Zijn tweede broeder Johan huwde eerst met Else van Darthuizen en trad in het jaar 1475 in een tweeden echt met

---

1) Algem. Geschied. d. Vaderl., II. D. II. St., bl. 517.
2) L. Opstraet van der Moelen MS.
3) A. van Buchel MS.
4) Burman, Utrechtsche Jaarb., II. 131 en 148; Tijdschrift van Utrecht, 1837, bl. 401.
5) Memorietafel van het geslacht van Nyenrode.
6) v. Mieris, IV. 211.
7) Overleden 9 Junij 1458.
8) Overleden 23 April 1492.
9) Overleden 18 Jan. 1506.
10) Matth., Fundationes, p. 287.

Johanna van Montfoort, waarbij hij de goederen van den Ouden Hoorn, gelegen in den lande van Voorne, als huwelijksgave ontving van zijne schoonzuster, de vrouwe van Nyenrode. Hij verwekte, en wel in zijn eerste huwelijk, een eenigen zoon, dien wij later als leenvolger van Nyenrode zullen ontmoeten; ook liet hij natuurlijke kinderen na, als *Dirk van Nyenrode* en *Ida van Nyenrode genaamd Bijland* [1]). Deze Johan overleed op den 27 Dec. 1476 [2]). — Hendrik van Nyenrode, jongste zoon van JOHAN VAN NYENRODE en IDA VAN BIJLAND, stierf in ongehuwden staat, nalatende eenen bastaard, genaamd *Johan van Nyenrode*, en eene natuurlijke dochter, *Ida van Nyenrode genaamd Bijland* [3]). Hendrik stierf den 8 Nov. 1466 [4]), waarna zijn oudste broeder en diens gemalin op den 10 Junij 1467 voor de rust zijner ziel eene vicarij stichtten en begiftigden in eene daartoe gebouwde kapel aan de zuidzijde van het koor der oude kerk te Breukelen [5]).

GIJSBRECHT VAN NYENRODE, oudste zoon van JOHAN VAN NYENRODE en IDA VAN BIJLAND, werd op den 23 Junij 1455, na het overlijden zijns vaders, door Reinold van Brederode, heer van Vianen, verleid met het geregt, de tins en tienden van Otterspoorbroek en met 10 morgen lands, aldaar gelegen en grenzende ten oosten aan het geregt van den bisschop van Utrecht en ten westen aan dat van Melis van Minden; met de tienden van Westenge, den Haartiend, den Evenaartiend, den kleinen tiend en den Dolretiend en het geregt, waarin die tienden gelegen waren; met de tins van Hannensluze tot aan Nichtevecht toe; ook met het Dolregoed en het geregt van Breukelen buitendijks, benevens de hofsteden aldaar gelegen. Deze verleiding werd door David van Bourgondie, bisschop van Utrecht, als overleenheer, op den 20 Jan. 1461 nader

---

1) Archieven van Nyenrode.
2) Memorietafel van het geslacht van Nyenrode.
3) Archieven van Nyenrode.
4) Memorietafel van het geslacht van Nyenrode.
5) Archieven van Nyenrode.

bekrachtigd. Hertog Philips van Bourgondie verleidde voorts onzen GIJSBRECHT VAN NYENRODE op den 1 Aug. 1455 met het huis Nyenrode, de helft der ambachten van de Lier en Souteveen, de helft van al zulke goederen, als Otto van den Poel voormaals binnen den ban van Minden, in het geregt des heeren van Langerak, in leen had gehouden, eene hoeve lands te Breukelerwaard, onder het geregt van St. Marie te Utrecht, een huis binnen Naarden en al zulk land, als hem met regt was toegekomen van de tienden van Gooiland; eindelijk, met de goederen, welke Gijsbrecht van Nyenrode Jansz. (van Velsen) van hem in leen hield, te weten, het huis te Velsen met zijn toebehooren, gelijk Floris van Haemstede, heer van Montigny, het voormaals gehouden had, 4 morgen lands in het kerspel van Maarsen, 2 hoeven te Kamerijk, in het geregt des heeren van Abcoude, eene hoeve te Portengen, in het geregt van Jacob van der A, en nog eene halve hoeve te Portengen. Vervolgens werden op den 22 Dec. 1458 drie hoeven lands, gelegen in de Achtersloot nabij IJsselstein, in het geregt van den Dom te Utrecht, benevens de tienden van Zweesterenge, tusschen Sertroosen en den Daal, door bisschop David van Bourgondie op hem verleid. — GIJSBRECHT VAN NYENRODE kocht ook nog in het jaar 1474 van Otto van Rijn Hermansz., voor eene som van 700 gouden Arnhemsche guldens en 20 Rijnsche guldens, 20 hofsteden gelegen in het dorp Breukelen, de tienden van 22 hoeven in den Broek (Otterspoorbroek), het geregt, tienden, tinsen en den uiterdijk bij der A, het geregt, tienden en tinsen van 4 hoeven in Bertengen (Portengen) en de tienden op Westenge [1]). Deze laatstgemelde goederen wer-

---

1) Berend van Dolre beleende op den 2 Jan. 1298 zijnen neef Gijsbrecht van den Poel met deze goederen in onversterfelijk erfleen. Johan van Berendrecht, Awaarts zoon van den Poel, droeg ze vervolgens op aan Gijsbrecht, heer van Vianen en het Gooi, die daarmede op den 13 Junij 1372 verleidde Jutte, dochter van Gijsbert van Vliet en gemalin van Herman van Rijn, tot een erfleen, niet te versterven binnen achterzusterskind. Deze leengoederen kwamen vervolgens in het jaar

den op den 25 Mei 1474 door Jolente van Lalaing, vrouwe van Vianen, als voogdesse van haar zoon Walraven van Brederode, op GIJSBRECHT naar behooren verleid en vormden nu, vereenigd met de goederen, welke reeds vroeger in het jaar 1397 door Hendrik van Vianen op OTTO VAN NYENRODE waren overgebragt, de later zoogenaamde ambachtsheerlijkheid van Breukelen-Nyenrode, leenroerig aan den hove van Vianen [1]). Door overdragt van Herman van Wijck, Johansz., verkreeg GIJSBRECHT daarenboven in 1476 het patronaat-regt van 5 prebenden, vroeger door eene Machteld, gemalin van den ridder Hibernus van Reede, in de collegiale kerk van St. Catharina te Heusden gesticht [2]).

GIJSBRECHT VAN NYENRODE huwde met ALIENORA VAN BORSELEN, weduwe van Jan van Buren. Zij beërfde door den dood van haar broeder Frank van Borselen, laatsten gemaal van Jacoba van Beijeren en graaf van Oostervant, de heerlijkheden van Zuylen, St. Maartensdijk, Hoogstraten, Borselen, Cortgene, Voorne [3]).

1422 op Evert van Rijn Hermansz., en in 1432 op Herman van Rijn, die ze op den 20 Julij 1460 opdroeg ten behoeve van zijn zoon Otto van Rijn boven genoemd. Archieven van Nyenrode.

1) De buurten van Otterspoorbroek, Oud-Aa of Oudaan en Portengen maakten oudtijds bijzondere geregten uit, welke in het jaar 1533, bij vergunning van keizer Karel V., met het dorp Breukelen werden vereenigd. Vgl. Tijdschrift van Utrecht, 1837, blz. 407. Behalve het geregt des heeren van Nyenrode, waren nog onder Breukelen gelegen een geregt van den bisschop van Utrecht (later het Statengeregt en vervolgens het Ortsgeregt), het geregt van St. Pieter te Utrecht en nog andere kleinere geregten van bijzondere heeren.

2) Op den 10 Sept. 1459 werd dit patronaat-regt door een Dirk Bijndop Arnoldsz. opgedragen ten behoeve van Hendrik Venedauw, schildknaap, die het op den 17 Oct. daaraanvolgende overdroeg aan zijn bloedverwant Johan van Wijck Egidius zoon. Archieven van Nyenrode.

3) Deze goederen kwamen, na doode van Alienora van Borselen, aan de kinderen, geboren uit haar eerste huwelijk met Jan van Buren, en gingen vervolgens door echtverbindtenis in het geslacht van Kuilenburg over. Vgl. Matth., De jure gladii, p. 452. — De heerlijkheid van Zuylen was voórmaals door eene Alienora van Zuylen, gemalin van Frank van Borselen, heer van St. Maartensdijk, in het geslacht van Borselen gebragt. Bij eene broederscheiding tusschen Floris en Dirk van Borselen, zonen van Frank van Borselen en Alienora van Zuylen voornoemd,

Het goed Pendrecht [1]), de hooge heerlijkheid van der Lucht [2]) en eene ambachtsheerlijkheid, nabij Langevelt gelegen [3]), kwamen ook bij die gelegenheid in het bezit van ALIEONORA VAN BORSELEN, die deze goederen vervolgens opdroeg aan hertog Karel van Bourgondie ten behoeve van haar echtgenoot en zijne nakomelingen, als bezitters van het huis Nyenrode [4]). Deze GIJSBRECHT VAN NYENRODE was dus voorzeker het meest vermogende lid van zijn geslacht; doch zijn leven schijnt niet rijk te zijn geweest aan merkwaardige bijzonderheden. In het jaar 1460 werd hij door Philips van Bourgondie tot baljuw van

---

werden o. a. de heerlijkheid van St. Maartensdijk aan Floris, en de goederen van Zuylen aan Dirk van Borselen toebedeeld. Beide heerlijkheden kwamen later door versterf weder te zamen aan Frank van Borselen, graaf van Oostervant. Archieven van Nyenrode.

1) Het land Pendrecht behoorde vroeger in het geslacht van Roden. Zie van Mieris, IV. 168.

2) Hertog Philips van Bourgondie gaf op den 10 Sept. 1449 aan Frank van Borselen, graaf van Oostervant, de hooge heerlijkheid van eene zekere uitgestrektheid gronds, bestaande uit zandige heide en onbewoonde duinen, gelegen aan zee nabij Noortigerhout en genaamd *der Lucht*, waarvan Frank van Borselen toen reeds de ambachtsheerlijkheid in leen hield; allen, die zich daar ter plaatse metterwoon kwamen vestigen, zouden zeven jaren lang vrij zijn van de grafelijke beden, doch de Hertog behield daarbij aan zich het regt van sonneramete, klokslag, zeedrift, bede, het grove wild en de onthouding van gebannen lieden. Archieven van Nyenrode.

3) Graaf Willem VI. schonk op den 27 Maart 1414 aan zijn kamerling Nicolaas van Ruiven, in onversterfelijk erfleen, een dorp of heide, waarop een huis stond, met de ambachtsheerlijkheid van dien, groot 500 roeden en gelegen bij Langevelt, tusschen *den Duindan* en *den ouden Schelpweg*. De genoemde vorst gaf daarbij aan alle onderzaten van Holland verlof, om op deze stede te komen wonen en er huizen te timmeren, en wel onder de gunstige bepaling, dat zij van elke schaar beesten, welke zij in de grafelijke wildernissen aldaar lieten weiden, voor een geheel jaar slechts 12 grooten zouden betalen, zooveel men anders gewoon was voor een zomer te geven. Nicolaas, zoon van Nicolaas van Ruiven voornoemd, verkocht deze ambachtsheerlijkheid aan Frank van Borselen, graaf van Oostervant, die daarmede op den 17 Mei 1447 door hertog Philips van Bourgondie werd beleend. Archieven van Nyenrode. Vgl. v. Mieris IV. 326.

4) Archieven van Nyenrode.

Loosdrecht, Minden en Tekkop aangesteld, welke betrekking hij vier jaren later, bij vergunning des Hertogs, overdroeg op zijn bastaard en eenig nakomeling, genaamd *Hendrik van Nyenrode* [1]). Ook wordt hij genoemd onder de edelen en ridderschap, welke hertog Karel van Bourgondie in het jaar 1468 binnen 's Gravenhage als graaf van Holland ontvingen [2]). Hij komt voorts op den 3 Febr. 1476 als ridder voor [3]) en eindigde op den 13 Dec. van dat zelfde jaar het tijdelijke leven [4]).

GIJSBRECHT VAN NYENRODE en ALIENORA VAN BORSELEN bezaten eene huizinge binnen de stad Utrecht, staande in den Regenboog, achter de kerk van St. Pieter, en naar hen *de herberge van Nyenrode* genoemd, welke later tot een klooster werd ingerigt. Het is bekend, dat de zusteren van Jeruzalem aanvankelijk haar gesticht buiten de Weerdpoort der stad Utrecht hadden gevestigd. Dan, gedurende den verwoestenden krijg, welken Maximiliaan van Oostenrijk in 1481 en de beide volgende jaren tegen de stad Utrecht voerde, werd dit klooster door de woeste krijgslieden bij herhaling geplunderd en verbrand, waarbij de arme nonnen haar gesticht en kerk niet alleen, maar ook al haar huisraad, boeken, kleinodiën en ornamenten verloren, ja, schier niets dan hare dagelijksche kleederen behielden. Bisschop David van Bourgondie, om wien toenmaals al die verwoesting geschiedde, riep later, op den 10 April 1493, ten behoeve dezer hemelsche bruiden de algemeene weldadigheid in, ten einde haar aldus in staat te stellen, om zich een nieuw klooster binnen de muren der stad Utrecht te stichten. Niet vruchteloos ging de brief van den kerkvoogd [5]) de

---

1) Volgens twee oorkonden, vroeger berustende onder de archieven van Nyenrode, doch thans niet meer voorhanden.

2) Batavia Illustrata, blz. 751.

3) L. Opstraet van der Moelen MS.

4) Memorietafel van het geslacht van Nyenrode. Hij zegelde aanvankelijk met den balk van keel zonder baarstel, doch voerde later het wapen van Nyenrode gekwarteleerd met Persijn.

5) A. van Buchel MS.

huizen der geloovigen rond, te meer daar onze herder, tot belooning van milde giften, het vooruitzigt had geopend op vergeving van zonden. Reeds op den 6 Aug. 1493 droeg Gerrit van Rijn Soudensz., uit naam van Frederik van Egmond, heer van IJsselstein, Buren en Cranendonk, ten behoeve van de priorin en het gemeene convent van Jeruzalem buiten Utrecht, *de herberge van Nyenrode* over, met nog een ander huis [1]), staande op de westhoek van en in de Gaasbeeksteeg (Jeruzalemsteeg), naast de voormelde woning, en ook eenige hofsteden, gelegen in de genoemde steeg en vroeger gebruikt tot de herberge van Nyenrode. De heer van Buren bekende voorts voor al deze gebouwen door het klooster wel voldaan te zijn en bedankte de nonnekens voor „die goede betalinghe" [2]). Het duurde evenwel nog tot aan het jaar 1513, eer deze wel en zeker metterwoon in haar nieuw gesticht waren gevestigd [3]).

Wij keeren nu nog eenmaal weder tot den natuurlijken zoon en eenigen nakomeling van GIJSBRECHT, heer van Nyenrode, Zuylen, St. Maartensdijk en vele andere aanzienlijke bezittingen. Deze Hendrik bastaard van Nyenrode werd dan in het jaar 1464 door den invloed zijns vaders tot baljuw van Loosdrecht, Minden en Tekkop aangesteld. Hij komt vervolgens op den 13 Maart 1488 als getuige van bisschop David van Bourgondie voor [4]) en werd omstreeks het jaar 1500 door aankoop eigenaar van het huis Gunterstein te Breukelen [5]). Dit kasteel werd vervolgens in 1508 door de Bourgondische krijgslieden ingenomen, waardoor onze bastaard veel kreeg te lijden van den moedwil hunner vijanden en in kwade faam bij den hertog van

---

1) Dit huis was in 1484 door Frederik van Egmond, heer van IJsselstein, aangekocht van Berend Proeys, Odel, zijne echtgenoote, en Fye, wed. van Tijman Deedels. L. Opstraet van der Moelen MS.

2) A. van Buchel MS.

3) Vgl. van Heussen en van Rijn, Kerkelijke historie enz., II. 182 en 183, en de daar aangehaalde schrijvers.

4) Matth., De jure gladii, p. 481.

5) Hoogstraten, op het woord *Gunterstein*. Vgl. Utr. Placaatb. I. 281.

Gelre geraakte. Op voorspraak evenwel van den bisschop en de staten van Utrecht, werd Gunterstein tegen het einde des jaars weder ontruimd [1]) en bleef in het rustig bezit van zijn heer, totdat dit huis in 1511 door de burgers van Utrecht en de Gelderschen werd ingenomen en ten gronde toe geslecht [2]). Hendrik van Nyenrode overleefde deze gebeurtenis nog eenigen tijd en overleed omstreeks 1519 in den hoogen ouderdom van 84 jaren. Zijn zoon Gijsbrecht van Nyenrode, verwekt bij eene dochter uit het geslacht van Ruysch, bouwde het kasteel Gunterstein weder op en was ook heer van het huis Hillegom bij Haarlem [3]). Hij komt tusschen de jaren 1528 en 1547 als maarschalk van Eemland voor, eene betrekking, waartoe hij niet wel schijnt geregtigd te zijn geweest [4]). Uit zijn echt met Cornelia van Waveren liet hij kinderen na, van welke wij hier als zonen vermelden:

1. Hendrik van Nyenrode, die in 1553, na doode zijns vaders, het huis Gunterstein beërfde en in 1557 ongehuwd overleed.

2. Jacob van Nyenrode werd door het overlijden zijns broeders heer van Gunterstein en trad in den echt met Catharina Swart. Het huis Gunterstein ging na zijn dood op zijne moeder over en kwam vervolgens in het bezit van hare dochter Margaretha van Nyenrode, echtgenoote van Jan Monniks, wiens kleinzoon Karel van Bruxelles het in 1611 aan Johan van Oldenbarnevelt verkocht [5]).

3. Cornelis van Nyenrode, kanonik van den Dom te Utrecht [6]) en heer van het huis Hillegom [7]) bij Haarlem. Hij was in 1566 een

---

1) Jhr. Mr. A. M. C. van Asch van Wijck, Archief, I. 254, 258, 261, 262 en 269.

2) Tijdschrift van Utrecht, 1837, blz. 298. Utrechtsche Volksalmanak, 1846, blz. 24.

3) Bat. Illustr., blz. 761.

4) Matth., De jure gladii, p. 486. et Rer. Amorfort. script., p. 363. Vgl. Utr. Placaatb. II. 1068.

5) Matth., De jure gladii, p. 273.

6) Dodt, Archief, II. 161.

7) Bat., Illustr., blz. 768.

voornaam aanlegger van den beeldenstorm binnen Utrecht [1]); ook behoorde hij, naar men zegt, tot de verbondene edelen, die in dat zelfde jaar 1566 het bekende verzoekschrift aan de landvoogdesse onderteekenden en indienden [2]). Dies werd hij op den 17 Aug. 1568 door hertog Alva en den bloedraad uit den lande gebannen [3]), vertoefde voorts te Wezel, Keulen en Aken en liet uit zijn echt met Catharina van Noverum twee kinderen na, van welke de zoon in jeugdigen leeftijd stierf en de dochter het huis Hillegom beërfde [4]). Ook verwekte hij nog eenen bastaard, genaamd *Cornelis van Nyenrode* [5]).

Nadat GIJSBRECHT VAN NYENRODE, heer van Zuylen en St. Maartensdijk, op den 13 Dec. 1476 was overleden, zonder wettige geboorte na te laten, moesten zijne leengoederen overgaan op zijn broeder Johan van Nyenrode, die kort na GIJSBRECHT op den 27 Dec. 1476 overleed [6]), uit zijn huwelijk met Else van Darthuizen nalatende een eenigen zoon, ook JOHAN VAN NYENRODE geheeten.

---

1) Wagenaar, Vaderl. Hist., VI. 184.

2) Bat., Illustr., blz. 768.

3) Te Water, verbond der Edelen, III. 175-178.

4) Opstraat van der Moelen MS. Cornelis van Nyenrode bewoonde ene huizinge binnen Utrecht, genaamd *de Roode poorte.*

5) Tot een bastaardtak uit het geslacht van Nyenrode behoorden o. a. waarschijnlijk Willem van Nyenrode, in 1613 schepen der stad Utrecht, Cornelis van Nyenrode, in 1628 landmeter, en ook Hendrik van Nyenrode Hendriksz., die van 1604 tot 1610 voorkomt als schepen, raad en kameraar der stad Utrecht. Zie Utrechtsch Placaatb., III. 179, 181 en 182, en Wagenaar, Vad. Hist., X. 210 en 217. Deze Hendrik was een der belhamels bij het oproer, dat in 1610 innen Utrecht plaats had, en verliep zich toen zoo bijzonder moedwillig in woorden tegen den magistraat van Utrecht, dat hij op den 13 Julij van dat jaar gevangen genomen en op den 2 Aug. daaraanvolgende voor levenslang werd gebannen. Niettemin ontmoeten wij hem op den 5 Mei 1611 in de Jacobie-kerk te Utrecht, waar hij onder eene prediking aan een plotseling toeval stierf. Zijn zoon Peter Hendriksz. maakte zich op zijne beurt, als Arminiaansch prediker berucht. Zie Dodt, Archief, IV. 97, 189, V. 40, 77, 177, VI. 26, 105; Tijdschrift van Utrecht, 1839, bl. 190.

6) Memorietafel van het geslacht van Nyenrode.

Deze JOHAN VAN NYENRODE nu werd, als regte leenvolger der hofstede en heerlijkheid van Nyenrode, op den 20 Oct. 1480 door Walraven van Brederode met al zulke goederen verleid, als zijn oom GIJSBRECHT VAN NYENRODE, heer van Zuylen en St. Maartensdijk, van den hove van Vianen in leen had gehouden [1]). De daarop gevolgde vijandschap tusschen de stad Utrecht en bisschop David van Bourgondie, waarbij Maximiliaan van Oostenrijk de belangen van den Kerkvoogd met geweld van wapenen bevorderde, was evenwel oorzaak, dat het huis Nyenrode voor als nog niet verder werd verleid. Deze sterkte toch, zoo zeer geschikt om de vaart langs de Vecht te belemmeren en alzoo der stad van Utrecht den toevoer af te snijden, was toen ook weder door de Hollandsche krijgsknechten bezet geworden. Maar eerlang togen de burgers van Utrecht uit en sloegen het beleg voor Nyenrode, hetwelk zoo hevig door hen werd beschoten, dat de belegerden, op den 7 Sept. 1481, genoodzaakt waren, om zich over te geven. De bezetting bedong slechts het leven en werd daarop gevankelijk naar Utrecht gevoerd, terwijl het kasteel, na geplunderd te zijn, aan de vlammen werd prijs gegeven. Een tijdgenoot verhaalt ons deze gebeurtenis in de navolgende bewoordingen:

„Die van Utrecht namen hoer bussen ende hoer scermen mede ende toghen voor Nyenrode ende lagen daer voor ende scoten daer doer ende weder doer, also dat die gheen, die daer op laghen, spraeck hielden met die gheen, die daer voor laghen; ende sij gavent op, behoudelick hoers lijfs; ende hoer goet, dat most daer blijven, ende sij werden al gevanghen; ende die ruyters mit die borgers van Utrecht spolieerdent ende staeckent aen ende berndent. Ende dit gescieden op onser Vrouwen avont Nativitatis [2]).

De goederen, welke toenmaals op het huis Nyenrode gevon-

---

1) Archieven van Nyenrode.

2) Matthaei Anal., I. 408. Vgl. Burman, Utrechtsche Jaarb., III. 514; Tijdschrift van Utrecht, 1840, blz. 95.

den en van daar waren weggevoerd, werden vervolgens op last van den stedelijken raad van Utrecht verzameld, beschreven en verder ten voordeele der stad verkocht; terwijl een gedeelte daarvan kwam als buit aan de gemeene gilden, opdat zij zich in het vervolg tot het doen van reizen steeds gewillig zouden betoonen [1]). Uit de voormelde belegering, plundering en verwoesting van het kasteel Nyenrode, mogen wij dus afleiden, dat JOHAN VAN NYENRODE in den driejarigen oorlog tusschen Maximiliaan van Oostenrijk en de stad Utrecht, als een getrouw leenman van Holland, der partij van den Utrechtschen kerkvoogd was toegedaan. Hij werd dan ook op den 25 Julij 1482 door den heer van Montigny, als stadhouder generaal van Holland, naar behooren verleid met het huis Nyenrode, de helft der ambachten van de Lier en Souteveen, een huis binnen Naarden en al zulk land, als van de tienden van Gooiland was gekomen, ook met het goed Pendrecht, de hooge heerlijkheid van der Lucht, bij Noortigerhout, en de ambachtsheerlijkheid bij Langevelt [2]). Na het einde van dezen grooten oorlog, gelijk men oudtijds sprak, schijnt het huis Nyenrode door zijn bezitter weder hersteld te zijn: want, toen JOHAN VAN NYENRODE op den 14 Julij 1495 den tol aan de natuur had betaald, ging dit kasteel in goeden staat op JOSINA VAN NYENRODE, zijne leenvolgster, over. Deze erfdochter, geboren uit den echt van JOHAN VAN NYENRODE met ELISABETH VAN ZUYLEN VAN DER HAER, had eene eenige zuster, met name Johanna, die tweemaal gehuwd is geweest, eerst met Frederik van Drakenburg, heer van Drakenstein, en daarna met dien Jacob van Minden [3]), heer van Loendersloot, Oudenkoop en ter Aa, die in de geschiedenis bekend is als hof-

---

1) Tijdschrift van Utrecht, 1837, blz. 409, 1840, blz. 126.

2) Archieven van Nyenrode.

3) Jacob van Mynden, grootvader van Joost van Mynden, worden genaemt *biscop Jacob*, vermits hij seer groot was met den bisschop, ende soude eerst geweest hebben pastoor te Loenen. Dan, soo hij een neerslach gedaen hadde ende langen tijd scheen penitentie te doen,

meester en vertrouwde raad van bisschop Hendrik van Beijeren en later ook als ambtman van Grave en Kuik.

JOSINA VAN NYENRODE, oudste dochter van JOHAN VAN NYENRODE en ELISABETH VAN ZUYLEN VAN DER HAER, werd op den 29 Sept. 1496 door Philips, aartshertog van Oostenrijk, verleid met het huis Nyenrode en de helft der ambachten van de Lier en Souteveen; met de hooge heerlijkheid van der Lucht, bij Noortigerhout, gelijk GIJSBRECHT VAN NYENRODE, heer van Zuylen en St. Maartensdijk, dit leen had gehouden; met de ambachtsheerlijkheid bij Langevelt en ook met het huis te Velsen, gelijk haar vader dat vroeger in leen hield. Dirk bastaard van Nyenrode deed, als oom en voogd van JOSINA, daarvoor hulde aan den leenheer. Frederik van Baden, bisschop van Utrecht, verleidde voorts de erfdochter van Nyenrode, op den 31 Jan. 1497, met drie hoeven lands in de Achtersloot en met de tienden van Zweesterenge, waarvoor haar grootvader Dirk van Zuylen, ridder, hulde deed. Vervolgens werden op den 11 Maart 1499 de goederen van Nyenrode, leenroerig aan den hove van Vianen, door Walraven van Brederode op JOSINA overgebragt, waarvoor haar oom Gijsbert van Zuylen Dirksz. hulde bewees. Elza, rijngravin en abdisse van Elten, verleidde ten haren behoeve in de maand November des jaars 1500 ook den voornoemden Gijsbert van Zuylen met het maarschalkambt van Gooiland, en de daartoe van ouds behoorende tienden, gelijk het een en ander door JOHAN VAN NYENRODE, JOSINA's vader, en zijne voorzaten tot een dienstmansleen was gehouden.

---

gaende dagelicx met een langen tabbaert ende op sijn sijde met eenen leeren tessche (tasch), daer onder wthinck een dootshooft, heeft nochtans vanden paus egeen perdonne konnen verwerven, nochte consent om priester te moghen gewijt worden. Waerover hij hem begeuen geeft bijden bisschop ende om sijne welspreeckentheyt altijt geavanceert is geweest ende sijne goederen daerbij overwonnen ende geprospereert, alsoo hij weynich ofte niet was hebbende; ende die oorsaecke was, dat hij stonde nae de pastorije van Loenen. L. Opstraet van der Moelen MS. Zie verder over dezen buitengewonen man van Spaen, Historie der Heeren van Mynden, § 17.

Eindelijk, op den 26 Junij 1529 werd JOSINA ook nog door den Domproost van Utrecht, bij opdragt van Goderd van Herff, verleid met de lossinge van het huis Bloemerweerde, met 12 morgen lands, de tienden uit den Rijn, eene hofstede en verder toebehooren, gelegen onder Koten en haar aangestorven als regte leenvolgster van GIJSBRECHT VAN NYENRODE, heer van Zuylen en St. Maartensdijk [1]).

Omstreeks den 15 Februarij van het jaar 1504 werd deze rijke, maar toen nog onmondige, erfdochter, te gelijk met hare zuster Johanna en buiten weten van hare naaste bloedverwanten en voogden, met geweld ontvoerd van het kasteel Nyenrode door WILLEM TURK, zoon van Goderd Turk en Margaretha van Egmond, dochter des heeren van IJsselstein. Wel bragt Steven van Zuylen van der Haer, heer van Zevender, dit geweld, aan de kinderen zijner zuster bedreven, ter kennis van den Bisschop; doch, in stede van bij dezen regt te bekomen, ontving hij nog brieven van den heer van IJsselstein en ook van den stoutmoedigen schaker, met bedreigingen tegen hem en al zijne vrienden en aanhangers. Hierop zond Steven van Zuylen aan de drie staten van Utrecht een verzoekschrift toe, van den navolgenden inhoud:

„Geeft te kennen, Steven van Zulen vander Haer, knape, heere tot Zevender etc., hoe dat int iaer 1504, ontrent den 15 dach in Februario, eenighe sijn gecomen totten huyse van Nienrode mit geweldiger handt ende hebben aldaer met groot gewelt twee sijne suster kijnderen, noch binnen horen mondigen iaren wesende, also dat sij haer seluen tot geene saecken ouergeuen en mochten, (weggevoerd), ende hebben aldaer oeck grote fortse ende gewelt bedreuen ende enige dootgeslagen; welck gewelt, fortse ende ongenade, aen sijn bloet also geweldelicken bedreuen, die selue Steuen van Zulen, suppliant, heeft tot vele diuerse stonden oetmoedelicken te kennen gegeuen onsen genadigen heere, hem biddende, als dat dselue sijne

1) Archieven van Nyenrode.

genade tvoirs. gewelt corrigeren wilde, soo tvoors. in sijnder genade landen ende jurisdictie des gestichts van Vtrecht geschiet is; dwelck hem in geenrewijs heeft mogen geschieden, noch op huyden des daechs en mach, daer de suppliant hem seer aff beclaecht mit sijne vrunden. Dit niet genoch wesende, is daer en bouen gecomen den heere van IJsselstein ende heeft seeckere brieuen van dreygementen gescreuen aenden voors. suppliant, inhoudende, als dat hij daer op verdacht soude wesen niet alleen tegens Steuen, maer al sijne adherenten etc., ende noch meer brieffs, die vanden handdadinge oick gescreuen sijn; dwelck den suppliant seer vervremden, aengemerct, dat hij mitten voors. heere van IJsselstein niet vuystaende en weet te hebben, dan minne ende vrintschap. Ende soe dan den seluen suppliant vant voors. gewelt ende ongenade, aen sijn bloet bedreuen, geene iustitie ofte correctie heeft mogen geboren, noch hudens daechs en mach van onsen voirs. genadigen heere, wat vervolch hij daeromme gedaen heeft, soo begeert dvoors. suppliant aen v, mijn heeren, oetmoedelicken biddende, als dat v eerweerdicheyt mijn genadigen heere alsoe belieuen te onderwijsen, het voors. gewelt te corrigeren ende daer inne alsoe te doen, dat dselue suppliant mit sijne vrunden ende adherenten vrij van alle dreygementen mogen wesen, alsoe emmers dat van rechts ende eeren wegen behoirt. Jtem weet meede, dat, alsoe de ionxste dochter van Nienrode noch onmundich is, ongehijlict wesende, ende den magen ende vrunden oick onthouden wort, begeeren sij meden, (dat) die staten also vervoegen willen aen mijn genadigen heere, dat sij wederom comen mach in haere magen ende vrunden handen, alst mogelick, (is en) van Goods ende rechts wegen alsoo behoirt [1]."

De staten van Utrecht nu zonden dit verzoekschrift, met nog eenige afschriften van stukken tot deze zaak betrekkelijk, aan den Bisschop, die toenmaals zijnen zetel op het slot te Duurstede hield. Deze antwoordde op den 18 Junij 1505,

1) A. van Buchel, MS.

dat Steven van Zuylen in zijn schrijven der waarheid zeer had te kort gedaan, door te stellen, dat hij hem verscheidene malen over het geweld, aan zijne bloedverwanten bedreven, had geklaagd, hem biddende dit onregt te straffen. Steven was, wel is waar, op zekeren tijd met eenige andere personen bij hem gekomen, om hem de toedragt der zaak te doen verstaan; doch hierop had de Bisschop geantwoord, dat, zoo Steven volgens het landregt over iemand wilde klagen, zijne genade die klagten zou vervolgen; waarop Steven weder uitdrukkelijk had verklaard, dat hij niet klaagde, maar slechts de zaak aan den Bisschop te kennen gaf. Dewijl Steven van Zuylen dus over niemand had geklaagd en daar WILLEM TURK ook niet in het Sticht van Utrecht was gezeten, noch onder het regtsgebied des Bisschops behoorde, was de zaak tot dusverre gebleven, zooals zij was. Indien Steven evenwel nu nog naar den landregte over iemand wilde klagen, die onder het regtsgebied des Bisschops behoorde en diens onderzaat was, of die ten minste bekomen kon worden, zou de Bisschop de zaak vervolgen, gelijk het naar het landregt behoorde. Maar mogten de staten iets beters weten, dan zou zijne genade volgaarne hun gevoelen vernemen en zoo handelen, dat Steven van Zuylen zich billijkerwijze over hem niet hadde te beklagen [1]).

Met dit ontwijkende antwoord stelden de staten, of liever Steven van Zuylen, zich niet aanstonds te vreden. Zij wendden zich andermaal tot den Kerkvoogd, met overzending van twee verzoekschriften, waarvan het een aan de staten, in het laatst gehouden kapittel generaal, en het ander vroeger aan den Bisschop was overgegeven. In zijn antwoord van den 11 Julij bleef de Bisschop bij hetgeen hij vroeger had geschreven: Steven van Zuylen had in persoon over geen geweld geklaagd, maar hem door Ernst van IJzendoren van de toedragt der zaak onderrigt, met uitdrukkelijke verklaring, dat hij over geen onregt klaagde. In het verzoek-

1) Jhr. Mr. A. M. C. van Asch van Wijck, Archief, I. 167.

schrift, aan den Bisschop overgegeven, zegt Steven ook niet, dat hij zich bij zijne genade had beklaagd, zooals het naar het landregt behoorde. Evenmin was, gelijk Steven meent, het geval aan den Bisschop door diens raden verkeerdelijk overgebragt geworden: al wat in deze zaak was geschied, was in tegenwoordigheid en met voorkennis van den Kerkvoogd gedaan. Bijaldien dus Steven van Zuylen of iemand anders het gepleegde onregt nog naar het landregt wilde vervolgen, zou zijne genade hem daartoe de gelegenheid verschaffen. Mogten evenwel de staten hem betere middelen aan de hand geven, dan zou de Bisschop, gelijk hij reeds vroeger had betuigd, zich daarnaar volgaarne voegen [1]).

Hierbij schijnt de zaak gebleven te zijn, zonder dat Steven van Zuylen of zijne bloedverwanten verder regt van den Bisschop hebben kunnen bekomen. JOSINA VAN NYENRODE was dan ook reeds in 1405 met haar schaker in den echt verbonden. Het verdient evenwel opmerking, dat eenige burgers en inwoners der stad Utrecht omstreeks het jaar 1507 voor het huis Nyenrode kwamen en er de onderzaten met brandschatting en plundering bezwaarden. Of dit voorval in verband hebbe gestaan met de stoute schaking der erfdochter van Nyenrode, of liever tot de eene of andere staatkundige gebeurtenis betrekkelijk zij geweest, is ons onbekend; maar zeker is het, dat WILLEM TURK over dit onregt wel geklaagd, doch op zijne beurt geen regt heeft kunnen bekomen [2]).

De oorlog tusschen keizer Maximiliaan van Oostenrijk en hertog Karel van Gelre, waarin het sticht van Utrecht meer en meer werd verwikkeld, was overigens zeer geschikt, om alle zaken van minder belang in vergetelheid te brengen. Toen de Gelderschen omstreeks den 10 Julij 1508 de steden Weesp en Muiden hadden ingenomen, werd door den vorst van Anhalt, toen legervast voor Puderoyen liggende, op bevel der aartshertogin van Oos-

1) Ibidem, I. 169.
2) Ibidem, I. 268.

tenrijk, regentesse generaal, aan Frederik en Floris van Egmond verzocht, om op de grenzen van Holland te trekken en daar den vijand te wederstaan. WILLEM TURK opende hun zijn huis Nyenrode, dat door ruiters en knechten werd bezet. Straks kwamen er klagten in omtrent den overlast, welken de Stichtsche onderdanen dagelijks van de bezetting op Nyenrode hadden te lijden. De bisschop en de staten van Utrecht schreven daarover een ernstigen brief aan den heer van Nyenrode. Willem bastaard van IJsselstein, die bij afwezigheid van WILLEM TURK het bevel over de krijgslieden op Nyenrode voerde, antwoordde in zijn schrijven van den 16 en 17 Oct. van het genoemde jaar 1508, dat de klagten over brandstichting en plundering van Stichtsche onderzaten door zijne onderhoorige manschappen hun „scherpelic ende onmanyerlick" waren aangebragt. De knechten, op Nyenrode liggende, waren wel door den naderenden winter genoodzaakt geworden, om eenige bedden, en slaaplakenen, met toebehooren, van de naburige landzaten af te halen; maar deze goederen waren niet als geroofd, maar slechts als geleend, te beschouwen en zouden, na het einde der veede, in behoorlijken staat teruggegeven worden. De staten werden voorts door den slotvoogd herinnerd aan de onbillijke en onregtmatige handelwijze hunner eigene onderdanen, hoe, nog geen jaar geleden, eenige burgers en inwoners van Utrecht te Nyenrode waren gekomen en de onderzaten van dit huis hadden gebrandschat en geplunderd, waarover men toen ook wel geklaagd, maar geen antwoord noch regt had kunnen bekomen 1). — Op het einde der maand November rigtte de Bisschop zich andermaal tot WILLEM TURK over de geweldenarijen, den Stichtschen onderzaten door de bezetting van Nyenrode aangedaan, en tegelijk omtrent eene afpaling van den Vechtstroom. De bastaard van IJsselstein antwoordde op den 1 Dec. van het meer genoemde jaar 1508, dat het huisraad, hetwelk zoowel van Hollandsche, als Stichtsche onder-

1) Ibidem, I. 267-269.

danen, genomen was, hun buiten schade teruggegeven zou worden, zoodra hij daartoe het bevel zijner hoofden ontving. Hij verzocht voorts den eerwaardigen vader geen geloof te hechten aan klagten, welke alleen uit vijandige gezindheid voortkwamen, en bood aan, zoo voor zich zelven als voor zijn neef WILLEM TURK, om zich in persoon voor den Bisschop tegen elke aanklagt te komen verantwoorden. Wat eindelijk de afsluiting van de Vecht betrof, zij was niet geschied, om aan de Stichtsche onderdanen last of nadeel te berokkenen, maar wel om den Gelderschen het doorvaren met mondbehoeften te beletten. Deze toch waren onlangs des nachts heimelijk met voorraad uit Utrecht voorbij Nyenrode heen gesloken en zochten andermaal op zekeren avond met vele schuiten, geladen met levensmiddelen, naar Weesp door te varen. Hun voornemen was echter aan den slotvoogd geboodschapt geworden, die toen als een getrouw dienaar der heeren, in wier soldij hij zich bevond, de Vecht had afgesloten. De boom was evenwel dag en nacht open, zoo zelfs, dat twee gewone schepen daar gemakkelijk naast elkander door konden varen. Mogt de bisschop niettemin bevelen, dat de boom wierd afgeworpen, dan verklaarde de bevelhebber zich daartoe aanstonds bereid. — Dus werd de Vecht weder geopend, terwijl het huis Nyenrode intusschen door de Hollandsche krijgslieden bleef bezet [1]).

Twee jaren later deed Floris van IJsselstein in den vroegen morgen van den 28 Dec. 1510 een onverwachten aanslag op verschillende punten van Utrecht. De stad nam toen de Geldersche krijgslieden in, welke haar door den hertog van Gelre ter dienste waren gezonden. Vereenigd met deze hulpbenden, togen de burgers van Utrecht uit en vermeesterden op den 26 Maart 1511 de sloten van Nyenrode en Gunterstein. WILLEM TURK werd gevankelijk binnen Utrecht gevoerd, waar hij aan de genade van den heer van Montfoort en de staten van Utrecht werd overgeleverd, behoudens nogtans zijn leven, dat hem

---

1) Ibidem, I. 269, 272, 275 en 279.

door de hoofdlieden was toegezegd; de huizen Nyenrode en Gunterstein werden ten gronde toe geslecht, terwijl met de steenen, daarvan komende, de vervallene muren van den Weerd, eene buitenstad van Utrecht, werden versterkt [1]). Na den zoen, door de stad en de staten van Utrecht met den heer van IJsselstein getroffen, werd op den 30 Aug. 1511 door voorspraak van den heer van Gaasbeek en van meester Adriaan, deken van Leuven, aan WILLEM TURK vergund, om uit zijne gevangenis te mogen afkomen, ten einde in een huis onder verzekerde bewaring gesteld te worden, totdat al de gevangenen, de een tegen den ander, zouden uitgewisseld worden. Hij moest evenwel daarbij aan de stad en de staten van Utrecht behoorlijke oorvede doen [2]). Frederik van Egmond, graaf van Buren, Leerdam, heer van IJsselstein, en Floris van Egmond, heer van St. Maartensdijk, stadhouder generaal van Gelre, getuigden voorts op den 10 Oct. 1511, dat WILLEM TURK in het jaar 1508, door het openen van het huis Nyenrode, niet anders dan zijnen pligt als leenman van Holland had vervuld, en dat hij met raad noch daad medepligtig was geweest aan den aanslag, welke in het jaar 1510 door Floris van Egmond op de stad Utrecht was gedaan [3]). Later ontmoeten wij WILLEM TURK in vriendschappelijke betrekkingen met Utrecht. Op den 10 Mei 1525 werd op zijne voorspraak door schepenen, raden en oudermans dezer stad de vrijheid wedergegeven aan een persoon, die zijn leven

---

1) Op een ouden inventaris der archieven van Nyenrode komen twee bescheiden voor, welke niet meer voorhanden zijn en dus luiden:

1. Verklaring, rakende het gevangen nemen van Willem Turk, heer van Nyenrode, door die van Utrecht, als ook de insolentiën door hun krijgsvolk op het huis te Nyenrode gepleegd.

2. Supplicatie van Willem Turk aan de staten van Utrecht tot herstel van de plundering van Nyenrode.

Het is vermoedelijk, dat deze stukken tot de bovenvermelde vermeestering van het huis Nyenrode betrekking zullen hebben.

2) Tijdschrift van Utrecht, 1837, blz. 409 en 410. Utrechtsche Volksalmanak, 1846, blz. 24.

3) Archieven van Nyenrode.

had verbeurd; en in het volgende jaar vereerde hem de magistraat van Utrecht, op begeerte der geschikten uit de gilden, met een zilveren kop, ter waarde van ruim 70 guldens, voor eene dienst, welke hij der stad had bewezen [1]).

Het huis Nyenrode was weder hersteld en opgebouwd geworden van de verwoesting, welke de Utrechtsche burgers met hunne Geldersche hulpbenden aldaar in het jaar 1511 hadden aangerigt. WILLEM TURK opende vervolgens dit kasteel voor Hendrik van Beijeren, bisschop van Utrecht, in den oorlog, welken deze Kerkvoogd in 1527 tegen zijne weerspannige zetelstad voerde. De Bisschop beloofde, op den 2 Dec. van het genoemde jaar, dit huis, zoolang hij het bezet hield, op eigene kosten te onderhouden en in zulken staat weder over te leveren, dat WILLEM TURK, noch zijne erfgenamen daarbij eenige schade zouden lijden. En mogt het intusschen belegerd, beschoten, verbrand of ingenomen worden, dan zouden er, na het einde der veede, van wederzijde twee goede mannen worden gekozen, om te zamen de verschuldigde vergoeding te bepalen [2]).

Nadat Hendrik van Beijeren in den zomer van het jaar 1527 te vergeefs had beproefd, om de stad Utrecht weder bij verrassing in te krijgen, was de Bisschop eindelijk tot het besluit gekomen, om haar, door het afsnijden van allen toevoer van levensmiddelen langs de Vecht, tot de overgave te dwingen. Hij liet dienvolgens de kasteelen van Abcoude, Vreeland, Loendersloot en Nyenrode [3]) bezetten en sloeg zich met zijn leger te Vreeland neder. De raad van Utrecht riep de hulp van den hertog van Gelre in, wiens benden weldra kwamen opdagen en de geestelijke gestichten rondom de stad bezetteden. Ook het klooster van Oudwijk moest toen tot verblijfplaats voor woeste ruiters verstrekken. De abdis, voor de eer en het leven der jonkvrouwen beducht, vlugtte

---

1) Raads dagelijksch boek der stad Utrecht.
2) Archieven van Nyenrode.
3) Dodt, Archief, I. 29.

met haar binnen Utrecht. Maar ook hier waren de zusteren niet veilig; want, naar aanleiding van een verbod van levensmiddelen binnen Utrecht te voeren, door den Bisschop aan de geestelijke gestichten buiten Utrecht gedaan, had de raad dier stad besloten, aan deze kloosters in geval van nood geene schuilplaats te verleenen. Onder geleide van een goeden hopman, gelukte het der abdisse, de stad weder met hare kudde te verlaten; zij huurde daarop een vaartuig en bragt de zusteren in veilige haven op het sterke huis Nyenrode. Hier bleven zij eenigen tijd onder bescherming der bisschoppelijke bezetting vertoeven, totdat eindelijk de rentmeester van Oudwijk op zekeren dag te Nyenrode aankwam, voorzien met het noodige paspoort, om de nonnekens van het tooneel des oorlogs over te kunnen brengen naar Leiden, waar het Bagijnhof haar eene veilige schuilplaats aanbood [1]). De geschiedenis gewaagt voorts van de hulp, welke WILLEM TURK in dezen krijg aan bisschop Hendrik van Beijeren bewees [2]), en schetst ons de bloedige wraak, welke de vergramde kerkvoogd na de verovering der stad Utrecht heeft uitgeoefend, waarbij Goderd de Coninck, gemaal eener Johanna van Nyenrode, zijne kortstondige waardigheid van burgemeester met het hoofd moest betalen.

Uit het huwelijk van WILLEM TURK en JOSINA VAN NYENRODE werd een zoon geboren, die in prille jeugd overleed, benevens twee dochters, Elisabeth en Klara, van welke de jongste in den echt trad met Jan van Grimbergen genaamd Oldenboekom. Elisabeth Turk werd door keizer Karel V. op den 27 Aug. 1539, na doode harer moeder, verleid met het huis Nyenrode, de hooge heerlijkheid van der Lucht, de ambachtsheerlijkheid bij Langevelt en het huis te Velsen. Reinold van Brederode verleidde haar op den 10 Julij 1541 met de goederen, vroeger door hare moeder van den leenhove van

---

1) Lamb. Hortensii Rer. Ultraiect. lib. VII. p. 156, ed. A. Buchelio.
2) Vgl. Tijdschrift van Utrecht, 1840, blz. 27.

Vianen gehouden. Zij huwde met Bernard van den Bongard en schonk hem eenen zoon, Floris van den Bongard, die later als heer van Nyenrode, der Lucht en Ruwiel voorkomt en in zijn echt met Agnes van Aeswijn eenen zoon verwekte, Bernard van den Bongard genaamd. Deze legde in 1634 en volgende jaren aan de vertimmering en verfraaijing van het huis Nyenrode aanzienlijke sommen ten koste, zoodat dit kasteel toenmaals voor het schoonste riddermatige huis in het Nedersticht werd gehouden [1]). Zijn huwelijk met Wilhelmina van Bronkhorst bleef onvruchtbaar, waardoor zijne zuster, Anna van den Bongard, na zijn dood de goederen van Nyenrode beërfde. Deze vermaakte ze bij uitersten wil aan hare nicht Maria van Wijhe, weduwe van Gerard van Reede, heer van Saasvelt, wiens zoon Gerard Adriaan van Reede, heer van Saasvelt, het kasteel Nyenrode bezat, toen de Franschen in het jaar 1672 den inval in ons vaderland deden.

Het Staatsche leger was naar de grenzen van Holland teruggetrokken, terwijl de Franschen meester waren van het sticht van Utrecht en de Nieuwersluis, met de voornaamste kasteelen langs de Vecht, bezet hielden. Het huis Nyenrode, door zijne hechte muren zoo bijzonder geschikt tot een punt van verdediging, was dan ook met eene halve maan voor den ingang van het huis versterkt geworden en tot eene kleine vesting ingerigt, waar de Fransche bevelhebber over de bezette kasteelen langs de Vecht zijn hoofdkwartier had gekozen. De prins van Oranje nam daarna op den 12 Sept. 1673 Naarden in en versterkte zich vervolgens aan de Nieuwersluis. Hierdoor werd den Franschen de pas afgesneden, om verder naar Holland voort te dringen. Eenige Fransche troepen, van hunne posten verdreven, bragten een zoodanigen schrik onder de bezetting op Nyenrode, dat men tot den aftogt besloot. Doch vóór het kasteel te verlaten, had de vijand de nog overige boomen omgeworpen, het plantsoen verwoest, de

---

1) A. van Buchel, MS.

sterke stelling vernield, het huis geplunderd en in brand gestoken, na vooraf in de sterke kelders eenige vaten met buskruid geplaatst te hebben. De ingezetenen van Breukelen zagen de vlammen stijgen en zich meer en meer over het kasteel verspreiden, doch de vrees voor eene uitbarsting hield hen terug, om dien vernielenden brand te blusschen. En ook weldra dreunde en daverde de omtrek van een donderenden knal, waarmede het grijze Nyenrode uit het gebied der geschiedenis verdween [1]).

De bouwvallen van dit kasteel [2]) en de ambachtsheerlijkheid van Breukelen-Nyenrode werden in het jaar 1675 aangekocht door Johan Ortt [3]), die het huis geheel nieuw en prachtiger dan te voren heeft opgebouwd en in wiens geslacht deze ridderhofstad nog heden behoort, na eenigen tijd door aankoop in bezit te zijn geweest van Jhr. W. J. A. van Romondt te Zeist.

---

1) Dr. Engelbert van Engelen, MS. Vgl. Tijdschrift van Utrecht, 1837, blz. 410 en 411.

2) Er bestaan verscheidene afbeeldingen van het huis Nyenrode, dagteekenende vóór en na de verbouwing van dit kasteel in de jaren 1634 en 1675.

3) Hij kocht ook nog het Statengeregt (vroeger het geregt van den bisschop van Utrecht en daarna dat van den koning van Spanje) te Breukelen, hetwelk vervolgens naar hem het Ortsgeregt is genoemd.

BIJLAGE I.

GEREGTELIJKE VERKLARINGEN OMTRENT HET GESLACHT VAN NYENRODE.

De ridder GIJSBRECHT VAN NYENRODE had in den jare 1392 de hofstede ten Poel, met het huis te Velsen en andere aanzienlijke goederen, ten huwelijk gegeven aan zijn jongsten zoon Johan van Nyenrode, wiens eenig nakomeling, Gijsbrecht van Nyenrode van Velsen, op zijne beurt eene eenige dochter, Adriana van Nyenrode, verwekte. Deze Adriana liet uit haar echt met Albrecht van Schagen ook weder eene eenige dochter na, met name Josina van Schagen, die eerst met Wouter van Egmond en daarna met Joost van Borselen huwde, doch niettemin hare dagen als kinderlooze weduwe eindigde, zoodat de goederen, welke Josina van hare moeder had beërfd, na haar dood moesten overgaan op hare naaste bloedverwanten uit het geslacht van Nyenrode [1]). Door „lang ende neerstich vervolch" had nu WILLEM TURK zijne nicht weten wijs te maken, dat zijne gemalin, de vrouwe van Nyenrode, hare naaste erfgename ware; waarop door Josina van Schagen aanvankelijk eene volmagt werd verleden, om de voormelde goederen, in het Sticht van Utrecht en Holland gelegen, ten behoeve van WILLEM TURK over te dragen. Later evenwel begreep de genoemde weduwe, dat hare neven Frans en Ernst van Nyenrode haar

1) Zie boven blz. 27.

een lid nader in den bloede harer moeder bestonden. Zij wendde zich vervolgens tot de keizerlijke majesteit en verkreeg van deze een openen brief van *restitutie* der overgedragene goederen, terwijl eene *exceptie declinatoir*, welke daartegen door WILLEM TURK was voorgesteld geworden, op den 26 Febr. 1536 door het hof van Utrecht werd verworpen [1]).

Gedurende den loop van dit geding werden dan, in de jaren 1534 en 1535, de navolgende verklaringen omtrent het geslacht van Nyenrode, ten verzoeke van Frans en Ernst van Nyenrode, voor de geregten van Utrecht, Tul en 't Waal en Nijmegen afgelegd. De waarheid dezer getuigenissen kon door WILLEM TURK niet worden betwist en werd ook door de regters erkend, zoodat o. a. de hofstede ten Poel en het huis te Velsen, afkomstig uit het geslacht van Nyenrode, na den dood van Josina van Schagen, in het bezit van haar neef Frans van Nyenrode zijn gekomen [2]).

Het gezag dezer verklaringen wordt nog vermeerderd door de betrekkingen, waarin de personen, welke haar aflegden, tot het geslacht van Nyenrode hebben gestaan. Deze getuigen waren:

Kunera, natuurlijke dochter van Wouter van Minden en burgeres der stad Utrecht, oud omtrent 70 jaren, die Gijsbrecht van Nyenrode van Velsen en zijne gemalin niet alleen, maar ook hunne dochter en kleindochter, met hare echtgenooten, en dus drie op elkander volgende geslachten, van nabij had gekend.

Beatrix van Nievelt, nonne der Brigitten binnen Utrecht, oud ongeveer 70 jaren, die door Gijsbrecht van Nyenrode van Velsen uit de doopvont was geheven.

Wouter Utenham, oud ongeveer 74 jaren, wiens vaders zuster gehuwd was geweest met Gijsbrecht van Nyenrode van Velsen en die zelf eene Heilwich van Nyenrode tot gemalin had bezeten.

---

1) L. Opstraet van der Moelen MS.
2) Zie boven blz. 35.

Jan Vermeer, oud omtrent 84 jaren, geboortig van het dorp Maarsen, waar hij Splinter van Nyenrode, den baljuw van Muiden, zeer wel had gekend, ja, met dezen en diens beide zonen, Jan en Gijsbrecht van Nyenrode, zoo vertrouwelijk was omgegaan, als ware hij een lid van hun geslacht of huisgezin geweest.

Ida genaamd Bijland, natuurlijke dochter van Hendrik van Nyenrode en burgeres der stad Nijmegen, die in hare jonge dagen was opgevoed op het huis Nyenrode en later een geruimen tijd bij Gerrit van Rijn en Johanna van Nyenrode, haar oom en moeije, had ingewoond.

Eindelijk, wat den zakelijken inhoud betreft, komen deze verschillende getuigenissen volkomen met elkander overeen; zij worden daarenboven door de oorspronkelijke bescheiden omtrent het geslacht van Nyenrode, welke ons bekend zijn, nog nader bevestigd. Als bewijsstukken voor den stamboom van Nyenrode zijn zij dus van het hoogste gewigt te achten; terwijl zij tevens als eene losse schets van den tijd, waartoe zij behooren, der mededeeling niet onwaardig schijnen.

Verklaringen, afgelegd voor het geregt der stad Utrecht door Kunera, natuurlijke dochter van Wouter van Minden, Beatrix, dochter van Hendrik van Nievelt Willemsz., en Wouter Utenham. 1534. Maart 2, 3 en 5.

Wij schout, burgermeesteren en schepenen der stadt Uytrecht maken kond alle luyden, dat op datum na beschreven voor ons gekomen zijn Cunera, Wouters natuurlijke dochter van Mynden, oud omtrent tseventig jaaren, onze burgeresse ofte inwoonster, Beatrix, dochter van Hendrik van Nyevelt Willemsz., oud omtrent tseventig jaaren, geproffesside juffer int convent vande Brigitten binnen Uytrecht, en Wouter Uytenham, oud omtrendt vier en tseventig jaaren, tuygen en verclaren bij heuren eeden, die zij elk lijffliken aanden heiligen met opgerechte vingeren volstaafs eedts voor ons deden en wij volko-

melijken van haar ontfangen, zoo zij daar mytten regten toe gebragt waren van wegen Frans en Ernst van Nyenrode, en dat op zekeren interrogatorien, bij voors. Frans en Ernst van Nyenrode overgelevert en voorgehouden, en gevraagt wezende, als hierna beschreven staat.

Inden eerste Cunera voors. gevraagt zijnde, of zij niet en wiste te spreeken van die linagie en afkomst van vrouw Josina, heeren Alberts dochter van Schagen, nog tegenwoordig in levende lijven wezende, antwoorde zij bij haare voors. eede, dat, alzoo sij deposante een natuurlijke dochter is van Wouter van Mynden, in zijn leven heere van Ruweel, saliger gedagte, in haar jonge jaaren getoegen en onderhouden is geweest op Croonenburg bij die huysvrouw van den ouden Melis van Mynden, oude vader (grootvader) van Melis en Jacob van Mynden nu tegenwoordigh, die een dochter was van heer Huybert (Herbert) van Isselstein vanden Bosch, die welke van alle goeden luyden ende ridderschappen in 't Sticht en daaromtrent woonachtig wist te spreeken, ende myts die met haaren voors. joffer dikwils van deeze en diergelijke materie woerden hadde, die daar dikwils en zeer gaarne af plach te spreeken. Ende omme te verclaren die afcomste vande voors. Josina, vrouwe van Schagen tegenwoordig, sijde, dat sij van haar voors. joffer van Mynden ende ook van anderen dikwils gehoort heeft, dat weleer in levende lijven geweest is eene heer GIJSBERT VAN NYENRODE, ridder, daar afgekomen zijn drie soonen, alle drie ridders, daar af die oudste zoone verzekert was aan heer Hendriks dochter van Vianen, dan, alzoo hij haastig sterff, en troude off en besliep die niet; die andere soon was genaamt heer OTT VAN NYENRODE ende nam ten wijve denzelven heer Hendriks dochter van Vianen, die sijnen doden en oudsten broeder te voren verzekert was; die derde soon was genaamt heer Jan van Nyenrode van Velzen, die ten wijve nam heer Wouters dochter van Mynden, ridder, daar hij aan wan een eenige zoon, genaamt Gijsbert van Nyenrode van Velzen, ende sterff heer Jan van Nyenrode voors., als Gijsbert van Nyenrode van

Velzen, sijnen zoon, nog een jong kind was, na wiens dood sijn huysvrouw, dochter van heer Wouter voors., ging int cloos-ter tot Wijck; ende als men haar proffessien soude, zoo liet sij haaren soon Gijsbert van Nyenrode van Velsen in die rolle (role) setten, seggende: „soon om alle die werelts goed en zoude ik u niet willen laaten, mer om mijnen Scheppers wil, Gods Almagtig, zal ik u laten;" en hem aansiende en dikwils kussende aan sijnen mond, sijde: „ik segge u eewig adieu." Sijde voorts, dat deeze Gijsbert van Nyenrode van Velsen voors. ten wijve hadde heere Fredriks dochter Uytenham, daar hij aan wan een eenige dochter, die te manne gegeven worde heere Aelbrecht van Scagen, ridder, daar zij aan wan een eenige dochter, Josina genaamt, die nu tegenswoordig vrouwe van Schagen is. Sijde pro causa scientiae, dat sij wel gekent heeft Gijsbert van Nyenrode van Velsen ende sijne huysvrouwe, die zij met haren eenige dochter en den heere Albert van Schagen, haren man, op Croonenburg gesien heeft, alwaar sij ter kennisse gekomen waar. Sijde mede, dat Gijsbert van Nyen-rode van Velsen voor den groote oorloge (1481-1483) met zijne huysvrouw binnen Uytrecht te wonen plach tusschen de Witte-vrouwebrugge en den Plompentoorn, in die huysinge, dat nu die herberge van Oostbroek is, alwaar heer Albert van Scha-gen en zijne huysvrouwe een wijltijts meede woonachtig waa-ren; ende woonde sij deposante ter zelver tijd op den Noord-Oosten hoek van de Wittevrouwebrugge, alwaar sij leerde kussen werken, en was omtrent elff of twaalf jaaren, en heeft Gijsbert van Nyenrode van Velsen met sijne huysvrouw, doch-ter en swager (schoonzoon) voors. dikwils voorbij haar deur sien gaan. Haar gevraagt, of sij niet en weet, wie van heer OTT, den middelste zoon van heer GIJSBERT VAN NYENRODE gekomen was, antwoorde, dat heer OTT voors. ten wijve had heer Hendriks dochter van Vianen, daar hij aan wan JAN en Splinter van Nyenrode en nogh andere soonen, en weet dit wel van hooren seggen. Haar gevraagt sijnde, wie van JAN VAN NYENRODE, heer OTTEN soon voors., gekomen was, ant-

woorde, dat JAN VAN NYENRODE voors. ten wijve hadde een dochter van Bijland, daar hij aan wan jonker GIJSBERT VAN NYENRODE, Jan van Nyenrode en meer soonen. Joncker GIJSBERT hadde ten wijve een dochter van Borselen, daar hij geen kinderen aan en wan; Jan van Nyenrode hadde eerst ten wijve een dochter van Derthuysen, daar hij aan wan JAN VAN NYENRODE, vader van joncker Willem Turcks en Jacob van Myndens huysvrouwen, die hij hadde bij heer Dirckx dochter van Zuylen. Haar gevraagt zijnde, of zij niet en wiste, wie van Splinter van Nyenrode, heer OTTEN jongste soon, gekomen is, antwoorde bij haar voors. eeden, dat Splinter van Nyenrode, heer OTTEN jongste soon, ten wijve hadde hertoghs Jans natuurlijke dochter van Beijeren, daar hij aan wan Jan van Nyenrode, daar afgekomen is Frans van Nyenrode, en Gijsbert van Nyenrode, daar afgekomen is Ernst van Nyenrode. Sijde pro causa scientiae, dat Splinter van Nyenrode voors. lang baljuw tot Muyden was en cofte na thuyske te Bolestein tot Maarssen, daar hij sterff en in den chore begraven leit. En deeze tuygenisse is geschiet inden jaare na beschreven op den tweede dagh in Meerte.

Beatrix, dochter van Hendrik van Nyvelt Willemsz., sijde bij haar voors. eede, bij oerloff van haar Mater, dat zij zeer wel gekent heeft eene Gijsbert van Nyenrode van Velsen genoemt, en hadde ten wijve heer Fredriks dochter Uytenham, daar hij bij wan een eenige dochter, die ten man hadde heer Albregt van Schagen, daar zij aan wan een eenige dochter, die eerst ten man hadde Wouter van Egmond en na heer Joost van Borselen. Sijde pro causa scientiae, dat Gijsbert van Nyenrode van Velsen haar deposanten uyt der vonten (doopvont) geheven heeft en dat hij met zijn huysvrouw plach te woonen binnen Uytrecht in sijn huysinge, staande tusschen de Wittevrouwebrugge en den Plompentoorn, dat nu is die huysinge vanden Abt van Oostbroek, aldaar hij sterft omtrent tsestig jaar geleden, als sij deposanten omtrent 10 jaren oudt was, en worde gevoerd tot Isselstein int convent ende aldaar

begraven; ende sterff zijn huysvrouw mede binnen Uytrecht in die selfde hare huysinge, omtrent drie of vier jaaren na haar mans dood voors., ende worde int convent van Isselstein mede begraven. Sijde voorts, dat jonker GIJSBERT VAN NYENRODE, die een dochter van Oostervant (Borselen) te wijve hadde, daar hij geen kinderen bij en kreeg, en Jan van Nyenrode, sijn jonger broeder, die eerst te wijve hadde een dochter van Derthuysen, daar hij aan wan JAN VAN NYENRODE, vader van Willem Turks en Jacob van Myndens huysvrouwen, — bijde omtrent in een jaar storven, ende dat niet lange na die dood van Gijsbert van Nyenrode van Velsen. Sijde voorts, dat heer Alberts huysvrouw van Schagen, Gijsberts dochter van Nyenrode van Velsen, in haar jeugt gebrek hadde in haar oer, dat men sijde sinte Quirijns seer te zijn; en deur de oorsake van dien beloefden haar vader en moeder haar geestelijk te maken ende int convent van St. Cecilien binnen Uytrecht te brengen, alsoo sij deden; ende alsij omtrent een jaar int voors. convent geweest hadde ende sij gezont geworden was, zoo haalden haar vader en moeder haar daar weder uyt en gaven haar ten man heer Albert van Schagen, en worden ondertrouwt in die Buurkerke. Sijde, dat deeze heer Albert van Schagen naderhand al krankzinnig worde ende in Holland vastgezet worde; ende sterff zijn huysvrouw voors. ook binnen die selve huyzinge aen die pestilentie, die zij aan haar vinger hadde, op den zelven dag dat meester Uyt die Weert (Vten Weer), vicarius des Bisschops van Uytrecht, sterff, als sij omtrent oud was agt en dertig jaaren, twelck was omtrent twee of drie dagen nadat Maximilianus die stadt van Uytrecht inne hadde genomen, ende wort binnen Uytrecht begraven, zonder zeker te weeten waar, ende liet die vrouwe van Schagen voorn. haar, getuygen, die blader zien, die zij aan haar vinger hadde. Sijt, dat ter selver tijd, na (het) innemen der stad van Uytrecht (7 Sept. 1483), die heer van Egmond heer Alberts dochter, die vrouwe van Schagen nu tegenswoordig, te manne gaf zijnen neve Wouter van Egmond, die na sijn dood te manne nam heer Joost van

Borselen. Sijt voorts, dan van hooren zeggen, dat Splinter van Nyenrode, die jongste soen was van heer OTT VAN NYENRODE en was broeder vanden ouden JAN VAN NYENRODE, vader van joncker GIJSBERT voors., hadde ten wijve hertogs Jans natuurlijke dochter van Beijeren, daar hij aan wan Jan van Nyenrode, daar afgekomen is Frans van Nyenrode, en Gijsbert van Nyenrode, daar afgekomen is Ernst van Nyenrode, ende sterft tot Maarssen ende aldaar begraven. Ende deeze tuygenisse is geschiet in den jaare nabeschreven op den derden dagh in Meerte.

Ende Wouter Uytenham hem gevraagt, of hij niet en wiste vande linagie en affkomst van vrouwe Josina, heere Alberts dochter van Schagen, nog tegenswoordig in levende lijven weesende, antwoorde hij bij sijne voors. eede, dat hij wel gehoort heeft, dat in levende lijven geweest is eene heer GIJSBERT VAN NYENRODE, ridder, welke drie soenen hadde, alle wesende ridders, daarvan de oudste, genoemt SPLINTER VAN NYENRODE, versekert was eene heere Hendrixs heere van Vianens dochter, dan, zoo hij haastig storff, en trouwde of besliep hij se niet; die andere soen was genoemt heer OTT VAN NYENRODE en nam ten wijve des selfde heer Hendrix dochter van Vianen, die sijn doode broeder te vooren versekert was; die derde soen was genoemt Jan van Nyenrode van Velsen, die te wijve nam een dochter van Mynden, als hij gehoort heeft, ende als 't ook blijkt uyt een glas, staande tot Neerden bij 't heylige Sacramentshuys, welk glas Gijsbert van Nyenrode, soon van Jan van Nyenrode van Velsen, gegeven heeft. Sijt voorder bij sijn weeten deze voors. getuygen, dat hij wel weet, als dat Gijsbert van Nyenrode van Velsen voors. ten wijve gehad heeft heere Fredrikx dochter Uytenham, deeze getuygen vaders suster, ende hebben te samen gewonnen eene eenige dochter, geheten Adriana, welke ten man gegeven wert eene geheten Albert van Schagen, ridder, welke te samen gewonnen hebben eene eenige dochter, geheten Josina, nu tegenwoordig vrouwe van Schagen. Sijt voorts, dat hij wel gehoort heeft, dat van

heer OTT VAN NYENRODE voors. en die dochter van Vianen, zijn huisvrouw, gekomen sijn vijf soenen, waarvan die oudste gestorven is zonder geboorte agter te laten, en insgelijk nog eenen broeder, genoemt Hendrik, die ook sterff sonder geboorte; en de oudste, die doe in levende lijven bleef, genoemt JAN VAN NYENRODE, nam ten wijve een dochter van Bijlandt, daar hij aan wan drie soenen, genoemt GIJSBERT, Jan en Hendrik, waarvan dat hem wel kennelijk is, dat GIJSBERT ten wijve hadde Alyenora, heere Francken suster van Borselen of Oostervant, daar hij geen kinderen bij en wan, en Hendrik, die jongste, storff ook sonder kinders agter te laten. Nogh weet hij getuygen wel voorts, dat hierna verclaart staat, te weten, dat Jan Jansz. van Nyenrode voors. na dode GIJSBERTS, sijns broeders, is geworden heer van Nyenrode en hadde ten wijve een dochter van Derthuysen, daar hij aan wan een soen, geheten JAN VAN NYENRODE, welke JAN heeft te wijve gehad heer Dirks dochter van Zuylen, daar hij aan wan twee dochteren, die oudste wezende Willem Turcks huysvrouw en die jongste Jacob van Myndens huysvrouw. Gijsbert van Nyenrode van Amerongen, heer OTT voors. soen, heeft agter gelaten een eenige dochter, die ten man nam heer Jan van Hemerde, ridder, die agter gelaten heeft Joost van Hemerden, welcke Joost achter gelaten heeft een eenige dochter, nu Lubbert Turcks huysvrouw. Splinter van Nyenrode, die jongste soen van heer OTT voors., had ten wijve hertog Jans natuurlijke dochter van Beijeren, daar hij aan wan Jan van Nyenrode, Gijsbert van Nyenrode en een dochter, geheten Otte, heere Dirks moeder van Sweeten. Van Jan van Nyenrode voors. is gekomen Frans van Nyenrode, nu nog in levende lijven wezende, ende Heilwich, die deeze getuygen huysvrouw was, ende van Gijsbert van Nyenrode is afgekomen Ernst van Nyenrode. — Ende want dit, gelijk voors. staat, voor ons geschiet, getuygt ende geaffirmeert is, zoo certificeeren wij dat eenen ijgelijken, des behoevende, voor die regte waarheidt, en hebben des t' oorkonden deser stads signet, twelk wij dagelijks gebruy-

ken, aan desen brief doen hangen. Gegeven int jaar onzes Heeren duysent vijfhondert vier en dertig, op den vijfden dagh in Meerten. *Ondergeschreven:* Valentinus. *Onderstont:* gecolationeert jegens sijn originale, ondertekent als vooren, en was uythangende met een rood segelken en bevonden accorderend bij mij (*was getekent*) Jacobs [1]).

Verklaring, afgelegd voor het geregt van Tul en 't Waal door Jan Vermeer, wonende te Vianen. 1534. Maart 6.

Wij Henric Henricsz. van Leerdam, schout, Baers Geritsz., Dirck Henricsz. ende Johan Geritsz., gesworen jnt Tul ende jnt t Wael, in Steuen van Zuylen ende van Blasenborch gerechte, doen condt allen luyden, dair onse tegenwoirdige brieue van certificatie getoent ende gepresenteert zel werden, dat op huyden dach datum sbriefs voir ons int gerechte voirs. gecomen is Jan Vermeer, woenende tot Vianen, oudt omtrent vier ende tachtich jaren, ende tuychde bij zijnen eede, soe hij mitten recht van wegen Erst van Nyenrode dair toe gebrocht ende beset is, hoe dat hij geboren is tot Marsen ende altijt in zijn juecht dair gewoent heeft, hoe dat hij mitsdien sekerlick wel gekent heeft eenen geheyten Splynter van Nyenrode, joncxste soen van here OTT VAN NYENRODE, ende was baeliu geweest van Muyden ende Goylant, ende dat die selue had twee soenen bij hertoch Jans natuerlicke dochter van Beijeren, geheyten Jan ende Gijsbert van Nyenrode, ende dat Jan van Nyenrode was vader van Frans van Nyenrode, nu ter tijt woenachtich binnen Vtricht, ende Gijsbert van Nyenrode voirs. was Erst van Nyenrode vader; ende tuychden voirt, dat hij dickwijls mitten seluen Splinter van Nyenrode voirs. ende jnsgelijck mit

1) Dit afschrift, aan het Genootschap welwillend medegedeeld door Jhr. Rammelman Elsevier te Leiden, is door ons hier en daar verbeterd naar een schijnbaar naauwkeuriger, maar eenigzins verkort, afschrift, hetwelk door Arnold van Buchel is genomen naar het origineel, weleer berustende onder de papieren van Frans van der Does, den kleinzoon van dien Frans van Nyenrode, op wiens verzoek deze getuigenissen werden afgelegd.

Jan ende Gijsbert voirs. aldair ten huyse van Splinter, doe hij tot Maersen wonachtich was, geconuersiert, omegaen ende dickwils dair gegeten ende gedroncken heeft, alleens of hij vrunde ende mage ofte huysgesinne geweest had; ende dat den voirs. Splinter tot Maersen op zijn huys gestoruen ende aldair jnder kercken tot Maersen begrauen leyt. Ende seyt noch per causam scientiae, dat hem wel huecht, dat den voirs. Splinter had altijt tot zijn vroedigen dienre eenen genoempt Roeltgen ende was zijn camerling, noch eenen ende was geheyten Jan die Weijer ende was zijn jeger, noch eenen Jan ende was zijn ouerkock, ende Jacob ende was sijn onderkock, ende sijn bottelyer was geheyten Splinter Warrichgen, ende mede had die selue Splinter een schipper, genoempt Willem Luytgensz. ende woende te Maersen jnt dorp. Voirt soe seyde dese tuyge, dat hem wel kenlicken js, dat Splinter voirs. noch een ouder brueder hadde, die bij tijden ende leuen van hem deposant noch in leuendige lijue geweest is, geheyten JAN VAN NYENRODE, ende die selue JAN had drie soenen, als te weten, GIJSBERT VAN NYENRODE, Jan van Nyenrode ende Henrick van Nyenrode. GIJSBERT VAN NYENRODE had tot een huysfrou heren Francken suster van Borsel, here van Oisterwant, dair hij groet goet mede had, als te weten, sunte Meertynsdijck, Hoochstraten ende Zuylen, dair hij gheen kijnderen bij en creech, welcke joncker GIJSBERT sterf sonder echte geboirte; ende erfden dairom al zijn goet, als thuys ten Nyenrode mit meer ander goet, op Jan van Nyenrode, zijnen broeder voirn., soe die selue joncker GIJSBERT maer een b. soen after en liet, genoempt Henrick die b., die welken jn sijn leuen woenden op Gruntensteyn (Gunterstein) te Brueckelen bij de brug, welcke Jan van Nyenrode was oick baeliu van Muyden ende van Goylant [1]) in zijn leuen, ende die selue Jan had een enige soen, die hij bij een dochter van Derthuysen geprocreert hadde, ende was geheyten oick JAN VAN NYENRODE, die te wijue nam heren Dircks

1) Welligt erfmaarschalk van Gooiland.

dochter van Zuylen, ritter, genoempt joffr. Lijsbeth, na zijn onthoudt, daer hij aen wan twee dochteren, als te weten, joncker Willem Turcks wijf ende Jacob van Mynens huysfr., gesusteren; ende den derden soen vanden ouden JAN voirs. was genoempt Henrick ende sterf sonder echte geboirte, ende den seluen Henrick heeft dese deposant wel gekent dat hij woende te Vianen bijden ouden here van Brederode. Alle dinck sonder argelist. In kennisse der wairheit hier of, soe hebben wij Henrick Henricsz. van Leerdam, schout, Baers Geritsz. ende Jan Geritsz., geswoeren jnden gerechte voirs., elx onse segele aen desen brief gedaen vandes gerechtz wegen, ouer ons seluen, ende wij Baers Geritsz. ende Jan Geritsz. voirs. mede ouer Dirck Henricsz., mede gesworen voirg., om sijnre bede wille, dat ick Dirck Henricsz., mede geswoeren voirs., oirconde ende tuyge onder Baers ende Jans voirs. segelen, ende hebben hoer gebeden desen brief mede ouer mij te besegelen mit hoere segelen, want ick dair mede ouer ende aen geweest bin, dair dit aldus gescieden, gelijck voirs. staet. Gegeuen jnt jare ons Heren duysent vijfhondert vier ende dertich den sesten dach in Meert.

Gecollationeert tegens dat principael, besegelt mit drie groene segelkes, ende is bevonden daer mede taccorderen bij mij Ja. de Broeckhouen [1]).

Verklaring, afgelegd voor het geregt der stad Nijmegen door Ida genaamd Bijland, natuurlijke dochter van Hendrik van Nyenrode Johansz. 1535. Maart 11.

Wij burgermeesteren, schepenen en raad der stad Nimegen doen kond ende kennelijk allen den geenen, die desen onse opene brieven zullen zien of hooren leesen, openbaerlijken voor die regte waarheit certificeerende, dat voor ons komen is joffer Ida Bijlands, bastard dochter saliger Hendrik van Nyenrode, onser

---

1) Naar het bovengenoemde gecollationeerde afschrift uit de papieren van A. van Buchel.

stads voors. mede ingeseten en inwoondersche, ende heeft voor ons, door dwanck des regten ende tot versuyke meester Frans de Hase, getuygt, gezegt ende met opgeregte vingeren gestaaffs eedts lieflijk ten heyligen geswooren, hoe dat oer wettig en kundig is, dat zij van jongs opgevoet ende getoegen is opten huyse van Nyenrode tot Breukelen, inden lande van Uytrecht gelegen, en dat zij ook langen tijd gewoond heeft binnen Uytrecht met en bij een geheeten Gerrit van Rijn Souwensz. en joffer Janne van Nyenrode, zijn huysvrouw, oer moeije, als oers saligen vaders voors. suster, en dat sij doe ter tijd menigmaal heeft horen zeggen van Gerrit van Rijn en joffer Janne van Nyenrode, echte luyden voors., en meer anderen, dat er wel eer een geneumpt heer GIJSBERT VAN NYENRODE, ridder, in levendige lijven geweest weere, en dat dieselfde heer GIJSBERT VAN NYENRODE onder andere kinderen twee soenen gehad heeft, als Jan van Nyenrode en heer OTT VAN NYENRODE, heer tot Nyenrode, gebreuderen, en dat die selven heer OTT te wijve gehad heeft heer Hendriks dochter heer tot Vianen; en zegt nog, dat zij wel eenen gekent heeft, geheten Gijsbert van Nyenrode van Velsen, en was doe ter tijd woonachtig binnen Utrecht bij den Plompentoorn, ende sij weet sekerlijk en wel, doe Gijsbert van Nyenrode van Velsen voors. aflijvig geworden was, dat doe joffer Janne van Nyenrode, oer moeije voors., myt des selven Gijsberts huysvrouw en dochter den rouwe daar over droeg int andere par (?); en dat die zelven Gijsbert ten wijve hadde een dochter Uytenham, van welken Gijsbert van Nyenrode van Velsen voors. en die dochter Uytenham voors. gekomen is een eenige dogter, genoemt joffer Adriana van Nyenrode; en joffer Ida voors. heeft ook die zelfde joffer ook wel gekent, en die zelve joffer Adriana was ook woonachtig in de voors. huyze, bij den Plompentoorn gelegen, daar oer saligen vader wel voors. in te woonen plag; ende joffer Adriana voors. kwam dikwils bij joffer Janne van Nyenrode voors., soe zij wel vrindschap myt malkanderen hadde; ende joffer Adriana voors. hadde een quade sprake, want zij een woort, daar die eerste

letter een R of was, en konde sij niet uytspreeken, dan bij een letter L, want als sij uytspreken soude *Ruysch*, zoo seyde zij *Luysch*, ende van diergelijke meer; en dat joffer Adriana voors. tot een man nam heer Albert van Schagen, heer tot Schagen, daar een dogter afkwam, genaamt Josina van Schagen, die eerst te man had Wolter van Egmont en daarna Joost van Borselen, ende van die selve joffer Josina en is nog geen geboorte gekomen, ende sij is nog inden leven, als joffer Ida voors. anders niet en weet; en dat sij dier tijd voors. ook wel heeft hooren seggen van oer moeije voors. en meer andere vande vrienden, als sij bij malkanderen dikwijls eeten ende wel woorden hadde van oer oeren alderen en over alderen, die van Nyenrode, dat heer OTT VAN NYENRODE voors. gewonnen hadde bij heer Hendriks dochter van Vianen voors. vijf soenen, die genoemt waren GIJSBERT, JAN, Hendrik, Gijsbert, Splinter; ende zij heeft die voors. Splinter wel gekent, want hij oer in oer jonge dagen dikwils gelt te geven plag; en dat sij ook wel heeft hooren seggen, dat GIJSBERT VAN NYENRODE, die olste soen van heer OTT VAN NYENRODE voors., dodeliken aflivig geworden is sonder wettige geboorte affer te laten, en dat JAN VAN NYENRODE, die andere soen van heer OTT voors., na doode GIJSBERTS voors., sijns broeders, geworden is heer tot Nyenrode, en dat die selfde JAN VAN NYENRODE ten wijve genomen hadde een dochter van Bijland, genoemt joffer Ida van Bijland, en dat van oer beyde lijven gekomen zijn joncker GIJSBERT VAN NYENRODE, Johan en Hendrik van Nyenrode, en Janne van Nyenrode, Gerrits huysvrouw van Rijn, oer moeije voors.; welke joncker GIJSBERT VAN NYENRODE, olste soen JOHANS VAN NYENRODE, ten wijve hadde Eleonora van Borselen, vrouw van St. Maartensdijk, en die zelve joncker GIJSBERT is gestorven sonder wetagtige geboorte affer te laten; en na dode van joncker GIJSBERT VAN NYENRODE voors. is Jan van Nyenrode sijn broeder voors. geworden heer tot Nyenrode, die welke te wijve hadden een dochter van Derthuysen, daar hij bij wan een eenige soen, oik genoemt

JAN VAN NYENRODE, welke laatste JAN VAN NYENRODE voors. te wijve hadde heer Dirks dochter van Zuylen, daar hij bij wan die huysvrouw van Willem Turck en die huysvrouw van Jacob van Mynden, die nog beyden in leven zijn; en Hendrik van Nyenrode en joffer Janne van Nyenrode voors. zijn beyde aflijvig geworden zonder egte wettige geboorte van oer geschapen affer te laten; ende dat Gijsbert van Nyenrode, die vierde soen van heer OTT voors., te wijve hadde een dochter van Zynderen, die welke bezat in zijn leven dat huys te Amerongen myt zijn toebehooren, inde landen van Uytrecht gelegen, ende hij wan bij die dochter van Zynderen voors. een eenige dochter, die te man hadde heer Jan van Hemert, ridder, die joffer Ida voors. wel gekent heeft, ende sij was woonachtig op Doirnenburgh, bij Gent in Over-Betue gelegen, en dat van Jan van Hemert ende Gijsberts dochter van Nyenrode voors. gekomen is een eenige soen, genaamt heer Joost van Hemert, welke heer Joost te wijve hadde een dochter van Vlodorp, daar afgekomen is die huysvrouw van Lubbert Turck; en joffer Ida voors. heeft ook wel gekent, als voors., de voors. Splinter van Nyenrode, den vijfden soen van heer OTT VAN NYENRODE voors., welke Splinter van Nyenrode voors. was een bailliuw van Muyden en had te wijve hertogs Johans natuurlijke dochter van Beijeren, en dat van oer beyde gekomen sijn Johan en Gijsbert van Nyenrode en joffer Otte, heer Arends huysvrouw van Zweeten, ridder, en dat van dezelve Johan van Nyenrode gekomen zijn Gijsbert, Splinter en Frans van Nyenrode, voert joffer Heilwich van Nyenrode en was Wouter Uytenhams wijf, en joffer Cunera van Nyenrode, echte wijf te wesen plag van Dirck van Rijn tot Jutfaas, inden landen van Uytregt gelegen; en van deze Gijsbert van Nyenrode sijn gekomen Ernst van Nyenrode en joffer Janne van Nyenrode, Goderd die Konings wedue, met twee gezusters, alle binnen Uytrecht woonende; ende van joffer Otte en heer Arend van Zweeten voors. is gekomen heer Dirk van Sweeten, en van heer Dirk van Zweeten voors. is gekomen Joost van Zweeten, die sij alle te samen

wel gekent heeft en nog kent en myt eendeels van oer veel conversatie gehad heeft. — Ende want wij burgermeesteren, schepenen en raden der stad van Nimegen voors. dit aldus, woe voors. is, gehoort hebben ende der waarheit getuychenisse te dragen schuldig sijn, als wij daar toe verzogt worden, zoo hebben wij des toe oirkonden der waarheit onzer stad secreet segel hier beneden aan dese opene brieven doen en hieten hangen. Gegeven in 't jaer onzes Heeren duysent vijfhondert vijff en dertigh, op donresdag na den sonnedag toe half vasten als men singt Letare Hierusalem.

Onder stond: gecollationeert jegens sijn origenale, uythangende met een groen segel besegelt en accordeert bij mij *(geteekent)* Jacobs [1]).

BIJLAGE II.

STERFDAGEN VAN EENIGE LEDEN UIT HET GESLACHT VAN NYENRODE.

Aan de zuidzijde van het koor der oude kerk te Breukelen hing voormaals een epitaphium of memorietafel, waarop de sterfdagen van eenige leden uit het geslacht van Nyenrode geschreven stonden. De herinnering aan den tijd van het overlijden dier zelfde personen werd ook nog in een zeker kerkboek bewaard. Deze namen en sterfdagen waren als volgt:

Int jaer ons Heren M CCCC ende LIIIJ op onser lieuer Vrouwen auent Visitatio sterff Johan van Nyenroede zaliger gedachten.

Int iaer ons Heren M CCCC ende LVIIJ des saterdages voir sinte Odulfus dach sterff Ide van Bijlant, joncfrou van Nyenroede, zaliger ghedachten.

---

1) Naar een afschrift medegedeeld door Jhr. Rammelman Elsevier te Leiden.

Int iaer ons Heren M CCCC ende LX acht dage voir onser lieuer Vrouwen Natiuitas sterf Ghijsbrecht van Nyenroede van Amerongen zaliger gedachten.

Int iaer ons Heren M CCCC ende LXVI des saterdages na sinte Willibrordus dach sterff Heynrick van Nyenroede zaliger gedachten.

Int iaer ons Heren M CCCC LXXJ op sinte Mairtijns dach Translatio sterf splinter van Nyenroede zaliger gedachten.

Int iaer ons Heren M CCCC ende LXXVJ op sinte Lucien dach sterf Ghijsbert van Nyenroede, heer van Zulen ende van sinte Mairtijns dijck, zaliger gedachten.

Int iaer ons Heren M CCCC ende LXXVJ op sinte Johans euangelisten dach in die kersheilige dage sterff Johan van Nyenroede, heer van Nyenroede etc., zaliger gedachten.

Int iaer ons Heren M CCCC ende XCIJ des manendages naden Paesdach sterff Johanna van Nyenroede, Gheryts wijff vanden Rijn was, zaliger gedachten.

Int iaer ons Heren M CCCC XCIIIJ des sonnendages na sinte Jacobs dach sterff juffrou Lijsbet van Zuylen, Jans wijff van Nyenroede was, zaliger gedachten.

Int iaer ons Heren M CCCC XCV op sinte Focarius dach inden somer des dages voir die versceydinge der apostelen sterff Jan van Nyenroede, heer van Nyenroede, Lijsbet van Zulens man was, zaliger gedachten.

Int iaer ons Heren M CCCCC ende ses op sinte Peters dach ad cathedram sterff Geryt vanden Rijn, Janna van Nyenroede man was, zaliger gedachten.

Onder stond: Gecollacioneert wt dat antiffinael van woert tot woert bij mij Jacob Claesz. secretarius tot Broeckelen, ende dat betuech ick mit mijn eyghen handteyken [1]).

Op den 31 Oct. van het jaar 1535 waren het bovenvermelde epitaphium en boek in de kerk van Breukelen nog aanwezig, blijkens eene oorspronkelijke verklaring, berus-

---

1) Archieven van Nyenrode.

tende onder de archieven van Nyenrode en van den volgenden inhoud:

Wij — schout ende buer luden — jn Keye. Mats. gherecht ghelegen tot Brueckelen — certificeren — hoe dat op datum van desen voir ons — inden gherechte voirs. ghecompareert zijn Jacob Claesz., coster tot Brueckelen, Gijsbert Danelz. ende Jan Claesz. — tuuchden wt eenen gelijcken monde, hoe dattet warachtich is, dat opten vierentwintichsten dach Octob. anno vijfendertich ghecomen is Anthonis den substituyt van meester Jacob, die griffier, inder kercken van Brueckelen, onder dat sermoen, des morgens, ende js gecomen op dat coer ende heeft daer wt ghescreuen een epitaphium, hangende an die zuytsijde, (waarin) een deel namen van die van Nyenroede in staen, van hoeren sterfdach; ende alsdoen zoe heeft Meyert jonge Lubbertsz. hem een boeck gelanckt, wair in die selfde namen van die van Nyenroede mede in staen, van hoeren sterfdach — zoe heb ick Peter Dirckz., scout, mijn zegel wt hangende aen desen certyficacy ghedaen jnt iair ons Heeren dusent vijfhondert vijf en dertich den enendartichsten dach octobr.

BIJLAGE III.

ARCHIEVEN VAN NYENRODE.

De navolgende oorkonden, betrekkelijk het geslacht van Nyenrode, behooren, bij uitzondering van enkele bescheiden, tot de archieven der ridderhofstad Nyenrode en zijn vroeger door Jhr. W. J. A. van Romondt te Zeist aan het Genootschap welwillend medegedeeld. Zij bevestigen het gezag der voorafgaande geregtelijke verklaringen en volgen hier geleidelijk als verdere bewijsstukken voor de geschiedenis van het geslacht van Nyenrode, waarvan wij in de vorige bladzijden hebben getracht eene proeve te leveren.

1290. Junij 25. Floris V, graaf van Holland, beleent Nicolaas Persijn, schildknaap, in onversterfelijk erfleen, met het huis te Velsen en toebehooren. Getuigen, Gijsbrecht van Amstel en Jan van Arkel, ridders. Gegeven te Dordrecht. (Afschrift.)

1298. Jan. 2. Berend van Dolre beleent zijnen neef Gijsbrecht van den Poel met 20 hofsteden te Breukelen en andere goederen.

Ic Bernd van Dolre doe te verstaen al den ghenen, die dese lettir sullen sien of horen lesen, dat Ghisebrecht van den Poele, mijn neue, houd van mi te lene tuintich hofsteden te Broeclede (Breukelen) in den dorpe, den tiende in den Broeke (Otterspoorbroek) van tue ende tuintich hoeuen, tgherecht ende tins ende tiende ende den oeterdijc bi der A (Oudaan), tgherecht ende tins ende tiende van vier hoeuen te Bertangen (Portengen) ende den tiende op en Westenghe. Dit vorghenoemde goed sel Ghisebrecht van den Poele ende sine erfnamen eweliken van mi ende van minen erfnamen houden te lene, ist soen of dochter. Van desen voerghenoemden goede sone (zoo en) sellen sine erfnamen niet onteruet moghen werden, ist soen of dochter, als langhe als er is een aftersuster kint. An desen voerghenoemden goede heuet sijn ouste soen de samende hand. In oercunde van desen vorghenoemden saken heb ic desen brief beseghelt mit minen eyghen seghel ende mit seglen Ghisebrechts van Ruele ende Splinters van Ruele, mire manne. Dese brief was ghegheuen int iaer ons Heren dusent tuehondert ende acht ende neghentich des naesten daghes na iaers daghe.

Met nog twee aanhangende zegelen van Berend van Dolre en Gijsbrecht van Ruwiel, in wit was. Gijsbrecht van Ruwiel zegelt met een balk of fasce.

1311. Aug. 15. Willem III, graaf van Holland, oorkondt, dat GIJSBRECHT VAN NYENRODE het huis Nyenrode aan hem opgedragen en weder van hem in leen heeft ontvangen. Gegeven te 's Hage.

Wi Willaem, graue van Heneg., van Hollant, van Zelant

ende here van Vrieslant, maken cont allen luden, dat GHISEBRECHT VAN NYENRODE voer ons quam ende voer vele onser manne ende gaf ons vp teenen vrien eyghendoeme sijn huis, dat men heet Nyenrode, ende enen viertel lants, die gheleghen es van den Broecdijc vtestreckende in de Vecht, daer dat huis vp staet; welk huis ende lant wi dien voerseiden GHISEBRECHT hebben verliet ende ghegheuen, van ons te houden te rechten erflene, jn sulker maniere dat dat voerseyde huis onse open huis si ende wesen sal, onsen oerbaer ende wille mede te doene, soe wanneer wijs noet of te doene hebben; ende hebben hem beloeft, waer dat sake, dat hi hier omme enighen scade name an sijn huis of an anders sinen goede, dien soude wi hem ghelden tot sijns selfs segghen. Voert soe hebbe wi hem beloeft, waer dat sake, dat hi in enighen orloghe quame, dat wi sijn helper wesen souden, ende dat wine (wij hem) niet en souden laten verderuen, wine souden in den sinen houden, alsoe varre alse hijs an ons bliuen woude, ende worde sijn huis voerseit beleghen, dat wijt ontsetten souden. Ende om dat wi hem ende sinen nacomelinghen alle dese voerwaerde vaste ende stade willen houden voer ons ende voer onse nacomelinghe, soe hebbe wi hem dese lettere ghegheuen, bezeghelt met onsen zeghele vtehanghende. Ghedaen in de Haghe, des sonnendaghes vp onser Vrouwen dach te midden oechste jnt jaer ons Heren dusent drie hondert ende elue.

Met een zegel in groen was; het randschrift geschonden.

1329. Sept. 17. De heer en vrouwe van Brederode geven aan Johan Persijn dezelfde regten te Velsen, als zijn vader genoten heeft.

Wij Henrick van Brederode ende Jsebiel van Fonteynis, joncvrou van Brederode, maken condt allen luden, dat wij bekennen Janne Persijn, dat hij alle die bieste, die hij tot sijnen huse voet, mach hebben gaende in die dune te Velsen, sonder huus in die dune te setten ende sonder voeder in die dune te voeren, ende enen scutter te setten in die ghiest te Velsen, als sijn vader plach te doene, ende die molen te Velsen te

stane in allen peynten als si hier toe heeft gestaen, ende al dat recht in dien broec te Velsen, alst sijn vader hier toe heeft ghehadt. Jn oirconde dese letter bezegelt met onsen zeghelen jnt iair ons Heeren dusent driehonderd negen ende twintich, op sinte Lambrechts dach. (Afschrift).

1335. Jan. 12. Willem III, graaf van Holland, beleent Johan Persijn, schildknaap, bij opdragt van Pieter van Roeland, met eenige landen te Schoten. (Afschrift).

1346. Mei 11. Margaretha, gravin van Holland, verleidt SPLINTER VAN NYENRODE met het huis Nyenrode. Gegeven te 's Hage.

Margrete, bider ghenaden Gods keyserinne van Roemen, altoes meersende, grauinne van Heynn., van Holl., van Zeel. ende vrouwe van Vriesland, maken cond allen luden, want GHISEBRECHT VAN NYENRODE op droech onsen lieuen heer ende vader, daer God die ziele af hebben moet, tenen vrien eighendom ziin huus, datmen heet Nyenrode, ende eenen viertel lants, die gheleghen is vanden Broecdijc vytestreckende indie Vecht, daer dat huus opstaet, welcke huus ende land onse lieue heer ende vader voirs. verliede ende gaf GHISEBRECHT voirs. ende zinen nacomelinghen, van hem ende van zinen nacomelinghen tehouden ten rechten erfleene, ende welcke huus ende land voirs. zeder na GHISEBRECHTS doot voirs. onse lieue broeder, daer God die ziele af hebben moet, voir hem ende zine nacomelinghe verlyede SPLINTER VAN NYENRODE ende zinen nacomelinghen, tehouden ten rechten erfleen voirs.: soe dat wi voir ons ende voir onse nacomelinghen verliet hebben ende verlien SPLINTER VAN NYENRODE voirs., hem ende zinen nacomelinghen, dat voirs. huus ende lant, van ons tehouden ende van onsen nacomelinghen then rechten erfleene, jnsulcker manieren alse die brieue houden, die hi daer of heeft van onsen lieuen heer ende vader ende onsen lieuen broeder, daer God die zielen af hebben moet, ende dat voirs. huus onse open huus zi ende wesen sal, onsen orbaer ende wille mede tedoene, soe wanner wiis noet of tedoene hebben. Ende hebben hem

beloeft, waer dat sake, dat hi hier omme enighen scade name aen siin huus of an anders zinen goede, dien souden wi hem ghelden tot ziins selfs zegghen. Voert soe hebben wi hem beloeft, waer dat sake, dat hi in enighen orloghe quame, dat wi ziin helper wesen zouden ende dat wien (wij hem) niet en zouden laten verderuen, wine souden inden zinen houden, alsoe verre als hiis aen ons bliuen woude, ende worde ziin huus voirs. beleghen, dat wiit ontsetten zouden. Jn orkonden desen brieue bezeghelt met onsen zeghele. Ghegheuen jndie Haghe, opden elften dach jn Meye jnt jaer ons Heren M°. CCC°. zesse ende viertich.

Met een zegel in rood was; het randschrift geschonden.

1357. Hertog Willem van Beijeren geeft aan GIJSBRECHT VAN NYENRODE het baljuwschap van Kennemerland en Friesland. (Niet meer voorhanden).

1358. Mei 20. Willem van Wesemale, ridder, heer van Waterland, en Catharina van Velsen, vrouwe van Waterland, verleggen de renten eener vicarij, door hun vader Johan Persijn, heer van Waterland, in de kerk te Velsen gesticht. (Afschrift.)

1372. Junij 13. Gijsbrecht, heer van Vianen en den Goije, verleidt Jutten, echtgenoote van Herman van den Rijn en dochter van Gijsbrecht van den Vliet, bij opdragt van Johan van Berendrecht Awaerts (?) zoon van den Poel, met 20 hofsteden te Breukelen en andere goederen. Getuigen, Zweder van Blomensteyn, ridder, Everard van den Rijn en Hubert van der Cule, leenmannen van Vianen. Met het zegel van G. van Vianen, in groen was. (Vgl. 1298. Jan. 2).

1373. Jan. 4. Philips van Polanen en Dirk van Raaphorst, ridders, oorkonden, dat de vrouwe van Bergen en GIJSBRECHT VAN NYENRODE, op den dag als boven, te 's Hage, in tegenwoordigheid van hen, als leenmannen van Holland, om alzulke goederen verzocht hebben, als hun zouden zijn aangestorven van de vrouwe van Waterland. (Afschrift.)

1373. Dec. 13. Otte, heer van Arkel, en Arend, heer

van Egmond en IJsselstein, oorkonden, dat GIJSBRECHT VAN NYENRODE, op den dag als boven, in tegenwoordigheid van hen, als leenmannen van Holland, aan hertog Albrecht te 's Hage heeft verzocht om de leengoederen van Waterland, hem aangestorven van de vrouwe van Waterland. (Afschrift).

1374. Febr. 27. Zweder, heer van Putten en Strijen, en Arend, heer van Egmond en IJsselstein, oorkonden, dat hertog Albrecht in tegenwoordigheid van hen, als leenmannen van Holland, aan GIJSBRECHT VAN NYENRODE en de vrouwe van Bergen bekende het verzoek der goederen van Waterland, behoudens aan hem, aan GIJSBRECHT en aan de vrouwe van Bergen, een ieder zijn regt. Gegeven te 's Hage. (Afschrift).

1375. Febr. 25 (?). Goede van Haemstede, vrouwe van Bergen, en GIJSBRECHT VAN NYENRODE, ridder, geven verlof, om de vicarij, door Johan Persijn in de kerk te Velsen gesticht, waarvan de begeving hun was aangestorven van Catharina, vrouwe van Wesemale en Waterland en dochter van Johan Persijn voorn., in de kerk te Haarlem te verplaatsen. (Afschrift).

1376. Sept. 23. Toestemming verleend tot de voormelde verplaatsing door Arnold van Hoorn, bisschop van Utrecht. (Afschrift).

1377. Febr. 24. Goede van Haemstede, vrouwe van Bergen, en GIJSBRECHT VAN NYENRODE, ridder, dragen Baldewinus Johannis tot de bediening eener vicarij voor, door Johan Persijn gesticht op het altaar van het heilige kruis in de kerk te Velsen en van daar overgebragt naar de kerk te Haarlem. (Afschrift).

1377 ? Aanstelling van Balduinus Johannis tot de bediening der voormelde vicarij, bij afstand van Willem van Geervliet en op voordragt van Goede van Haemstede, vrouwe van Bergen, en GIJSBRECHT VAN NYENRODE, ridder, als patronen. (Afschrift).

1377. Julij 23. Margriete van Bare, vrouwe van Zuilen, Frederik, heer van Zuilen en Anholt, schildknaap, haar zoon, Elsebe, gemalin van Splinter, heer van Loendersloot, en jonkvr. Bate, hare dochters, dragen eenig veen te West-

broek over aan Arend van den Velde [1]), burger te Utrecht. Alienora van Zuylen, gemalin van Frank van Borselen, heeft reeds vroeger afstand van haar aandeel gedaan ten behoeve van hare moeder, broeder en zusters voornoemd. (Afschrift).

1381. Jan. 7. Otte, heer van Arkel, Arend, heer van IJsselstein, en Frank van Borselen, ridder, oorkonden, dat hertog Albrecht op maandag na Dertiendag 1381, in tegenwoordigheid van hen, als leenmannen van Holland, aan GIJSBRECHT VAN NYENRODE bekende het verzoek van alzulke goederen, als hem zouden zijn aangestorven van de vrouwe van Waterland. (Afschrift).

1387. Jan. 7. Dirk van Zwieten en nog een ander leenman van Holland oorkonden, dat GIJSBRECHT VAN NYENRODE op maandag na Dertiendag 1387 in hunne tegenwoordigheid voor hertog Albrecht is verschenen en hem verzocht heeft om al zulke goederen, als hem zouden zijn aangestorven van de vrouwe van Waterland. (Afschrift.)

1391. Junij 21. Floris van Haemstede van Bergen, heer van Montigny en Galmaarden, bekent aan zijn neef GIJSBRECHT VAN NYENRODE verkocht te hebben het huis te Velsen met het koren- en weiland, den boomgaard en verder aankleven, behoudens aan Floris en zijne nakomelingen de manschap en het vergeven van kerken en kapelrijen, welke tot dit huis behooren. (Afschrift).

1392. April 6. GIJSBRECHT VAN NYENRODE, ridder, beleent zijnen zoon Johan van Nyenrode met 7 morgen lands, gelegen in Beriscoep en leenroerig aan den heer van IJsselstein. Getuigen Gerrit van den Vliete Wernaarsz. en Wouter Reinaarsz. Met het zegel van GIJSBRECHT VAN NYENRODE, in groen was, zijnde Nyenrode gekwarteleerd met Persijn.

1392. Julij 8. Hendrik, heer van Vianen, het Gooi en Ameide, verleidt Jutten, echtgenoote van Herman van den

---

1) Als zijne zonen komen voor Wouter en Arend van den Velde, en als zijne dochters Elsebe, gemalin van Huge van Vleuten, schildknaap, en Aleid, echtgenoote van Rutger van der Haer.

Rijn en dochter van Gijsbert van den Vliet, met 20 hofsteden te Breukelen en andere goederen. Getuigen, Zweder van Vianen, Hendrik van Vianen, ooms van Hendrik voorn., en Gerrit van den Rijn, leenmannen van Vianen. Met het zegel van Hendrik, heer van Vianen, in groen was. (Vgl. 1372. Junij 13).

1392. Aug. 16. Huwelijksvoorwaarden van Johan van Nyenrode, zoon van den ridder GIJSBRECHT VAN NYENRODE, en Margaretha, dochter van Wouter van Minden. Johan van Nyenrode ontvangt ten huwelijk „alse voir sijn moeders erue," de hofstede ten Peel te Breukelen, het huis te Velsen, met andere heerlijke en allodiale goederen, gelegen te Kamerijk, Portengen, Maarsen, Oije bij Montfoort, Lier, Benschop, Breukelen, Breukelerweerd en Wiltenburg. Margaretha van Minden verkrijgt daartegen als medegave eenige veengronden, ter waarde van 1300 oude Frankrijksche schilden. Huwelijksvrienden zijn Willem van Mynden, Thiman van Damassche, Alfaart van der Ae, Willem van den Vliete, Gerrit van den Vliete Wernersz., en Wouter Reijnertsz. (A. v. Buchel, MS.).

1393 (1394). Febr. 24. Albrecht van Beijeren, graaf van Holland, verleidt GIJSBRECHT VAN NYENRODE, ridder, met de lossinge van het gruit- of hopgeld binnen Haarlem. Gegeven te 's Hage.

Ailbrecht, by Goids genaden palensgraue vpten Rijn, hertoge in Beyeren, graue van Heneg., van Hollant, van Zeelant ende heer van Vrieslant, doen cond allen luden, want onse lieue ende getrouwe heer GHIJSBRECHT VAN NYENROEDEN, ridder, ons tot menigen tiden oetmoedelijken versocht ende vervolcht heeft, dat wij hem recht ende vonnisse doen wilde mit onsen hoghen mannen nae inhouden sijnre hantuesten ende brieue, die hij heeft van onsen voeruaderen, by tijden grauen tot Hollant, van half den goeden ende heerlichede van Waterlant, die an him bestoruen souden wesen by dode vrouwe Kathrinen, vrouwe van Waterlant, des leenvolger hij wesen soude, als hij seyt, ende wij noch des nyet van taden hebben geweest, him recht te doen, ende oec niet

garne namen, dat hij dair om off om anders enige redelike zake op ons clagen mochte: soe hebben wij mit onsen getrouwen heren GIJSBRECHT voirn. ouerdragen bij onsen rade ende him gegeuen ende geuen mit desen brieue die lossinge vander gruten of hopgelt, hoe dat ghenoemt is, binnen onsen stede van Haerlem, die wij verset hebben aen Willems hant van Cronenburch, voir die somme van ses dusent ouder scilden, geliken onse brieue, die Willem voirs. van ons dair off heeft, inhouden ende begripen [1]). Ende dese vurs. grute of hopghelt sall heer GIJSBRECHT voirn. ende sijn naecomelinge houden van ons ende van onsen naecomelingen te leen, ter tijt toe dat wij off onse naecomelinge heren GIJSBRECHT off sinen nacomelingen enen dach van recht geleit hebben ende him recht gedaen mit onsen mannen, nae inhouden sijner brieue voirs.; ende dan mogen wij die vurs. grute of hopghelt weder lossenen om die somme van ses dusent ouder schilden voirs. weder heer GIJSBRECHT off sijn nacomelinge, wonnen of verloren; mer wij en onse nacomelinge en sullen die voirs. grute of hopgelt tot gheenre tijt lossen van heren GIJSBRECHT of den sinen, wij en sullen him eerst recht gedaen hebben, als voirs. Jn oirconde desen brieue bezegelt mit onsen segele. Gegeuen inden Hage, op sinte Mathijs dach apostels, jnt jair ons Heren MCCC drie ende tnegentich, naden lope van onsen houe. (Afschrift).

1394. Mei 14. Broederscheiding tusschen Floris van Borselen, ridder, heer van St. Maartensdijk, en Dirk van Borselen, heer van Zuilen, van alle goederen hun aangestorven van Frank van Borselen, hun vader, en nog te erven van Alienora van Zuylen, hunne moeder. Floris van Borselen verkrijgt de heerlijkheid van St. Maartensdijk met al haar toebehooren, de Schachtspolre in Zuid-Beveland en eene jaarlijksche rente van *f* 100 uit de goederen van den Hoorne in de heerlijkheid van Voorne. Dirk van Borselen verkrijgt al de

---

1) Van Mieris, III. 431.

overig heerlijkheden, tienden, ambachten en andere goederen, gelegen in Zeeland, Holland, het Sticht en Gelderland, benevens de goederen van den Hoorne in de heerlijkheid van Voorne. Getuigen, Nicolaas van Borselen, heer van Brigdamme, neef, en anderen. Bekrachtigd door hertog Albrecht van Beijeren, op den 1 Julij 1394. (Afschrift).

1394. Julij 6. Floris van Borselen, ridder, heer van St. Maartensdijk, draagt over ten behoeve van zijn broeder Dirk van Borselen, heer van Zuilen, de goederen te Mijdrecht, Othusen, Denemarken, Wilnis, Themaat, Maarsenbroek en Zuilen, behoorende tot de heerlijkheid van Zuilen. (Afschrift).

1394. Julij 7. Floris van Borselen, ridder, heer van St. Maartensdijk, belieft allen eigendom aan de goederen en heerlijkheid van Zuilen, welken zijne moeder geeft of vermaakt aan zijn broeder Dirk van Borselen, en verzoekt den Bisschop van Utrecht, haar daarin bevorderlijk te willen zijn. (Afschrift).

1396. Julij 28. GIJSBRECHT VAN NYENRODE, ridder, verleidt zijnen zoon Jan van Nyenrode met 2 hoeven lands te Camericken (Kamerijk), eene en eene halve hoeve in Bertenghen (Portengen) en 4 morgen bij Maarsen op 't Slijk, alles leenroerig aan de grafelijkheid van Holland. De lijftogt dezer goederen wordt daarbij vermaakt aan Margrieten van Mijnen, gemalin van Jan van Nyenrode voorn.

1396. Aug. 3. Hertog Albrecht van Beijeren, graaf van Holland, bekrachtigt de voormelde verleiding. Met het zegel van den genoemden vorst; het randschrift geschonden.

1396. Nov. 3. Hertog Albrecht van Beijeren, graaf van Holland, verleidt OTTEN VAN NYENRODE met alle heerlijkheden, tienden, renten, het huis Nyenrode en andere goederen, welke deze van zijn vader GIJSBRECHT VAN NYENRODE beërfd mag hebben. Getuigen, de heer van Commenguiez, Koen Cuser van Oosterwijk en Gijsken van Diepenburch. Gegeven te 's Hage. Met het zegel van hertog Albrecht, in groen was.

1497. Jan. 26. Verkoop van eenig land, gelegen in het

Nyewelant en te Vlaerdinghe, ten behoeve van Dirc Phillips van Nyewenroeden vrou van der Woerd. (Archieven van Buren).

1397. Sept. 28. Hendrik, heer van Vianen, 't Gooi en Ameide, beleent OTTEN VAN NYENRODE, zijnen schoonzoon, met het geregt, de tins en tienden van Otterspoorbroek en andere goederen.

Wij Heinric, heer van Vyanen, vanden Goye ende vander Ameyden, doen cont ende kenlic allen luden, dat wij beleent ende verlyet hebben OTTEN VAN NYENRODE, onsen zwagher (schoonzoon), dat gherecht van Otterspoerbroeck, tijns ende tiende, streckende vanden Rijn aender Dannen [1]) tot der kercgraue (kerkwetering) toe, ende West Engtiende, den Haer tyende, den Euenaer tiende, den cleynen tiende, den Dolre tiende ende dat gherieht, daer die tiende in ghelegen is, den tijns van Hannen sluze tot Nichteuecht toe, ende dat Dolre goet, also dat ghelegen is, daer bouen naest ghelant is die greue van Hollant mit vyer merghen lants, daer Nyenrode op staet, ende beneden naest ghelant die weldighe van Nyenrode, opstreckende wter Vecht aenden Broecdijc toe, ende dat gherieht te Bruekelede (Breukelen) buten dijcs ende die hofsteden tot Bruekeleden, so die ghelegen sijn. Ende alle dit voersc. goet te houden, hij ende sijn nacomelinge, van ons ende van onsen nacomelingen tot enen rechten onversterfliken erfleen, ende te verheerghewaden alst verschijnt mit drye marck goets fijns siluers. Daer dit gheschiede, waeren ouer onse manne, alse her Jan van Vyanen, onse brueder, Splinter vanden Vlyet, Willam vanden Vlyet ende anders vuel goeder lude. Jn orconde des briefs beseghelt mit onsen seghel. Ghegheuen int jaer ons Heren dusent driehondert seuen ende tneghentich op sinte Michiels auont.

Met een geschonden zegel van Hendrik van Vianen, in groen was.

1399. Febr. 2. Jan van Nuwenroden, ridder, bekent ontvangen te hebben van Gerrit van Eemskerk, ridder, heer van

---

1) Eene vaart of wetering te Breukelen.

Oesthuysen, 90 Holl. schilden, welke deze aan GIJSBRECHT VAN NUWENRODEN schuldig was. Met het zegel van Hein Oert, zwager van Jan van Nyenrode voorn. (Archieven van Buren).

1401. Febr. 24. Splinter van den Vliet draagt over ten behoeve van OTTE VAN NYENRODE, ridder, 2 halve hoeven lands, gelegen te Jaarsveld, naast de landen van Willem Overrijn, Splinter van den Vliet en Gielis van den Berghe, priester. (Afschrift).

1406. Febr. 9. OTTE VAN NYENRODE verleidt zijnen broeder Jan van Nyenrode met al zulke goederen, als Jan voorn. van de grafelijkheid van Holland in achterleen is houdende. Met het zegel van OTTE VAN NYENRODE, in groen was.

1411. April 27. JOHAN VAN NYENRODE, schildknaap, verleidt een halven akker lands, welken men vroeger van GIJSBRECHT VAN NYENRODE had gehouden. Getuige, Splinter bastaard van Nyenrode.

1414. Maart 27. Willem VI, graaf van Holland, geeft aan Nicolaas van Ruiven, zijnen kamerling, eene ambachtsheerlijkheid van 500 roeden, gelegen noordwaarts van Langevelt (Afschrift). Verg. van Mieris, IV. 326.

1414. Dec. 5. OTTE VAN NYENRODE, ridder, geeft een altaar in de kerk te Velsen, opengevallen door het huwelijk van Hendrik van Eemskerk, aan zijn zoon Splinter van Nyenrode. Johan, heer van Egmond en IJsselstein, zegelt voor OTTE VAN NYENRODE. (Afschrift).

1415. Julij 2. Overdragt van eenig land te Westbroek ten behoeve van Floris van Borselen, heer van St. Maartensdijk en Zuilen. (Afschrift).

1418. Julij 8. Floris, heer van Haemstede, Montigny enz., draagt Frederik Johansz., priester te Wassenaar, voor tot de bediening eener vicarij in de kerk te Haarlem. (Afschrift).

1419. Verheffing van het maarschalksambt van Gooiland, met de daartoe behoorende tienden, gehouden van de abdisse van Elten, door den heer van Nyenrode. (Niet meer voorhanden).

1420. Sept. 27. Johan van Vianen, ridder, heer van Noirdelose, verleidt, als bewaarder der heerlijkheden van Vianen en Ameide, in naam van zijn neef Reinold, heer van Brederode, Genp, Vianen en Ameide, Jutte, weduwe van Herman van den Rijn en dochter van Gijsbert van den Vliet, met 20 hofsteden te Breukelen en andere goederen. Getuigen, Jan van Vianen, heer van Jaarsvelt, Splinter van den Vliet, Buckel van den Rijn, Voern van Vianen en Hubert van Laer, leenmannen van Vianen. Met het zegel van Johan van Vianen van Noordeloos, in groen was; het randschrift geschonden. (Vgl. 1392. Julij 8).

1422. Aug. 31. Dezelfde verleidt, als voren, Evert van den Rijn Hermansz. met de voormelde goederen. Getuigen, Hendrik van Vianen, Splinter van den Vliet, Hubert van Laer en Goessen van Nyestein, leenmannen van Vianen. Met een geschonden zegel als voren. (Vgl. 1420. Sept. 27).

1430. Nov. 2. Jacoba van Beijeren, gravin van Holland, bekrachtigt den lijftogt van het huis Nyenrode, welke door JOHAN VAN NYENRODE was vermaakt aan zijn vader OTTE VAN NYENRODE, nadat deze alzulke heerlijkheden, tienden, renten, het huis Nyenrode en alle andere goederen, welke hij van de grafelijkheid van Holland in leen hield, ten behoeve van zijn zoon JOHAN had opgedragen. Getuigen, Jan van Vianen, Everard, bastaard van Holland, en Floris van Kijfhoek. Gegeven te 's Hage. Met het zegel der gravin, in rood was; het randschrift geschonden.

1432. Julij 26. Reinold, heer van Brederode, Genp, Vianen en Ameide, verleidt zijnen neef Herman van den Rijn met alzulke tienden, tinsen, geregten en hofsteden, gelegen te Broclede (Breukelen) en ter Ouder A, (Oudaan), als hij en zijne ouders van den hove van Vianen gehouden hebben. Getuigen, Jan van Vianen, oom, en Gijsbert van Nyenrode, neef van R. v. B., Goessen van Nyestein en Hubert van Laer, leenmannen van Vianen. Met een geschonden zegel van R. van Brederode, in groen was. (Vgl. 1422. Aug. 31).

1438. April 4. JOHAN VAN NYENRODE verleidt zijnen neef

Joost van Rietvelt, bij opdragt van Peter Uten Hamme, met 4 morgen lands, gelegen op Otterspoorbroek. Getuigen, Gijsbert Uten Hamme en anderen. Met het zegel van JOH. VAN NYENRODE, in groen was.

1446. Sept. 25. Jan van Boekhorst, heer van Noortigerhout, bekent verkocht te hebben aan den graaf van Oostervant (Frank van Borselen), heer van Voorne, Zuilen enz., eene ambachtsheerlijkheid bij Langevelt, welke hij had gekocht van Nicolaas van Ruiven. (Afschrift).

1447. Mei. 17. Hertog Philips van Bourgondie, palatijn van Holland, beleent zijnen neef Frank van Borselen, graaf van Oostervant, bij opdragt van Nicolaas van Ruiven Nicolaasz., met de ambachtsheerlijkheid bij Langevelt. Getuigen, de heer van IJsselstein, Gerrit van Zijl, Arend van Gent en Gerrit Potter van der Loo. (Afschrift).

1447. Mei 22. Nicolaas van Ruiven bekent de ambachtsheerlijkheid bij Langevelt, door graaf Willem VI voormaals aan wijlen zijn vader gegeven, overgedragen en verkocht te hebben aan den graaf van Oostervant, heer van Voorne, St. Maartensdijk, Zuilen enz. (Afschrift).

1449. Sept. 10. Hertog Philips van Bourgondië, palatijn van Holland, geeft aan Frank van Borselen, graaf van Oostervant en heer van St. Maartensdijk, de hooge heerlijkheid van der Lucht, zijnde eene zandige heide en onbewoonde duinen, nabij Noortigerhout aan zee gelegen, waarvan Frank voorn. de ambachtsheerlijkheid van de grafelijkheid van Holland in leen houdt. De lieden, welke aldaar woonachtig zijn of zich er metterwoon komen vestigen, zullen zeven jaren lang vrij zijn van de grafelijke beden (aides); doch de graaf behoudt voor zich aan deze hooge heerlijkheid het regt vander sonneramete, den klokslag (le son de la cloche), de zeedrift (lalang et reject de la mer), het grove wild (la grosse sauvaignie) en de onthouding der gebannen lieden (retenue des banniz, cest-a-dire, que les banniz de Hollande ny poront estre ne converser). Gegeven te Brugge. (Afschrift).

1450. Jan. 23. JOHAN VAN NYENRODE magtigt zijnen zoon Johan van Nyenrode, om zijn vrijen wil en oorbaar te doen met alzulke goederen, als men te Niemandsvriend van de hofstede van Nyenrode in leen houdt. (Afschrift).

1451. Floris Jansz., schout te Slijdrecht, bekent, dat hij 5 morgen lands, gelegen te Niemandsvriend, in het kerspel van Slijdrecht, van Gijsbert Dorlant, bastaard van Nyenrode, gekocht en den eigendom daarvan voor den dijkgraaf en de heemraden van den Alblasserwaard heeft ontvangen. (Afschrift).

1451. Jan. 21. Philips, zoon van Nicolaas van Tornout bastaard van Nyenrode, draagt 10 morgen lands, gelegen te Niemandsvriend en leenroerig aan de hofstede van Nyenrode, over ten behoeve van zijn neef Splinter van Zijl, na doode van diens moeder, ooms en moeijen, bastaarden van Nyenrode. Gijsbert Dorlant, oom van Philips Nicolaasz. van Tornout. (Afschrift).

1450 (1451). Febr. 24. Sententie van het hof van Holland in een geding tusschen Gijsbrecht bastaard van Nyenrode, alias Dorlant, klager, en JAN VAN NYENRODE met Splinter van Zijl, verweerders, betreffende eenige goederen, gelegen in den Alblasserwaard, onder het kerspel van Slijdrecht', en door Gijsbrecht Dorlant van de hofstede van Nyenrode in leen gehouden, en omtrent 200 Wilh. schilden daarop gewonnen. Uitgesproken in den Haag door den heer van Lanoy, stedehouder generaal, Gijsbrecht broeder van Brederode, Domproost van Utrecht, Gerrit van Zijl, Mr. Hendrik Uten Hove, Mr. Lodewijk van der Eyck en Nicolaas die Vriese, rentmr. gen. van Holland. (Afschrift).

1451. Dec. 22. Vonnis der leenmannen van Nyenrode tegen Gijsbert Dorlant, bastaard van Nyenrode.

Alle den ghenen, die desen brief zellen sien of horen lesen, doen wy verstaen, Johan Zweders zoen van Ruweel, Willam Jans zoen van Loenresloet, Claes Jans zoen, Gherijt van Vliet Wernaers zoen, Gherijt Jans zoen, Henric Krooc Aelbert z., Ghiisbert Spiker Henrics z., Jan Gherijt zoen, Jan Ghiisbert z.,

Peter Ghiisbert z., Herman Dircz., Dirc Ghiisbert zoen, Willam Jan Willams zoens zoen, Ghiisbert Oudecoeps z., Willam Sluter ende Aelbert Peters zoen, dat wy daer ouer ende aen alse leenmanne JOHANS VAN NYENRODE mit meer goeder manne voirder brugghen toe Nyenrode te rechte gheseten hebben, daer JOHAN VAN NYENRODE voirs. selue als een leenheer besproken heeft alle die goede, die Ghiisbert Dorlant bastaert van Nyenrode, sinen oem, tot desen daghe toe datum des briefs van hem ende vanden houe toe Nyenrode voirs. te lene houden plach ende ghelegen siin toe Niemants vrient, alse besprekende den voirs. Ghiisbert Dorlant jn siinre dingtael, dat hij alle dese voirs. goede verswmt (verzuimd) ende verbuert hadde, ende claerliken aen heem ende te houe ghecoemen waren, vermidts dat Ghiisbert Doirlant voirs. wt dese voirghenoemde leengoede eyghendoemen ouer ghegeuen ende vercoft hadde buten consente ofte toedoen des leenheren, dat bewiisselick ende openbaerlick ghesciet waer, mit meer woerden jn siinne aenspraec begrepen; van welken bespreck Ghiisbert Dorlant voirs. alle siin weten volcoemelic ghehadt heuet, ghelikerwiis die leenmanne voirs. hem die mit recht ende mit oerdel toe wiisden, ende oeck die leenmanne ende den recht kenliken was, dat die weten van weerde ende myt recht ghedaen waren; also dat JOHAN VAN NYENRODE voirs., veruolghende siin saken, den voirs. Ghiisbert Dorlant, sinen oem, by vonnisse der leenmanne mit volre claghen ende op gheachten daghen vanden voirseiden goden vellich ghewonnen heeft, want hij noch nyemant van siinre wegen tot gheenre tijt aenden rechte, om die voirs. sake te verantwoerden ende die voirs. goede te bescudden, ghecoemen en is. Mede so bekennen wy, alse leenmanne voirs., jn desen seluen brieue ende tughen, dat Ghiisbert Dorlant voirs. siin drie weerdaghe, dat is te verstaen siin drie dwarsnachten, toe ghewiist siin, ende oeck ghehadt heeft, na dien dat hij vellich ghewiist was, om noch die voirs. goede te verantwoerden, of hij aenden warf ghecoemen hadde, des hij noch niemant van siinre we-

ghen voir noch na ghedaen en heeft, mer tot allen rechtdaghen bacwerdich ghebleuen is. So hebben die leenmanne den voirs. JOHAN VAN NYENRODE, na eisschen ende wtspreken siinre dingtael, dese voirseide goede, also alse ghelegen siin ende hier voirs. staet, vry ende los mit recht ende mit oerdel toe ghewesen, ende den voirseiden Ghiisbert Dorlant claerliken gheheel ende al of ghewesen, sonder enich verhal, recht of toesegghen voirt meer ten ewighen daghen daer aen te hebben jn eniger wiis. Ende om dat dit waer is, so hebben wy Johan Zweders z. van Ruweel, Willam Jansz. van Loenresloet, Claes Jans z. ende Gherijt van Vliet Wernaers z., alse leenmanne voirs., onse zegelen aen desen brief ghehangen ouer ons seluen ende mede ouer dese ander manne voirs. om hore alre bede wille. Ende want wy Gherijt Jans z., Henric Krooc Aelbert z., Ghiisbert Spiker Henric z., Jan Gherijt z., Jan Ghiisbert z., Peter Ghiisbert z., Herman Dirc zoen, Dirc Ghiisbert z., Willam Jan Willams zoens z., Ghiisbert Oudencoeps z., Willam Sluter ende Aelbert Peters z., alse leenmannen voirs., op dese tijt selue gheen zegelen en hebben, so tughen ende kennen wy mede onder hoerder viere zegelen voernoemt ende hebben hem ghebeden desen brief mede ouer ons te bezegelen met horen zegelen. Ghegeuen jnt jaer ons Heren dusent vierhondert een ende viiftich des woensdaghes na sinte Thomaes dach.

Nog voorzien met de zegelen van Johan Zwedersz. van Ruwiel, Nicolaas Jansz. en Gerrit van Vliet Wernaarsz., in groen was.

1452. Maart 9. Compromis in de voormelde zaak tusschen JAN VAN NYENRODE, den ouden, Jan van Nyenrode, den jongen, vader en zoon, en Splinter van Zijl, ter eener, en Gijsbert, bastaard van Nyenrode, alias Dorlant, ter andere zijde, uitgesproken door Gijsbrecht, broeder van Brederode, Domproost van Utrecht, en Nicolaas die Vriese, rentmr. gen. van Holland, als raden van den hertog van Bourgondie. (Afschrift).

1452. April 23. Nader vonnis der leenmannen van Nyen-

rode in de zaak tusschen JOHAN VAN NYENRODE en Gijsbert Dorlant, naar aanleiding van het compromis, uitgesproken door Gijsbrecht van Brederode en Nicolaas die Vriese.

Nog voorzien met de zegelen van Jan Zwedersz. van Ruwiel, Willem Jansz. van Loendersloot en Gerrit van Vliet, in groen was.

1452. April 23. Verklaring der leenmannen van Nyenrode, dat Splinter van Zijl zijnen oom Gijsbert Dorlant, bastaard van Nyenrode, andermaal in regten vervolgd en zijn geding volkomen heeft gewonnen, betreffende drie en een half morgen lands, gelegen te Niemandsvriend en leenroerig aan de hofstede van Nyenrode, welke door Gijsbert Dorlant verbeurd waren en waarmede JOHAN VAN NYENRODE vervolgens zijnen neef Splinter van Zijl had verleid. Met de zegelen van Willem Jansz. van Loendersloot en Nicolaas Jansz., in groen was.

1454. Aug. 21. Gijsbrecht van Nyenrode van Amerongen en Splinter van Nyenrode, gebroeders, verklaren geen eigendom te hebben aan de goederen te Niemandsvriend in het kerspel van Slijdrecht gelegen, welke de ridder GIJSBRECHT VAN NYENRODE, hun oude vader (grootvader), gekocht en aan zijne bastaarden had gegeven, om van hem en zijne nakomelingen in leen gehouden te worden; zoodat de eigendom daarvan altijd is overgegaan op den oudsten broeder van Nyenrode alleen en op niemand anders. (Afschrift).

1454. Sept. 22. GIJSBRECHT VAN NYENRODE verleidt zijne nicht Fye, Steven Mombers dochter en huisvrouw van Gerrit Gerritsz., met een morgen lands te Breukelen. Getuigen, Willem Jansz. van Loendersloot en Hendrik Krook Aalbertsz. Met het zegel van GIJSBRECHT VAN NYENRODE, in rood was, zijnde een balk of fasce zonder baarstel.

1455. Junij 23. Reinold, heer van Brederode, Vianen, Ameide, burggraaf van Utrecht, verleidt zijnen neef GIJSBRECHT VAN NYENRODE met het geregt van Otterspoorbroek en de overige goederen, welke deze van de hofstede van Vianen houdt. Getuigen, Dirk van Heukelum, Sou van Rijn en Klaas

van Arnhem (?). Met het zegel van Reinold voorn. in rood was; het randschrift geschonden. (Vgl. 1397. Sept. 28).

Bevestiging van de voormelde verleiding door bisschop David van Bourgondie als overleenheer. Getuigen, Ernst Taets van Amerongen en Peter Tuernoet. 1461. Jan. 20. Met het zegel des Bisschops in rood was; het randschrift geschonden.

1455. Aug. 1. Hertog Philips van Bourgondie verleidt GIJSBRECHT VAN NYENRODE, na doode van JAN VAN NYENRODE, zijn vader, 1°. met het huis Nyenrode, tot een erfleen; 2°. met de helft der ambachten van de Lier en Souteveen, niet te versterven binnen achterzusterskind; 3°. met de helft van al zulke goederen, als Otte van den Poel vroeger in de ban van Minden onder het geregt van Langerak had gehouden, tot een regt leen, eene hoeve lands gelegen in Breukelerweerd, in het geregt van St. Marie te Utrecht, tot een regt leen, een huis binnen Naarden en al zulk land, als hem met regt was aangekomen van de tienden van Gooiland, tot een erfleen; 4°. met de goederen, welke Gijsbrecht van Nyenrode (van Velsen) Jansz. van hem houdt, te weten, het huis te Velsen, tot zulk leen als Floris van Haemstede, heer van Montigny, het vroeger had gehouden, 4 morgen lands in het kerspel van Maarsen, tot een regt leen, 2 hoeven lands te Kamerijk, in het geregt des heeren van Abcoude, tot een regt leen, eene hoeve in Portengen, in het geregt van Jacob van der Aa, tot een regt leen, en nog eene halve hoeve in Portengen, tot een regt leen. — Getuigen, Gerrit van Poelgeest, Jan Ruychrock en Klaas die Vriese, rentmr. gen. van Holl., Zeel. en Friesl. Met het zegel des Hertogs in rood was; het randschrift geschonden.

1455. Aug. 31. GIJSBRECHT VAN NYENRODE verleidt Loef van der Haer Gerritsz. met 5½ morgen lands, gelegen te Breukelen, naast het land van Gijsbert van Nyenrode van Velsen, neef van GIJSBRECHT voorn., en met een morgen lands te Maarsen, in de zate, daar Loef van der Haer plagt te wonen, strekkende van den Broekdijk op in de Vecht en

gelegen naast het land van Gijsbert van der Haer Jansz. Getuigen, Jan van Rietvelt en anderen. Met een geschonden zegel van GIJSBRECHT VAN NYENRODE, in rood was.

1457. Nov. 16. Huwelijksvoorwaarden van Arend van Zwieten en Otte Splinters dochter van Nyenrode. Arend van Zwieten brengt ten huwelijk de hofstede van Binkhorst, de tienden van Rijswijk, de ambachtsheerlijkheid van Zoetermeer met de daartoe behoorende visscherij, vogelrij en turfmaat, de ambachtsheerlijkheid van Kalslagen, de ambachtsheerlijkheid van Swijndrecht met het daartoe behoorende veer, de tienden van den Ouden Rijn en Heikop, de hofsteden van Loendersloot en Zoelen, en de hofstede en hooge heerlijkheid van Leijenburg. Hiertegen geeft Splinter van Nyenrode aan zijne dochter eenig land, gelegen in den Broek onder Abcoude, ter waarde van 200 Beijersche guldens. Huwelijksvrienden zijn Gijsbrecht en Jan van Nyenrode met Jan en Huge van Zwieten. (A. van Buchel MS.).

1458. Dec. 22. David van Bourgondie, bisschop van Utrecht, verleidt GIJSBRECHT VAN NYENRODE, na doode van JOHAN VAN NYENRODE, zijn vader, met 3 hoeven lands, gelegen in de Achtersloot bij IJsselstein, in het geregt van den Dom te Utrecht, en met de tienden van Zweesterenge. Getuigen, Dirk van Zuylen van der Zevender en Ernst van Zuylen van Blikkenburg. (Afschrift).

1459. Sept. 10. Mr. Dirk Bijndop Arnoldsz. draagt over, ten behoeve van Hendrik Venedauw, het patronaatregt van 5 prebenden, door wijlen Machteld van Riede, gemalin van den ridder Hibernus van Riede, in de collegiale kerk van St. Catharina te Heusden gesticht. (Afschrift).

1459. Sept. 15. Bekrachtiging der voormelde overdragt, door David van Bourgondie, bisschop van Utrecht. (Afschrift).

1459. Oct. 17. Overdragt van het voormelde patronaatregt door Hendrik Venedauw, schildknaap, ten behoeve van zijn bloedverwant Johan van Wijck Egidiusz., schildknaap. (Afschrift).

1460. Hertog Philips van Bourgondie stelt GIJSBRECHT VAN NYENRODE aan tot baljuw van Loosdrecht, Minden en Tekkoop. (Niet meer voorhanden).

1460. Julij 20. Reinold, heer van Brederode, Vianen en Ameide, burggraaf van Utrecht, verleidt Otten van den Rijn, bij opdragt van Herman van den Rijn, zijn vader, met 20 hofsteden te Breukelen en andere goederen, leenroerig aan den hove van Vianen. Getuigen, Gijsbert van Vianen van Rijzenburg, ridder, Johan van Vianen, ridder, en Jan van der Haer, leenmannen van Vianen. Met een geschonden zegel van Reinold van Brederode, in rood was. (Vgl. 1432. Julij 26).

1460. Aug. 27. GIJSBRECHT VAN NYENRODE (oom) draagt op, ten behoeve van zijn neef Gijsbert van Nyenrode, schildknaap, de tienden, genaamd Sweesterenge en gelegen tusschen Sertroijsen en den Daal, welke de laatstgenoemde tot dus verre van den eersten in leen heeft gehouden. Getuigen, Ernst van Drakenburg en Johan Woudman. (Afschrift).

1461. Jan. 7. De landgenooten en gemeene buren van Tienhoven oorkonden, dat Jan van Nyenrode en de landgenooten en gemeene buren van Breukelerveen hun op bepaalde voorwaarden hebben overgegeven eene wetering, uitgaande bij Oudaan in de Vecht.

Wy lantgenoten ende ghemene buere van Tyenhouen, jnder heren gherechte van sinte Peter tUtrecht, doen condt allen luden, dat ons Jan van Nyenrode ende die lantgenoten ende gemeen bueren van Broeclederveen, oec jnder heren gerechte voirsc., bij consent derseluer heren deken ende capittel van sinte Peter voirg., ouer gegeuen ende gegost hebben een weterynge, die gelegen is tusschen ons ende die van Broeclederveen voirs., wtgaende bij Oudaen jnde Vechte ende streckende opwaerts aen die Broeclederveensche oude ladijck, jn manyeren ende vorwairden hier nabescreuen. Jnden eersten so zellen wy van Tyenhouen dese voirg. weterynge op maken, houden ende gebruken ende dair een nywe sluse jn leggen ende bruggen maken op die heerstraten ende die slusen ende

bruggen ten ewygen dagen houden also breet, datmen dair mit wagen ouer ryden mach, ende also wijt ende hoech, datmen dair onder mit scouwen geladen mit torf dair doer varen mach, op onsen cost, anxst ende arbeyt, buten scade (van) die van Broeclederveen voirsc. Ende als dan dese bruggen ende sluse geleyt ende gemaect sijn, alse voirsc. staet, so zellen wij van Tyenhouen die van Brocleclerveen voirs. een weet laten ende vermanynge doen, of sij al of deel mede jnder weterynge voirs. wesen willen op sulken recht ende vorwairden, alse wy van Tyenhouen voirsc., na groetheyt hoirs lants. Des so zellen die van Broeclederveen voirs. hoir beraet hebben drye jair lang, of sij willen of nyet en willen sonder begrip; ende die eruen, die teynden die drye jaren voirs. niet mede jn en comen, die sellen tot ewygen dagen wt blijuen, ten wair bij consent des dekens ende capittels, Jan van Nyenrode ende ons van Tyenhouen voirs. Ende wy van Tyenhouen voirs. en sellen nyemant jn dese weterynge voirg. oirlof geuen moegen hoir water dair jn te leyden, dair die landen bouen ende beneden jn enigerwijs mede beschadicht mogen werden, behoudeliken dat dair in weteren sellen die van outs dair jn te weteren plegen, alse die van Maersenveen ende die van ouer die weterynge aen die smalen dijck, die nv ende van outs samentlijc enen waterganc gehadt hebben ende noch doen, also verre alst ons van Tyenhouen voirs. gelieft, ende anders nyet. Des so zellen die heren van sinte Peters voirs. of hoir scout mit onse heemraders van Tyenhouen dese voirg. weterynge scouwen, also dicke alst van node is, nader ouder ghewoenten op sulken kueren ende boeten als dair toe horen. Mer die van Broeclederveen voirs. zellen den opstal leggende aen hoir side vander voirs. weterynge houden ende maken ende scouwen tot hore oirbair ende profijt, behoudelijc dat wij van Tyenhouen onse modder dair op slaen moegen, ladijken ende dat voetpat gebruken mit onsen lijue, onse scouwen, mit lijnden op ende neder trecken ende mit onsen scuten sonder peerden of ander beesten, dair die opstal bij verdarft mach wer-

den. Ende wij van Tyenhouen voirs. moegen maken enen opstal an onse sijde vander weterynge voirs. een tonne hoech op geliker eerden, ende nyet hoger. Voirt so sellen die heren deken ende capittel ende Jan van Nyenrode voirs. ende hoir eruen ende nacomelingen hebben van ons half ende half een oudt botgen van elker scouwen torfs, die wij doir dese weterynge voirs. voeren sellen; ende of wij doir ander weteryngen die jnden Sticht jnde Vecht voirs. wtgaen, onse torff voirden, dair sellen wy oec of geuen van elker scouwen torfs als voirsc. staet; ende mede wat torff dat wyt (uit) die stort veens ons toebehorende gegreuen wert, dair sellen wij van elker scouwen torffs sijn gelt geuen, gelijc voirsc. staet, so wair dat die oec ghebruyct ende wtghewoert wert; ende wair yemant van ons, die sijn torff voirde alse voirsc. staet, ende sijn scougelt nyet en betaelde, die soude verbueren die selue scou mitten torf ende dair toe dubbelt scougelt, also dick ende menichwerf als dat gebuerde, tot behoeff der heren deken ende capittel die een helft, ende Jan van Nyenrode voirs., die ander helfte. Ende dair voir selmen die moegen houden ende toeuen tot allen plaetsen, daer mense vijnt, ende toespreken voir allen rechten; ende en sellen hen dair nyet tegens weren noch weder seggen mit genen recht, geestelijc of weerlijc, alle dinc sonder argelist. Jn kennysse der wairheyt so hebben wij Dirc van Oestrom ende Willam van Snellenberch, vander lantgenoten wegen, ende wij Lambert van Houe, scout te Tyenhouen, Gijsbert van Houe ende Jan Zwanekert, Godevaert soen, vander gemeenre bueren wegen van Tyenhoeuen voirsc., desen brief besegelt mit onsen zegellen ouer ons seluen ende mede om hore bede wille. Ende wij lantgenoten ende buere voirseyt, om gebreck wille onser segellen op dese tijt, so hebben wij lantgenoten voirs. gebeden Dirc van Oestrom ende Willam van Snellenberch, ende wij gemene buere voirs. hebben gebeden Lambert van Houe, die scout van Tyenhoeuen, Gijsbert van Houe ende Jan Zwanekert, Godeuaert soen voirsc., desen brief mede ouer ons te besegellen mit horen segellen. Ghegeuen

jnt jair ons Heren dusent vierhondert eenendesestich, opten seuenden dach van Januario.

Met de zegelen van Dirk van Oostrum, Willem van Snellenberg, Lambert en Gijsbrecht van Hove en Jan Zwanekert, in groen was.

1463. Junij 2. GIJSBRECHT VAN NYENRODE verleidt zijnen neef Gerrit van Eemskerk met eenige landerijen, gelegen in Maasland, de Lier en Naaldwijk. Getuigen, Jan van Nyenrode, broeder van GIJSBRECHT voorn., en Willem Jansz. van Loendersloot. Met het zegel van GIJSBRECHT VAN NYENRODE, in rood was, zijnde Nyenrode gekwarteleerd met Persijn.

1464. Hertog Philips van Bourgondie geeft verlof aan GIJSBRECHT VAN NYENRODE, om het baljuwschap van Loosdrecht, Minden en Tekkoop te mogen overdragen aan zijn bastaardzoon Hendrik van Nyenrode. (Niet meer voorhanden).

1467. Junij 10. GIJSBRECHT VAN NYENRODE en ALIENORA VAN BORSELEN en Zuylen, vrouwe van Nyenrode, stichten en begiftigen voor de ziel van wijlen hun broeder Hendrik van Nyenrode eene nieuwe kapelrij ter eere van St. Jan Evangelist en St. Barbara in de kapel, door hen daartoe gebouwd aan de zuidzijde der kerspelkerk te Breukelen, met behoud van het regt van begeving voor den bezitter en leenvolger van het huis en de heerlijkheid van Nyenrode. (Afschrift).

Bekrachtiging dezer stichting door David van Bourgondie, bisschop van Utrecht. 1467. Junij 17. (Afschrift).

1467. Junij 10. GIJSBRECHT VAN NYENRODE JANSZ. en ALIENORA VAN BORSELEN en Zuylen, vrouwe van Nyenrode, geven den vrijen eigendom van een akker lands, gelegen te Breukelen, op het Hoogeland, naast het land der kapel van Westbroek, met eene jaarlijksche rente van drie guldens, aan den cureit van Breukelen en den kapelaan hunner kapel ter eere onzer Vrouwe in de kerk van Breukelen, op voorwaarde dat elk dezer wekelijks eene mis zal zingen en lezen op het nieuwe oksaal, daartoe door den heer en de vrouwe van Nyenrode in de kerk te Breukelen gebouwd. Met de zegelen van GIJSBRECHT VAN NYENRODE en ALIENORA VAN BORSELEN.

1468. Febr. 22. Bekrachtiging der voormelde gift door David van Bourgondie, bisschop van Utrecht. Met een geschonden zegel des Bisschops.

1471. Sept. 25. GIJSBRECHT VAN NYENRODE, heer van Zuylen en St. Maartensdijk, verleidt een halven akker lands te Wilnis. Getuigen, Jan van Nyenrode, broeder van GIJSBRECHT voorn., Hendrik, bastaard van Nyenrode, en Cornelis Willemsz. van Loendersloot.

1472. Maart 31. Vernieuwde privilegien en wilkoren, gegeven aan de landzaten van Wilnis, ter Aa, Mijdrecht en Westveen door GIJSBRECHT VAN NYENRODE en ALIENORA VAN BORSELEN, heer en vrouwe van Zuylen en St. Maartensdijk.

Wy GHIJSBRECHT VAN NYENROEDE, heer van Zuylen ende van sinte Martijnsdijck etc., ende ALYENORA VAN BORSSELE, vrouwe der zelver heerlicheden, doen kondt allen luyden, alzoe onse getruwe lantsaten van Wilnys, ter A, Mydrecht ende Weestueen ons oetmoedelic te kennen gegeuen hebben, hoe dat hoir priuilegien ende wilkoren bij ongeuall verbrant ziin, begerende ende biddende dairom, dat wy hun luden die weder wouden gonnen ende geuen, gelijc ende jn alre manieren als zij die van onsen voirvaderen te hebben ende te houden plagen, hun nootwesende tot onsen lantrechten, die welke wy hun gegont ende belieft hebben bij gemeenre vroetscip onser lantsaten voirscr., dats te weten ende verstaen, dat wy hun dat gegont ende gegeuen hebben jnden rechten ewigen erfpacht duerende voir ons ende onsen nacomelingen ende voir hun ende horen nacomelingen. Jnden eersten zoe zall onse rentmeester jnder tijt wesende tot alre tijt alst ons gelieft enen scout setten tot Zulen, dat een lantsaet is ons lants voirs., die alle jair goets tijts voir sinte Peters dach ad Cathedram mit twee lantsaten comen zall te Zuylen voirs. voir die brugge om dat lant te hogen off te lagen vijff scillingen opten acker, elke vijff scillinge gerekent voir twee Dortsche placken, dats te weten, dat die rentmeester voirs. den voirn. scout mit tween lantsaten eden zall mogen, dat zij die settinge doen

zullen nae horen beste vijff sinnen, tot nutscip ende oirbair des gemenen lants voirs.; dats te weten, alst natte ende quade iaren ziin ende dat lant bescadicht is, het zij vanden zeeburch, off van heren bede, of scattinge, zoe zullent mogen off setten vijff scillingen op elke acker, twee jair lanc duerende, ende niet meer; ende alst goede jaren ziin, zoe zullen zijt vijff scillinge mogen hogen, off staende laten bliuen naeder ouder gewoente ende wilkoir voirs., ende die wilkoir is hondert scillingen payments voirs. aen onse handen te verbueren. Ende zoe wie dat die scout dair toe eyschet inder tijt vten lantsaten voirs., die en zullens niet mogen weygeren opt verbueren vander wilkoir voirs., mer zij zullen dat lant mit hem setten bij horen ede opter lantsaten cost tot Zulen off om bede wille des rentmeesters, dair hij se comen hiet. Ende desen voirs. pacht zullen die lantsaten betalen des sonnendages voir alre heyligen dach off smanendages dair nae voir middach tot Wilnis. Ende zoe wie dattet versuumde vanden lantsaten voirs. ende niet en betailde gelijc voirs. staet, dat zoude die rentmeester mitten scout wtpanden wt horen reetsten goede, mit alsulken cost als die rentmeester ende die scout mit horen knechten dair op gedaen hadden; ende zoe hebben zij dan die voirs. wilkoir verbuert aen ons off onser nacomelingen hant, dat is te weten hondert scillingen payments voirs. Voirt zoe en zellen ghien lantsaten husinge breken van onsen lande, ten zij bij oirloff van ons off van onsen rentmeester jnder tijt, mer zij zullen alle husinge ende hout verbeteren, dat zij op onse lande voirs. staende hebben, ende niet vermynren binnen horen hofsteden. Jtem yement die ziin bruyeweer verbuerde, zoe zouden wy off onse rentmeester van onsen twegen hoir husinge gelden ende betalen bij vier lantsaten, die die scout dair toe nemen zoude, behoudelic datmen die husinge niet hoger taxeren noch rekenen en zoude, dat off aen baren hout laghe opten vier hoeken vanden weerff. Voirt zoe en zellen gheen lantsaten recht op malkander buyten mogen spreken, bijt verbueren der wilkoir voirs., dan alleen voir den rentmeester ofte scout voirs. Ende

zoe wie dat recht begheert die zall den scout geuen ziin botgelt, ende dat zall wesen een botkijn, des zel hem die scout bieden voir twee lantsaten tot Zulen, ende als zij te Zulen comen, die dan inden onrechten ualt, sel betalen des rentmeesters, des scouten ende ziin principaell wedersaken cost, die zij dair om gedaen hebben. Ende die ghene die tSulen coemt ende onscout doen will, dair zell die rentmeester off die scout den eedt off stauen. Jtem off die scout enige lantsaten geboede mit hem te gaen, om onse recht te vorderen, ende dat weygerden, verbuerden elcx den wilkoir voirs., soe dicke als dat gesciede, dat is te weten hondert scillinge voirs. payments. Ende enich lantsaet, die den anderen gelt off scoude wet, te weten zwijnters zes weken ende somers drie weken, ende als dan die wet scoude omme gecomen wair, ende die man rechts begheerde anden scout voirs., zoe zell die scout den voirganger gebieden, dat gelt ofte goet te betalen binnen vijff dagen bij zijnre bruycwere; ende wair dat zake, dat hijs dan niet en betailde, zoe quaem die bruycweer aen ons ofte aen onsen nacomelingen hant. Ende zoe wie vanden lantsaten voirs. ziin pacht betailt nae jnhout der wilkoir voirsc., zoe zullen zij off hoir nacomelingen hoir bruycweer van ons ende van onsen nacomelingen behouden. Ende want wy dit aldus vast houden willen ende gehouden willen hebben, nae ouerdrachte ons ende onsen voirvaderen ende wilkoir onser lantsaten ende horen voirvaderen, zoe hebben wy tot enen oirkonde onse segelen aen desen brieff doen hangen. Ende om dat wy Jan Egberts z. scout tot Zulen, Jacop Fredericx z. ende Euert Jans z., lantsaten voirscr. ende volcomelic gemachticht vanden gemenen lantsaten voirgen., onsen edelen ende lieuen joncheer ende joncfrouwe van Zuylen voirs. om dese voirs. priuilegien ende wilkoren oetmoedelic gebeden ende veruolcht hebben, ende oick hunluden ende horen nacomelingen geloeft hebben voir ons ende onsen lantsaten ende nacomelingen alle dese voirs. punten ende wilkoren well ende onuerbreclic te houden ende te doen houden, ende wy zelue ghien zegele en hebben, zoe hebben

wy gebeden heren Gerijt Symons z., cureyt tot Brokele, desen brieff mede ouer ons te bezegelen mit sinen zegele, twelke ic, heer Gerijt Symons z. voirs., ter bede van hunluden, alzoe gaerne gedaen hebbe. Gegeuen jnt jair ons Heren dusent vierhondert twee ende tseuentich den lesten dach van Mairte.

Met het zegel van GIJSBRECHT VAN NYENRODE, in rood was.

1473 (?). Minnelijke uitspraak, gedaan door Arend van Zwieten, heer van Leijenburg, Johan van Zuylen van Natewisch en Ernst van Drakenburg, als zeggers van wege GIJSBRECHT VAN NYENRODE, heer van Zuylen en St. Maartensdijk, ter eener, Johan Clauwert, abt van St. Paulus te Utrecht, Willem de Vosse en Willem van Lokhorst, als zeggers van wege Gerrit van Rijn, Zouwen zoon, en Janna van Nyenrode, zijne echtgenoote, ter andere zijde, betreffende 1000 Frankrijksche schilden gekomen van Dirk van Bijland, ridder, en aan Johanna voorn. toegezegd in het maaggescheid, uitgesproken door Reinold van Brederode, Gijsbrecht van Nyenrode van Amerongen en Splinter van Nyenrode, tusschen GIJSBRECHT VAN NYENRODE, heer van Zuylen, Janna en hunne moeder, Johan en Hendrik van Nyenrode, hunne broeders. (Afschrift).

1473. Maart 10. GIJSBRECHT VAN NYENRODE en ALIENORA VAN BORSELEN geven aan de kerk te Breukelen de erfpacht van $4\frac{1}{3}$ morgen lands, op voorwaarde dat de kerkmeesters jaarlijks op Kersavond aan de kapelrij van Nyenrode vier pond waskaarsen zullen leveren en voor de overige renten dezer landen goeden wijn en misbrood koopen voor alle missen, die men in de kerk te Breukelen zal doen. (Afschrift).

1474. Jan. 24. De prior en het convent der regulieren van Oudenaarden ontvangen, bij toestemming van hun oversten prior van Windesheim, GIJSBRECHT VAN NYENRODE en ALIENORA VAN BORSELEN, heer en vrouwe van Zuylen en St. Maartensdijk, wegens gegeven aalmoezen en renten, onder de stichters van hun klooster. (Afschrift).

1474. Mei 25. Otte van Rijn Hermansz. bekent verkocht te hebben aan GIJSBRECHT VAN NYENRODE, heer van

Zuylen en St. Maartensdijk, de goederen, welke hij en zijne voorvaders van den hove van Vianen in leen gehouden hebben.

Jc Otte van Riin, Hermans zoen, bekenne mit desen brieue, voir my ende voir minen eruen, dat jc in enen stedighen wittaftighen eerfcoep vercoft hebbe den gheboirtighen joncker GHIISBRECHT VAN NYENRODE, heer van Zulen ende van sinte Martiinsdiick, dat gherechte, tiende ende tiasse, mit alle die manscapen, recht ende toeseggen ende al dat dair aen cleuen mach, als ic ende miin voiruaderen tot desen daghe toe, na wtwisinghe der ouder hantuesten ende leenbrieuen, vanden hof van Vianen te lene ghehouden hebben, niet wt ghesondert, te weten, twintich hosteden ghelegen tot Brekel (Breukelen) jnden dorp, den tiende jnden Broeck (Otterspoorbroek) van twe ende twintich hoeuen, tgherechte, tiende ende tinse ende den vterdiick bider A (Oudaan), tgherecht, tiende ende tinse van vier hoeuen jn Bertengen (Portengen) ende den tiende opten West enghe, ende voirt alle alsulck goet, manscapen ende eruen, als ic ende miin voiruaderen vanden seluen hof van Vianen tot desen daghe toe ghehouden hebben, also wel ghelegen buten den carspel van Broekel als dair binnen, niet wt ghesondert, so waer ende in wat heerlicheden of tot wat plaetsen die ghelegen siin, alse om een seker somme van seuen hondert gouden Aernems gulden, elx stuuers gherekent voirden gulden, ende dair toe noch twintich Riinsche gulden, twintich stuuers gherekent voirden gulden, die hij my wel tot minen wille betailt heeft, den lesten penninck mitten eersten. Ende scelde den voirs. joncker GHIISBERT VAN NYENRODE, sinen eruen ende voirt alle den ghenen, die des quitantie behoeuen, voir my ende voir minen eruen quijt, ende voirt al tghene dat jc op hem tot desen daghe toe te seggen ghehadt mach hebben, niet wt ghesondert, in enigher wiis, ende alle dinck sonder arghelist. Jn kennisse der waerheit hebbe jc miin zegel aen desen brief ghehangen. Ghegeuen jnt jair ons Heren dusent vierhondert vier ende tseuentich, des woensdages na ons Heren hemeluaerts dach.

Met het zegel van Otte van Rijn, in groen was.

1474. Mei 25. Jolente van Lalaing, vrouwe van Brederode en Vianen, verleidt haren neef GIJSBRECHT VAN NYENRODE, heer van Zuylen en St. Maartensdijk, met de bovengemelde goederen.

Yolente van Lalaing, vrouwe tot Brederode, tot Vyanen ende mombaer van Walrauen onsen zoen, doen kont allen luden, dat voir ons ende die manne van lene hier nae bescreuen gecomen is Otte vanden Rijn ende droech ons op ende scout quijt alles rechts ende toeseggens als hij hadde aen twintich hofsteden, gelegen tot Brukel jnden dorpe, den tyende inden Broeck van twe ende twintich hoeuen, tgerecht, tyns ende tyende van vier houen jn Bertengen, tgerecht, tyns ende tyende ende den vterdijck bijder A ende den tyende opten West enghe. Ende Otte voirs. verteech daer af ende van allen rechte ende toseggen, als hij aen alle dese voirs. lenen in brieuen ende buten brieuen, niet wtgesondert noch achter gehouden, in enigerwijs hebben mochte ende vanden hoeue van Vyanen ende van ons te lene houden plach, zoe dat hij daer nyet aen en behielt noch wachtende en was, onsen vrijen wille daer mede te mogen doen, als die manne voirscreuen wijsden mit recht ende mit ordell, dat recht was ende mitten rechte stadicheit hebben ende behouden zall. Doe dit geschiet was, zoe hebben wij alle dese voirgenoemde goden ende lenen ter stont wederomme verliet ende verleent, verlien ende verlenen mit desen onsen brieue die GHIJSEBERT VAN NYENRODE, heer van Zulen ende van sente Martinsdijck, onsen neue, te houden van ons ende onsen nacomelingen, hij ende sijn eruen, vanden hoeue van Vyanen voirs. tot enen lene. Ende van desen voirs. goden ende lenen zoe en sal GHIJSEBERT voirs. of zijn eruen nyet onterft mogen werden, ist zoene of dochter, alsoe lange als daer een achter suster kijnt is, nae wtwijsinge der voirbrieue, alle dinge zonder argelist, beheltlic ons ende enen ijgeliken sijns rechts. Hier waeren ouer ende aen die manne van lene, dair dit gesciede, als Dirck van Hokelom,

Jan van Vyanen van Jaersuelt, Walrauen van Brederode, bastert, ende Tyman Trynde. Jn oirkonde sbriefs besegelt mit onsen segel. Gegeuen jnt jair ons Heren dusent vierhondert vierendetzeuentich, XXV dage in Meye.

Met het zegel van Jolente van Lalaing, in rood was.

1475. Febr. 7. Huwelijksvoorwaarden van Johan, broeder van Nyenrode, en Johanna van Montfoort. Jan van Nyenrode verkrijgt ten huwelijk van de vrouwe van Nyenrode de goederen van den Ouden Hoorn, gelegen in den lande van Voorne. Hij was toemaals weduwenaar van Elsen van Darthuysen, die hem een eenigen zoon had geschonken. Huwelijksvrienden zijn Jan, burggraaf van Montfoort, heer van Purmerend, broeder van Johanna voorn., ALIENORA VAN BORSELEN, vrouwe van Zuylen en St. Maartensdijk, schoonzuster van Johan van Nyenrode, Margriete van Croewy, vrouwe van Montfoort, moeder van Johanna voorn. en zuster van den ridder Zweder van Montfoort. (Afschrift).

1475. Oct. 9. ALIENORA VAN BORSELEN, vrouwe van Zuylen, St. Maartensdijk enz., draagt op, naar aanleiding der huwelijksvoorwaarden tusschen Johan van Nyenrode, haar schoonbroeder, en Janne van Montfoort, hare nicht, met haar gekoren voogd Dirk van Zwieten, heer van Leijenburg, ten overstaan van Dirk van Zuylen van der Haer, Jan van Nyenrode Splintersz., Floris van Pallaas, Hendrik van Sandenburg en Frederik de Voocht van Rijneveld, als leenmannen van Holland, en ten behoeve van Johan van Nyenrode, haar schoonbroeder voorn., de tienden van den Ouden Hoorne en van den Ruigendijk en den Oosthoek, geheeten *dat Weergors*, gelegen in de heerlijkheid van Voorne en leenroerig aan de grafelijkheid van Holland, behoudens aan zich den lijftogt dezer goederen en aan haar gemaal GIJSBRECHT VAN NYENRODE den lijftogt van 1000 Rijnsche guldens uit al hare Zeeuwsche goederen. (Afschrift).

1476. Maart 13. Herman van Wijck, Johans oudste zoon, draagt over, ten behoeve van GIJSBRECHT VAN NYENRODE,

heer van Zuylen en St. Maartensdijk, het patronaatregt van 5 prebenden in de collegiale kerk van St. Catharina te Heusden. (Afschrift). (Vgl. 1459. Sept. 10 en 15 en Oct. 17).

Bekrachtiging der voormelde overdragt door David van Bourgondie, bisschop van Utrecht. 1476. Julij 5. (Afschrift).

1476. Julij 2. Hertog Karel van Bourgondie, palatijn van Holland, verleidt GIJSBRECHT VAN NYENRODE en zijne nakomelingen, als bezitters van het huis Nyenrode, met het goed Pendrecht, de hooge heerlijkheid van der Lucht en eene ambachtsheerlijkheid nabij Langevelt, en dat wel bij opdragt van ALIENORA VAN BORSELEN, vrouwe van Zuylen en St. Maartensdijk, aan wie deze goederen waren aangekomen na doode van haar broeder Frank van Borselen, graaf van Oostervant. Getuigen, Tielman Oom van Wijngaarden, Mr. Jacob Ruysch, Floris Oom van Wijngaarden, Jan van Wijngaarden, Mr. Jan Boullin en Jacob Ruychrock van den Werve, raden en leenmannen van Holland. (Afschrift).

1477. April 28. ALIENORA VAN BORSELEN en Nyenrode, vrouwe van Zuylen, St. Maartensdijk, geeft den eigendom van eene huizinge te Breukelen, in haar geregt van Nyenrode, welke aan haar en aan wijlen haar echtgenoot GIJSBRECHT VAN NYENRODE, heer van Zuylen en St. Maartensdijk, was aangekomen van hun kamerling Hendrik van Colen (die hier te lande geen erfgenaam had en een bastaard was), aan haar kapelaan, ten behoeve der kapel van St. Jan Evangelist te Breukelen, door haar en haar gemaal gesticht en begiftigd. Met een geschonden zegel.

1478. Junij 9. JOHAN VAN NYENRODE magtigt, als leenvolger der hofstede en heerlijkheid van Nyenrode, zijnen zwager (oom) Gerrit van Rijn, om als zijn stedehouder de leenen van Nyenrode te verleiden, totdat hij hem deze volmagt door twee leenmannen van Nyenrode laat opzeggen. Getuigen, o. a. Evert Utenweerd, neef van JOHAN VAN NYENRODE en schout in diens geregt te Breukelen. Met nog drie zegelen.

1478. Julij 20. Gerard van Rijn verleidt, als voogd van

zijn neef en zwager [1]) JOHAN VAN NYENRODE, eene hofstede gelegen te Breukelen.

1480. Aug. 4. David van Bourgondie, bisschop van Utrecht, verleidt JOHAN VAN NYENRODE, na doode van GIJSBRECHT VAN NYENRODE, zijn oom, en van Johan van Nyenrode, zijn vader, met 3 hoeven lands in de Achtersloot in het geregt van den Dom te Utrecht, en met de tienden van Sweesterenge, leenroerig aan het Sticht van Utrecht. Getuigen, Roelof van Bevervoorde, hofmeester, en Frederik Uten Hamme, maarschalk des Nederstichts. Gegeven op het slot te Duurstede. (Afschrift).

1480. Oct. 20. Walraven, heer van Brederode, Vianen, Ameide, burggraaf van Utrecht, verleidt zijnen neef JAN VAN NYENRODE met al zulke, aan de hofstede van Vianen leenroerige, goederen, als hem aangestorven zijn na doode van zijn vader Jan van Nyenrode en van zijn oom GIJSBRECHT VAN NYENRODE. Getuigen, o. a. Otte van Rijn. Met het kleine zegel van W. van Brederode, in rood was. (Vgl. 1474 en 1455. Junij 23).

1482. Julij 25. De heer van Montigny, stadhouder generaal van Holland, verleidt JAN VAN NYENRODE Jansz., na doode van zijn oom GIJSBRECHT VAN NYENRODE, en van zijn vader Johan van Nyenrode, met het huis Nyenrode, de helft der ambachten van de Lier en Souteveen, een huis binnen Naarden en al zulk land, als was gekomen van de tienden van Gooiland, het goed Pendrecht, de hooge heerlijkheid van der Lucht bij Noortigerhout en eene ambachtsheerlijkheid bij Langevelt. Getuigen, de heer van Zevenbergen, Gerrit heer van Assendelft, Gerrit van Abbenbroek en Mr. Cornelis de Jonge, raden en leenmannen van Holland. (Afschrift).

1482. Oct. 19. Minnelijke overeenkomst bij tusschenspre-

1) Het woord *zwager* schijnt oudtijds gebezigd te zijn in de algemeene beteekenis van aangetrouwden bloedverwant, voor *schoonzoon*, *schoonbroeder*, *oom*, *neef*.

ken van zegslieden, getroffen door Arend van Opburen met Dirk bastaard van Nyenrode betreffende 10 morgen lands te Slijdrecht. (Afschrift).

1484. Maart 10 en Junij 11. Gerrit van Rijn Souwenz. en Janna JANSdr. VAN NYENRODE, echtelieden, maken elkander den lijftogt van alle eigene goederen, welke zij liggende hebben te Zuylen en Breukelen. Met de zegelen der schouten te Zuylen, in het geregt des heeren van Nyenrode, en te Breukelen, in het geregt des heeren van Nyenrode en in dat des bisschops van Utrecht.

1485. Junij 22. David van Bourgondie, bisschop van Utrecht, verleidt Joost (Josina), vrouwe van Schagen, gemalin van Wouter van Egmond, na doode van Gijsbrecht van Nyenrode van Velsen, haar ouden vader (grootvader), en van Adriaan (Adriana) van Nyenrode, vrouwe van Schagen, hare moeder, met de hofstede ten Poel en 7 morgen lands, gelegen in het kerspel van Breukelen. Getuigen, Alfons de Vieri en Herman van IJselmuden. Met een geschonden zegel des Bisschops, in rood was.

1491. Junij 18. Schouwbrief van Otterspoorbroek in JANS geregt VAN NYENRODE, vastgesteld door de gemeene landgenooten van Otterspoorbroek. Men zal jaarijks twee heemraden kiezen uit de gemeene landgenooten, die niet in Otterspoorbroek woonachtig zijn, en een, die daar woont. Deze zullen door den schout beëedigd worden en jaarlijks de weteringen, slooten, dijken en opstallen schouwen; voorts wordt in dezen brief vastgesteld, dat de gemeene landgenooten van Otterspoorbroek, met eenige buren uit de geregten van den Bisschop en van St. Pieter, welke van ouds gewoon waren geweest te zamen met die van Otterspoorbroek uit te malen, op gezamenlijke kosten eenen windwatermolen zullen daarstellen.

1493. Sept. 17. Gerrit Gerritsz., door JOHAN VAN NYENRODE voorgedragen tot de vicarij van het heilige kruis in de kerk te Breukelen, belooft binnen bepaalden tijd zich als priester te laten wijden en dan zijne dienst naar bepaalde voorschriften te komen bedienen. (Afschrift).

1495. Maart 12. JAN VAN NYENRODE draagt over, als eenig erfgenaam van wijlen zijne moeije Janna van Nyenrode, gemalin van Gerrit van Rijn, aan de fabriek en kosterij te Breukelen en den cureit aldaar den eigendom van 2 morgen lands, gelegen te Maarsenbroek in het geregt van Hendrik van Hoesden.

1495. Maart 12. JAN VAN NYENRODE geeft den eigendom van ruim 3 morgen lands, gelegen te Portengen in het geregt van Frederik Utenham, nabij de kapel van Nyenrode, staande bij het koor te Breukelen, aan de fabriek te Breukelen, op voorwaarde dat men jaarlijks de gedachtenis van hem, zijne voorouders en nakomelingen zal vieren met eene zielmis en eene vigilie van negen lessen, met negen brandende stalkaarsen op de graven, terwijl men dagelijks de grafstede van Nyenrode in de kerk te Breukelen zal visiteren met een *Miserere* en *De profundis* en daarbij eene collecte doen. Met het zegel van den schout van Portengen.

1495. Mei 2. Bekrachtiging eener vicarij, gesticht en begiftigd door Godfried Torck, drossaard van Goch, in de kerk te Goch. Keulen. Met het zegel van den officiaal van het hof te Keulen.

1496. Sept. 29. Philips, aartshertog van Oostenrijk, graaf van Holland, verleidt JOOSTE (JOSINA) VAN NYENRODE, na doode van haar vader JAN VAN NYENRODE, met het huis Nyenrode, de helft der ambachten van de Lier en Souteveen, de hooge heerlijkheid van der Lucht, de ambachtsheerlijkheid bij Langevelt, en het huis te Velsen met zulk regt, als haar vader het gehouden had. Hulde doet Dirk, bastaard van Nyenrode, oom en voogd van JOSINA VAN NYENRODE. Getuigen, Dirk van Almonde, schout van Haarlem, Ingelram de Jonge en Dirk van Boneem. Met het signet van den bovengemelden vorst, in rood was.

1497. Jan. 31. Frederik van Baden, bisschop van Utrecht, verleidt JOOST (JOSINA) VAN NYENRODE, JANS dr., na doode van haar vader, met 3 hoeven lands in de Achtersloot en

de tienden van Zweesterenge. Getuigen, Willem van Doornick, Willem van Hardevelt en Johan Bol. Hulde doet Dirk van Zuylen, ridder, grootvader van JOSINA voorn. (Afschrift).

1499. Maart 11. Walraven, heer van Brederode, Vianen, Ameide, Heemsroede, burggraaf van Utrecht, verleidt zijne nicht JOOST (JOSINA), erfdochter van Nyenrode, met al zulke, aan den hove van Vianen leenroerige, goederen, als haar na doode van haar vader JOHAN VAN NYENRODE waren aangestorven. Getuigen, Anthonis, bastaard van Brederode, en anderen. Hulde doet Gijsbert van Zuylen Dirksz., oom van JOSINA voorn. Met het zegel van W. van Brederode, in rood was. (Vgl. 1480. Oct. 20).

1500. April 6. Hendrik, natuurlijke zoon van GIJSBRECHT VAN NYENRODE, Dirk, natuurlijke zoon van Johan van Nyenrode, Johan, natuurlijke zoon van Hendrik van Nyenrode, en anderen stichten en begiftigen een altaar ter eere der Heilige Maagd in de kerk te Breukelen.

1500. Nov. 5. Elza, Rijngravin en abdisse van Elten, verleidt Gijsbert van Zuylen, ten behoeve van JOOSTE (JOSINA) VAN NYENRODE, zijne minderjarige nicht, na doode van JOHAN VAN NYENRODE, JOSINA's vader, met het dienstmansleen van het maarschalkambt der abdij en de daartoe van ouds behoorende tienden van Gooiland, gelijk JOHAN VAN NYENRODE en zijne voorvaders het een en ander van de abdij van Elten hadden gehouden. (Afschrift).

1501. Mei 20. Verkoop van een kamp lands in Pannerden, gedaan door Margriet van Hoemoet, wed. van Johan van Voorst, vrouwe van Dornweerd, en hare zonen Frederik, Reinold en Johan van Voorst, ten behoeve van Ida, natuurlijke dochter van Jan van Nyenrode, en Ida, natuurlijke dochter van Hendrik van Nyenrode. (Afschrift).

1501. Sept. 21. Ida van Nyenrode genaamd Bijland, natuurlijke dochter van Johan van Nyenrode, en Ida van Nyenrode genaamd Bijland, natuurlijke dochter van Hendrik van Nyenrode, maken elkander den lijftogt der goederen, welke

zij bezitten in het kerspel van Angeren in den Dorenburg en in het kerspel van Pannerden. (Afschrift).

1502. Dec. 6. Dirk, bastaard van Nyenrode, verleidt, als gemagtigde der voogden van JOOST (JOSINA) VAN NYENRODE, een akker lands te Poppendam. Met het zegel van Dirk van Zwieten, ridder, heer van Leijenburg, als voogd van zijne nicht JOSINA voorn.

1510. Julij 25. Karel, aartshertog van Oostenrijk, prins van Spanje, graaf van Holland, bevestigt den lijftogt, welke door JOOST (JOSINA) VAN NYENRODE JANS dr., ten behoeve van haar echtgenoot WILLEM TURK, is vermaakt aan het huis Nyenrode, de helft der ambachten van de Lier en Souteveen, de hooge heerlijkheid van der Lucht, de ambachtsheerlijkheid bij Langevelt en het huis te Velsen. Getuigen, Mr. Bertold van Assendelff, IJsbrand van Schoten, Jacob van Matenesse en Jorden van Raemsdonck. Met het zegel van wijlen den koning van Castilie.

1511. Oct. 10. Verklaring van Frederik en Floris van Egmond in het belang van WILLEM TURK, heer van Nyenrode.

Frederick van Egmondt, greue van Bueren, van Lederdam, here tot IJselsteyn etc., ende Ffloris van Egmondt, here (van) sinte Martensdijck etc., stathalder generaell slans van Gelre etc., wij doyn kond ende certificeren voir die gerechte waerheyt, dat ende also jnden jaer XVc ende acht, omtrent den thienden dach jn Julio, doe die Gelresschen daer voir jnne genomen hadden Wesp ende Muden, daer omme wij aldoe wt beueell onsser gneidiger vrouwen ertzhertochjnne van Oestenrijck, hertochjnne ende greeffjnne van Burgon. etc., regente generaell, versocht ende gerequireert vanden furst van Anhalt, welker ziell Got benade, die doe legervast voir Puderoyen lach, om te trecken op die frontieren vanden lande van Holl. ende die vijanden te wederstaen, als wij doe deden: soe certificeren wij voir die gerechte waerheyt, dat WILLEM TORCK, heer tot Nyenroede, opter seluer tijt ons, onss. dynes ende jngesetenen van Holl. sijn huys ende fortresse geopent ende opgedaen heeft,

durch versûick van ons, van wegen ons gen. vrouwen als regente, omme ons gnedigen heren vijanden te resisteren ende dat gemeyn lant van Holl. dair mede te bescudden ind beschermen, ende aldoe mede gedaen heeft als he sculdich was van sijns leens wegen ende anders om egeenreley zaiken will, so he dair toe van ons gerequireet was van wegen voirs. Voert soe certificier ick Ffloris van Egmondt, here (van) sinte Martensdijck etc., voir die gerechte waerheyt ende by den eydt ick mijnen gen. heren gedaen hebbe, dat WILLEM TORCK, heer tot Nyenrode voirg., egenen raet noch daet gegeuen off noch oick gedaen en heeft totten handell ende feyt van wapen, welke die knechten voir Vtricht gedaen ende gehandelt hebben jnden jaer verleden van mijnre wegen, ende des handels onsculdich ende nyet plichtich en is, sonder alle bedroch ende argelist. Jn kennysse der wairheyt hebben wij greue van Bueren, heer tot IJselsteyn etc., ende Ffloris van Egmondt, heer (van) sinte Martensdijck etc., voirg., ellix van ons dese certificancie myt onss zelffs hant onderteykent ende ons secreet daer by doyn drucken. Gegeuen opten tienden dach jn Octobrj jnt jaer ons Heren vijfftienhondert ende elff.

Met de handteekeningen en opgedrukte signetten van Frederik en Floris van Egmond.

1512. Jan. 27. Huwelijksvoorwaarden van Frederik van Drakenburg en Janna van Nyenrode. Frederik van Drakenburg brengt ten huwelijk het huis Drakenburg en de oude hofstede Drakestein, gelegen in het geregt van Baarn en leenroerig aan het sticht van Utrecht, en andere goederen. WILLEM TURK geeft met zijne schoonzuster Janna het goed, geheeten *in den Tichelovен*, buiten de Tolstege te Utrecht, dat door wijlen Dirk van Zuylen, ridder, was gegeven aan JOHAN VAN NYENRODE in huwelijksvoorwaarden met LIJSBET zijne dochter, en andere goederen. Huwelijksvrienden zijn Frederik de Coninck, kanonik in den Dom te Utrecht, en Berend Uteneng, ter eener, en Johan van Darthuizen, met Berend Freys van Dolre, kastelein van Duurstede, ter andere zijde. (A. van Buchel MS).

1512. Febr. 7. Frederik van Zuylen van Nievelt oorkondt, dat zijne gemalin Steven, dochter van Gijsbrecht die Gruyter, door WILLEM TURK, als man en voogd van JOSINA JANS dr. VAN NYENRODE, is verleid met de helft der heerlijkheid van Niemandsvriend onder Slijdrecht, met tienden en verder toebehooren, op voorwaarde dat zij daarvan weder afstand zal doen, in geval het later mogt blijken, dat Dirk bastaard van Nyenrode deze goederen van hare voorzaten had gekocht. (Afschrift).

1515. Sept. 24. Geregtelijke verklaring van Hendrik bastaard van Nyenrode, oud ruim 80 jaren, en anderen, dat in de Kerkstraat en ook in de Klapstraat te Breukelen een hek plagt te staan, waardoor geen wagen noch paard door mogt rijden, en dat op het water, geheeten *die Dan*, eene plank plagt te liggen, aan het eene einde vastgemaakt met twee kettingen, ten einde die plank aan het andere einde op te kunnen ligten tot het laten doorvaren van grootere schuiten. (Afschrift).

1527. Dec. 2. Hendrik van Beijeren, bisschop van Utrecht, belooft het huis Nyenrode, dat WILLEM TURK voor hem geopend heeft, na het einde zijner veede weder in goeden staat te zullen overleveren.

Wy Henrick, van Godts genaden elect ind confirmeert tUtrecht, coadiutor tot Worms, proost ind here tot Clivangen, palsgraue by Ryn ind hertouch in Beyeren etc., doen condt allen luyden ende bekennen mit desen onsen brieue. Alsoe die erbare onse lieue besundere WILHEM TURCK ons tonsen aengesinnen zijne huys Nyenroede geopent ende jnne gedaen heeft, om in dessen verloope onse ende onser kercken gerechticheit, oick onse schamele ondersaten, voer ouerfall daer vuyt te beschermen; en waer nyet redelick, dieselue WILHEM des in schade comen solde: omme dan hem daer jnne gebuerlicken te versien, hebben wy hem ende zijnen erffgenamen geloeft ende louen mits dessen onsen brieue, voer ons ende onsen naecomelingen, bisschoppen tUtrecht, datselue huys, der wijle wy dat jnne hebben, op onsen coste alsoe te bewaren ende te versorgen, dat hij noch zijne erffgenamen des in ghenen

schaden comen en sullen, ende hem tselue tendens desser vehede soe guet ende quaet weder ouer te leueren, als hij ons dat jnne gedaen heeft, beeter ende nyet erger. Ende oft sich begene, datselue huys, middeler tijt als wy dat jnne hebben, beleegen, geschooten, gebrant ofte, daer Godt voer zij, genomen woerde, soe louen wy voer ons ende onsen naecomelingen voersc., denseluen WILLEM ofte zijnen erffgenamen, gebrake sinre, sulcken schaden to vergueden, tot seggen van vier gueder mannen, die van beyden zijden, te weten twee van onser ende twee van sinre zijden, daer toe gecoren ende benoempt sullen werden, sonder argelist. Des toirconde hebben wy onsen naem hier onder gescreuen ende onsen segell hier aen doen hangen. Gegeuen op onsen slote Duersteden, jnt jaer ons Heren duysent vijffhondert zoeuen ende twijntich, opten tweetsten dach jn Decembri. (get.) Henricus.

Met een geschonden zegel des Bisschops, in rood was.

1529. Julij 14. JOOST (JOSINA) VAN NYENRODE JANS dr. draagt over ten behoeve van WILLEM TURK, heer van Nyenrode, haar echtgenoot, de lossinge van het huis Bloemerweerd, met 12 morgen lands en met de tienden uit den Rijn, eene hofstede en verder toebehooren, gelegen in het kerspel van Koten, haar aanbestorven als regte leenvolgster van GIJSBRECHT VAN NYENRODE, haar oudoom. (Afschrift).

1529. Julij 26. Verleiding van het huis Bloemerweerd met zijn toebehooren, leenroerig aan den Domproost van Utrecht, ten behoeve van WILLEM TURK, heer van Nyenrode, bij opdragt van Goderd heer van Herff. Getuigen, Evert Zoudenbalch en Frans van Nyenrode. (Afschrift).

1532. Maart 2. Herbert van Amstel van Minden en van Ruwiel verleidt, als oom en voogd van Cornelis van Amstel van Minden en Ruwiel, WILLEM TURK, heer van Nyenrode, bij opdragt van Josina, vrouwe van Schagen, met 12 morgen lands te Breukelen, in het geregt der keizerlijke majesteit (Bisschopsgeregt), en met 11 morgen lands te Breukelerweerd in het geregt van St. Marie te Utrecht. Met een geschonden zegel van H. van Amstel van Minden

1532. Maart 5. Octrooi door keizer Karel V verleend aan WILLEM TURK, schildknaap, en JOSINA VAN NYENRODE, zijne gemalin, om bij uitersten wil over al hunne leengoederen te mogen beschikken. Brussel. Met een geschonden zegel.

1535. Oct. 16. Geregtelijke verklaring van Arend van Darthuizen, dat hij aan Frans, noch aan Ernst van Nyenrode, noch aan iemand anders, eenig afschrift van den brief heeft gegeven, waarbij Josina van Schagen, wed. van Joost van Borselen, ridder, met Jan van Schagen, heer van Burchhaen, haar neef en voogd, op den 17. Jun. 1531 aan WILLEM TURK zekere landen in het sticht van Utrecht heeft overgedragen. (Gecollationeerd afschrift).

1537. Oct. 31. Reinold, heer van Brederode, bevestigt den lijftogt, door zijne nicht JOSINA VAN NYENRODE aan alle goederen, welke zij van het leenhof van Vianen houdt, ten behoeve van haar gemaal WILLEM TURK vermaakt. Getuigen, Stees van Brakel en Frederik van Meerloe. Met het zegel van Reinold van Brederode. (Vgl. 1499. Maart 11).

1539. Aug. 27. Keizer Karel V verleidt ELISABETH, oudste dochter van WILLEM TURK en gemalin van BEREND VAN DEN BONGARD, na doode van hare moeder JOSINA VAN NYENRODE, met het huis Nyenrode, de hooge heerlijkheid van der Lucht, eene ambachtsheerlijkheid bij Langevelt en het huis te Velsen. Getuigen, Floris van Assendelft, heer van Goudriaan, kapitein en kastelein van der Goude, Gerrit van Poelgeest, Gijsbert van Nyenrode en anderen. Met het zegel van het leenhof van Holland.

1540. Julij 10. Reinold, heer van Brederode, verleidt zijne nicht ELISABETH TURK, gemalin van BERNARD VAN DEN BONGARD, met al zulke, aan den hove van Vianen leenroerige, goederen, als haar waren aangestorven van hare moeder JOSINA VAN NYENRODE. Getuigen, Frederik van Meerloe en anderen. Met het zegel van het leenhof van Brederode. (Vgl. 1499. Maart 11).

1546. Sept. 30. Verleiding van 6 morgen lands in de

Achtersloot, ten behoeve van ELISABETH, oudste dochter van WILLEM TURK, na doode van haar vader. (Afschrift).

1554. Dec. 30. Mandement van keizer Karel V tegen Jan van Grimbergen genaamd van Oldenboekem, als man en voogd van Clara Turk, zuster van ELISABETH TURK, vrouwe van Nyenrode. Met het zegel van het leenhof van Holland.

1567. Jan. 20. Testament van Egbert van Nyenrode en Mabelia van Rodenburg, echtelieden. Erfgename is hunne dochter Adriana van Nyenrode, echtgenoote van Willem van Brakel. Indien deze mogt overlijden zonder geboorte na te laten, zullen de goederen, afkomstig van Egbert van Nyenrode, overgaan op Elisabeth van Nyenrode, gemalin van Jan van Riebeek. (A. van Buchel MS.).

1580. Nov. 3 en 5. Overdragt van den erfpacht van een akker lands te Breukelen gedaan door Tijman Gijsbertsz., als oom en voogd van Jacob Jansz. van Nyenrode.

1585. Maart 7 n. st. Geertruid van Bronkhorst en Batenburg, vrijvrouwe van Vianen, burggravin van Utrecht, vrouwe van Ameide enz., verleidt FLORIS VAN DEN BONGARD, heer van Nyenrode, met al zulke, aan den hove van Vianen leenroerige, goederen, als hem zijn aangestorven van zijne moeder ELISABETH TURK. Getuigen, Herman van der Vecht en Zweder van Zandwijk. Met een geschonden zegel. (Vgl. 1540. Jul. 10).

1595. Jun. 18. Volmagt van FLORIS VAN DEN BONGARD tot het overdragen van al zulke goederen, als hij in leen houdt van den hove van Vianen, ten behoeve van zijn zoon BERNARD VAN DEN BONGARD. (Vgl. 1585. Maart 7).

1603. Dec. 31. BERNARD VAN DEN BONGARD, heer van Nyenrode en ter Lucht, verleidt eenig land in Blokland. Met een geschonden zegel in rood was.

1606. Dec. 26. Walraven van Brederode verleidt BERNARD VAN DEN BONGARD, heer van Nyenrode en ter Lucht, met de goederen te Breukelen, leenroerig aan het hof van Vianen. (Vgl. 1595. Junij 18).

1642. Sept. 21. Johan Wolphard van Brederode verleidt

ANNA VAN DEN BONGARD, douairière van Hazerswoude, Lokhorst en Slijdrecht, met al zulke, aan het hof van Vianen leenroerige, goederen, als haar zijn aangestorven van haar broeder BERNARD VAN DEN BONGARD. Met een geschonden zegel. (Vgl. 1606. Dec. 26).

1649. Dec. 20. Vonnis van het hof van Utrecht in een geding, betreffende de ontvangst der koptienden van Gooiland, tusschen WILLEM VINCENT VAN WITTENHORST, heer van de Stad, als gemaal van WILHELMINA VAN BRONKHORST, wed. en lijftogteres van BERNARD VAN DEN BONGARD, ter eener, en Johan van den Bongard, secretaris van het geregt van Nyenrode te Breukelen, ter andere zijde. Met een zegel in rood was.

1664. Sept. 24. De staten van Holland en West-Friesland verleiden MARIA VAN WIJHE, douairière van Saasvelt, met het huis Nyenrode, volgens uiterste wilsbeschikking van ANNA VAN DEN BONGARD, vrouwe van Nyenrode en Breukelen, op 20 Aug. 1661 verleden op den huize Oud-Teilingen, gezegd Lokhorst. Met zegel.

1669. Junij 14. Wolphard van Brederode, geboren graaf uit den grafelijken huize van Holland enz., verleidt GERARD ADRIAAN VAN REEDE, heer van Saasvelt, Nyenrode, Breukelen, als oudsten descendent van MARIA VAN WIJHE en krachtens testament van ANNA VAN DEN BONGARD, met de goederen te Breukelen, leenroerig aan den hove van Vianen. Met zegel. (Vgl. 1642. Sept. 21).

1675. Febr. 9. Wolphard van Brederode verleidt JOHAN OORT, bij verkoop van GERARD ADRIAAN VAN REEDE, met de goederen te Breukelen, leenroerig aan het hof van Vianen. (Vgl. 1669. Junij 14).

1675. Febr. 22. De staten van Holland en West-Friesland verleiden JOHAN OORT met het huis Nyenrode, door dezen gekocht van GERARD ADRIAAN VAN REEDE voor eene som van *f* 40,000 guldens. Met zegel.

NASCHRIFT.

Eene Margaretha van Nyenrode en eene Kerstine van Zuylen van Nyevelt komen tusschen de jaren 1428 en 1440 als nonnen te Rijnsburg voor. Kerstine nu wordt genoemd als de dochter van Jacob van Zuylen van Nyevelt, kastelein op Stoutenburg, en van Elisabeth van Nyenrode (vgl. boven blz. 23), dochter van heer GIJSBERT en BELIA VAN LIJENBERG; zie Dr. G. D. J. Schotel, De abdij van Rijnsburg, blz. 246. Indien deze opgave juist zij, is het te vermoeden, dat de ridder GIJSBRECHT VAN NYENRODE (vgl. boven blz. 22 en 23) tweemaal is gehuwd geweest.

Een ander Gijsbrecht van Nyenrode, boven vermeld op blz. 47, komt in 1523 voor als hoofdman te Naarden. Archieven der stad Utrecht. Als zoodanig ontmoeten wij dezen ook omstreeks dien tijd aan het hoofd der burgerij bij gelegenheid van een oproer der lakenvolders te Naarden; zie Tegenwoordige staat der Vereenigde Nederlanden, D. VIII, blz. 100.

Omtrent het geslacht van Nyenrode en vooral over Cornelis van Nyenrode, boven vermeld op blz. 47 en 48, bezit Jhr. J. W. van Sypesteyn te 's Hage nog eenige ons onbekende bescheiden.

ERRATA.

Bl.	11	reg.	12	v. b.	*staat:*	Femland	*lees:*	Eemland
»	19	»	9	v. o.	»	21 Sept.	»	24 Febr.
»	29	»	5	v. b.	»	22 Sept.	»	24 Febr.
»	»	»	»	»	»	twee	»	twee halve
»	51	»	7	v. o.	»	geeft	»	heeft
»	94	»	10	v. b.	»	Jan. 21	»	Febr. 24.
»	»	»	17	v. b.	»	Febr. 24	»	Jan. 25.

DE STRIJD

TUSSCHEN DE HOEKSCHEN EN KABELJAAUWSCHEN IN DE JAREN 1479—1483, TOEGELICHT UIT ECHTE EN NOG ONGEBEZIGDE BESCHEIDEN.

DOOR

Jhr. *W. J. C. RAMMELMAN ELSEVIER.*

EERSTE GEDEELTE.

Inneming der stad Leiden door Jan van Egmond in 1479. *Overrompeling dier stad door Reinier van Broekhuizen in* 1481.

Het innemen van Leiden, door Jan van Egmond en Jan van Wassenaar, ten jare 1479, alsmede de overrompeling dier stad door Reijner van Broekhuizen, in den jare 1481, zijn twee merkwaardige gebeurtenissen in de geschiedenis van ons vaderland, welke met elkander één geheel uitmaken en waarvan het verhaal, wat de hoofdzaak betreft, te vinden is in de *Groote Chronijk*, Divisie 31, cap. 22—29, en bij Orlers, die dat gedeelte letterlijk heeft overgenomen in zijne *Beschrijving van Leyden*, bl. 411—415, terwijl Wagenaar (*Vaderl. Hist.*, IV deel, bl. 186—194) deze gebeurtenis gedeeltelijk uit andere bronnen geput heeft, zonder dat latere schrijvers, bij gebrek aan onderzoek in de stedelijke archieven, over die zaak een beter licht hebben verspreid.

Het stedelijk archief van Leiden bevat gelukkig nog over dat tijdvak verscheidene zuivere bronnen, waaruit met goed gevolg kan worden geput. Door het gebruiken dier bronnen verkrijgen deze gebeurtenissen een geheel ander aanzien, zoo als door het volgende verhaal zal blijken.

Bij den aanvang van het jaar 1477 heerschte binnen Leiden rust en eensgezindheid onder de Hoeksche en Kabeljaauwsche partij, misschien toe te schrijven aan de goede bepalingen, voorkomende in het handvest van a°. 1449, ten opzigte der stadsregering [1]). Doch deze eensgezindheid, zoo noodzakelijk in het belang der stad, was echter niet van dien aard, dat hierop gerustelijk kon worden ingesluimerd; want na den dood van Hertog Karel van Bourgondie, die den 5 Januarij 1477 voor Nancy sneuvelde [2]), was men te Leiden bevreesd, dat deze of gene partij de bovenhand zoude verkrijgen, waardoor vele steden in opstand geraken en misschien dezelfde tooneelen opleveren zouden, als ten tijde van Jacoba van Beijeren.

Men was te Leiden en elders, zoo als te Dordrecht, van de noodzakelijkheid doordrongen, van zich naauw aan een te sluiten, ten einde (de onderlinge twisten daargelaten) met vereenigde krachten alles aan te wenden, wat strekken kon om de stad in rust te houden, opdat zij ongeschonden aan Maria, als eenige erfgename van Hertog Karel, konde worden overgegeven.

Ter bereiking van dat doel werd er op den 30 Januarij

---

1) v. Mieris, handvesten van Leyden, bl. 126—128.

2) Het blijkt uit de *Correxie-boecken* van Leiden van 30 Januarij 1483, dat zeker Harman die Cuper onder het volk het gerucht had verspreid, dat de zuster zijner vrouw van Rome was gekomen en dat zij tot „Bruexel (Bruchsal) in Zwaue, Hertoge Karel hadde zien gaen „mit eene *groote lange baerde*, en als die te lande quame, soe mochten die Cabbeljaus wel gruwen, en al die gene die Cabbeljaus namen „hadde." Hij werd wegens dit valsch gerucht veroordeeld tot het doen eener bedevaart, „*te Heylige drie Coningen tot Kulen.*" (Zie hierover Wagenaar, Vad. Hist., IV deel, bl. 162).

1477 een verdrag of concordaat gemaakt en door 103 personen uit de edelen, vroedschap en draperie van Leiden beëedigd.

Dit merkwaardig verdrag komt in zijn geheel voor in de Handvesten van van Mieris, bl. 164, en is een gevolg geweest eener vroedschapsresolutie van dezelfde dagteekening, luidende als volgt:

Vroeds. Resol. 30 Januarij 1477:

Om ruste, vrede, minne ende eendrachticheyt te onderhouden en dat die stede in goede rusten en vrede te regieren en te bewaren tot mijns genad. heer behoiff en zijne erven, soe is bij den gerechte ouerdragen en hebben geloift an t schouten hande bij trouwe, eere en zekerhede, als broederen, die stede van Leyden te bewaren, te regieren en te houden tot behoif mijns gen. heer en zijne erven, ende hiertoe sal men nemen goede, notabele mannen vande edelen en vander poorterie, bij den welken men doen sel tot nut, oirbair, profijte van mijns gen. heer en zijne erven en tot ruste en vrede vander stede, soe als men bij goeden raet bevinden sel voir tbeste gedaen te wesen.

Item: Om ruste en vrede te onderhouden, en dat die stede in goede vreden geregiert mach zijn, soe zijn daertoe genomen tot achte personen toe, als Jan van Poelgeest, Jan van Naeldwijk, Willem van Zijl, Kerstant Nannenz., Willem vander Graft, Dirc Wouter, Florys Heerman, Heynric vander Laen, bij welker luyden rade men der stede regieren en ruste en vrede onderhouden sel, en soe wie dat zij ontbieden sullen bij hem te comen vander vroescip om rade, hulpe en bijstandicheyt te doen, nae eyssche vanden saken, die der stede sullen mogen opcomen ende te doen sullen hebben.

In het bewuste verdrag komt onder andere het volgende voor:

„Mede is gelooft, waert dat yemand vermaend werde, dese „voorschreven loftenisse te doen, ende dat niet doen en woude, „soo is ouerdraegen ende gelooft, dat men dat allen den an-

„deren te kennen geuen sel, opdat hem alleman van dien man „wagten mach, want et wel te mercken waer, dat die selue „man der stede beste, noch vrede niet en begeerde.

„Oock mede is gelooft, waert dat yemand binnen der stede „eenigerhande dingen ter hande toge, daer ongonste, oft twy- „dragte of comen mogte, dat men met gemeender hant die „alsoo corrigeren soude, dat hij alle andere exempel wesen „soude, sonder verdragh, hij waer wie hij waer."

„Voort meer is ook wel besproken ende gelooft, dat men „geen vremde luyden, die wt eenigen steden of landen, om „eenige parthyen, of verdrijfte tot Leyden comen wouden, „ende daer te woonen, ontfangen en sel; maer men salse wegh „wijsen; noch oock geen luyden van wapenen innemen en sal."

Nadat men zich op deze wijze plegtig binnen Leiden had verbonden, dragen alle handelingen der regering de duidelijkste blijken van opregtheid en goeden wil ter behartiging der stedelijke zaken en ter beteugeling van partijschap en oproer binnen de haar toevertrouwde veste; mogt de magistraat in het vervolg daarin op den duur niet zijn geslaagd, dan is zulks aan andere oorzaken toe te schrijven, die wij naderhand zullen leeren kennen.

Het was reeds eene goede bepaling, in het bewuste verdrag opgenomen, om al het vreemd gespuis, op welks gedrag, wegens partijschap, iets te zeggen viel, uit Leiden te weeren; terwijl men ook tevens strengelijk zulke personen uit de stad hield, die wegens delicten, volgens de toenmalige wetsbegrippen, voor een bepaalden tijd uit Leiden waren verbannen, en die van lieverlede, vóór het eindigen van hunne straf, binnen de stad kwamen, om daar aan hun wrevel bot te vieren en de menigte op te hitsen. Ook werden er geldelijke beloonningen uitgeloofd aan hen, die zulke ballingen aan de stadsregering wisten aan te wijzen en over te leveren, zooals blijkt uit de Vroedschap Resolutie van 10 April 1477, luidende:

Vanden ballingen die somwels bij dage, bij nachte en ontijde incomen, is ouerdragen en gesloten, dat men den scoute

knechten mitten ghenen, die zij in en tot horen hulpe nemen, geuen sel, van elke ballinge, die zij vangen en gevangen leveren, iiij Rijnsch. guld.

Wairt, dat die bailius knechten en dienaeren enige ballingen vingen ende die der stede geuangen leverden, die soude men hem tsamen geuen iiij Rijns. gl., gelije die scoute knechten."

In de meeste gevallen werd aan zulke gevangen ballingen de regterhand afgekapt, terwijl de onkosten van beul en geneesheer in de stadsrekening gebragt werden.

Ofschoon men zich, volgens het verdrag van den 30 Januarij 1477, met eede had verbonden, waren er echter nog geene bepalingen gemaakt ten opzigte der verkiezing der Veertigen en Zestienen.

De stad verkreeg intusschen van Maria van Bourgondië een daartoe strekkend privilegie, ged. 23 Maart 1476 (1477) 1).

Ten gevolge van dat privilegie werd in eene vroedschapsvergadering van den 21 Mei 1477 besloten, dat de acht schepenen zoo uit Hoekschen als Kabbeljaauwschen zouden bestaan.

»Is ouerdragen te kiesen xl personen, nae inhout der hantvesten, die welke xl personen zweren zullen, alle jaer xvi personen te kiesen, te weten, wt elke zijde vander partie viij^te^. personen, maict tsamen xvi personen, die men bij den scout in den Hage senden sal, om viij scepen dair wt te maken; ende wairt, datter yemant wairt vande xl, die den eedt niet doen woude als voirscreuen is, dat dan tgerecht ende der vroescip hoir stemme dairof sou houden, an hem om ene anderen vanden Veertich in hoir stede te kiesen ende te nemen; ende sullen zweren, dat concordaet te onderhouden, dat om ruste ende vrede te onderhouden, soe moet hem God helpen ende Zijne heyligen."

Nadat het zoogenaamd Groot Privilegie (te Leiden *Privilegie van den Lande* genaamd) den 14 Maart 1476 (1477) door Maria was verleend, — eene handvest, waarvan het oorspronkelijke

1) v. Mieris, *Handvesten van Leiden*, bl. 126.

later te Haarlem schijnt berust te hebben, terwijl de andere steden daarvan slechts een vidimus authentiek bezaten, — werd in eene vroedschapsvergadering van den 21 April 1477 besloten: „dat men enen brief maken en besegelen" zou »van alle de steden, om die privilegien mit alle hoere punten samentlic te wederstaen."

Dien bedoelden brief heb ik niet gevonden; doch het genomen besluit toont genoegzaam aan, dat er toen nog eenstemmigheid bestond, om de eenmaal gegevene privilegiën te handhaven.

Onder de merkwaardige besluiten te Leiden genomen, behoort het volgende van den 21 Junij 1477, waarbij men alle hulp aan den stedehouder zoude verleenen, met uitzondering van zulke hulp, welke zoude moeten strekken tot demping der onlusten in andere steden ten gevolge van partijschap ontstaan; in dat geval zoude men onzijdig blijven.

»Offer enige oprijsingen in den landen gebuerden vander gemeenten, die oprijsen tiegen den gerechte, rijcken ende notabelen vander steden, om gilden ende diergeliken te hebben, ende om dat te wederstaen, ende mijn heer die stedehouder daertoe hulpe ende bijstant van mijns genadige joncfrouwe wegen begheerde, om dat te wederstaen, datmen mijn heer den stedehouder dair altijt hulpe ende bijstandicheyt doen sel, soe dat behoren sel; behoudelic offer in enich vande steden die goede ende vroede tiegen malkander als partilicheyt opstonden, daerin sel men ledig staen."

Reeds eene maand vroeger, namelijk den 29 Mei 1477, werd door de vroedschap besloten,, „als t gerecht, die vroe„scip ende scutten te doen hebben ende die ontbieden bij hem „te comen, om te wederstaen die ghene, die tiegen den ge„rechte opstaen willen, soe sel men dan den gerechte, vroe„scip ende scutten die comen, te presentie geuen een mengel „Rijns wijns."

Uit deze twee laatste vroedschapsbesluiten mogen wij bepaaldelijk afleiden, dat er zich op dien tijd in andere steden

onder de menigte een geest van ontevredenheid had geöpenbaard tegen de bestaande orde van zaken; dat het niet alleen op de personen, maar ook op hunne tijdelijke goederen gemunt was, en dit alles onder de leus en begeerte van te willen hebben de oprigting van eenige gilden, gelijk aan die der Zuidelijke Nederlanden.

Het wordt trouwens ook door de geschiedenis bevestigd, dat in Holland, na de dagvaart te Gend in Februarij 1477 gehouden, het vuur van oneenigheid tusschen de Hoekschen en Kabbeljaauwschen, of van beide partijen tegen de overheid, wederom het hevigst ontstoken werd in de steden Gouda, Schoonhoven, Dordrecht, Hoorn en Oudewater [1]).

Hetgeen Wagenaar daarvan mededeelt, zou zeker uit bronnen, nog in die steden en elders voorhanden, kunnen worden aangevuld, verbeterd en opgehelderd; terwijl het gansche tijdvak der slappe regering van Maximiliaan [2]) uit betere bronnen, als tot hiertoe is gedaan, behoorde toegelicht te worden, waaruit zou kunnen blijken, hoe kwalijk beraden hij en zijne raden in alles te werk gingen en hoe dit verbeterde, toen zijn zoon Philips in 1494 aan het bewind dezer landen kwam.

Te midden dier woelingen bleef het binnen Leiden nog rustig; alleen ontstond er oneenigheid onder de matrozen en soldaten der twee oorlogschepen, die Leiden had moeten uitrusten, om met de 24 oorlogschepen, door de andere steden te zamen gebragt, de Franschen ter zee te beoorlogen; deze verkozen namelijk niet eerder onder zeil te gaan, dan na hunne bezoldiging vooruit te hebben ontvangen; hierin werd bewilligd, doch terug komende, werden de belhamers te Leiden gestraft.

---

1) Zie Wagenaar, IV, 174.

2) Vroeds. Resol. 21 Oct. 1483. „Want den heer, als Wolkesteyn ende Poele (?) ende doctor Jan van Eneten, veel gehoire hebben bij mijne genad. heer, ende des somwijlen sdages gesloten wort, dat dairnae snachts weder omme gestoten ende te niet gedaen worde. Hierop is overdragen, dat men dairin doen sel bij den edelen, ridderscip ende steden, soe die dat ouerdragen sullen voir tbeste; ende ten hove vrienden maken."

Om de onkosten dezer uitrusting goed te maken, verkocht de stad losrenten tegen den penning xvi; wie ze niet goedwillig kocht, werd er toe gedwongen, zoo als blijkt uit eene vroeds. resol. 29 Mei 1477, luidende:

»Om die scepen van oirloge int water te brengen, dat men losrenten vercoopen sel, tot 1 ℔ groot sjaers, den pennync soe hoge als men mach, als om xvi den pennync; ende ist, dat men mit vriendscip niet en can gecrigen, dat men dan die poortren dairop setten ende bij wege van bedwang daertoe brengen sal."

Het bevel over die twee schepen was opgedragen aan de kapiteins Claas Clinckairt en Wouter van der Schuer, terwijl Dirc Potter van der Loo met het opperbevel belast werd [1]).

Voor het overige dragen de vroedschaps-resolutien gedurende de jaren 1477, 1478 en het midden van 1479 geene de minste sporen van eenigen maatregel, welke zoude hebben kunnen strekken om de menigte in het harnas te jagen.

Hiervan zoude men echter kunnen uitzonderen het verhoogen van sommige accijnsen en het invoeren van eene tijdelijke incometaxe [2]) in Augustus 1477, ten einde eene som van 12,000 Rijns. guldens te bekomen, benoodigd ter bestrijking van vele onkosten, het gemeene land aangaande, en waarvan de opbrengst door de stemhebbende steden goedgekeurd was. Ofschoon eene dusdanige belasting bij de overige bevolking geen bezwaar schijnt te hebben opgeleverd, was zulks geenszins het geval met de leenmannen, die daartoe regtens niet konden worden genoodzaakt. Deze hadden dan ook geweigerd in deze belasting te deelen; doch Maximiliaan en zijne raadslieden besloten toen,

---

1) Vroeds. Resol. 29 Mei en 22 Sept. 1477.

2) Hiervan werden behoorlijke registers gemaakt, terwijl elk inwoner naar zijne bezittingen werd geschat. Om dezen maatregel ten uitvoer te brengen, was de stadhouder reeds drie malen te Leiden geweest, vergezeld van den rentmeester-generaal, den griffier van de financien, mr. Jacob Cruesing, Phillips Ruychrock, mr. Cornelis de Jonge, Rombout van Boeneenhem (?), Pieter Lanchals, Willem Moreel en mr. Geryt Meerman, secretaris des hertogs.

in strijd met de bestaande privilegiën, de goederen dezer leenmannen te doen aanslaan en verkoopen. Tegen dezen maatregel verzette zich nadrukkelijk de regering van Leiden, blijkens eene vroeds. resol. van 5 Sept. 1477:

„Vander nuwicheyt, die hertoge Maximiliaen doen wil, van execucie te doen opten leenmannen, contrarie den privilegie, die onse gen. jonefr. van Bourgon. den lande gegeuen heeft etc., hierop is ouerdragen, dat men mitten andren steden sel spreken ende ouerdragen, dat men dat punt ende alle andere punten, die contrarie den voirs. privilegien gegeuen heeft of noch geuen mach, dat men die niet gehengen en sel ter execucie te leggen, ende dat samentlic wederstaen, om dairom te lijden, ende dat men niet alleen dat punt, mer alle punten, die contrarie den privilegie wesen ende comen mochten, wederstaen sel, sonder enige execucie dairmede te laten of gehengen te doen."

En ofschoon de afloop dier zaak niet duidelijk voorkomt, is het althans zeker, dat men 2 of 3 jaren later op datzelfde onderwerp is teruggekomen, met dat gevolg dat deze leenmannen te 's Hage opontboden en aldaar gegijzeld werden. De Leidsche regering had toen de goedheid, of liever de zwakheid, om voor hen de verschuldigde penningen uit de stadskast te betalen, waardoor zij in vrijheid werden gesteld, voorgevende, dat zij reeds vrijwillig der stede geleend en gegeven hadden, en hun dus niet van twee zijden te gelijk gelden konden worden afgeperst.

Doch in weerwil dat Leiden door doelmatige middelen tot den 3 Julij 1479 in rust was gebleven, verschenen Jan van Egmond en Jan van Wassenaar aan het hoofd van eene goed uitgeruste krijgsmagt op 't onverwachts voor de poorten van Leiden en maakten zich zonder slag of stoot van de stad meester. In de stad gekomen zijnde, alwaar hun geen tegenstand geboden werd, verzekerden zij zich van eenige hunner Hoeksche vijanden, terwijl het krijgsvolk zich aan roof en plundering overgaf. Behalve dat nu de stadsregering meest uit Kabbeljaauwschgezinden werd zamengesteld, stelde

men Philips van Wassenaar als kapitein der stad aan. Deze ontving daarvoor met zijne manschappen eene bezoldiging, die hun wekelijks werd uitbetaald uit eene daartoe bepaalde wekelijksche opbrengst der burgerij [1]).

De geschiedenis vermeldt, dat op dien tijd, namelijk zaturdag den 3 Julij 1479, omtrent honderd personen de stad moesten verlaten, en dat men, om de overrompeling te regtvaardigen, het gerucht had verspreid, dat de Hoekschen te Leiden het voornemen koesterden om de Kabbeljaauwschen verradelijk om hals te brengen zouden hebben, waartoe zij reeds moordtuigen doen vervaardigen [2]). Doch de bescheiden op het stedelijk archief berustende, stellen die gebeurtenis in een geheel ander daglicht voor.

In een charter van den 8 April 1480 geven namelijk de toenmalige regeringsleden van Leiden rekenschap aan Maximiliaan wegens het innemen der stad op den 3 Julij 1479, en zeggen tot die daad gekomen te zijn, uithoofde er in vele steden, zoo als Dordrecht, Gouda, Schoonhoven, Oudewater en Hoorn, onlusten waren onstaan, waardoor verscheidene door wijlen hertog Karel aangestelde regeringsleden uit die steden verdreven en van hunne goederen beroofd waren; dat zich te Leiden ook vele onruststokers, oproermakers en heethoofden bevonden, die aan de bevelen en de mandementen van den grooten raad en den raad van Holland niet gehoorzaamden; dat zij, beducht zijnde, dat misschien binnen Leiden hetzelfde zoude voorvallen als in de gemelde steden, met eenige anderen overeengekomen waren om zulks te verhoeden en mitsdien op den 3 Julij 1479 de stad hadden ingenomen; voorts, dat zij na de in-

---

1) Naderhand, toen Maximiliaan de stad in 1481 herwonnen en veroordeeld had, om 50.000 Rijns guld. te betalen, zeide Daniel van Tetroede in eene vroedschaps-vergadering: »wat, sullen wij dese gelden geven? laet se dieghene gheven ende betalen, die onse gelden, van de wake te houden, genomen ende der stede qualike bewairt hebben." *Correxie-boec* C., 8 Junij 1484.

2) *Divisie Chron.*, xxxi, cap. 22, *Wagenaar*, IV. 186.

neming der stad in de huizen dergenen waren gegaan, voor wie zij beducht waren, ten einde die gevangen te nemen, doch dat er toen reeds velen van deze uit de stad waren gevlugt; zonder dat bij dit alles eenige bloedstorting had plaats gehad, zelfs niet toen men eenige belhamels uit de stad had gebannen, hoewel er bij deze gelegenheid door hunne krijgslieden in de huizen der gevlugten en gebannenen geld en andere voorwerpen waren gestolen enz. — Zij geven verder te kennen, dat zij thans „beduchtende zijn jegens Maximiliaan „gebruect ende misdaen te hebben," en verzoeken hem om hun deze daad te willen vergeven.

Het gevolg hiervan was, dat Maximiliaan, bij open brief van den 8 Maart 1480, hun al het gebeurde binnen Leiden kwijtschold, met bepaling echter, dat de partijen zouden worden verhoord op het punt der ontvreemde of gestolene goederen, welke aan de regthebbenden moesten worden teruggegeven.

Het oorspronkelijk charter, in het archief der stad Leiden berustende en met een zegel in rood was voorzien, hangende aan eene roode zijden koord, is van dezen inhoud:

»Maximiliaen ende Marie, bijder gracie Gods hertoge van »Oistrijc, van Bourgoingnen etc., doen kond allen luyden »jegenwoirdich ende toecommende, dat wij ontfangen hebben »die oitmoedige supplicatie van onsen wel geminden scout, »burgmeesteren, scepenen, rade ende die vroescip van onser »stede van Leyden, op desen tijt aldaer residerende ende in »onsen naem regierende ende tbewindt hebbende van dien, »inhoudende: Hoe dat zedert den ouerlijden van wijlen zaliger »gedachten ons harde liefs heeren ende vaders hertoge Karels, »dien God genedich zijn wil, in diversche steden ende plaet»sen van deze onse landen vele oprijsingen, beroerten ende »twiedrachten geresen, geporren ende opgestaen zijn, zunder»linge binnen den steden van Dordrecht, Gouda, Scoenhouen, »Oudewater ende Hoern, zodat vuyten voirseiden steden ver»dreuen zijn vele rijcke, notabele, eerbare mannen vanden gue-

» nen, die bij tijde ons voirseits heeren ende vaders regement
» vanden voirseiden steden hadden, ende alzo de voirs. suppli-
» anten binnen twee jaren herwaerts gesien ende gemerct hebben,
» dat vele vreimde ende quade manieren binnen onser voirseider
» stede van Leyden dagelicx gehouden waren van zomege ende
» diuersche lichte gesellen, die opgeblasen, gedragen ende toe-
» gemaect waren bij eenige quaetwillende der voirseider suppli-
» anten, dagelicx vechtelicken ende anders quade ende parrye-
» licke manieren binnen der voirs. stede houdende ende altijt
» hemluyden dragende waren tegens die geboden, ordenancien,
» beuelen, statuten ende goeder pollicie vander zelue stede,
» mits twelcke ende oick mede gemerct die rebellicheden, ge-
» perpetreit ende bedreuen bijden voirseiden steden van Dor-
» drecht, Gouda, Scoenhouen, Oudewater ende Hoirn, vander
» vanghinge ende vuytjaghinge, bij hemlieden gedaen vanden
» goeden, rijcken, notablen hoerer medepoirteren ende vander
» neminge van hoeren goedren, ofte ten minsten van t onge-
» bruyc ende perturbacien van dien, insgelijcx van dat die
» voirseide vijf steden geen van onsen mandementen, obedieren
» en wilden, alzo wel de gene comende van onsen grooten
» rade bij ons wesende, als vut onsen rade alhier in Hollant,
» mar, dat meer ende aerger is, hebben in verminderheit van
» onser hoocheit ende in versmadenisse van justicie, die exe-
» cuteurs ende exploittierers van dien geuangen genomen ende
» van hoeren lijue geureest, zodat die verjaegde ende verdre-
» uen poirteren tot geener justicie ende expedicie van dien
» en hebben cunnen geraken, waerom de voirseide supplianten
» met zomege notable, rijcke ende eerbaere mannen ende poir-
» teren onser voirseider stede van Leyden, die de duecht ende
» paix beminnen ende gaerne in rusten ende in vreden gelieft
» zouden hebben, hemlieden verduchtende waren, dat die voirs.
» lichte gesellen ende huerlieder toestekers, ingeuers ende stoere-
» kers mits hoere vreimde ende parryelicke manieren, die zij
» dagelicx in woirden ende in wercken zo langer ende meer
» houdende ende hantyerende waren, hemlieden eenen ouerloop

» gedaen ende van hoere goedren ende neeringe verdreuen ende
» van hueren live beroeft, ofte ten minsten gevreest mochten
» hebben, ende hebben mits dien mit malicanderen raed daerop
» gehadt, omme die te wederstaen ende hemlieden zeluen te
» preserveren ende bescutten, om van live ende goede niet be-
» roeft oft verdorven te worden, ende opdat oic de voirs. stede
» van Leyden ons niet ofhandich, rebel ende ongeoirsaem ge-
» maect ende worde, gelijc die andere vijf steden voirseit, zo
» dat daerom ende anders, om alles besten wil, opten derden
» dach van Julio lestleden, die heeren van Egmont, onse neue,
» ende van Wassenaire, onse raed ende camerlinc, mit vijfthien
» wagenen wel toegemaect met wapenen ende gescutten, geco-
» men zijn binnen der voirseider onser stede van Leyden des
» morgens omtrent zeven uren, daer bij hemlieden gecomen zijn
» vele vanden supplianten met zomege huerlieder vrienden ende
» goetwillende, ende zijn zamentlic om justicie te stercken ende
» die quade te laten corrigieren, gegaen nae den huysen, daer
» zij meenden huerlieder quaetwillende ende adversanten te vin-
» den, zo dat vele vanden zelven hueren adversanten vluchtich
» ende vuyter voirs. stede geloepen zijn, zonder datter enige
» bloetsturtinge geschiet is int cleene oft int groote ende na
» der hant enige vander voirscreven supplianten wederpartye
» vuyter voirs. stede gebannen zijn, ende zomege vuyter heeten
» gaen, zunderlinge vanden guenen daer de voirseide suppli-
» anten hem voir beduchtende waren, dat comotie ofte beroerte
» binnen onser voirs. stede ofcomen mochte, ende bouendien
» zijn oic zomege vanden knechten ende andere die mitten
» voirscreuen heeren ende supplianten opder straten waren, ge-
» lopen in zomege huysen, daer zij namen zekere parceelen van
» zelverwerc, catheilen, juweelen, penningen, hairnassche, stoc-
» ken ende andere wapenen ende goet. Ouermits al twelke
» die voirs. supplianten beduchtende zijn jegens ons ende onse
» hoocheit gebruect ende misdaen te hebben, ende hebben
» daerom oetmoedelic aen ons verzocht ende gebeden, hemlieden
» die zake ende misdaden voirscreuen ende alle andere bij hem-

» lieden misdaen ende misbruect, ter cause ende onder t dexel
» van dien, te willen vergeuen, ende hemlieden daerop te ver-
» leenen onse opene brieuen van remissie, vergevenisse ende
» abolicy, inder voormen hiernaer verclaert.

» Waeromme wij deze zaken ouermerckende, begeerende altijt
» onse onderzaten te tracteren in aller liefde, minne, vrient-
» scap ende gunst, ende bekennende die goede getruwe ende
» (vele) diensten ende liefde, die dezelue onse stede van
» Leyden altijts tot onsen voirsaten zaliger gedachten ende
» oic tot ons gehadt ende gedragen heeft ende noch heeft
» (en draagt), dezelue supplianten, om deze ende andere rede-
» nen wil ons daertoe porrende, genegen wesende tot huerer
» voirs. bede ende supplicatie, hebben alzo verre (ons) aen-
» cleeft ende zonder eenichseins te willen of te meenen hinde-
» ren, vercorten, beletten, deroguieren of preiudicieren den
» rechte van partie, bescadicht ende geinteresseirt, indien daer
» eenige zijn, twelc wij hem willen gehouden ende gereserueert
» wesen, quijt gesconcken, geabolieert, geremitteirt, verlaten
» ende vergeuen, quijt scelden, abolieren, remitteren, verlaten
» ende vergeuen volcomelicken, vuyt onser rechter wetenheit
» ende zunderlinge gracie ende genaden, mits desen onsen te-
» genwoirdigen brieue, geheelic ende al, alle de zaken ende
» misdaden voirscreuen, mitgaders oic alle peynen, boeten ende
» brueken, hetzij van liue, van leden ende van goedren, daer-
» in dat zij of eenige van hemlieden, int generall of particulier,
» daerom tegens ons, onser hoocheit, heerlicheit ende justicie
» gedaen, gevallen, verbuert ende misbruect moegen hebben
» tot desen dage toe; stellende ende imponerende hierop een
» eewig zwijgen ende scilencie onsen procureur-generall ende
» allen andren onser amptluyden, rechteren, officieren ende
» dieneren onser voirn. landen van Hollant, Zeelant ende Vries-
» lant; ombieden daerom ende beuelen onse lieue ende getrauwe
» stedehouder ende luyden van onsen rade onser voirs. landen
» van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, ende allen anderen
» onser rechteren ende officieren, dien dit aengaen of nopen

» mach, of hueren stedehouderen tegenwoirdich ende toeco-
» mende, ende elken van hem besundere, alzo hem toebeho-
» ren zal, dat zij die voirs. supplianten ende elken van hem-
» lieden, van deser onser voirs. gracie, abolicie, remissie,
» vergevenesse ende quitsceldinge ende van al t inhouden van
» desen, rustelic, vredelic ende eewelic doen ende laten genye-
» ten ende gebruyken, sonder hemlieden oft enich van hem te
» doen noch te doen doen ofte laten geschien, nu noch in toe-
» comende tijde, eniger ander hinder, letsel of moeijenisse ter
» contrarie; mar indien eenige van hueren persoonen of goe-
» deren, niet verbuert noch ..... zijnde, genomen, gearresteert
» of becommert waren, dat zij die terstont ende zonder eenich
» vertreck ontslaen of doen ontslaen ende volcomelic wederge-
» uen; wantet ons alzo gelieft ende gedaen willen hebben.
» Ende, opdat dit zij ende bliuen moge vast ende gestadich
» tot ewigen dagen toe, so hebben wij onsen zegel hieraen
» doen hangen, behoudelicken in anderen dingen ons rechts
» ende eenen yegelicken tzijne in alle dingen. Gegeuen in onsen
» houe alhier inden Hage in Hollant inde maent van April
» int jaer ons Heeren duysent vierhondert ende tachtich."

Na het ontvangen dezer kwijtschelding had de stadsregering, naar het schijnt, een onderzoek ingesteld, om te weten, wie zich aan diefstal schuldig had gemaakt; doch dat onderzoek schijnt vruchteloos te zijn afgeloopen, omdat de daders zeer heimelijk waren te werk gegaan. Van dit alles werd Maximiliaan verwittigd; terwijl de leden der stadsregering daarbij verzochten niet aansprakelijk te worden gesteld voor deze gestolene goederen. Dit werd hun door Maximiliaan den 17 April 1480 ook toegestaan, met bevel nogtans aan den eersten deurwaarder van het hof, om onderzoek naar de schuldigen te doen. Dit blijkt uit het navolgend stuk, waarvan het oorspronkelijke mede in het archief te Leiden berust.

» Maximiliaen ende Marie etc., onsen eersten duerwaerder
» of exploitiere van onser camere vanden rade in Hollant, hierop
» versocht saluyt. Wij hebben ontfangen die oitmoedige sup-

» plicatie vanden burgermeesters, scepenen ende rade van
» onser stede van Leyden, inhoudende: Hoe al ist, zoe dat
» onlancx geleden die beneminge vanden huysraet, juweelen,
» cleynoten, gelden, cateelen ende andere goedren, daeraf dat
» die vutgeweken, verdrevenen, vutgesette ende gebannen per-
» soonen ende poirteren onser voirs. stede van Leyden voir
» ons ende onsen lieuen ende getrouwen cancellier ende luyden
» van onsen grooten rade, bij ons wezende, hemluyden be-
» clagende zijn, dattet nochtans bij den voirn. supplianten,
» noch bij hueren bevele noch toedoen niet gedaen noch
» gheschiet en is geweest, hoewael dat die voirn. supplianten
» gecondempneert geweest zijn, die voirn. benomen goedren te
» restitueren ende weder te geuen allen dengenen, die men be-
» vinden sal dat zij afgenomen ende vut hueren huyze wech-
» gevoirt zijn geweest, ende dieselue supplianten hebben na-
» derhant geadverteert geweest, dat indien de voirn. vutgeweken
» ende verdreuen of gebannen poirters van onser voirs. stede
» van Leyden yet benomen waere, dat dat gedaen ende ghe-
» schiet is bij den knechten ende dienaeren van eenigen heeren
» of anderen, die tot hulpe ende assistencye vanden gerechte ende
» justicye van onser voirs. stede gecomen waren, ende twelke
» bij dien zoe heymelijck gedaen ende gheschiet is, dat die
» supplianten daeraf niet geweten en hebben, noch weten, wye
» zij zijn, ende mits dien zoe en connen zij niet gecomen
» noch geraeken tot restitucye, om die voirs. verliesers voirt
» wederkeringe te doene alst behoirt, nae inhoudt der voirs.
» condempnacye, twelke den voirs. supplianten coomt inden
» name van onser voirs. stede te grooten quetse, scade, coste
» ende interresten, ende noch meer doen zouden, indien hem-
» luyden bij ons dairinne niet voirsien en worde van remedie
» ende prouisie van justicye, zoe die supplianten zeggen; om
» die welke zij ons oitmoedelijcken gebeden ende versocht heb-
» ben. Wairomme wij die saeken voerscreuen ouergemerct,
» ende dat wij in geensins gehengen en willen, dat die voirs.
» vytgeweken ende verdreuen poirters bij zulke wege gedespoil-

» liert blijuen van hueren goedren ende huysrade, tot lasten
» vanden voirn. supplianten, u ontbieden ende beuelen, daertoe
» committeerende bij desen onsen brieue, op dats nood zij,
» dat ghij totten versoucke vanden supplianten scerp ende
» expres bevel doet van onser wegen, bij publicacye ende vut-
» roupinge tot allen plaetsen ende steden daert van noode
» wesen sal, daer men publicacye ende vutroupinge gewoenlic
» is te doen, dat alle dieghene die eenich vanden goedren ende
» huysraet den vutgeweken of gebannen poirters van Leyden
» voirs. afgenomen ende vervreemt hebben, zij die selue goe-
» dren ende huysraden, binnen achte dagen nader publicacyen
» van desen, wederkeeren ende restituceren of doen wederkee-
» ren ende restitueeren in handen vanden voirs. supplianten,
» om die selue goedren ende huysraet bij den seluen suppli-
» anten voirt wedergegeuen ende geleuert te wezen den voirs.
» vutgeweken, verdreuen of ballingen onser voirs. stede van
» Leyden, die se aldus afgenomen geweest zijn, om int .....
» hunluyden openbaerlijcken verclarende, dat nae die voirn.
» achte dagen geleden ende geexpireert wezende, indien yemant
» die voirs. goedren, huysraet ende catheylen houdende of
» verholende is, sonder die te voirschijn te brengen, dat wij
» dat houden, kennen ende rekenen sullen voir diefte. Ontbie-
» den voirt, beuelen ende machtigen mit desen allen onsen
» bailluywen, schouten, rechteren, justicieren ende officieren,
» daer onder dat die beschuldigde persoonen of eenich van
» hemlieden beuonden zullen worden, die voirs. achte dagen
» geleden zijnde, aldus de voirs. goedren genomen hebbende,
» sonder te voirtschijn te brengen, zij aentasten ende vangen
» ende recht ende pugnicie daerof doen, als van rechts wegen
» daertoe behoiren sal. Van welken saeken ende exploite alzoe
» te doene, geuen wij u mits desen onsen brieue volcomen
» macht ende speciael beueel. Ontbieden ende beuelen allen
» onser voirs. justicieren, officieren ende ondersaeten, dat
» zij u dit doende nerstelijc verstaen ende obedieren. Gege-
» uen in onsen huyse vanden Hage op ten xvij dach van

»April int jaer ons Heeren duysent vierhondert ende tach-
»tentich."

Door beide deze charters werd de daad van openlijk geweld, binnen Leiden gepleegd, voor wettig verklaard, de aanleggers en medepligtigen ongemoeid gelaten, en bleven de gebannenen en uitgewekenen van hunne goederen beroofd. Het is niet onbelangrijk bij deze gelegenheid het navolgend vonnis van 8 Julij 1480, getrokken uit de Correxieboeken, alhier den lezer mede te deelen.

»Om overmits vele pertielike woirden, die coman Geryt die Griemer, die buersemaker, tot menigen tijden, soe wel in die marcten van Antwerpen, Zierickxee ende Middelburch, als in schuyten ende op wagenen, geseyt ende gesproken heeft tot menigen tijden, hoe dat inder oploop, die geschiet is, die luyden hoir kisten opgeslegen, hoir gelden benomen, die vrouwen hoir vingeren ofgesneden ende hoir ringen soe van hoir handen genomen, die vrouwen overlasten gedaen, dair bij datter veel vrouwen van kinde misschiet ende gestorven zijn; en dat die ballingen brieuen hadden, dat zij der poortren goederen, als vellen ende wollen, ophouden mochten; ende dattet oick soe qualiken binnen Leyden stonden, als dat die gemeynte tiegen den heer ende gerechte begonnen op te rijsen; ende ten soude niet lange duyren, die gemeente soude die heer op een cort wt smijten; ende hoe dat hij sat op tribuyt, gelijken die jueden onder den kersten, ende meer andere woirden, die Dirck menichwerue bij hem alsoe oueral gesproken ende geseyt zijn, gelijc dat mitter wairheyt wel bevonden ende betuget is enz.

Hij werd veroordeeld tot levering van 20,000 steenen.

Het is niet te ontkennen, dat de wijze waarop men zich bij Maximiliaan had getracht te regtvaardigen, door namelijk te wijzen op het gebeurde in eenige andere steden, en te verklaren, dat ook Leiden op het punt had gestaan van hetzelfde lot te ondergaan, zeer behendig was.

Doch wij hebben reeds aangetoond, dat er te Leiden geene spanning onder de burgerij bestond en dat de regering de

noodige kracht en middelen bezat, om elk verzet tegen de bestaande orde van zaken behoorlijk te straffen.

De vrees voor een toekomstig gevaar, dat niet bestond, kon nimmer de inneming van Leiden in 1479 regtvaardigen.

Indien er onruststokers te Leiden waren, waarom hen dan niet volgens de keuren der stad gestraft?

De vraag, of de beraamde aanslag zoo stil gehouden was, dat daarvan niets uitlekte of vermoed werd, kan door het volgende vonnis van den 21 Maart 1479, voorkomende in het Correxieboek C, volledig worden beantwoord.

«Alsoe mit afterbaexe en logentalige woirden after strate ende bij vele personen geseyt ende gespreyt sijn geweest, dat die heer van Wassenaar mit iiij^{c} of v^{c} personen voir die stede van Leyden, voir elke poirte hondert man, comen soude, dairom een ondersoic gedaen is bij den gerechte ende bij den Achten, die gedeputeert zijn totter ordinancie ende bewaernisse vander stede, ende hebben so lange ondersocht, dat zij bevonden hebben, dat die woirden eerst gecomen ende voirt geset zijn bij enen genoemt Heynric, stienhouwer, die dairof gehoirt is bij den gerechte ende bij den achten personen voirs.; dan als Heynric voirs. bij den gerechte ende achten voirs. quam, heeft hij geseyt, dattet hem geseyt hadde Pieter van Sante, die terstont in zijne tegenwoirdicheyt ontboden worde, ende als zij twie bij malkander voir de gerechte waeren ende Heynric voirs. Pieter van Sante die woirden anseyde, heeft Pieter voirs. die woirden ende sake ontkent, ende dat oic dieselue Pieter bij den gene, die ouer den hairt saten ende dat gehoirt soude hebben, ende dair Heynric voirs. optugede, die voirs. Pieter ontsculdichde, ende dat dair nyet van die sake ende woirden, die Heynric voirs. geseyt heeft, gesproken en worde, dus Heynric Stevens, stienhouwer voirs. in de loge ende inde onrechte bevonden wort, dair veel murmuracie ende grote beroerte onder der poorterie ende gemeente vander stede geweest heeft, twelke eene quade, lilike ende onbehoirlike sake is, die t gerecht van hem noch van nyement en staet te lijden. Hier voir sel Heynric Stevensz, stienhouwer

voirs. terstont bloetshoefs ende ongegort bidden de gerechte, inden name van den heer van Wassenaar, dat sulke logentalige woirden, als hij ouer den heer van Wassenaar voirs. gesproken heeft, dat men hem dat vergeven wil, om goidswille; ende hier toe sel Heynric voirs. op zijn lijf huyden binnen 's dages soneschijn gaen vter stede van Leyden ende morgen vter bailuscip van Rijnlant vter Hage in Hage ambocht, ende dair wtbliven tot ewige dage op zijn lijf."

Ten opzigte van het gerucht, dat de Hoekschen den hals aan de Kabbeljaauwschen zouden afsnijden, moet ik aanmerken, dat een dusdanig gerucht niet bepaaldelijk te vinden is vóór den 3 Julij 1479, maar wel na dien tijd; zeker Herman van Vliet werd nogtans op den 21 Maart 1479 veroordeeld tot eene bedevaart naar Sinte Rombout te Mechelen, omdat hij ergens onder een gelag gezegd had, dat »men 10 of 12 »wt Leiden halen soude ende brengen die opt Sant ende smite »die elc den hals af, ende dan, so soude twel een einde wesen."

Doch van bedenkelijker aard is eene correctie van 3 Junij 1479, luidende aldus:

»Alsoe Dirc Aert Crauwelsz enige partilike woirden gesproken heeft, seggende: »God geve alle die Cabbeljauws t sint Jans euvel," ende dairna als een vrede van hem gemaict worde, tusschen hem ende Dirc van Honthorst tot zijne huyse, soe seyde die voirs. Dirc Aernt Crauwels mit heeten, quaden ende fellen woirden, dat die scout ende die van Zwieten hem ende den sijnen genoich te cort gedaen waeren, wairt dat hem vande saken enige correxie gesciede of gebeurde, soe veel als ouer een voet te gaen, hij soude den scout en andre van die van Zwieten hoir keel in die hant geuen, ende hij soude dair hulpers genoich toe crigen, ende soe veel volx andie straet brengen, als zij, al soude hij een rat dairom rijden, mit veel anderen quade woirden, die deselue dairin van partilycheden sprac, die t gerecht van hem noch van nyement en staet te lijden.

Hij werd veroordeeld tot eene bedevaart naar de St. Pieters- en Pauluskerk te Rome.

Het getal der op den 3. Julij 1479 gebannene personen, bedroeg niet 100, maar slechts 18; terwijl tot op den 16. October 1479, slechts 52 voor den tijd van 10 jaren uit de stad werden gebannen; de overigen moeten dus als uitgewekenen worden beschouwd. Het vonnis tegen deze 18 personen op den 3. Julij 1479 uitgesproken, voorkomende in het Correxieboek C., is van dezen inhoud:

»Alsoe tot menigen tijden ende vele stonden geboden ende verboden gedaen zijn, dat nyement, wie zij zijn en souden, pertieliken spreken noch pertilicheyt hantieren, noch pansers, noch lange messen dragen, op gecorrigeert te wesen; ende alsoe Clais Clais Zeep, Pieter Adriaens, Heynrick Willems, Willem Willems, Pieter Bouwensz, meester Ghijsbrecht Harst, Dirc Jans, die brouwer, Willem Sint Jorys, Ewout van Berendrecht, Geryt Coster, Reyner Pietersz, die coster van onser Vrouwe (kerk), Bouwen Schutemaker, Jan Daem, Jan Wouters, volre, Willem Willemsz. van Dobbe, Jan Woutersz.. die schoenmaker, Harman, Jacob van Woudens knecht, ende Maertyn Dirx, die men heet Cliene Martyntge, sommige van desen voirs. personen, bij nachte ende ontijde, pertyelike saken gehantiert ende bedreuen hebben mit waken ende anders, ende sommige vanden seluen bij dage en bij nachte mit pansiers ende lange messen gegaen hebben, ende hebben oic sommige pertyelike woirden gesproken ende liedekyns gesongen; dat meer is, somige van desen hebben tot enige plaetsen in den avond ende bij ontijde vergaderingen gemaict in maniere van opsetten, om comocie en romoere in die stede te maken, tvolck ouer ene hoope te brengen, dair dat grote bloet stortingen of gecomen mochte hebben enz."

Zij werden voor 10 jaren uit Leiden, Rijnland, 's Hage en 's Hage-Ambacht gebannen.

Dat het zelfs na de inneming, binnen de stad niet rustig bleef, blijkt genoegzaam uit de Correctie-boeken; doch wij willen den lezer niet onthalen op de mededeeling van alle die correctien, welke het bewijs opleveren van de schandelijke

tooneelen van dronkenschap, ontucht en openbare baldadigheden, welke er in die tijden plaats vonden.

Ik zal mij alleenlijk bepalen tot de mededeeling van de correctie van 16 Oct. 1479, (dus na de inneming gewezen), waarin van het gerucht betreffende den moordaanslag de sprake is.

»Om ouermits logentale en vlugwoirde, die een donredage auont den 7 dach van Octobri, tsavonts after strate ende tot vele huysen geseyt en gespreyt zijn geweest, dat des tegenwoirdigen nacht wel iiij of v duysent voir die poorte comen souden, ende men soude die luyden snachts inlaten, ende sij souden die luyden die kele of steken ende t hoir benemen, dair wt dat vele luyden versorget, beanxt ende vervairt waeren, ende dairvan dat sommige des nachts niet te bedde en dorsten gaen, somige ghingen buyten hoere huyse slapen, ende somige hilden alle die nachte wake, ende als dit tgerecht sandren dages vernamen ende gehoirt hebben, soe hebben zij dairomme een onderzoek gedaen om te vernemen van wien die loge oirspronc genomen heeft; ende hebben soe veel ondersoecx gedaen, dat men bevint dat Andries Pijpemaker, die wever, tot diversche personen en plaitsen die voirs. woirden gesproken heeft, dairom die voirs. Andries ontboden is geweest, ende hem gevraget van wien hij die woirden gehoirt heeft, soe seyde Andries voirs. dattet vele personen seyden, dan hij en wiste noch en conde of en woude nyement noemen. Dus dattet blijct dat hij desen logenachtige woirden gevisiert en gespreyt heeft, dair veel ende groot quaet of gecomen mocht hebben, twelck een sake is van beroeringe en oprijsingen in eene stede ende een groote quade ende onbehoirlicke sake is, die t gerecht van hem, noch van nyement en staet te lijden, hier voir sel Andries voirs. doen verwercken ande stede veste, dairt hem van de burgermeestren gewijst sel worden, tusschen dit en sinte Nyclaes dage naestcomende 25,000 stiens, te weten, dat hij geven sel 24 plack, voir elc duysent."

Ofschoon het na de inneming te Leiden niet aan gedurige scheldwoorden en bedreigingen tegen de Kabbeljaauwschen ont-

brak, wordt slechts één voorbeeld gevonden, waaruit kan worden afgeleid, dat zij voor hun leven te duchten hadden.

In het Correctieboek C vindt men op den 30. Oct. 1479, namelijk het volgende vermeld:

» Alsoe wel clairliken ende wel betuget is, hoe dat ten huyse van Zybrant Claisz., die tapper, op ene tijt in der nachte, vergaderinge van veel personen geweest hebben, ende aldair droncken lagen tot over midnachte toe, tot welke geselscip Pieter Jans, van Noortich gecomen is, seggende totten gesellen, dat sij goet sier maken souden, het gelach soude wel betaeld worden, ende heeft mit enige raet en sprake gehouden, soe dat sij dair bleven sitten drincken, ende is van dair gegaen ende daernae is hij dair weder gecomen ende sprac mitte wairdinne (ouer) der gesellen gelach, of aldair datter selver tijt gesproken worde doe zij wten huyse ghingen, dat zij doe vor hem namen, dat zij al doot smiten souden dat Cabeljaus namen hadde, ende dairop ghingen zij mit loden hamers ende mit gevolde clous bij de straten ende sochten die Cabeljaus, gelijc dat wel betuget is geschiet te wesen. Ende want Pieter Jansz. voirs., die in den gerechte was, ende van deser vergaderinge ende opsette wiste, dat verswegen heeft, sonder dat te openbaeren, als hij sculdich was te doen, omdat te corrigieren ende dit te berechten, als dat behoirde, in schijne, dat hij die selue personen dairin sustineerde en voir gestaen heeft willen, dair grote beroerte ende bloetstortinge of gecomen mochte hebben, indien God dairin niet voirsien en hadde, twelcke een quade, lelike ende onbehoirlike sake is, die t gerecht van hem noch van nyement en staet te lijden. Hiervoir sel men Pieter Jansz. voirs., op zijn lijf, huyde binnen sdages sonneschijn gaen wter stede van Leyden, ende morgen op zijn lijf ende dair wt bliven xxv jair lanck op sijn lijf."

Behalve deze Pieter Jans. van Noortich, lid der regering, werd op denzelfden dag nog een ander lid voor den tijd van 15 jaren gebannen, met name Dirc Wouters Danielsz., die in eene vroedschapsvergadering bij het voorlezen van een brief,

waarbij Maximiliaan hulp verzocht tegen de opstandelingen, die Leerdam hadden ingenomen, gezegd had, »dat zulke brieven genoeg waren te bekomen voor éénen stoter of voor 3 of 4 placken, en dat de genadige heer van zulk een schrijven niets af wist."

In den jare 1480 zijn er verscheidene personen uit de stad gebannen wegens het zingen van gevaarlijke of oproerige liederen, waarvan er een te Gouda was vervaardigd, onder den titel van *den Wtganc* (oproer der volders). Een ander begon met de woorden:

»Brederoede hout dy vaste,
»... Ymer soe, sout is vaste (?)"

Nog een ander begon met de woorden:

»Die cat heft die lever gegeten."

Ook een Latijnsch liedje, beginnende met:

»Dies est laetus; virgulae deflorant" [1]).

Bij zulke gelegenheden bleef men dus niet in gebreke, om de Kabbeljaauwschen voor verraders en meineedigen uit te schelden.

Er zijn, behalve de vermelde, in het stedelijk archief, zoo verre mij is gebleken, geene andere stukken meer voorhanden, welke de inneming van Leiden op den 3. Julij 1479 betreffen. De vroedschapsresolutiën van den jare 1478, 1479 en 1480 zijn niet allen aanwezig; terwijl ook de thesauriersrekeningen over die jaren ontbreken. Belangrijk zoude het zeker zijn de voorwaarden te kennen, welke tusschen Jan van Egmond, Jan van Wassenaar en anderen gemaakt zijn, ten einde binnen Leiden meester te zijn, te kennen, en door wien de onkosten dezer onderneming betaald werden enz. Bij gemis van verdere

---

1) *Correxie-boek* C., 15 Dec. 1480. De volgende Latijnsche woorden zijn onleesbaar.

bescheiden, daartoe betrekkelijk, verkrijgen derhalve de beide boven medegedeelde charters eene meerdere belangrijkheid, en de gunstige bepalingen, welke zij bevatten, mogen gerustelijk beschouwd worden, als een gevolg der aan Maximiliaan, na diens komst hier te lande in Februarij 1480, toegestane gelden [1]).

Zonder verder te gewagen van de vele ongehoorde geldelijke eischen van Maximiliaan en zijne raden, en die eene belangrijke bijdrage kunnen opleveren, ten betoge, hoe deze vorst, door zijne heerschzucht gedreven, het land in een' poel van jammeren heeft gestort, zullen wij thans de herneming van Leiden door Reinier van Broekhuizen in al hare bijzonderheden, uit de bronnen zelve nader te doen kennen.

Wij hebben reeds opgemerkt dat verscheidene personen, na de inneming van Leiden op den 3 Julij 1479, voor den tijd van 10 en meer jaren uit de stad werden gebannen. Zij, en denkelijk meerdere ballingen uit andere Hollandsche steden, schijnen bij voorkeur de stad Utrecht voor verblijfplaats gedurende hunne ballingschap te hebben gekozen.

De geschiedschrijvers vermelden, dat de Leidsche ballingen, aldaar niet rustig bleven, maar hunne klagten voor het hof van Holland bragten, met verzoek om in hunne haardsteden terug te keeren, en in het vrije bezit hunner goederen hersteld te worden, en dat aan dit verzoek zoude zijn voldaan; doch dat alle hunne verdere pogingen om het een en ander te verkrijgen, geen anderen uitslag hadden, dan dat de Kabbeljaauwschen, zich weinig aan de beslissing van het hof bekreunende, de poorten der stad voor hen gesloten en hunne goederen verbeurd verklaard hielden [2]).

Wèl blijkt het, dat een dergelijk verzoek door hen is gedaan ter terugbekoming van hunne, tijdens de inneming der stad in

---

1) Men had hem toegestaan te betalen 160.000 Filips-schilden van 30 gl. Vlaamsch eens; en nog 80.000 jaarlijks voor 8 jaren. (*Wagenaar, Vaderl. Hist.*, 4. dl., bl. 191).

2) Jh. Mr. A. M. C. van Asch van Wijck, *Driejarige oorlog tusschen Maximiliaan van Oostenrijk en de stad Utrecht*, bl. 15.

1479, ontstolene goederen; doch dat dientengevolge de eenmaal tegen de ballingen gevelde vonnissen zouden zijn herroepen, en dat hun vergund zou zijn geworden weder binnen Leiden terug te keeren, wordt door het boven medegedeelde exploit van 7 April 1480 en het navolgende charter weersproken:

»Op ten dach van huyden, soe waer bij mijnen genadigen »heere, den hertoge van Oistenrijck ende van Bourg., geordi- »neert ende verclaert, dat die ballingen gebannen bij der stede »van Leyden ende bynnen der voirs. stede gecomen waeren »mit heeren Reyner van Brouchuysen ende oick naderhandt »obedieren sallen den ban, tegens himluyden geprononchiert bij »den gerechte der voirs. stede van Leyden, tot ander stont, »dat anders dairop geappointeert sal wesen, ende mijnen voirs. »genade heer ontslaet alle die geuangen, die gehouden ende »gevangen zijn geweest, zynds die coomst indie voirs. stede »van Leyden bij den voirs. heer Reyner van Brouchuysen ende »zijnen complizen ende medegesellen, als qualicken ende on- »deuchdelicken geuangen, oft dat die zelue geuangen yet eys- »schen willen, den ander van de stede van Leyden, van saken, «die voir dato van desen geschiet zijn, aengaende comocie, »partielicheyt of anders, dat sij dat beyde doen sullen voir »sijner genade stedehouder ende raide van Hollant, ende ner- »gens anders; want mijn voirs. genade heer die kennisse van »dien an hem ende zijne voirs. stedehouder ende raide van »Hollant gereserueert heeft, ende reserueert mits desen. Ende »alsoe die scout, burgermeesters, scepenen ende andere vande »wet vande voirs. stede van Leyden, die ofgestelt hebben »geweest bij den Achtienen als voirs. is, mit onrechte ende »bij dengeenen, die des niet machtich en waeren, mijn voirn. »gen. heere ordonneert endt verclaert, dat die voirs. schout, »burgermeesters, scepenen ende andere vander wet, weder in »wette ende in huere state gestelt sallen wesen, ende stelt »mits desen om elcx officien te bedienen ende te gebruycken »als zij voir deselue vangenisse te doen plagen, dewelke ge- »houden sullen wesen, hemluyden te houden ende te dragen

»in hoorluyder officien als goede officieren schuldich sijn ende »behoren te doen, ende als vande geëxpulseerde, te weten, Jan »van Naeldwijck ende andre, die mijnen voirs. genade heer »in deser sijne stede stelt, als hij lestwerven alhier in desen »landen was, die releueert sijne genade vanden eedt, die zij »luyden doe ten tijde sijnre genade deden, ende beueelt die»zelue mijn genad. heer, partien an beiden zijden, opte ver»buernisse van hoer lijue ende goedren, geen comocie meer op »te setten of vergaderinge te maken, oft yet anders tegens »malcander te attenpteren, in wat maniere dattet zij; mair »indien zij malcander yet eysschen willen, dat zij dat doen »sullen rechtelick voir den voirs. stedehouder ende raide van »Hollant als voirs. is. Aldus gedaen ende vuytgesproken tot »Leyden opte xix dach in Aprille anno lxxx voir Paesschen, »daer bij ouer en waeren die heer van Montingny ende van »Hantes, stedehouder generael, Phillips Ruychroick vande »Werue, Meester Jacob van Almonde, Cornelis die Jonge, »Willem van Berendrecht, Antheunis vande Abele ende Jan »van Schoonhouen, raidsluyden van Hollant. Dair bij wair ick."

get. Zwieten.

Onder de Leidsche ballingen bevonden zich twee broeders, Hendrik Willems en Willem Willems genaamd, die zich in den Jonker Fransen oorlog berucht hebben gemaakt en den 2. September 1490 binnen Leiden werden onthalst [1]).

Zij hadden zich namelijk het lot der ballingen aangetrokken, plannen beraamd en ten uitvoer gebragt, om Leiden te hernemen, met het doel om er hunne lotgenooten in te laten, en, meester van de stad zijnde, wraak te nemen op hunne kabbeljaauwsche regters en vijanden.

Tot dat einde maakten zij eene schriftelijke overeenkomst met den beroemden Reinier van Broekhuizen en Hendrik van Zuylen van Nyevelt; welk stuk door de twee broeders onderteekend

---

1) K. van Alkemade, *Jonker Fransen Oorlog*, bl. 275. *Divisie Chron.*, xxxi, cap. 71.

en met het uithangend zegel, in groen was, van Hendrik Willems voorzien, luidt als volgt:

» Wij Henrick Willemssoen ende Willem Willemszoen, ge-
» brueders doen kond allen dengenen, die desen brieff zullen
» sien off hoeren lesen, dat wij ouerkomen ende ouerdragen zijn
» mit den eerberen ende vromen heren Reyner, heere tot Broick-
» huysen etc., ritter, ende Henrick van Zuylen van Nyevelt,
» gesamenderhant een reyse tot Leyden te doen, op dusdanigen
» voirwaerden, dat wij alle diegene, die heer Reyner ende Hen-
» rick voirsc. met sich brengende werden, dagelicx voir hoir
» zoudi geuen .....elkerlijck vier stuuers, ende zall hoir zoudi
» ingaen ene dach te voeren, eer si op reyse (gaen) ende
» dienen ene dach na dat hem orloff gegeuen zal wesen (weert)
» zake, dat wij bynnen Leyden komen, als wij aen God hopen
» te doen, soe sullen heer Reyner ende Henrick voirsc. dagelix
» voir hoirre beyder zoudi hebben tien Rijns. gulden curent,
» ende dairtoe sestich dienres die oer genuegen zullen ende op
» hoirre beyder lijff altijt wachten, daer men heer Reyner ende
» Henrik voirsc. ..... derselver dienre zout, voir elke persoen
» alle dagen geuen zall vier stuuers. Ende en sal Henrick van
» Nyeuelt bynnen jaers van ons nyet scheiden buten (oor)saken.
» Oick wanneer heer Reyner off Henrick enich van hem beyden
» alleen tot Leyden is, die sal dagelix hebben seuen Rijnscher
» gulden current voir sine zoudi; mer altijt sullen die tsestich
» gesellen wachten op hem beyden off op den genen, die alleen
» bynnen Leyden blijfft. Oick en sal men nyemant nyet ne-
» men, hij sij wye hij sij, ende oft yemant dede, dat zullen
» heer Reyner ende Henrick voirsc. van stonden aen weder-
» omme doen geuen den gene, diet benomen is, ende noch
» (daarenboven) corrigeren alst behoeren sall. Voirt sijnt voirwaer-
» den dat wij heer Reyner ende Henrick voirs. bynnen viertien
» dagen na der inkomste voir hoere kosten opleggen ende betalen
» sullen, elkerlijck van hem anderhalff duysent Rijnscher gul-
» den current, twintich stuuers voir den gulden aen Hollantsch
» payment, ende dairtoe sullen sij hebben dat derde deel van

» den geuangen, die bynnen Leyden geuangen sullen werden
» voir hoir ende hoere vrinden, ende soe sullen si korten die
» drye dusent Rijnscher gulden, die sij ontfangen hebben.
» Oick mede sijnt voirworden: dat heer Reyner noch Henrick
» voirs. sich geenre diensten, hoich noch leegh, groet noch
» cleyn, der stede van Leyden aentreffende onderweynden noch
» kroeden en sullen in geenreleider wijs, mer men en sall
» geen saken dit stuck off andere stucken aentreffende mit den
» hertoch van Oestenrijk, componieren, dedingen noch sluyten,
» heer Reyner ende Henrick voirg. en sullen dair dat meeste
» seggen in hebben, want wij die aengenomen hebben ende
» houden voir onse capiteynen; ende gelouen noch vorder voir
» ons ende onser eruen, indien wij bynnen Leyden, en God
» wil, komen, dat wij den voirs. heer Reyner ende Henrick
» brieuen leueren sullen van allen voirwoirden ende ouerdrach-
» ten, tusschen hoirre beyder liefden ende ons gemaect, gelijc
» die cedulen dair van, mit onser beyder hant onderteykent
» wesende, clairlicke begrijpen, ende dieselue brieue doen bese-
» gelen mit der stede zegel van Leyden ende andere gueder
» mannen segell tot vier offte vijff toe, off meer van den tref-
» lichsten van Leyden, ende denseluen heer Reyner ende Hen-
» rick voirs. mit allen hoeren hulpren te vryen, te qwyten
» ende schadeloes te houden van all dat hem om deser reysen
» ende inkomsten van Leyden enichsins wedervaren ende geboeren
» mach; ende wairt sake dat wij in enigen vander voirs. punc-
» ten gebreeckelicken vielen, dat Got verbieden wil, alsdan
» soe gelouen wij bij onser truwen, eeren ende sekerheyt in
» gerechter eedstat in te komen, tot heer Reyners of Henrick
» vermaninge, vier mijlen omlanx buten den palen van Hollant
» bynnen eenre steden, die zij ons aen onser mondt offte
» woenstat beteykenen sullen, ende nyet vandair te scheiden,
» heer Reyner ende Henrick mit alle hoer hulpren voirs. en
» sijn van allen, lasten die hem om deser voirs. reysen ende
» inkomsten van Leyden aenkomen mogen, geqwyt en gevryet
» tot allen plaitzen dairt hem van nooden wesen sal, sonder

»ons dairtegen te verwerven mit enigen rechten ofte privilegien »geestelick off wereltlick, hoe men die bedincken ofte verstaen »zoude mogen, alle dingen sonder argelist. In kennisse der »wairheit alre voirs. puncten, soe heb ik Henrick Willems »zoen voirs. desen brieff mit mijns selues hant ondergeteykent »ende wthangende mit mijne zegel besegelt, ende ick Willem »Willems zoen voirs., heb desen brief mit mijns selues hant »oick ondergeteykent, ende om gebreuck wiel mijns zegels, op »dese tijt gebeden mijn brueder Henrick Willem zoen desen »brieff ouer mij, soe waill als ouer hemselue, te willen bese- »gelen, twelck ick Henrick Willems zoen voirs. om beden »will Willems mijns brueder voirs. geern gedaen heb ende »mijn zegel voir ons beyden hier aen gehangen. Gegeuen »int jair ons Heer dusent viehondert een en tachtich op »sinte Ponciaens auent.

»Ic Heynrijc Willemsz. belye alle dese voirs. voir- »waerden te houden, daerom hebben ic desen bryef »met mijns hant gheteykent.

»Ic Willem Willemsz. belye alle dese voirs. voir- »waerden te houden, daerom hebbe ic desen brief »met mijns selfs hant gheteykent."

Dit verdrag gesloten zijnde, schijnt Broekhuizen het noodig getal manschappen binnen Utrecht op sint Antoniusdag (17 Januarij) 1481 verzameld te hebben, waaronder zich vele Leidsche ballingen hebben bevonden.

Het getal is niet met juistheid te bepalen; doch volgens de meeste schrijvers schijnt het niet meer dan 135 te hebben bedragen; volgens eene tresauriersrekening der stad Leiden moet dit getal evenwel veel minder zijn geweest [1]); doch de vele daarin voorkomende verwisselingen, maken het moeijelijk om het juiste getal op het oogenblik der inneming te bepalen.

Deze krijgsbende aangevoerd door Reinier van Broekhuizen,

1) In de thesauriers rekening van Nanne Paidze, Jan van Berendrecht en Jan Willems die Bruyn, leest men: soe Nanne voirs. gevangen en gesekert wesende van heer Reyner van Broechuysen mit

Hendrik van Zuylen van Nyevelt, Steven van Zuylen van Nyevelt, de gebroeders Hendrik Willems en Willem Willems, Joost van Haeften, Jan van Lanscroon, Florys van Jutfaas, Aernt van Oisthuysen, Wouter Wten Ham, Joncker Loock, Jan van Mas, Jan mitte Gelde, Hendrik van Aken, Hendrik de Man, Hans Stem en Keyser Aerts, trok op St. Sebastiaans avond (19 Januarij) 1481 uit Utrecht naar Montfoort, alwaar hun de noodige paarden, sleden, ladders en andere instrumenten geleverd werden, om ten gevolge van den harden winter, op deze wijze den togt naar Leiden voort te zetten [1]).

Door den nacht begunstigd, verscheen deze bende plotselings smorgens vroeg voor Leiden, en plaatste de medegebragte stormladders op het ijs tegen den wal, gelegen tusschen de Mare- en Rijnsburgsche poort. Eenigen beklommen op deze wijze de wallen [2]), steeken eenen schildwacht, Ripperts genaamd, overhoop, en maakten zich spoedig van eene dier poorten, die slecht bewaakt werd, meester; waardoor het overige gedeelte gemakkelijk binnen de stad geraakte. Deze stoute overrompeling had plaats omtrent 7 uren in den morgen van zaturdag den 20 Januarij 1481. Er had slechts eene

---

zijne hulpren en consorten, die de stede van Leyden ingenomen hadden, bij derseluer heer en zijne consorten, van mijns genad. heer wegen den dienst zeer scarpelic bevolen wort, op zijn lijf ende goet, te bewaeren, soe hij daertoe gecoren was, ende de voirs. Jan van Bereudrecht en Jan Willems die Bruyn zijn gecoren van de rijcdom en gemeente wegen van de stede van Leyden, tot tresoriers van deselue stede mit Nanne Paidze voirs. Beginnende op sinte Sebastiaensdach, den xx dach in Januario, a°. lxxxi, durende tot opte xvij dach in April int selue jair, ende in de tijt van xij weken en iij dagen, welke voir. rek. gemaict is in ponden, schellingen en pennyngen van xl gt. tpont.

1) *Thes. Rek.* Inden eerste gegeuen Heynric Willems voirs. en hij gegeuen hadde hr. Reyner van Broechuysen ende die casteleyn van Montfoort, 10 Rijns. gl., die zij luyden gegeuen hadden etc. an sledehuer.

2) *Thes. Rek.* De namen vau de 3 eersten, welke over den muur kwamen, waren Tijman Roelofs, Claes Clock en Tijman Heynricx. Zij ontvingen daarvoor 29 sc. 4 d.

kleine schermutseling plaats tusschen de bijeengeraapte manschappen van den schout Adriaan van Swieten of van den kapitein Philips van Wassenaar, waarin Broekhuizen de zegenpraal behaalde. Hun eerste werk na deze overrompeling was, om de poorten te verzekeren en zich van het stadhuis, alwaar het krijgsmaterieel [1]) en het kruid bewaard werden, meester te maken; waarna de schout, burgemeesters, schepenen en andere Kabbeljaauwschen, ten getalle van omtrent 60 personen, gevangen genomen en afzonderlijk bewaakt [2]) werden. Den 21. Januarij werd om versterking der bezetting naar Gouda geschreven, welke stad dadelijk 50 man naar Leiden zond [3]). Het bevel over die manschappen werd opgedragen aan Adriaan van Naaldwijk.

Alle de regeringsleden gevangen genomen zijnde, werd er een ander bestuur aangesteld, bestaande uit 18 personen, waarvan er 8 gekozen werden door den rijkdom en 10 door de gemeente; en waarvan er 4 lezen noch schrijven konden.

Onder de gevangenen bevond zich ook de thesaurier Nanne Paidze, in wiens kast eene som gevonden werd van 1012 ℔, afkomstig van de verkochte los- en lijfrenten. In zijne plaats

---

1) *Thes. Rek.* Op ten 1. dach in Dec. 1480, reysden Geryt Clais die Vroede en Symon Martyns tot Delf, om te loten tegens die stede van Delf, van sulke bossen en artelirye, als die stede van Delf en Leyden tsamen gecoft hadden in Zeelant, ende waren ij dagen wt; gegeuen van cost etc. 2 ℔ 18 sc.

2) *Thes. Rek.* Gegeuen opte 3 dach in Mairt die man, die hr. Philips van Wassenaer bewaerde van 27 pont cloverscruyt, die Dirk Wouters tegens hem gecoft hadde, tpont 6 pl... 10 ℔ 16 sc.

3) *Thes. Rek.* Op sinte Agnietdach, den xxj dach in Januario anno lxxxi, als Leyden ingenomen was, worde Dirc Jansz., Florys Heermalens zwager gescrieuen, die op tie tijt te Gouda was, om mannynge en volck, opdat die stede vau Leyden mit haesticheyt niet en soude worde ouervallen, ende brochte voir hem 9 sleden volx, dragende L man. Des worde gegeuen van oncosten van onbijten binnen der Goude, ende mits dat men tvolc na senden souden van dat se ontberen mochte, soe dat sandersdages na quamen ij sledeu volcx. Betailt voir die xj sleden, elc slede x pl. en van montcoste ter Goude int wtreysen xx pl., beloipt tsamen 8 ℔ 13 sc. 4 d.

werden door de Achttienen benoemd als thesauriers, Jan van Berendrecht en Jan Willems de Bruyn. De reeds bekende Hendrik Willems had het bevel over eenige manschappen, en bekleedde tevens de betrekking van krijgsbetaalmeester en adjudant van Reinier van Broekhuizen. Volkomen met de huizen en personen bekend, deed hij de manschappen bij de Kabbeljaauwschen inlegeren, en droeg zorg dat de verbindtenissen, tusschen hem en Broekhuizen aangegaan, stiptelijk werden nagekomen. De in de overeenkomst vermelde gelden, werden niet door hem, maar door de Leidsche burgerij betaald, die, om verdere rampen en mishandelingen te voorkomen, hierin toestemde, blijkens het navolgende uit de thesauriersrekening.

»Opten xxx. dach in Januario a°. lxxxj, hebben Florys van Zijl, Willem van der Does, Coen van Oesterwijc en Willem Jacob Evertsz. als vier gedeputeerden gecoren bijder rijcdom, vroescip inder tijt wesende inde gemeente der stede van Leyden ten regimente derseluer stede opgedaen en geproponeert voir die selve rijcdom, vroescip ende gemeente, die op tie tijt opt Paertse vergadert waeren, of zij souden willen conserteren ende lienen al sulke 4000 Rijns. guld. als heer Reyner van Broechuysen mit zijne hulpren ende consorten bij Heynrix Willems ende Willem Willems belooft waeren, omdat hij die ballingen der selue stede van Leyden inbrengen soude, twelck alsoe geconsenteert worde, opdat die voirs. heer Reyner mit zijne qoncorten mits dien weder thuys en wt Leyden reysen souden. Ende die namen van de poorters van Leyden, die de leening doen soude, worde in gescrift ouergelevert ende zijn de personen, hiernae bescrieuen staen, elx van soe veel als zij gelient hebben" enz.

Ook verdienen de navolgende resolutiën der gemeente van 24 Jan. tot 22 Maart 1481 de vermelding.

»Om te maken rust en vrede binnen der stede van Leyden »ende om die vreemde luyden quyt te worden, soe zijn gecon»senteert bij de personen, hierna bescreuen, dat men betalen »sel sulke iiij^{m} Rijns. gulden, als geloift zijn te geuen; te

» betalen xij^{c} Rijns. gulden binnen desen auont en xxviij^{c} Rijns.
» gulden binnen acht of x dagen oic naist comende. Gedaen
» opten xxiiij. dach in Januario anno lxxxj. (128 personen hadden zich daartoe verbonden).

» Opten xiiij. dach in Februario a°. lxxxj worde dese vj
» personen gecoren ende genomen wt xxxvj personen wten bon-
» nen, als Pieter die Grebber, Wouter Dircxz, Jan Kerstantz,
» Pieter Geryts, verwer, Cornelis vander Goude, en Otte Heyn-
» ricxz. welke personen raden sullen inde saken vander stede
» ende gemeente, van als des te doen wesen sel, ten oirbair ende
» profijte van mijn gen. heer van Oistenrijc vande stede van
» Leyden ende gemeente van Leyden, ende des dese ses niet
» vroet noch wijs en zijn, so sullen zij bij hem roepen die
» andre xxx vande bonnen ende dien dat te kennen geuen, om
» hoir raet, advys ende goetduncken dairop te hoeren ende te
» verstaen. Ende des die xxxvj vande bonnen voirs. niet wijs
» en waeren, soe mogen die dat aen voort bespreken elc mit
» zijn bonne om tbeste te doen, ten oirbair en profijte van mijn
» voirs. gen. heer, der stede van Leyden ende der gemeente.
» Ende die xxxvj vande bonnen zijn dese, die hierna bescreuen
» staen, enz.

» Opten xxvj. dach in Februario anno lxxxj, waeren opter
» Paertse [1]) vergadert dese nabescreuen personen ende hebben ouer-
» gegeuen ende geconsenteert, dat alle tgene dat die xxxvj perso-
» nen vande gemeente wegen gecoren, geconsenteert hebben, ten
» oirbair ende profijte van mijn genad. heer ende der stede,
» om alle dingen te brengen tot ruste, vrede ende eendrach-
» ticheyt vande stede, ende oic des die Acht en Tienen, gecoren
» om die lasten te helpen dragen, ordineren ende doen, het zij
» in pennyngen vander stede wegen te verlouen ofte geuen ende

---

1) Een ruim vertrek op het stadhuis, alwaar de lakens gekeurd werden.

»anders, dis zij vande stede wegen doen sullen mitte drien »tresorieren, dat zij den voirs. personen dat staen belieuen »ende consenteren, ende dattet van wairde wesen ende bliuen »sel. Ende dit sel dienen totter tijt dat men binnen Leyden, »wet ende recht heeft, dair bij dat men dan doen sel." (123 personen).

»Opten eersten dach van Mairte waeren opter Pairtse ver- »gadert die vander rijcdom, draperie en gemeente, dairop ge- »daen wort tgene dat hierna volcht: Eerst bij Pieter Jansz. »van Noortich als wairdeyn, vande gebreke die der draperie »hadde an hore lakenen, vandat die niet gevollet noch ge- »maict en worde vande volre, soe als die behoeren, mits datse »gelopen worden, dair die draperie gescepen wair bij te ver- »gaen, en worde dairin niet voorsien etc. Hierop is geseyt »ende ouerdragen, dat die drapeniers elc mit horen volre spre- »ken sullen, datten zij hoir lakenen doen maken van horen »knechten, sonder lopen of dier gelike, of indien des niet en »mochte geburen noch geschien, soe woude zij hoir lakenen thuys »houden ende om sulken meesters sien, dat hoir lakenen gevollet »en gemaict worde, soe als dat behoirde, ende soe dat zij in »dustanige grote ende verderflike schade niet en quamen, noch »dat die neringe vande stede dairbij niet en verging."

»Alsoe die costen en lasten vande stede zeer swair vallen »vande ruytrengesellen, die de stede angenomen heeft, ende »sdages hebben voir hoir soudie vier stuers ende om die costen »te lichten, dat die vande rijcdom ende poorterie elc ene »ruitergesel houden ende annemen wil, den tijt van een maent »of vj weken, ende die costen verleggen ende tot welke tijt dattet »die stede vermach dat te betalen, soe sel men een ygeliken »dair of weder voldoen vander stede wegen, dairop dat die »rijcdom en vander poorterie geseyt hebben en geantwoordt als »hierna volcht."

(113 personen verbonden zich, elk één man te bezoldigen).

» Is opgedaen en te kennen gegeven vande poortren, die wt
» gaen of wt trecken in maniere of zij buyten bootscip te doen
» hadden, ende of comanscip hantierde ende ij of iij dagen wt
» wesen souden ende niet weder in en comen etc. Hierop is
» ouerdragen ende gesloten, dat men elc vande gene, die also wt
» gegaen en wtgereyst zijn ende niet weder ingecomen en zijn,
» elx hoir huysvrouwe ende wiue seggen sel, dat zij elc hoir
» mans ontbieden thuys te comen, binnen enen benoemden
» tijt, off indien zij niet en quamen, dat men alsdan ruyter-
» gesellen en luyden van wapen tot hoeren coste in hoir huys
» ende goede setten sel, ter tijt toe dat zij thuys gecomen sul-
» len wesen, ende mitte andren inwonende poortren doen als
» zij sculdig zijn te doen.

» Opten xiiij. dach in Maerte a°. lxxxj, zijn op te Pairse
» vergadert geweest die personen vande xxxvj gecoren bij der
» gemeenten, gelijc die bij name hierna verclaert staen, ende
» hebben ouerdragen als hierna volcht: Alsoe bij den xxxvj
» gecoren bij der gemeente, genomen zijn x personen, bij den
» welken men doen sel vander stede wegen van innemen ende
» wtgeve, ende soe vorder inder saken vander stede andre saken
» vallen ende gebueren, aengaende ruyterie ende den oirloge,
» bij de welken men die saken int openbair bij de Tienen,
» so heymeliken niet doen en mach, ten soude openbair worden
» of dicwijl gedaen wesen, eer dat men die x vergaderen soude
» mogen, soe is bij de na beschreuen personen ouerdragen ende
» geconsenteert, dat men nemen sel vier personen, als: Florys
» van Zijl, Willem Jacob Eversz, Jan van Berendrecht en Jacob
» vander Does, ende dat soe wes die vier voirn. inde name
» vander stede, den ruyterie of oirloge aengaende doen mitte
» heeren ende capiteynen, dat hem luyden dat samentlic be-
» lieft ende dat consenteren, geliken oft die Tienen oft die
» xxxvj dair oic geroepen ware. Ende dit alleenlic de ruyterie
» ende den oirloge angaende, behoudelic dat de voirs. vier
» personen, dairin doen sullen bij hoer consciencie na hoer

» wetescip, tot nutscip ende oirbair vande stede. Ende wairt » dat enich vande voirs. vier personen van huys waeren of ziek » ware, of niet bij de hant en waren, soe sel men dairvoir » twee of drie personen wten Achten in die stede nemen voir » degene, die van huys, ziek of niet bijde hant en ware.

» Want die stede op dese tijt, om de laste wille, zeer belast » is, ende sommige vande poortren wter stede van Leyden op » hem seluen gegaen zijn ende hem buyten onthouden, son- » der die stede te helpen hoir lasten te dragen, hierop hebben » dese na bescreuen personen ouerdragen ende hebben gecon- » senteert, dat men die poortren, die alsoe buyten zijn ende » buyten bliuen, hoer wiuen toespreken sel, om der stede » mede te lienen, geliken als andre poortren gedaen hebben, » ende al wairt dat zij gelient hadden, soe souden die wijuen » nochtans dair en bouen lienen, soe hoir mannen buyten bli- » uen ende de stede saken ende lasten niet en helpen dragen, » als andre poortren doen. Ende wairt dat die wiuen des niet » doen en wouden, soe sel men luyden van wapen in hoir » goedren setten, soe veel als die Achtien oft meerdeel vandien » goet duncken sel.

» Hierbij zijn geweest die viij gecoren vande rijckom, be- » halue Florys van Heermalen, die van huys was.

» Opten xxij dach van Maerte waren vergadert opter Paertse » zekere personen vander rijcdom, draperie ende gemeente van- » der stede, die bij name hierna bescreuen staen, dair dat » opgedaen worde: Alsoe tot andren tijden bij sommige vander » vroescip ende rijcdom vander stede gecoren zijn achte per- » sonen, als: Florys van Zijl, Jacob vander Does, Phillips » Nachtegael, Willem Jacob Euersz., Florys Heermalen, Wil- » lem van Tetroede, Aem Gerytsz. ende Gillis Jansz., ende » dairnae bij der gemeenten zijn gecoren x personen, als: » Pieter die Grebber, Jan Mathijsz., Pieter Gerytsz., Wouter » Dircxz., Jan Kerstantsz., Cornelis vander Goude, Otte

» Heynricxz., Jan Clais Hugenz.z., Clais Aelwijnsz. ende Jan
» Geryt Claisz., bij den welken men alle die saken vander
» stede, soe wel vande ontfange vander stede als vanden wtgeue
» doen soude, ende dairtoe alle die andre saken der stede aengaende
» souden hantieren ende tractieren tot ruste, vrede ende een-
» drachticheyt binnen der stede, ende tot oirbair, nutscip ende
» profijte van mijn genad. heer van Oistenrijc ende der stede
» van Leyden, ende want die saken, costen ende lasten van-
» der stede van dage te dage zeer groot ende swair vallen,
» die de voirn. achtien personen, lastich ende zwair zijn, ende
» niet wel dragen, noch doen en dorven, of dairmede voirt-
» gaen*, sonder breder ende meerder consenten dair of te heb-
» ben dan zij tot deser tijt toe gehat hebben, ende dairomme
» begeert anden notabelen vander vroescip, vande rijcdom
» ende vande gemeente, indien yement wisten van hemluyden,
» dairin te setten en vande xviij. enige te wandelen ende te ver-
» anderen, dat zij dat doen wouden; ende soe oick die gede-
» puteerde vander stede wegen van Leyden gereyst zijn bij
» onsen genad. heer, om mit zijnre genad. te spreken tot
» ruste, vrede ende om wet, gerechte ende remissie te ver-
» weruen, dat men al niet en mach vercrigen noch dair an
» sel moge comen, sonder grote somme van pennyngen dair
» voir te louen, ende te geuen mijne genad. heere ende andre
» in den houe ons genad. heer, om ruste ende vrede te ver-
» werven ende oick andre oncosten, die der stede opcomen;
» soe ist dat bij den voirs. personen ouerdragen ende gesloten
» is, wat dat dese voirs. achtien personen tsamen off die
» tmeeredeel vande achtiene eendrachteliken doen, tsij in de
» ontfange ende wtgeue vander stede aengaende, ende voirt in
» de saken die men voir mijne genad. heer van Oistenrijc,
» zijnen hogen rade ende voirt in alle andre saken der stede
» aengaende, tzij in gelde te louen ende te geuen, dienende
» tot ruste ende vrede ende om der stede quaetwillende te
» wederstaen, tzij mit rade ende mit daden, dat men dat mit
» rechte of mit macht wederstaen sel. Ende wairt datter enige

» mandemente off brieue quame ander stede, wt vervolge » vande quaetwillende vander stede, dat men die met rechte » sal wederstaen, soe als dat dienen ende behoren sel. Ende » soe wat dat dese voirs. achtien personen, tsamen off die » tmeerdeel vande achtien voirn. eendrachtelicken inde voirs. » saken doen, hantieren ende laten, na horen besten verstande, » ende wetenscip tot ruste ende vrede ende tot nutscip oirbair » ende profijte van onsen genad. heer van Oistenrijc ende der » stede van Leyden, dat dat van wairde wesen ende vast ende » gestande gehouden ende volcomen sel worden, gelijc ende » in alre manieren als of zij dat samentlic, gelijc geloift, ge- » achtervolcht ende gedaen hadden; ende belouen dat samentlic » ende elc bijsonder van wairde te houden sonder seggen.

Dit besluit werd door 270 personen goedgekeurd.

De inneming van Leiden werd spoedig, ook te 's Hage bekend, en Jan van Naaldwijk werd den 22 Jan. voor den raad van Holland ontboden, om de vereischte inlichtingen, omtrent de toedragt der zaak te geven; waarna hij in last kreeg, om, van wege Maximiliaen, zich naar Leiden te begeven en door zijn invloed iets goeds in het belang der zaak te beproeven. Op zijn verzoek werd hem daartoe behoorlijk schriftelijke vrijgeleide door den hove verleend.

Hetgeen, betreffende de bezending van Jan van Naaldwijk en van anderen ter dier zake, in de thesauriers-rekeningen is opgeteekend, verdient mede onze aandacht; zoo lezen wij daarin het volgende:

» Des namiddags na sinte Agniet dach, xxij dach in Januario, » reysde Jan van Naeldwijc inden Hage, soe hij vande heeren » vande rade inden Hage daer gescreuen was. Den seluen Jan » betailt voir zijn sledehuyr iij sc. iiij d.

» Item doe Jan voirs. inden Hage bij de voirs. heeren quam, » soe gauen zij hem last, dat hij reysen soude tot Leyden, » om aldaer wat goets te doen, ende bevalen hem dat van mijns

»gen. heer wegen van Oestenrijc etc., dair dieselue Jan hem-
»luyden ten antwoorde gaf, hij woude versekert wesen tot
»Leyden te reysen wt ende in, sonder belet van yemendt,
»dair hij een acte afnam van de houe. Doe sende Jan voirs.
»terstont een knecht tot Leyden. Gegeuen voir des knechts
»sledehuyer, wt en in, viiij sc.

»Des dynxdag na sinte Agniete dach, xxiij dach in Januario,
»reysde Jan van Naeldwijc vande Hage tot Leyden. Gegeuen
»voir sijn sledehuyer, x sc., viij d.

»Opte xxix. dach in Januario voirs., reysde Jan voirs. van
»Leyden inden Hage, soe hij vande heeren vande rade daer
»weder gescreuen wort. Voir zijn sledehuyer gins ende weder
»gegeuen, xvj sc.

»Opten xxix. dach in Januario voirs., te namiddage, word
»vande gemeene raidt van Leydẽn gesent inde Hage, Coen
»van Oesterwijc en Pieter Bouwensz., mit hoer knechten, ande
»heeren vande rade, om die te aduerteren, dat zij tot Leyden
»recht soude willen ordineren ende setten op prouisie, dair
»die heeren vande rade opt antwoorde gauen, hoedat mijn heer
»de stedehouder op comende was na de Hage, ende in twie
»dagen daer soude wesen, ende als hij gecomen waer, souden
»zij dat beste gaerne helpen doen inde saken, ende waren wt
»j dach en nacht. Gegeuen voir sledehuyer, wijn, cost, mits
»anval van gasten, als meester Jacob Ruysch, meester Cor-
»nelis ende meester Mychiel, iiij ℔, xiiij sc., viij d.

»Opte leste dach in Januario voirs. reysde Jan van Naeld-
»wijc inde Hage, om te begeren commissaerissen te hebben, dair
»die heeren vande rade hem gheen antwoorde op en gauen,
»soe mijn heer de stedehouder op comende wegen was, ende
»quam inde Hage op onse lieue Vrouwedach te Lichtmisse,
»ij dage in Februario, dan souden tbeste dairin helpen doen,

» als hij gecomen waer, ende Jan voirs. bleef dair tot smidda-
» ges toe van onse lieue Vrouwedach voirs., ende hen wort doe
» tantwoordt gegeuen, dat men geen commissarissen tot Ley-
» den soude ende woude; ende was wt iij dagen, xxvj sc., viij d.

» Opte andren dach in Februario reysden te namiddage inde
» Hage Coen van Oesterwijc ende Pieter Bouwersz, mit hoer
» knechten, alsoe mijn heer die stedehouder gecomen was
» om an mijn heer die stedehouder ende rade van Hollant te
» begeren, dat zij tot Leyden recht souden willen setten op
» prouisie, gelijc zij voir begeert hadden; dairop mijn heer die
» stedehouder antwoorde, dat hij dairin niet doen en woude,
» hij woude eerst die geuangen wter stede hebben, om saken
» wille, die hij daerop seyde etc. Ende quamen des andren
» dages tsauonts thuys. Gegeuen voir hoir sledehuer, cost ende
» belensier, tsamen ij ℔, viij sc.

» Opte iij. dach in Februario reysde Jan van Naeldwijc weder
» inde Hage mit ij kuechten, om anderwerf commissarissen te
» hebben ende te begeren; dair hem opt antwoorde gegeuen
» wort, alsoe Jan voirs. die last alleen niet dragen en woude,
» dat men tot Leyden senden soude Geryt van Assendelf, meester
» Jacob van Almonde, ende meester Heynric vande Mij, om
» te hoeren ende vandat si op doen souden van mijnen gen.
» heeren wegen; ende zij begeerden geleye te hebben wt ende
» in te comen, dairvan dat zij Jan voirs. eene mynute of gauen
» omt geleye dairna te maken. Gegeuen voir zijn sledehuyer wt
» ende in tsamen xvj sc.

» Opte iiij dach in Februario voirs. reysde inde Hage Jan
» voirs. Pieter Bouwens, Lenert Willemsz, mit ij knechten,
» mit die geleye brief ende mit andere laste, die hemluyden
» beuolen was, dair te kennen te geuen, om van de commissae-
» rissen te weten, wat zij van mijn genad. heerent wegen op-
» doen souden, omdat tot Leyden ouer te brengen, eer dat die

» commissarissen tot Leyden comen souden; dair hemluyden geen
» antwoorde op gegeuen en wort. Gegeuen voir hoir sledehuyer,
» wijn ende cost tsamen ij ℔, x sc.

» Opte vj. dach in Februario voirs., reysde Jan van Naeld-
» wijc voirs. weder inden Hage ende begeerde weder die weet
» te hebben vande commissarissen voirs.; daer hij geen bescheyt
» of en creech. Gegeuen voir zijn sledehuyer wt ende in, xvj sc.

» Opte viij dach in Februario reysde Jan voirs. weder inde
» Hage, omt geen dat voirs. staet. Gegeuen voir zijn sledehuyer
» gins vj pl., ende voir zijn wagenhuer weder tot Leyden te
» comen x plack, facit xxj sc. iiij d.

» Opte viiij. dach in Februario voirs. reysde Jan voirs. we-
» der inde Hage, omt geen dat voirs. is ende om andre saken,
» die hem beuolen waeren. Gegeuen voir zijn wagenhuer ende
» voir zijn cost ende wijn, soe hij ij dagen dair was, te samen
» iij ℔.

» Opte x. dach in Februario voirs. reysde inde Hage meester
» Gijsbrecht Claisz, Pieter Bouwensz, Philips Nachtegael ende
» meester Pieter die Milde, om mijn heer die stedehouder ende
» rade te kennen te geuen, wairom dat die stede beclommen
» ende ingenomen is, ende waeren ij nachten wt. Gegeuen voir
» wagenhuer, cost, wijn ende belensier, tsamen xij ℔, ij sc., viij d.

» Opte xv dach in Februario reysde Pieter Bouwens, meester
» Mychiel, mit die stede van Dordrecht ende vande Goude,
» tsamen inde Hage an mijn heer die stedehouder, om hem
» ende die heeren vande raide te bidden, dat hij woude gonnen
» recht te setten binnen Leyden op prouisie; twelc niet geschien
» en mocht ende niet doen en wilde, ten waer dat die stede
» van Leyden hem ontsloegen alle die vreemde, die dair binnen
» waeren, ende dat die ballingen oic souden wtgaen, ende die

»geuangen in zijne handen ende die stede geleuert tot mijns »genad. heer behoef. Gegeuen voir wagenhuyer, cost ende wijn »v ℔, vj sc., viij d.

»Opte xvj. dach in Februario reysde meester Jacob vander »Hoec, doctor inde godheyt, meester Pieter die Milde ende »meester Mychiel wten Hage mit hoer knechten tot Gent »in Vlaendren bij mijne genad. heer van Oesterwijc etc., om »aldair remissie van hem te vercrigen vande inneminge, die tot »Leyden geschiet is, ende om andre saken, die hem mede »gegeuen ende beuoleu waeren etc. Daerop dat meester Jacob »voirs. ontfangen heeft xxxiij pont groot, dair hij rekenyng op »doen sal.

»Opten xviij. dach in Februario reysden meester Gijsbrecht »Claisz, Pieter Bouwens, Jan Mathijs, Pieter die Grebber, »Clais Alewijnsz ende Pieter Gerritsz inde Hage ande ste- »dehouder ende heeren vande raide om vande gemeene poortren »wegen van Leyden te begeren, dat zij wet en recht binnen »Leyden setten woude; dair op dat zij antwoorden, als zij voir »altijt gedaen hebben; ende waeren wt énen dach ende nacht. »Gegeuen voir hoer wagenhuyer, cost ende belensier, tsamen »viiij ℔, viiij sc., iiij d.

»Opten xxvj dach in Februario reysde te Goude Lenaert »Willemsz, meester Ghijsbrecht Clais bijde gedeputeerde van »Dordrecht ende bij de heer ende wethouders vande Goude, »om saken willen, die hem mede gegeuen ende beuolen waeren. »Dairop dat hem beyde voirs. gegeuen is, iij ℔ grt., dair zij »rekenynge of doen sullen.

»Opte viij. dach in Maert reysden Florys Heermalen, Le- »naert Willemsz te Goude, om van daer voort te reysen tot »Dordrecht om saken wille, die hem mede gegeuen waeren. »Dairop dat hemluyden voirs. gegeuen is xxv Rijns gl.

» Opt xviiij. dach in Maert reysden meester Aernt van Om-
» meren (?), Pieter Jansz van Noortich ende Jan Willemsz de
» Bruyn tot Gent in Vlaendren bij mijnen genad. heer voirs.
» ende bijde gedeputeerden van Leyden, die dair waeren. Daerop
» dat Pieter Jansz voirs. gegeuen is ende voir hem namen
» xxv ℔ gro.

» Opte vj dach in Aprille reysden inde nacht Jan van Naeld-
» wijc ende Nanne Paidze mit ij knechten vander stede wegen
» te Goude, om voirt te reysen als gemachticht ende gedepu-
» teerden bij mijne genad. heer den hertoge van Oestenrijc etc.
» ende bijde gedeputeerden van Leyden, die dair waeren, ende
» als zij te Goude quamen, soe vernamen zij, dat mijn genad.
» heer voirs. op reyse was ende quam te Rotterdam an; dus
» dat Nanne Paidse voirs. des andren nacht dairan weder thuys
» quam mit enige punten, die Wouter Macs, burgermeester
» vande Goude, den voirs. Jan ende Nanne in scrifte gegeuen
» hadde, ende Nanne voirs. was wt ij nachten ende ene dach.
» Betaelt inde herberge mits sciphuyer van xvj gesellen, die se
» volgden ende geleyden, dair zij elc van hadden vj pl. ende
» mits vij gro., die Symons Willems gegeuen waeren vandat hij
» van t Zijlhof reysde totter blochuys, xij ℔, x sc.

» Soe als Nanne voirs. thuys quam, gelijc voirs. is, soe bleef
» Jan van Naeldwijc te Goude leggende den tijt van x dagen.
» Gegeuen voir zijn scipper, doe hij weder thuys quam, cost,
» wijn, belensier, mits x plack, die hij gaf die poortiers ende
» die knechien vande casteleyn te Goude, vandat zij hem in
» ende wt lieten bij nacht, ende mits xxj pl., die hij gaf vant
» geleye te verlangen, ende van ene beslotene brief, gaende ande
» capiteyn, ende zijne gesellen, die lagen opt blochuys te Zwie-
» ten, roerende Jans voirs. vangenisse, soe zij hem dair ge-
» uangen hadden, tsamen vj ℔, x sc."

Verkeerdelijk wordt dus door de kronijk- en geschiedschrijvers Jan van Montfoort vermeld, als op begeerte van Maximiliaan

naar Leiden gezonden te zijn met last, om de gemoederen tot bedaren te brengen.

Hoe deze vorst toen jegens den burggraaf gestemd was, en hoe diens benoeming tot scheidsman der twistende partijen te Leiden door hem werd opgenomen, toont voldoende het volgend charter aan, hetwelk mede in het oorspronkelijke op het stedelijk archief berust.

Dit stuk is voorzien van het aan een roode zijden koord uithangend groot dubbeld zegel van Maximiliaan en Maria in rooden was, en is van dezen inhoud:

»Maximiliaen ende Marie, bij der gracie Gods hertogen van »Oisterijck etc., allen denghenen, die dese tegenwoirdige brie»ven sullen sien oft hoiren lesen, saluyt. Alsoe hr. Reyner »van Brochuysen ende Heynric van Nieuelt, verselscipt van »enige ballingen van onser stede van Leyden ende andren van »onsen lande van Gelre, vande Sticht van Vtrecht ende van »elders, gekomen waren in Januario lestleden voir onse voirs. »stede van Leyden, ende hadden die ingenomen, becrachticht »ende gestolen, waertoe enige inwonenden van onse voirs. »stede, hem bewijsende rebelle ende ongeoirsaem, hen bijstant »gedaen ende mede gevoucht hebben, ende terstont hebben an»getast ende gevangen geleyt die scout, burgermeisters ende »scepenen ende enige vanden raide ende poirterie van deselue »onsen stede, tot tusschen vijftich ende tsestich toe, ende »onder andere Jan ende Adriaen van Poelgeest, Florys van »Alkemade, Jan Huge, Adriaen van Zwieten, Brunick van »Boschuysen ende anderen, ende dair en bouen hebben hem »vervordert te butineren ende onder hen te deelen der voirs. »geuangenen juweelen, ghelt ende goedren; ende in dierwijs »hebben onse voirs. stede crachtelic ende met gewelde, ende »oick die voirs. van de gerechte ende poirterie geuangen ge»houden den tijt van tusschen twaelf ende dertien weken, »ordinerende achthiene mannen ter regemente vande voirs. »steden. Ende het sij alsoe, dat nair dien dat onse voirs. »stede wederom in onse onderdanicheden gebracht is geweest,

» wij hebben beuonden bij informacie, daerop duecdelijcken ge-
» maict, dat de voirs. xviij mannen vuyt hoer selfs wille heb-
» ben den voirs. heer Reyner, Heinric van Nyeuelt ende andere
» haer medeplegers sekere verbanden ende beloefsten gedaen,
» int lange begrepen in den brieven dairop gemaict, ende on-
» der ander hebben hen beloeft te betalen de somme van negen
» duysent Rijnsche gulden, van viertich groot onser munte van
» Vlaendren tstuck, ende vander inneminge van onser voirs.
» stede bij heml. gedaen, remissie van ons te verweruen ten
» costen derseluer, dat, omme de selue beloefsten ende verban-
» den te volbringen, die voirs. Jan ende Adriaen van Poel-
» geest ende andere haer medegesellen, altijts geuangen we-
» sende, hebben ouermits hoir vangenisse ende omme hen
» vande lijue te bescuddenen, bedwongen geweest den voirs.
» xviij sekerheyt ende xviij borgen te stellen, ende oic hen te
» submitteren in vier persoenen, die Heynric Willemsz. nommen
» soude, ende andere vier, die sij kiesen souden vande voirs.
» xviij of van dien vande toekomende gerichte, omme haer
» arbiters te wesen, ende de heere van Montfort opperarbiter,
» omme heml. te appointieren op alle hoere geschillen ende die
» costen, scaden ende interessen, die de voirs. Heynric Willemsz.
» ende Willem Willemsz. mit hoere consorten, gebannen vande
» voirs. stede, sonden willen seggen geleden te hebben, ende
» op alle andere saken, die men hen soude mogen eysschen,
» ter cause vande regemente vande voirs. stede te rechte te
» staen voir die vande voirs. toekomende gerichte, ende
» van als sulke brieuen gegeuen, als sij van hen wilden
» hebben; bij welke manieren van doen, die seere onredelic
» sijn, men soude hiernamaels de voirs. Jan ende Adriaen van
» Poelgeest ende andere haer medegesellen ende haer borghen
» mogen vervolgen, moeijenesse ende belet doen, tegen alle
» goede redenen, rechten ende justicien, opdat hen hierop bij
» ons nyet voirsien ware. Doene te wetene, dat wij dese saken
» ouergemerct, sunderlinge die notoriteyt ende openbaer geschie-
» nesse vande voirs. vangene, exachten ende andere saiken

»voirscreuen, angesien oick dat die voirs. xviij persoenen ende »andere quaetdoenders haer medeplegers vande gemeente van »onsen voirs. stede, hebben hen geheellic gesubmitteert in »tghene dat bij ons daerop geordineert ende geappointeert »soude wesen, hierop gehadt goeden rijpen rait, hebben ver- »claert ende bij dese onse lettren verclaren tvoirs. vangen ende »antastinge, gedaen opten voirs. Jan ende Adriaen van Poel- »gheest ende haer consorten bij den voirs. heere Reyner ende »sijne medeplegers als voirs. is, negeen ende van onweerden »te wesene, als gedaen bij crachte ende bedwange ende bij »gheen macht noch auctoriteyt hebbende dat te doen, ende »voirt verclaren alle die voirs. beloefsten, verbanden ende »submissie, mitgaders de brieven daerop gemaect, quet, negeen »ende van onweerden, ende hebben, niet jegenstaende dien, »wedergestelt ende wederstellen die voirs. gevangen ende haer »borgen in al sulken state ende wesene, als sij waeren voir »tvoirscreuen vangen, verbanden ende submissie, sonder dat »sij, vuyt crachte of onder tdexel van dien, namaels vervol- »gelic wesen mogen in eenigen manieren, vande welken oick, »soe verre alst noit is, wij hebben hen gereleueirt ende rele- »ueren vut sunderlinge gracie bij desen. In getuygenisse van »desen, soe hebben wij onsen segel hieran doen hangen. Ghe- »geuen in onse voirs. stede van Leyden den xix dach van »Aprille int jaer ons Heeren duysent xxxx^{c} ende tactentich, »voir Paesschen.

Het tijdstip van de komst van Jan van Montfoort te Leiden is niet met juistheid te bepalen. Hij zoude, zegt men, den 29. Januarij 1481, dus 9 dagen na de overrompeling, aldaar gekomen zijn; de min duidelijke woorden in de Divisie kronijk: *den* ix. *dag hierna* moeten in den zin worden opgevat als: *den* ix. *dag der maand hierna*, namelijk van de inneming van Leiden, die plaats had den 20 Januarij [1]), dus den 9. Februarij,

---

1) Deze verkeerde opvatting is ook gevolgd in den *Jonker Fransen Oorlog*, bl. 33.

ten bewijze waarvan de navolgende uittreksels uit de thesauriers-rekening strekken.

»Opten ix. dach in Februario quam tot Leyden den heren van Montfoorde, hem gescheynct iiij stede cannen wijns, de stoep vij quart, facit xxxvij sc. iv d.

Gegeuen Heynric Willems, ende hij gegeuen hadde Andries Sanders mit hen derden als voir sledeloen, soe sij mijnheer van Montfoorde te gemoet reysden, ij ℔ xij sc. Item Claes Euerts, van dat hij met een pairt ende slede mede inde reyse geweest hadden.

Gegeuen Heynric voirs. ende hij opte xv. dach in Februario gegeuen hadden mijns heerens bode van Montfoirde x st., die hij verleyt hadde aen sledeloen, soe hij reysden vander Goude tot Leyden, ende was opte viiij dach in Februario, xiij sc. iiij d.

Schoutgen die Wagenaer gegeuen, vandat hij mit een slede volck mijnheer van Montfoirde tegen reed, doe hij vander Goude tot Leyden quam, ende hem betaelt worde ij dagen in Maert xvj sc."

Het blijkt tevens, dat Frederik Vten Ham gelijktijdig met Jan van Montfoort te Leiden kwam, en dat eenige dagen vroeger, den 27 Januarij, de afgevaardigden van de steden Gouda, Dordrecht en Schoonhoven aldaar geweest waren.

Men heeft uit de vorige uittreksels der gemelde rekening (zie bl. 164) gezien, dat men te Leiden commissarissen verlangd had, om de wet en het regt te bestellen en de gevelde vonnissen te bekrachtigen, ter welker uitvoering de scherpregter van Dordrecht reeds te Leiden aangekomen was [1]). De stadhouder

---

1) *Thes. Rek.* Gegeuen Heynric Willems voirs. ende hij gegeuen hadde die buel van Dordrecht ij sint Andries gl., stuc 28 pl., fac. 3 ℔ 14 sc. 8 d.

Item noch soe comt die wairt (Jacob Ghijsbrechtz, in t Hart) voir die buel, dat hij dair verteert heeft, 6 pl.

Item gegeuen den buel van Dordrecht opten xvij dach in Februario op rekenyng, boven dat hij van Heynric Willems ontvangen heeft, viij ℔. Noch op xxxj Mairt, viij ℔.

Joost van Lalaing weigerde dit en eischte de overlevering der gevangenen in zijne handen; doch Broekhuizen en de zijnen, te regt het ergste voor die gevangenen vreezende, weigerden van hunne zijde niet alleen hieraan te voldoen, maar sloegen ook zijne begeerte, dat het vreemd krijgsvolk en de ballingen de stad zouden ontruimen om onder des hartogs gehoorzaamheid terug te keeren, van de hand. De afgevaardigden van Leiden hádden zich inmiddels, vergezeld van Jacob van der Hoeck [1]), naar Gend begeven, om van Maximiliaan kwijtschelding wegens de inneming van Leiden te verwerven, doch alle pogingen en onderhandelingen om deze zaak in der minne te doen eindigen, bleven vruchteloos.

Het stedelijk bestuur van Leiden, geheel onder den invloed van Broekhuizen staande, en geen kans ziende, om dezelfde in 1480 door Maximiliaan aan de Hoekschen verleende remissie te verkrijgen, maakte de noodige toebereidselen tot de hardnekkige verdediging der stad, welker beleg men weldra te gemoet zag.

Reinier van Broekhuizen was te ervaren krijgsman, om niet reeds na de inneming der stad alle vereischte maatregelen ter verdediging der vesten te nemen en voor de behoorlijke bewaking der stad te zorgen.

Zoo liet hij onder anderen een sterk blokhuis [2]) te Alphen bij Heymansbrug, door Bouwen Schuitemaker maken, waardoor die van Haarlem en Amsterdam werden belet om iets tegen Gouda te ondernemen.

In dit blokhuis, reeds den 21. Februario voltooid, werden

---

1) *Thes. Rek.* Opte xvij Februario gesent Reynier, die coster, aen meestr. Jacob van der Holek ende an die gedeputeerden, om mit hem luyden mede te reysen tot Gent bij mijnen genad. heer, ende was wt xv dagen. Hem gegeuen s dages viij pl., fac. viij ℔.

2) In de *Groot-Chronijk*, *Divisie* 31, cap. 29, wordt nog melding gemaakt van een blokhuis aan de uiterst molens van de Haagpoort, en één buiten de Rijnsburgerpoort. In de rekening wordt er niet van gesproken; welligt bestonden zij dus reeds. Bij die molens hadden eenige ontmoetingen plaats.

41 man gelegd onder bevel der kapiteinen Hans Stem en Hendrik de Man. Deze bezetting ontving wegens de belangrijkheid en het gevaar der stelling, dubbelde besoldiging, namelijk 15 placken daags. Dit blokhuis was met de noodige krijgsbehoeften, grootendeels te Utrecht gekocht, voorzien; veel daarvan was tijdens het springen van het kruidmagazijn, dat zich onder het stadhuis bevond [1]) en waarvan een gedeelte instortte, teloor gegaan [2]).

Ook werden de huizen ter Does, ter Zijl en ter Zwieten bezet, in welk laatste de schout van ter Aer het bevel voerde, en onder hem »capiteyntge vande Goude."

Het krijgsvolk werd door Broekhuizen van tijd tot tijd ontslagen en weder ander in de plaats in dienst aangenomen; ook werden, vermoedelijk op begeerte van Broekhuizen, door de burgerij vier personen, te weten: Florys van Zijl, Willem

---

1) *Thes. Rek.* Gegeuen des woensdach voir onse Vrouwedach te Lichtmisse (31 Januarij) Aelbrecht Wessels van een crage en van dolmens, dat hij verloeren hadde onder die myer vande stedehuys, doe se nederviel, xxiij sc., iiij d.

Opte iij. Februario. Dirc Wouters Danelsz, om dengenen mede te lonen ende te betalen die gewrocht hebben an die nuwe Halle, die nedergevallen is, xxv ℔, viij sc.

2) Omtrent het kruid enz. aldaar geleverd, komt in de *Thes. Rek.* het volgende voor:

»Gegeuen Heynricx vande Goude opte x dach in Februario van een duysent reysbogeschut, ende Dirc Wouters ende Pieter Bouwens tegens deselue Vrane gecoft hadde, x ℔.

Gegeuen Gijsbrecht Wijnaertsz van Vtrecht, van een tonne reysbogeschut, daer een duysent schut in was, viij ℔, iij sc., iiij d.

Geg. Cornelis Mathys, burger tVtrecht, op rekening van sulc boscruyt, als hij tot Leyden gelevert hadde, dragende de somme van 235 Rijns. gl. ende 8 pl. na inhout des briefs, die hij dair of heeft, besegelt mitte stede zegel van Leyden, die de Acht ende Thiene hem dair van gegeuen hadden.

Geg. Clais Geryts vande Goude van 112 ℔ boscruyts, tpont 6 pl. ende 58 ℔ cloverscruyts, tpont 6 pl., facit 68 ℔.

Opte xiiij. dach in Februario gegeuen Cornelis van Vtrecht, een goude croen van 32 pl. op rekenyng vanden gelde, die hem quamen van boscruyt, dat hij tot Leyden geleuert hadde (het werd door 15 man onder Ghijsbrecht die Bank beveiligd).

Jacob Eversz., Jan van Berendrecht en Jacob van der Does, gekozen, uitsluitend belast met de zake de verdediging der stad betreffende. Behalve de krijgsbende, waarover van Broekhuizen het bevel voerde en waaronder begrepen waren de 60 getrouwe dienaars, hem door de gebroeders Willems in het bedoelde verdrag beloofd, bestond er nog eene burgerwacht, waarvan het getal niet met juistheid is te bepalen. Men scheen zooveel mogelijk het aannemen van vreemd krijgsvolk te vermijden, waaronder over het algemeen weinig krijgstucht heerschte en waarop dus weinig te vertrouwen viel, en daarbij de burgers meest tot groot overlast was, zoodat men dan ook Jan van Benthem met zijn 34 manschappen, die door de kapiteinen was ontboden, niet binnen de stad wilde laten [1]).

Thomas Basinus verhaalt dat de oversten en raden van Utrecht 200 man ter overrompeling van Leiden zouden hebben geleverd, doch dit schijnt minder juist te zijn; wel bevonden zich onder de bende van Broekhuizen vele Utrechtschen en een 20 tal, die in de rekening genoemd worden, stonden onder Jan van Lanscroon, maar zij werden spoedig na de inneming ontslagen.

Dat Jan van Montfoort, en bepaaldelijk de kastelein van Montfoort, met den voorgenomen togt bekend was, is niet twijfelachtig [2]); maar of eenige vertrouwden en aanhangers der ballingen, en bepaaldelijk van Hendrik Willems, binnen Leiden van den aanslag hebben geweten, en ook of zij de wacht hebbende manschappen, door middel van drank in de twee naburige tavernen hadden gelokt, is wel te vermoeden, doch met

---

1) Opten xxiiij. dach in Februario a° lxxxj is betaelt Jan van Bentem, capiteyn van xxxiiij ruytergesellen, die vande heeren cap.teyns ontboden worden, ende als zij quamen voir die stede, doe en woudse die gemeente niet hebben, ende mochte wederom thuys reysen. Des worde den capiteyn ende zijne gesellen voirs. gegeuen voir hoir reyse ende dachgelt vij ℔ gro., facit lxvj ℔.

2) *Thes. Rek.* Gegeuen Heynric Willems voirs. ende hij gegeuen hadde die casteleyn van Montfoortt, vijftich enkele goud tournoisch gulden, die deselue casteleyn gelient hadde Heynric ven Nyeuelt, beloipt 86 ℔, 13 sc., 4 d.

geene zekerheid te bepalen; alleenlijk vindt men in de Dingboeken van 1481, op de griffie der regtbank te Leiden berustende, van eenige beschuldigingen van personen, die van dezen aanslag hebben geweten, gewag gemaakt.

Inmiddels kwam in den toestand der door Broekhuizen, van Zuylen van Nyevelt en de gebroeders Willems gevangen gehoudene personen geene verandering. Volgens de overeenkomst bleven zij het eigendom dezer hoofdlieden, en natuurlijk poogden zij van hen zoo veel losgeld mogelijk te verkrijgen; behalve het geld, dat zij reeds van die gevangenen hadden getrokken, had de burgerij nog 4000 Rijns. gl. daarvoor uitgekeerd. Ten einde meer voordeel van deze gevangenen te trekken, hadden zij onderhandelingen aangeknoopt tot uitlevering van dezen aan het burgerlijk bestuur der Achttienen. De brief ter dier zake door de gevangenen, den 18. Mei 1481 aan Hendrik van Zuylen van Nyevelt gegeven, luidt aldus:

»Wij Phillips van Wassenair, ridder, Jan van Poelgeest, »Adriaen van Poelgeest, Florys van Alemade, Jan van Zwie»ten, Huge van Zwieten, Adriaen van Zwieten, Adriaen van »Boichorst, Jan van Loichorst, Geryt Rijswijc, Huge Spruyt, »Bruyninc Huge Spruytenz., Clais van Leyden, Geryt van »Zonneuelt, Jan van Zonneuelt, Cornelis van Zonneuelt, Sy»mon Paidze, Kerstant Nannenz., Heynric Paidze, Bruyninc »van Bosschuysen, Heynric vander Laen, Florys Heerman, »Florys Pietersz., Willem Heerman, Cornelis Jacobsz., Jacob »Heerman, Geryt Buytenwech, Clais Jan Claisz.z., Pieter »Jan Martynsz., Geryt die Vroede, Geryt Jacob Cupersz., »Aernt Jansz., Florys Pieter Floryszz., Dirc van Werue, »Huge Andriesz., Clais Jan Heynricxzz., Jan Aernt Pouwelszz., »Pieter Heynricxz., Jacop Coop, Dirc Dircxz. (printer), Sy»mon Martynsz, Ghijsbrecht Mouwerynsz, Clais Hugez, Wil»lem van Dam, Dirc van Honthorst, Geryt Huge, Willem »Buekelsz., Clais Voppenz., Diwout Harmans, Sijmon Vrederic »Jorysz., Coman Aelbrant, Alewijn Pieter Tollenaersz., Symon »Sybrantsz., Willem die apteker, en Pieter Jorysz., op desen

» tijt enige als geuangen ende enige als gesekerde binnen der
» stede van Leyden, doen condt allen luyden, ende sonderlinge
» den eerbaren Heynric van Zuylen ende van Nyevelt: Want
» wij verhoert ende verstaen hebben, dat die Achte ende Thiene,
» die bij der rijcdomme ende gemeente geordineert ende gedepu-
» teert zijn totten saken ende lasten vande stede van Leyden,
» aén uwe eerbaerheden versoecken ende begeren, alsoe wij poor-
» tren ende inwonende der stede van Leyden zijn, om ons van
» uwer eerbaerheden lyefden te hebben in handen vande voirs.
» Achte ende Thiene, in den name ende tot behoef der voirs. stede,
» ende want wij dan die meerendeel poortren ende inwonende van
» Leyden zijn, als voirs. staet, ende wij als gesekerden ende
» geuangen personen zijn ende verlooft ende versekert staen
» in handen des edelen heeren Reyner, heer tot Bruchuysen,
» ridder, ende oic tot behoif uwes persoon Heynric Willemsz.,
» ende Willem Willemsz., gebroederen, soe ist dat wij aen
» uwe eerbaerheden oetmoedelic versoecken mit dese onse je-
» genwoordige brieue, bidden ende begeren, soe wij alder dien-
» stelicxste, vriendelicxste ende begeerlicxste connen ende mo-
» gen, ende om alle dienste ende vrientscappe, die wij tot enige
» tijt v te lieue sullen doen mogen, ons wat ontlasten wilt
» ende der vangenisse, sekerheden, geloften ende eede, die wij an
» heer Reyner voirs. hem gedaen hebben, gelijc voirs. staet,
» soe vele als in uwes persoens is ende v dat aengaen ende an-
» cleuen mach, verdragen ende quytschelden ende ons setten
» in handen vande Achte ende Thiene personen, als: Florys van
» Zijl, Jacob vander Does, Willem Jacob Euersz., Phillips
» Nachtegael, Florys Heermalen, Willem van Tetroede, Aem
» Gerytsz., Gillis Jansz., Pieter die Grebber, Jan Mathysz.,
» Pieter Gerytsz., Wouter Dircx, Jan Kerstants, Cornelis
» vander Goude, Otte Heynricx, Jan Clais Hugenzz., die oude,
» Clais Alewijnsz., ende Jan Geryt Claiszz., nv ter tijt wesende
» geordineert vander rijcdomme ende gemeenten wegen ten saken
» ende regimente vander stede van Leyden totter seluer stede
» behoef, soe wij hopen dat die van Leyden ons dat recht

» vander stede doen ende gonnen sullen ende gheen gewelt,
» ende hierinne om goidswillen .....; ende willen des tot allen
» tijden dienstelic verculden in saken, die wij uwes eerbaerheyts
» persoens tot enigen tijden sullen ver(dienen). Ende soe dit onse
» vterste versoecke ende begeerte is, soe hebben wij, die scrij-
» uen connen, op desen brieue elc onsen name voirs. hieronder
» gescreuen, ende die ghene, die van ons niet scrijuen en con-
» nen, hebben onse mercke elc mit ons selfs hant (oick) hier-
» onder gescreuen. Ende tot meerder oirkondescip ende waer-
» heyts wille, soe hebben wij geuangen (gebeden) die voirs.
» Acht ende Thiene, gedeputeert ten laste ende regimente der
» stede van Leyden, desen brieue ouer ons te willen (besegelen;
» ende hebben wij) Acht ende Thiene voirn., ter vriendelicken
» bede ende begeerten ende om alles besten wille gedaen ende
» besegelt (deser brieue met het zegel der) stede van Leyden hier
» an gehangen, jnt jaer ons Heeren duysent vierhondert een
» ende tachtich, opten achtienden dach in Maerte" 1).

Dit verzoek werd door Broekhuizen en de zijnen toegestemd, behalve wat betrof het overleveren van twee knechten van den heer Philips van Wassenaar, blijkens navolgend stuk van 30 Maart van dat jaar, mede berustende op gemeld archief en voorzien met het uithangend zegel in groene was, van Reinier van Broekhuizen.

» Ic Reyner, heer tot Broechuysen, ridder, doe condt allen
» luyden ende bekenne mit desen brieue: Alsoe heer Philips
» van Wassenaer, ridder, Jan van Poelgeest, Adriaen van Poel-
» geest, Florys van Alcmade, Jan van Zwieten, Huge van
» Zwieten, Adriaen van Boichorst, Jan van Lochorst, Geryt
» Rijswijc, Huge Spruyt, Bruyninc Huge Spruytenz., Clais
» van Leyden, Geryt van Zonneuelt, Jan van Zonneuelt, Cor-
» nelis van Zonneuelt, Symon Paidze, Kerstant Nannenz,

---

1) De brief is op verscheidene plaatsen beschadigd, zoo dat de handteekening van Wassenaar niet is te ontdekken. Onder degenen, welke niet konden schrijven, behoorden Symon Vrederic Jorysz. en Clais Voppenz. Lager staat de handteekening van een' persoon, in het stuk niet vermeld, en die zich teekent: »ic Gheryt Bols."

» Heynric Paidze, Bruyninc van Bosschuysen, Heynric vander
» Laen, Florys Heerman, Florys Pietersz, Willem Heerman,
» Cornelis Jacobsz, Jacob Heerman, Geryt Buytenwech, Clais
» Jan Claiszz., Pieter Jan Martijnsz, Geryt die Vroede, Geryt
» Jacob Cupersz., Aernt Jansz, Florys Pieter Florysz.z., Dirc
» van Werue, Huge Andriesz, Clais Jan Heynricxz.z., Jan
» Aernt Pouwelsz.z., Pieter Heynricxz, Jacob Coop, Dirc
» Dircxz, (printer), Symon Martijnsz, Ghijsbrecht Mouwerijnsz,
» Clais Hugesz., Willem van Dam, Dirc van Honthorst, Geryt
» Huge, Willem Buckelsz, Clais Voppenz, Diwout Harmansz.,
» Symon Vrederic Jorysz, Coman Aelbrant, Alewijn Pieter
» Tollenaersz, Symon Sybrantsz, Willem, die apteker, ende
» Pieter Jorysz, ende dairtoe alle diegene, die wij binnen der
» stede van Leyden enige vangenscip, sekerheden of geloften
» gedaen mogen hebben, zij zijn binnen der stede van Leyden
» of dairbuyten, wtgesondert heer Philips van Wassenair zijne
» twie knechten, als mit name Jan van Besoyen ende Jan die
» Luyckenair, die welke ic an mij behouden hebbe ende be-
» houden mijnen vrijen wille dairmede te doen, an mijn hant
» geloeft ende mit opgerechte vingren geswoeren hebben lieflic
» ten heyligen, enige als geuangen ende andre als gesekerde,
» hoe ende in wat maten dat geschiet mach wesen, niet dair
» wtgescheyden, tot behoef Heynric van Nyeuelt, Heynric Wil-
» lemsz ende Willems Willemsz ende mijns selfs persoens; so
» ist, dat ick, ter vriendeliker versoeke ende begeerte vande
» Acht ende Tienen, gecoren ten saken vander stede van Leyden,
» alse: Florys van Zijl, Jacob vander Does, Willem Jacob
» Euersz, Philips Nachtegael, Florys Heermalen, Willem van
» Tetroede, Aem Gerytsz ende Gillis Jans, gecoren vander
» rijcdom wege, ende Pieter die Grebber, Jan Mathijsz, Pieter
» Gerytsz, Wouter Dircxz, Jan Kerstantsz, Cornelis vander
» Goude, Otte Heynricx, Jan Clais Hugesz., die oude, Clais
» Aelwijnsz ende Jan Geryt Claisz.z., als gecoren vander ge-
» meente wegen, ende omder goeder gonste ende vrientscip,
» die zij mij in eerbairheden vander voirs. stede wegen dair

» voir gedaen hebben, die selue geuangen ende gesekerden sulke
» gelofte, sekerheden ende eede, als zij an mijnre hant gedaen
» hebben inder manieren voirs., soe veel mijns persoens dat
» roert ende aengaet ende ancleue mach, quytgeschonden ende
» verdragen hebben, quytschelden ende verdragen mit desen
» selue mijne brieue in handen vande Acht ende Tiene voirs.,
» ter behoeff der goeder stede van Leyden, ende geloue voir mij
» ende mijne eruen den geuangen ende gesekerden ende hore
» erue, ende voirt den poortren ende inwonende der stede van
» Leyden om der voirs. vangenissen, geloften ende sekerheden
» ende eeden wille, die zij an mijnre hant gedaen hebben,
» nymmermeer aentalinge, aensprake, hinder, letsel of moey-
» nisse te doen, noch te doen doen in geenre manieren, noch
» mit genen rechten, geestelijc noch wairlijck, noch mit genen
» voirden, die men hier intrecken, deyncken, speynsen of vi-
» sieren, mach in eniger manieren. Ende des te oirkonde hebbe
» ic desen brieue besegelt mit mijne zegele hier angehangen.
» Int jair ons Heer duysent vierhondert eenendetachtich, opten
» dertichsten dach in Maert."

De regering der Achttienen beloofde, in erkentelijkheid voor deze daad, aan van Broekhuizen en van Zuylen van Nyevelt van stadswege te betalen eene som van 9,000 Rijns. gl.; te leveren op het Hoog Altaar van de kerk te Montfoort of elders, 14 dagen na dat Maximiliaan wet en regt te Leiden zoude hebben gesteld, blijkens navolgenden schepenbrief van 30 Maart, voorzien met het uithangend stadszegel in groene was, en met 12 zegels.

» Allen den ghenen, die desen brieue sullen of horen lesen,
» saluyt. Wij Florys van Zijl, Jacob vander Does, Willem
» Jacob Euersz, Phillips Nachtegael, Florys Heermalen, Wil-
» lem van Tetroede, Aem Geryts ende Gillis Jansz, onder ons
» Achten, als gecoren totten saken vander stede van Leyden
» vander rijcdomme wegen, ende Pieter die Grebber, Jan Ma-
» thijsz, Pieter Gerytsz, Wouter Dircxz, Jan Kerstantsz, Cor-
» nelis vander Goude, Otte Heynricxzoen, Jan Clais Hugenz

» die oude, Clais Aelwijnsz ende Jan Geryt Claiszz. onder ons
» Tienen, als gecoren totter saken vander stede van Leyden
» vander gemeente wegen, doen te weten: Alsoe op sinte Se-
» bastiaensdach lestleden bij Heynricx van Nyeuelt ende zijne
» hulperen die stede van Leyden ingenomen is, in welc inne-
» minge zekere personen vanden edelen ende notabelen der voirs.
» stede, als: heer Phillips van Wassenair, ridder, ende scout,
» burgermeestren, scepenen ende oic ander vander vroescippe,
» dieneren ende poortren geuangen ende in zijne handen heeft,
» die welke dat op hoir gelofte, sekerhede ende eede, als ge-
» sekerden, ende sommige, als geuangen in diuersche ende ver-
» scheyden huysen die een vanden andren geset zijn; ende
» alsoe die voirs. Heynric van Nyeuelt totten seluen geuan-
» gen ende gesekerden recht ende toeseggen heeft, als hem toe-
» behoert; soe ist dat wij Achte, gecoren vander rijcdomwegen,
» ende wij Tienen, gecoren vander alinge gemeenten wegen,
» onderlinge mit malcanderen ende te samen gesproken ende
» eendrachtelicken ouerdragen hebben, om, vander stedewegen
» van Leyden ende van wegen der goeder rijcdom ende ge-
» meente vander voirs. stede, mit Heynric van Nyeuelt voirs.
» te spreken ende an hem vriendelicken versocht ende begeert,
» die voirs. geuangen ende gesekerde te stellen ende te setten
» wt zijnen handen in handen van ons Acht ende Tienen
» voirs. inden name ende tot behoeff der voirs. stede van Ley-
» den, ende dairof mit zijne opene besegelde brieuen een offstal
» ende quytsceldinge te doen, om vander stedewegen ende
» totter stede behoeff seluer dairmede te bewarden ende te
» doene, soe ons Acht ende Tienen voirs. ende derseluer stede
» onsen goeden raet goetduncken ende gedragen sal, alsoe die
» voirs. gesekerden ende geuangen, poortren der voirs. stede
» zijn, ende dairvoir datmen Heynric van Nyeuelt voirs. we-
» deromme eene huesschede ende vriendscippe vande voirs.
» stede wegen doen sal, dairof hij der voirs. stede mogeliken
» sel bedancken. Ende want Heynric van Nyeuelt voirs., tot
» onser vriendeliker versoeke, bede ende begeerte, zijn recht

» ende toeseggen, dat hij an ende totten voirs. gesekerden ende
» geuangen heeft of hebben mach tot desen dage toe, gehe-
» lijc, volcomelijck ende al geset heeft wt zijnen handen in
» handen van ons Acht ende Tienen voirs., inden name ende
» tot behoeff der voirs. stede van Leyden, om dairmede onse
» wille ende geliefte totter voirs. stede behoeff te doen, van
» welcker ouerghifte der voirs. gesekerden ende geuangen, Heyn-
» ric van Nyeuelt voirn. wij vriendelijc bedancken; soe ist,
» dat wij Acht ende Tienen, gecoren totten saken vander stede
» van Leyden, vander seluer stede, rijcdomme ende gemeene
» poortren ende inwonende wegen van Leyden, dairomme ende
» om alsulken arbeyt, onleden ende oncosten, als Heynric van
» Nyeuelt voirn. hierom gehat ende gedaen heeft, den voirn.
» Heynric van Nyeuelt ende zijne eruen of den houder van
» desen brieue bij zijnen of zijnen eruen wille, indien zijns
» gebrake, die welke houder vande brieuen des gemachticht
» sel wesen, mit Heynric of zijnen eruen, gebrake zijns opene
» besegelde brieue ende mit zijner hant ende name of mit zijnen
» eruen handen ende name onderteykent, bouen sulke vijftien
» hondert Rijns. guld., als hem hier te voren vander voirs. stede
» wegen gegeuen ende betailt zijn, noch dairtoe geloeft hebben
» ende mit desen onsen brieue louen, als goede geloeflike coop-
» luyden ende mannen van eer, die somme van drieduysent
» ende vijfhondert Rijnsche gulden, tstic van veertich comans
» grooten, goet Hollants comans payment, als inder tijt der
» betalinge gancbair is; dair of wij hem der stede brieue van
» Leyden onder horen groten zegele, dairmen lijfrenten brieue
» mede besegelt, geuen ende leueren sullen buyten zijne
» ende zijnen eruen coste, ende die senden binnen der stede
» van Montfoirde in die Prochiekercke aldair opt Hoge Altair
» in zijn vrij seker behout, of in een ander stede gelegen, om-
» trent drie milen buyten den palen van Hollant, indie Pro-
» chiekercke van dier stede opt Hoge Altair, in zijn vrij seker
» behout, dair Heynric van Nyeuelt voirs. of zijnen eruen, of
» den houder des briefs gemachticht als voirs. staet, ons dat

»te voren mit zijnen besegelde brieuen sel laten weten, welken »brief van drieduysent ende vijfhondert Rijnsche guld. payments »voirs. men Heynric van Nyeuelt voirs. ende zijnen eruen, ge»brake zijns, of den houder des briefs inder manieren als voirs. »staet, leueren ende besorgen sel binnen viertien dagen, na »dat onse genadige heer ende vrouwe van Oistenrijc ende van »Bourg. etc. der stede van Leyden wet ende gerechte gegunt »ende geset heeft, inhoudende van woirde ende woirde als »hierna bescreuen staet: „Wij scout, burgermeesteren, scepenen ende rade der stede van Leyden doen condt allen luyden: Dat wij bij rade, consent ende goetduncken vander gemeene vroescippe, rijcdomme ende alinge gemeene poortren ende inwonende der stede van Leyden, mit desen onsen opene brieue, bekennen ende belien sculdich te wesen Heynric van Nyeuelt ende zijnen eruen, of den houder van desen brieue bij zijnen of zijnen eruen wille, in dien zijns gebrake, die welke houder van de brieue des gemachticht sel wesen, mit Heynric van Nyeuelt of zijne eruen, gebrake zijns opene besegelde brieuen, ende mit zijnre hant ende name of zijnen eruen hande ende name ondergeteykent, die somme van drieduysent ende vijfhondert Rijnsche gulden, tstic van veertich comans groote Hollants payment, als inder tijt der betalinge ganebair is, alse voir sulke rechte, actie ende toesegge, als Heynric van Nyeuelt voirs. heeft anden gesekerden ende geuangen, die inder inneminge vander stede van Leyden an zijne handen gesekert, geuangen ende verbonden staen, ende dien hij inden handen vanden Achte ende Tienen, gecoren totten saken vander stede, inde name ende tot behoeff der stede van Leyden ouergegeuen heeft, welke drieduysent ende vijfhondert Rijnsche gulden payments voirs. wij vander stede wegen voir ons ende voir onse eruen ende nacomelingen, poortren ende inwonende van Leyden geloift hebben ende gelouen, als goede geloeflike coopluyden ende mannen van eere, mit desen brieue Heynric van Nyeuelt ende zijnen eruen, gebrake zijns, of den houder van desen brieue, bij zijne wille gemachticht als voirs.

staet, te betalen, die een helfte binnen ses weken, nadat onse genad. heer ende vrouwe van Oistenrijc ende van Bourg. etc. der stede van Leyden wet ende gerechte geset ende gegunt heeft ende dat angenomen ende ontfangen sullen hebben, ende die ander helft binnen ses weken dair naistcomende of binnen achte dagen na elken dage onbegrepen, ende dese voirs. gelden selmen tot' elken dage ende termijnen van betalinge opter stede coste, vrij ende comerloos leueren ende betalen binnen der stede van Montfoirde inder Prochiekercke aldair opt Hoge Altair in Heynric van Nyeuelt voirs. of zijne eruen, gebrake zijns, of inden houder des briefs, bij zijnen wille gemachticht als voirs. is, in zijn vrij seker behout, of in een ander stede, gelegen omtrent drie milen buyten den palen van Hollant, inder Prochiekerck van dier stede opt Hoge Altair in Heynric van Nyeuelt of zijne eruen, gebrake zijns, of inden houder des briefs bij zijnen wille gemachticht als voirs. staet, in zijn vrij seker behout, dair Heynric van Nyeuelt voirs. off zijnen erue of den houder vande brieue gemachticht als voirs. is, ons dat te voren mit zijne besegelde brieue sel laten weten, mit voirwairden: wairt dat wij Acht ende Tienen voirs., of die scout, burgermeesteren, scepenen ende rade der stede van Leyden inder tijt wesende, ofte yement anders, voer den tijt dat dese dagen vander betalinge voirs. omme gecomen sullen wesen, vanden geuangen ende versekerden voirn. enige gelden ofte pennyngen ontfingen, off van yement anders van hoeren twegen, tsij bij schattinge, bij coopinge, bij lieninge of bij wege die zij wijsen mogen, of raets daertoe geuen, dair pennyngen of comen mogen, dat men Heynric van Nyeuelt voirs. ende zijnen eruen, gebrake zijns, off den houder van desen brieue bij zijnen wille gemachticht als voirs. staet, dairvan ende mit dien pennyngen voirn. betalen sel op cortinge ende verminderinge van zijne somme vander voirs. pennyngen, die men hem sculdich is; ende wairt dat wij vander stede wegen van Leyden tot enige vanden dagen ende termijnen van betalinge in gebreke waren ende niet en betailden tot elken dage of binnen achte

dagen, na elken dach vander betalinge voirs. onbegrepen, dat God verhoeden wil, soe sel Heynric van Nyeuelt voirn. ende zijnen eruen, gebrake zijns, of den houder van desen brieue bij zijnen wille gemachticht als voirs. staet, van ons mogen nemen ende verteren elx dages, dat wij in gebreke van betalinge zijn, op elke hondert Rijnsche gulden payments voirs., die verschenen ende onbetailt sullen wesen, achte scellingen ende vier penningen groot vlaems, durende soe lange ende totter tijt toe dat wij die verschenen ende onbetailde gelden mitte dachgelden dairop gelopen, volcomelijc ende al betailt sullen hebben, den lesten pennyng mitten eersten. Ende dese voirs. principale gelden mitten dachgelden, die dair oplopen souden mogen, dat God verhoeden moet, hebben wij vander voirs. stede wegen ende inden name ende van wegen des gemeenre rijcdomme, poortren ende alinge gemeente ende inwonende vander voirs. stede, geloift, versekert ende bewijst, ende mit desen jegenwoirdigen brieue gelouen, versekeren ende bewijsen Heynric voirs. ende zijne eruen, gebrake zijns, of den houder van desen brieue bij zijnen wille gemachticht als voirs. staet, te versien ende te verhalen an alle der stede goederen van Leyden, die zij nu ter tijt heeft of hiernamails vercrigen mach, of an enen ygeliken poorter ende inwonende derseluer stede bijsonder, soe hem dat gelieue sel, an horen lieue ende an horen goedren, roerende ende onroerende, wair ende wairuan dat die gelegen zijn ende hoe zijn genoemt mogen wesen, ende in wat lantscippen, steden, plaetsen, heerlicheden ende gerechten dat men die sel connen beuinden, sonder enich weer van rechte, het zij geestelijc of wairlijck, dair tegen te doen of te doen doen in eniger manieren, noch wij, noch onse poortren ende inwonende der stede van Leyden ende sullen ons dairjegens niet verweeren noch behelpen mit enigen heeren ofte steden, beden, bedwange, geboden of verboden, noch mit ghenen geleyen, die enigen heere of steden hebben of geuen mogen, noch mit ghenen priuilegien of vriheden van jairmarcten of anders, die enigen heer

of steden, in wat landen ende heerlicheden die gelegen zijn, hebben of vercrigen mogen. Ende bidden allen heeren, vorsten, prelaten, baenridzen, riddren, knechten, bailuwen, schouten, burgermeestren, scepenen, boden ende allen andren rechtren ende dienren, dair desen onsen brieue getoont sel worden, wairt dat wij in gebreke van betalinge waren, dat God verhoeden wil, dat zij dan, ten versoeke van Heynric van Nyeuelt voirs. of zijne erue of vanden houder van desen brieue bij zijne wille gemachticht als voirs. staet, op ons, onse poortren ende inwonende hoer liue ende goedren recht te vorderen, om de voirs. Heynric van Nyeuelt ende zijne erue, gebrake zijns, off den houder van dese brieue bij zijne wille gemachticht als voirs. staet, vanden verschenen ende onbetailden gelden ende vande dachgelde dairop gelopen, betalinge te doen hebben, mitgaders al sulke oncosten, alsmen dairomme gedaen ende geleden sel hebben, gelijcken als vande voirs. principale hoiftgelden, alle diue sonder arch ende list. In kennisse der wairheyt soe hebben wij desen brieue besegelt mitter stede groten zegel wthangende. Gegeuen int jair ons Heer duysent vierhondert etc."

»Voort zijnt voirwairden, wairt dat wij Acht ende Tienen, »gecoren totten saken vander stede, als die voirs. stede wet »ende rechte geset is, soe voirscreuen staet, dese voirs. brieue »binnen den voirs. tijt Heynric van Nyeuelt of zijne erue, ge»brake zijns, of den houder van desen brieue bij zijne wille »gemachticht als voirs. staet, niet en leuerden in alre manie»ren, soe voirs. staet, soe sel Heynric van Nyeuelt voirn. of »zijne eruen, gebrake zijns, of den houder van desen brieue, bij »zijnen wille gemachticht als voirs. staet, dese voirs. somme »van pennynghe mit desen brieue op ende an der stede goe»dren of an enen ygeliken vande poortren ende inwonende van »Leyden an hoer lieue ende goedren mogen versien ende ver»halen in alre manieren ende vorme, als hij dat mit den voirs. »brieue, die wij hem geloeft hebben te geuen mitte steden gro»ten zegele besegelt, doen ende voortvaren souden mogen, sonder

» in eniger manieren of mit enige rechte dairjegens te verweren,
» te doen verweren, tsij geestelijc of wairlijc; behoudelic, dat
» soe wanneer wij dien voirs. brieue besegelt mitter stede groten
» zegel van Leyden, dairmen die lijfrente mede besegelt, Heyn-
» ric van Nyeuelt voirs. of zijne eruen, gebrake zijns, of den
» houder van desen brieue, bij zijnen wille gemachticht als voirs.
» staet, leueren in zijnen handen, dat hij alsdan ons terstont
» vrij weder gene ende leuere desen jegenwoirdige brieue, die
» besegelt is mitten zegele van Leyden, dat men dagelix gebruyct,
» om die in te snijden ende te niet te doen. Voort soe hebben
» wij Acht ende Tienen, gecoren totten sake vande stede, vander
» voirs. stede wegen, geloift ende geloue mit desen brieue, als
» goede geloiflike coopluyden ende mannen van eren, Heynric
» van Nyeuelt voirn. mit zijne hulpren ende adherenten opter
» stede coste, van mijn genad. heer ende vrouwe van Oistenrijc
» ende van Bourgon. remissie te verweruen vander inneminge
» ende inbliuinge der stede van Leyden ende van dat dairan
» cleuen mach, ende dair of schadelois te houden; (ende) dit al
» te verhalen ende te versien inde manieren ende opte voirwair-
» den ende penen gelijc voirs. staet, vande betalinge der voirs.
» somme van pennynghe, die de voirs. Heynric van Nyeuelt
» versekert zijn, soe als voirs. staet. Ende alle dese voirs. pun-
» ten ende elc punt bijsonder hebben wij Acht ende Tienen voirn.
» vander voirs. stede, rijcdomme ende gemeenre poortren ende
» inwonende wegen van Leyden, geloift ende mit desen jegen-
» woirdigen brieue gelouen, als goede geloeflike coopluyden ende
» mannen van eren, Heynric van Nyeuelt voirs. ende zijne erue,
» gebrake zijns, of den houder van desen brieue bij zijne ende
» zijne eruen wille gemachticht als voirs. staet, volcomelic te
» onderhouden, te volcomen ende te voldoen in alre manieren
» als voirs. is, alle subtylheyt, bedroch ende argelist wtgesloten.
» Ende des te oirkonde hebben wij Acht ende Tienen voirs., van
» der gemeenre rijcdomme, poortren ende inwonende wegen van
» Leyden, desen brieue besegelt mit der stede zegele van Ley-
» den, dat men dagelix gebruyct, hieran gehangen. Ende om der

» meerder sekerhede soe hebben wij Willem Jacob Euersz,
» Philips Nachtegael ende Jan Matthijsz, onder ons drien, als
» vanden Achte ende Tienen gecoren vande rijcdomme ende
» gemeente voirs., desen brieue voir ons selue besegelt mit onse
» zegel. Ende want wij Florys van Zijl, Jacob vander Does,
» Dirc Jansz, veruangende Florys Heermalen zijns wijfs vader,
» soe hij niet present en is, Willem van Tetroede, Aem Ge-
» rytsz, Gillis Jans, Pieter die Grebber, Pieter Gerytsz, Wouter
» Dircxz, Jan Kerstansz, Willem Willemsz, veruangende Cor-
» nelis vande Goude, soe hij niet present en is, Otte Heyn-
» rixz, Jan Clais Hugenz, die oude, Clais Aelwijnsz ende Jan
» Geryt Claisz.z., onder ons vijftiene, als vande Acht ende
» Tienen, gecoren vander rijcdomme ende gemeente voirs. op
» dese tijt selue geen zegelen bij ons en hebben, so hebben wij
» gesamelijck ende elc van ons bijsonder gebeden Adriaen van
» Naeldwijck, Jacob van Naeldwijck, Dirc Potter vander Loo,
» Heynric Willemsz, Diert Dircxz, Pieter van Berendrecht,
» Willem Claisz, Aernt Pouwelsz.z. ende Jacob van Noorde
» Aelbaensz, desen brieue ouer ons te besegelen. Ende wij
» Adriaen van Naeldwijck, Dirc Potter vander Loo, Heynric
» Willemsz, Diert Dircxz, Pieter van Berendrecht, Willem
» Claisz, Aernt Pouwelsz.z. ende Jacob van Noorde Ael-
» baensz hebben, om bede ende begeerte wille van Florys van
» Zijl, Jacob vander Does, Dirc Jansz, indie stede ende ver-
» uangende Florys Heermalen, Willem van Tetroede, Aem Ge-
» rytsz, Gillis Jansz, Pieter die Grebber, Pieter Gerytsz, Wou-
» ter Dircxz, Jan Kerstantsz, Willem Willemsz, indie stede
» veruangende Cornelis vander Goude, Jan Clais Hugenz, die
» oude, Clais Aelwijnsz ende Jan Geryt Claiszz., alle voirs.
» desen voirs. brieue besegelt mit onsen zegelen hieran gehan-
» gen. Ende tot meerder sekernisse der voirs. voirwairden
» ende geloften, soe hebben wij Florys van Zijl, Jacob vander
» Does, Willem Jacob Euersz, Philips Nachtegael, Dirc Jansz,
» indie stede van Florys Heermalen, Aem Gerytsz, Pieter die
» Grebber, Jan Mathijsz, Pieter Gerytsz, Jan Kerstantsz,

» Willem Willemsz, indie stede ende veruangende Cornelis vande » Goude, Jan Clais Hugenz, die oude, Clais Aelwijnsz ende Jan » Geryt Claisz.z. voirs. elc onsen name ende merke mit onser » hant hier onder op desen brieue gescreuen. Ende alsoe wij » Willem van Tetroede, Gillis Jansz, Wouter Direxz ende Otte » Heynrixz voirn. niet scriuen nochte lesen ende connen, soe » hebben wij elc onse merck mit onser hant mede hieronder » op desen brieue gescreuen. Gedaen int jaer ons Heer duysent » vierhondert eenendetachtich opten dertichsten dach in Maerte [1])."

Ter nakoming der in dezen brief vermelde belofte verbonden zich eenige personen, blijkens navolgenden brief, voorzien met 6 uithangende zegels in groene was :

» Wij Jan van Naeldwijck, Jacob van Naeldwijck, Florys » van Alcmade Hugenz., Nanne Paedze, Jacob Vinck, Pieter » Florysz., vleysschouwer, Dirc Aelbrechtsz., Dirc Aernt Direxz., » Jan Aernt Direxz., Jan Clais, brouwer, Dirc Engebrechts, » Jan Tijmansz., Geryt van Dam, Dirc Symonsz., Reyner » Direxz., Jan Heerensz., Dirc Andries Direxz., en Bertelmees » Aelwijnsz., poortren der stede van Leyden, doen condt allen » luyden : Alsoe op sinte Sebastiaens dach lestleden bij den » edelen heer Reyner, heer tot Broechuysen, ridder, Heynric » van Zuylen en van Nyeuelt, Heynric Willemsz. ende Willem » Willemsz., gebroederen, mit hoere hulpren de stede van

---

1) Hierbij behoort een schepenbrief van 3 April 1481, onderteekend met dezelfde 18 merken, doch zonder naamteekening, waarin de Achttienen verklaren, dat van Nyevelt zich beklaagd had, dat in den eersten schepenbrief twee schrijffouten waren begaan. 1°. Dat zijn naam niet is Heynric van Nyeuelt, maar Heynric van Zuylen ende van Nyeuelt. 2°. Dat hem een brief zoude geleverd worden in het jaar 1400, wanneer Leyden wet en regt zal hebben verkregen, zonder dat het jaar en de datum der maand waren ingevuld.

De Achttienen herstellen de eerste schrijffout, doch antwoorden omtrent de tweede, dat zij jaar en dag niet hebben kunnen vermelden, uithoofde zij den tijd niet kunnen bepalen, wanneer zij wet en regt zullen bekomen.

Deze brief is door het vocht zeer beschadigd en op vele plaatssen geheel onleesbaar.

» Leyden ingenomen is, in welke inneminge zekere personen
» vanden edelen ende notabelen vander voirs. stede, ende enige
» van buyten, als: heer Philips van Wassenair, ridder ende
» scout, burgermeestren, scepenen ende oick andre vander
» vroescippen, dienren ende poortren ende sommige inwonende
» ende sommige van buyten geuangen hebben ende in hoeren
» handen gegaen ende gesekert zijn, die welcke dat op hoir
» gelofte, sekerheden ende eeden, enige als geuangen, ende enige
» als gesekerde in diuerschen huysen ende plaetsen, verschey-
» den die een vanden andren, geset zijn; ende om te ver-
» hoeden, datter de stede van Leyden, noch den geuangen
» poortren ende inwonende ende die andren van buyten, vor-
» der in genen lasten ende verdriet en quamen, noch bloet-
» stortingen ende geschieden noch gebuerden, ende dat allen
» saken van commocien ende onvreden, dier vorder wtrijsen
» mochten, nedergeleyt ende tmeeste quaet mitten minsten ver-
» hoet worden, soe hebben enige notabelen ende vreedsamige
» mannen, poortren ende inwonende der voirs. stede, geestelijc
» ende wairlijc, om alles besten willen ende om alle twiste,
» geschille, ongenoichte ende verdriet neder te leggen ende te
» brengen tot goeden ruste, vrede ende eendrachticheyt, tot
» profijte ende weluaert der stede van Leyden ende gemeenre
» poorterie ende inwonende vander seluer stede, ende dat die
» neringe ende comanscip in hoeren wesen bliuen mach ende
» hoeren lope hebben, als zij gewoenlijck is te hebben, ge-
» sproken mitte Achten, gecoren ten sake vander stede vander
» rijcdom wegen, ende mitte Tienen, gecoren ten sake vander
» stede vander gemeente wegen, dat zij om der saken ende
» redenen willen bouen gescreuen, vriendeliken versoeken ende
» begeren souden anden voirs. heer Reyner van Broechuysen,
» ridder, Heynric van Zuylen ende van Nyeuelt, Heynric
» Willemsz. ende Willem Willemsz., dat zij sulc recht, actie
» ende toeseggen, als zij te samen ende elcx van hem bijsonder
» op ende anden voirs. geuangen ende gesekerden te seggen
» mogen hebben, ouergeuen ende setten wouden in handen van

» de voirs. Acht ende Tienen, inden name der stede van Leyden
» ende totter seluer stede behoef, om seluer mitte gevangen
» ende gesekerden te bewaeren ende dairmede te doen, soe
» derseluer stede dat goetduncken ende hoeren goeden raet ge-
» dragen sal, alsoe zij poortren ende inwonende der stede van
» Leyden zijn ende totter stede behoren; twelke dat die
» voirs. Acht ende Tienen, gecoren totten lasten ende saken der
» voirs. stede, alsoe geachtervolget ende gedaen hebben, ende
» vanden voirs. Reyner van Broechuysen, Heynric van Zuylen
» ende van Nyeuelt, Heynric Willemsz. ende Willems Willemsz.,
» mits een huesschede ende vrientscippe, die de voirs. Acht
» ende Tienen den voirn. heer Reyner ende Heynric van Zuylen
» ende van Nyeuelt belouen sulcke drie duysent Rijnsl. gl.,
» als hem voirtijts gegeuen zijn vander voirs. stede wegen,
» noch toegeseyt zijn ende geloeft hebben te vrienscippen ende
» te huesschede te doen voir hoir ..... vanden voirs. ge-
» uangen ende gesekerden, zij zijn van binnen of van buyten,
» ende voir hoere costen, moeijenisse ende arbeyt, die somme
» van negen duysent Rijnsche gulden, tstic van veertich gt.
» current Hollants payments, dairoff dat heer Reyner voirs.
» hebben sel voir zijn deel vijf duysent ende vijfhondert
» Rijnsche gulden payment voirs., ende Heynric van Zuylen
» ende van Nyeuelt drie duysent vijfhondert Rijns. guld. paye-
» ments voirs., van welken gelden ende payement voirs. men
» vander stedewegen heer Reyner ende Heynric van Zuylen
» ende van Nyeuelt de helft binnen ses weken, na dat onse
» genad. heer ende vrouwe van Oistenrijc ende van Bourgond.
» etc. der stede van Leyden wet ende recht geset ende gegunt
» heeft, ende dat (angenomen ende ontfangen zullen) hebben,
» ende die andere helfte binnen ses weken dair naist comende of
» binnen achte dagen na elken dage onbegrepen, ende die gelden
» te leveren ende tot elken dage te betalen (in de) plaetse als
» die brieuen van versekerheyt, die heer Reyner ende Heynric
» van Zuylen ende van Nyeuelt voirn. elx dairof hebben, dat
» breder verclaeren ende wtwijsen; ende dairenbouen sel die stede

» van Leyden heer Reyner van Broechuysen ende Heynric van
» Zuylen ende van Nyeuelt, mit allen hoeren gesellen, van onsen
» genad. heer van Oistenrijck remissie verwerven aengaende dat
» stick vander inneminge ende inblivinge der voirs. stede van Ley-
» den, mit dat dairan cleeft, ten costen vander voirs. stede, gelijc
» (de brieven, die) heer Reyner ende Heynric van Zuylen ende
» van Nyeuelt voirn. elx hebben, dat mede inhouden ende be-
» grijpen, dair den acte of is gemaict int jaer ons Heeren
» duysent vierhoudert ende een en tachtich, opten dertichsten
» dach Maerte. Ende want die voirs. Acht ende Tiene, gecoren
» ende gedeputeert vanden rijcdom ende gemeente, ten lasten
» ende regimente der stede van Leyden, wt (wille ende) begeren
» vanden eerbaren, notabelen ende vreedsamige mannen, poortren
» ende inwonende van Leyden, beyde geestelijc ende wairlijc,
» vande voirs. heer Reyner, heer tot Broechuysen, Heynric
» van Zuylen ende van Nyeuelt, Heynric Willemsz. ende Wil-
» lem Willemsz. verworven ende vercregen hebben, dat zij
» hoir rechte, actie ende toeseggen, die zij op alle die voirs.
» geuangen ende gesekerden ende op elc bijsonder te seggen
» mogen hebben, ouergegeuen, quytgeschonden ende geset heb-
» ben in handen vanden voirs. Acht ende Tienen, inden name
» en tot behoeff der voirs. stede van Leyden, ende dairop den-
» selue geuangen ende gesekerden verdragen ende quytgeschonden
» sulke vangenisse, geloften, sekerheden ende eeden, als die
» voirs. geuangen ende gesekerden elc van hem bijsonder an
» handen des voirs. heer Reyners, tot zijns selfs behoeff ende
» tot behoeff Heynricx van Zuylen ende van Nyeuelt, Heynric
» Willemsz. ende Willem Willemsz. gedaen hebben; mits dat
» die selue geuangen ende gesekerde weder op een nuwe hem
» hebben verloeft, versekert mit hoere eede, enigen als geuan-
» gen en andre als gesekerde, an handen der Acht ende Tienen,
» gecoren ende gedeputiert ten saken ende lasten der stede van
» Leyden, ende dat totter seluer stede behoeff; soe ist, dat wij
» Jan van Naeldwijck, Jacob van Naeldwijck enz. voirs., als
» poortren ende inwonende der voirs. stede van Leyden, ge-

»loeft hebben [ende mit desen jegenwoirdige brieue, als coop-
»luyden ende als goede geloeflike mannen van eere, gelouen
»die voirs. Acht ende Tienen, gecoren ten sake, lasten ende
»regimente der stede van Leyden ende totter stede behoeff,
»dat wij mede mit hemluyden vander stede wegen ende van-
»der stede goedren sullen helpen voldoen ende betalen alle
»alsulke gelden, voirwairden, geloften ende penen, mitgaders
»die remissie van heer Reyner ende Heynric van Zuylen ende
»van Nyeuelt mit hoer hulpren, gelijck ende in aller ma-
»nieren als die brieuen, die de voirs. Acht ende Tienen vander
»stede wegen heer Reyner ende Heynric voirn. dairof gegeuen
»hebben, dat inhouden, wtwijsen ende van punte te punte
»begrijpen, ende gelijkerwijs als off wij inden selue brieuen,
»bij name dairmede ingeloift ende ons vander stede wegen
»dairin verbonden hadden. Ende des en sullen wij ons niet
»verweren mit genen rechte, geestelijc noch wairlijck, noch mit
»genen saken, hoe men die soude mogen deyncken, peynsen of
»vizieren, in eniger manieren, alle dinck sonder argelist. In
»kennisse der wairheyt, soe hebben wij Pieter die Grebber, indie
»stede ende vervangende Jan van Naeldwijck, soe hij niet present
»en is, Jacob van Naeldwijck, Florys van Alcmade Hugez.,
»Nanne Paidze, Jacob Vinck, Pieter Florys, vleysschouwer,
»Dirc Aelbrechtsz., Dirc Aernt Dircxz., Jan Aernt Dircxz.,
»Jan Claisz., brouwer, Dirc Engebrechtsz., Jacob Tymansz.,
»Geryt van Dam, Dirc Symonsz., Reyner Dircxz., Jan Hee-
»renz., Diert Andries Dircxzz. ende Bertelmees Aelwijnsz.,
»alle voirsc., soe wij op den tijt selue geen segelen ende heb-
»ben, samentlijc ende elc bijsonder gebeden Adriaen van
»Naeldwijck, Diert Dircxz., Willem Claisz., Pieter van Be-
»rendrecht, Jacob van Noorde Aelbaensz. ende Aernt Aernt
»Pouwelszz., desen jegenwoordigen brieue ouer ons te bezege-
»len, ende wij Adriaen van Naeldwijck, Diert Dircxz., Willem
»Claisz., Pieter van Berendrecht, Jacob van Noorde Aelbaensz.
»ende Aernt Aernt Pouwelszz. voirs. hebben ter bede ende
»begeerte van Pieter die Grebber, indie stede ende als ver-

»vangende Jan van Naeldwijck, die niet present en is, Jacob »van Naeldwijck, Florys van Alcmade Hugenz., Nanne Paidze, »Jacob Vinck, Pieter Florys, vleysschouwer, Dirc Aelbrechtsz., »Dirc Aernt Dircxz., Jan Aernt Dircxzz., Jan Claisz., brou»wer, Dirc Engebrechtsz., Jacob Tymans, Geryt van Dam, »Dirc Sijmonsz., Reyner Dircxz., Jan Heerenz., Dirc Andries »Dircxzz. ende Bertelmees Aelwijnsz. voirs., desen brieue ouer »hem allen besegelt mit onsen zegelen hier an gehangen, int »jair ons Heeren duysent vierhondert een ende tachtich, opten »tiensten dach in Aprille."

Tevens beloofde de regering der Achttienen aan Broekhuizen en de zijnen, om bij Maximiliaan kwijtschelding voor hen te verwerven wegens de inneming van Leiden.

Wat nu dezen vorst betreft, vernomen hebbende dat Leiden zich op de gestelde voorwaarden niet wilde overgeven, besloot hij de stad door kracht van wapenen te onderwerpen. Tot dat oogmerk zond hij Jan van Ranst, markgraaf van Antwerpen, met een talrijk leger naar den stadhouder van Holland, die weldra met deze magt voor de stad verscheen. Het blokhuis te Alphen werd het eerst door den markgraaf aangevallen, doch hij werd uit zijne stelling bij Alphen door de uitgetrokkene poorters van Leiden, onder bevel van Reinier van Broekhuizen, Hendrik van Zuylen van Nyevelt, Dirk Potter [1]), Jan die Vryese en Hendrik van Aken, terug gedreven zoo dat hij genoodzaakt werd zich in Delft te werpen.

De zegevierende poorters trokken op den 15. Maart naar de stad terug, alwaar zij door de kapiteinen van stadswegen werden onthaald [2]).

---

1) *Thes Rek.* Opten xxvij. dach in Februario anno lxxxj worde Dirc Potter als capiteyn angenomen, dairop dat hem mit zijne ruytergesellen, die onder hem waren, gegeuen is op rekenynge voir zijne soudye tot ij reyse, te weten, opten iij. dach in April ende opten xvj. dach in April, tsamen xl ℔.

2) *Thes. Rek.* Opten xv. dach in Maert anno lxxxj, als den heer van Broekhuysen ende Heynric van Nyeuelt, van Alphen van de blochuyse mitter scutter wimpele ingecomen waeren, gingen zij eten tot Willem

Bij dezen aanval werd slechts een man der Leidsche schutters doodgeschoten, Rychout van Beke genaamd, staande onder Hendrik van Nyevelt [1]), terwijl niet meer dan twee gevangen werden genomen. Als eene bijzonderheid kan worden vermeld, dat het regt van overleveren toen voor elken gevangene bestond in eene som van 2 ℔, 13 s., 4 d.

Er waren van tijd tot tijd eenige spionnen, crupers of heymelike boden genaamd, zoowel mannen als vrouwen, uit de stad, naar verscheidene plaatsen, voornamelijk naar 's Hage en Delft, gezonden, om narigten omtrent den vijand in te winnen, zoodat men met de sterkte en stelling van des markgraafs leger bij Alphen volkomen bekend werd.

Geene genoegzame levensmiddelen op het blokhuis bij Alphen tot eene langdurige belegering voorhanden zijnde, besloot men hierin behoorlijk te voorzien, blijkens deze post uit de thesoriers rekening:

» Dese naevolgende personen hebben geroeyt wt Leyden mit drie pontscepen ant blochuys mit gedeputeerden, die tot Dordrecht te dachvairt reysden, ende geveylicht worde mit ruytergesellen, die dair in waeren, ende brochten wederom victualie scepen, die dair lagen ende bij derselven ruyters geveylicht worden, te weten, een scip mit coren ende een scip mit froeyt, toebehorende Joost, apteker, Comen Dirx opten Ouden Rijn ende Heynric Claisz., backer. Actum xviiij Mairt.

Item deze naevolgende personen hebben geroeyt wt Leyden mit vier pontscepen ende mittet seynsceepge ant blochuys mit ruytergesellen die dair in waeren, om victualie dair te brengen ende andre scepen te halen, opte xxiij Mairt.

Sint Jorys, dair dat Florys van Zijl, Willem Jacob Everts ende Jan Clais Brouwer in eerbaerheden vande stede hem costen ende maeltijden scheyncten, ende beliep mits wijn xxxiiij sc., viij d.

1) *Thes. Rek.* Soe comt Rychout van Beke ende was onder Heynric van Nyeuelt, soe hij doot gebleven is in die reyse van Alphen; zijn wijf betailt van sijn tijt als van xxiiij dagen, daags iiij pl. ende mits xx plack voir zijn harnasch.

Onder Hendrik de Man, die op het blokhuis het bevel voerde, werd doodgeschoten Bongairt Guick (een vreemdeling).

Item deze naevolgende personen hebben geroeyt wt Leyden mit vier pontscepen op te Oude Weteringe mit ruytergesellen, die dair in waeren, om die victualie mit scepen in te halen, die van den blochuysen dair gecomen waeren, ende oic die geroeyt hebben in dat vijfste pontscip dattet mit schietbommen naquamen."

De markgraaf zijne krijgsmagt weder verzameld hebbende, besloot op een ander punt den aanval op de stad te beproeven, en wel op het blokhuis en de daarbij gelegene molens, buiten de Witte of Haagsche poort, alwaar hij in den nacht vanden 31. Maart reeds eene stelling had ingenomen. Op zondag den 1. April werd, na een vrij hevig gevecht, dit blokhuis stormenderhand ingenomen en de vijf molens werden eene prooi der vlammen.

De Leidsche kapitein Jan die Vryese verloor bij deze gelegenheid zes der zijnen [1]), terwijl een gevangene zich vrij kocht voor 7 Rijns. gl., welke som Broekhuizen hem zoude terug geven, doch voor rekening der stad bleef.

Ter bestrijking der buitengewone onkosten, besloot het bestuur op nieuw de burgerij tot vrijwillige giften uit te noodigen. Een groot aantal voldeed aan deze oproeping, en zij, die op dat tijdstip geen geld hadden, gaven daarvoor Leidsch laken ter verkoop in de plaats, blijkens het navolgende uit dezelfde rekening:

»Opten v. dach in Aprille anno lxxxi, soe hebben die Acht ende Thienen, als gedeputeerde vande rijcdom ende gemeente wegen derselver stede, opgedaen voir die gemeene rijcdom ende gemeente vande voirs. stede, die bij hem luyden opte Paertse vergadert waeren, om consent vande stede noch een zekere somme van pennijngen lienen moesten, om die grote oncosten

---

2) *Thes. Rek.* Willem van Leur, Johan Drost, Reyner Taers, Dirc van Baer, Waernaer van Elst, Johan van Goer, elx van enen dach, als voer de eerste dach van Aprille, soe sij opten seluen dach doot ende geuangen bleuen voir die molens, doe die molens bernden, te weten, voir hem sesse, elx iiij pl., fac. xxxij s.

te vervallen, dier gebuert ende geschiet waeren bij dinneminge voirs., om den ruytren ende andre oncosten daermede te betalen, twelke doe te tijt alsoe geconsenteert ende ouergegeuen worde, opdat men den gevangen niet lastich wesen en soude; daertoe dat enige van de poortren van Leyden gelient hebben zekere pennyngen, ende enige van deselue poortren hebben gelient Leydsch halue lakenen, daer van die namen van derselver lieninge hiernae bescreuen, volgen" etc.

Ook hadden een honderdtal voorname burgers reeds besloten, om op eigene kosten, elk eenen man uit te rusten en te onderhouden, ten einde zoo veel mogelijk de algemeene lasten der burgers te verminderen. Doch hoe bereid die van Leiden ook waren, om lijf en goed ter verdediging hunner stad op te offeren, zij begrepen echter, dat zij bij de magtsontwikkeling van den markgraaf te kort zouden schieten.

Vermoedelijk zijn er, in dezen toestand van zaken, regtstreeksche of heimelijke onderhandelingen na de komst van Maximiliaan te Rotterdam op den 8. April aangeknoopt. Opmerkelijk is het, dat na het bemagtigen van het blokhuis bij de Wittepoort geen strijd meer gevoerd is. De bewijzen echter van soortgelijke onderhandelingen zijn in het archief niet meer aanwezig.

Het blokhuis te Alphen, waarop Hans Stem het bevel voerde, was door hem ontruimd, doch hoe zich de zaak heeft toegedragen is onbekend 1).

Reinier van Broekhuizen en Hendrik van Zuylen van Nyevelt besloten nu weldra, denkelijk met voorkennis der Acht-

---

1) *Thes. Rek.* Soe als Hans Stem, capiteyn voirs., mit zijne gesellen voirn. geruymt was van thlochuys voirs., soe worde Dirc Reynouts aldair gesent om die bossen ende anders dat dair op lach te bewaeren, ende als hij dair quam, soe worde hij geuangen; dus is doe denselnen Dirc gegeuen xiij Rijns gl.

Gegeuen meester Jan die bosschieter voir zijn loen van dat hij opt blochuys gelegen heeft den tijt van xlvj dagen, sdages viiij pl. ende began ij dagen in Maert ende eynde opten xvj. dach in April lxxxj, beyde die dagen ingerekent, fac. xxiiij ff, x s., viij d.

tienen, om de stad met de onder hunne bevelen staande manschappen en eenige ballingen, die met hen binnen Leiden waren gekomen, de stad te ontruimen. Hun vertrek en de ontruiming der huizen ter Does en ter Zwieten moeten plaats gehad hebben in eenen nacht tusschen den 12 en 15 April 1481; want Maximiliaan, die den 12. April te Gouda was gekomen, belegerde na dien dag vruchteloos de stad Montfoort, waarin Broekhuizen zich geworpen had. Na deze mislukte poging kwam Maximiliaan den 15. April te Schoonhoven en den 16. weder te Gouda [1]), alwaar toen eene dagvaard van de Hollandsche steden gehouden werd.

Dingsdag den 17. April 1481 deed hij, na dat de regering der Achttienen hem te Leijerdorp de sleutels der stad had aangeboden, zijne zegevierende intrede te Leiden. De markgraaf maakte zich onmiddellijk meester van het huis ter Zijl, alwaar de reeds vermelde Dirk Potter en eenige anderen zich hadden genesteld. Dirk Potter [2]), en Pieter Ariaansz., werden op Witten Donderdag (19 April) binnen Leiden onthoofd en hunne hoofden op de Hooge Woertpoort ten toon gesteld [3]). Verscheidene personen, die aan dezen togt hadden deelgenomen, werden uit de stad gebannen, gedurende even veel jaren, als zij dagen met Broekhuizen in de stad waren geweest, blijkens Vroedschaps-resol. van 20 Feb. 1482.

»Van Clais Dircxz., gesworen van de volders, die gebannen was ende binnen zijne tijt bij de incoemste van heer Reyner van Broechuysen binnen Leyden gecomen is, ende lange tijt

---

1) Jan van Naaldwijk bevond zich aldaar van 6 tot 16 April, en schijnt er ook gedurende eenige dagen gevangen gehouden te zijn. (Zie boven in de noot).

2) Hij is welligt dezelfde, die in 1477 het bevel kreeg over de 2 door Leiden uitgeruste oorlogschepen, aldaar wordt hij genoemd Dirc Potter vander Loo. Hij was van stiage.

Op een dagvaart, den 26 Oct. 1482 te 's Hage gehouden, verscheen aldaar wegens Haarlem, Dirc Potter (van Haarlem).

3) Hunne vonnissen heb ik niet gevonden, welligt zijn zij te lezen in de Memorialen van het hof van Holland.

dairin geweest heeft, ende weder mit heer Reyner wtgereyst is, ende begheert in te wesen, alsoe zijne tijt vande banne omme gecomen is etc. Soe is ouerdragen dat men die cuere vande gebannen onderhouden sel, buyten Leyden te bliuen, soe menich jair als zij daghen binnen Leyden geweest hebben."

Jan van Naaldwijk, werd door Maximiliaan van zijnen aan hem in 1477 afgelegden eed ontslagen, en de stad bij een charter van den 3. Augustus 1481 veroordeeld tot den opbrengst van eene som van 50,000 ℔ om 40 groot [1]).

De namen der achttien mannen, die Maximiliaan zich had voorbehouden, om daarmede naar willekeur te handelen, zijn mij onbekend gebleven. Zij hebben, zeggen de geschiedschrijvers, kwijtschelding bekomen, doch dit zal hen echter door den hebzuchtigen vorst niet zonder betaling van een hoogen losprijs geschonken zijn [2]).

Maximiliaan vernietigde voorts het aan Leiden geschonken privilegie om de Veertigen te kiezen, en bepaalde dat al de stads rekeningen, sedert het overlijden van hertog Karel, voortaan door den stadhouder en de raden van Holland of hunne gemagtigden zouden worden goedgekeurd [3]); van daar welligt dat de rekeningen van 1477-1492 niet geregeld meer op het stedelijk archief voorhanden zijn.

Maximiliaan herstelde, blijkens het medegedeelde charter van 19 April 1481, al de door Broekhuizen gevangene personen in hunne vorige betrekkingen, en verklaarde zoo wel de overeenkomsten tusschen hen en Broekhuizen, aangegaan onder den invloed van geweld, als de remissie of kwijtschelding door de Achttienen aan een door hem niet erkend bestuur, (namelijk Broekhuizen en de ballingen die Leiden hadden ingenomen) verleend, voor vernietigd.

---

1) Van deze som was nog in Junij 1484 onbetaald xm.

2) *Thes. Rek.* Hij gelaste dat de overig gebleven lakens der vrijwillige leening tot zijn voordeel zouden worden verkocht. Het geld, daarvan komende, zond men hem te Dordrecht op den 28 April 1481, ter somma van 464 ℔.

3) Van Mieris, *Handv. van Leyden*, bl. 64.

Ook werden de boven vermelde schepenbrieven, waarbij aan Broekhuizen en van Zuylen van Nyevelt 9,000 Rijnsch gulden waren verzekerd, door Maximiliaan op denzelfden grond van onwaarde verklaard. In welke moeijelijkheden de stad Leiden wegens deze schuld door de erven van Hendrik van Zuylen van Nyevelt later gewikkeld werd, is door mij in de *Kronijk* van 1851 bl. 391 en volgende, omstandig medegedeeld.

Na alles te Leiden op den vorigen voet gebragt en de kabeljaauwsche partij in het bestuur bevestigd te hebben, keerde Maximiliaan, het opperbevel der stad aan den markgraaf Jan van Ranst opgedragen hebbende, den 21. April naar 's Hage terug.

Reinier van Broekhuizen [1]) en Hendrik van Zuylen van Nyevelt werden voorts uit al zijne landen en heerlijkheden, met verbeurtverklaring hunner goederen, verbannen.

Kort na des vorsten vertrek hield men te Leiden eene algemeene processie, en zekere Pieter van Banken had zich bij die gelegenheid de woorden laten ontvallen, dat de markgraaf niet veel magt binnen Leiden had, en dat men hem spoedig »*een bril op sijne nase*" zoude zetten. Hij werd voor het uiten dier woorden veroordeeld tot eene bedevaart naar Rome [2]).

Op de inneming en herovering der stad Leiden werd te dier tijden dit volgende jaardicht gemaakt:

LeIIden MaCht WeL beCLagen,
Dat BroeCkhVIIsen dorste Wagen [3]).

---

1) *Thes. Rek.* (personeel van Broekhuizen). Gegeuen meester Goessen vande Molen tot behoef van xiij gesellen van tsheer huysgesinde van Broekhuysen ende den iij. trompers vande Goude, ende began sdages voir sinte Sebastiaens auont (19 Jan.) ende eynde opten xx. dach in Februario anno lxxxj, ende is den tijt van xiij dagen, elex iiij pl.

Johan vande Polle, Zegert vande Polle, Johan van Rechtren, Johan van Groetvelt, Geryt van Ecke, Harman Moer, Harman camerline, Johan Gorys, Heynric Bouwen, Clais Clock, Heynric Sanders, Allert Clinck, Johan Goese; ende die trompers, Johan, Goest ende Daniel, van Gouda.

2) *Correxie-boek* C., 28 Mei 1481.

3) Orlers, Beschrijving van Leyden, bl. 424.

Het verblijf van Broekhuizen en de zijnen binnen Leiden, kwam aan de stad en de burgerij te staan op eene som van 13.385 ℔, 2 sc., 8 d., terwijl de stad Gouda, behalve de andere Hollandsche steden, tot de herovering van Leiden heeft betaald 3043 ℔, 8 sc.

Alvorens het verhaal dezer gebeurtenis te eindigen, dient nog vermeld te worden, dat in 1483 te Amersfoort eenige belangrijke stukken werden gevonden, welke in het bezit van eenige gevangenen aldaar geweest waren en waaruit niet onduidelijk blijkt dat de plannen van Broekhuizen en de zijnen, indien zij de overhand behouden hadden, zich verder zouden hebben uitgestrekt. In eene rekening van den oorlog tusschen Holland en Utrecht van 1 Oct. 1481 tot 31 Dec. 1483, op het stedelijk Archief voorhanden, leest men namelijk het volgende:

»Die voirs. stede (van Leiden) die opten xvi dach in Januario a°. lxxxiij van slants wegen ende van der stede wegen gesent heeft Jan Aernt Pouwels mit ij knechten, wt scriuen van mijn heer van IJselsteyn, binnen de stede van Amersfoort, alsoe die heer van IJselsteyn die stede van Amersfoort van wegen mijn genad. heer van Vtrecht ingenomen hadde; ende aldair gecomen wesende, so vernamen zij datter een ruyterknecht was gevangen, die de stede van Leyden mede hadde helpen beclimmen ende innemen, ende vernam ooic datter enige vande ruytren waeren, de welke brieven onder zich hadden van Heynric Willems ende Willem Willemsz, sprekende opter stede van Leyden, roerende viiij^{c} Rijns. gl. ende noch ander gescriften ende memoryen, dat gezet waeren in gescrifte bij articulen, ende dat bij handen van Florijs Heermalen, welke articulen voerende ende angaeven, om dairbij te belasten den heer van Egmont, den heer van Wassenaer, die stede van Hairlem, Delft, Leyden, Amsterdam, ende notabele vande stede van Leyden, die gevangen waeren int beclimmen ende innemen vande stede van Leyden, bij heer Reyner van Broechuysen, Heynric Willems ende Willem Willemsz. ingenomen, om welke hantscriften ende brieuen te gecrigen wt handen vande knechten

hij van tslants ende vander stede wegen betaelt heeft die knechten de somme van xxv ℔, gt. fac. cl ℔."

TWEEDE GEDEELTE.

Oorlog tusschen Holland en Utrecht. 1481-1483.

Op het stedelijk archief van Leiden berusten twee rekeningen, dezen merkwaardigen oorlog betreffende. De eene rekening behelst al wat Leiden bij gelegenheid van dien oorlog heeft ontvangen en uitgegeven; de andere behoort tot de stad Gouda en schijnt een afschrift te zijn.

De eerste rekening draagt tot opschrift:

Rekenynghe ende bewijsinghe van tgenent dat die stede van Leyden mitter stede van Woirden, Oudewater, tbailuiscip van Noortich ende mit dat quartier van Rijnland dairinne begrepen, geset zijn te gelde in de wapenynge ter cause vander reductie van Vtrecht, Amersfort ende Montfoort. Ende oick den ontfanck dat die stede van Leyden ontfangen heeft vanden vercoften losrenten opter gemenen lande van Hollant ende Vrieslant vercoft, mit al tgene dat die voirs. stede wederomme van des gemeen landswegen wtgegeuen heeft. Beginnende den eersten dach in Decembri anno lxxxi, ende eyndende den lesten dach in Decembri anno lxxxiij, maken xxvij maenden an malkander, alle maent gerekent na dat se dagen hebben, welke rekenynghe gemaict is in ponden, scellingen ende pennijnghen, xl comans groten van tpont.

De ontvangsten bedroegen 128.053 ℔, 15 sc., 4 d., en de uitgaven 137.673 ℔, 13 sc., zoodat het gemeene land aan Leiden schuldig bleef 9619 ℔, 17 sc., 4 d. De gevolmagten, die deze rekening hebben nagezien, waren de heeren van Wassenaer, Naaldwijk, mr. Jan van Schoonhoven, Philips Ruychrock, Robbert Amoque, Jan Stalpert, Geryt van Berckenrode, Jan Benninck, Jan Henricx, Haper Melis ende Cornelis Eng-

brechtsz. De rekening werd gesloten in het »cloester vande Jacobijne in de Hage, bij den gecomitteerden, ter audicie des gemeens lands rekenkamer, opten xvj. dach in Novembri anno vijff ende tneghentich;" en was voorts onderteekend door: Wassenaer, Ruychrock, Berkenrode, Naeldwijk, Benninck, Scoenhoven en Stalpert.

De tweede rekening, namelijk die van Gouda, heeft tot opschrift:

Rekeninge ende bewijsinghe vant ghene dat die stede vander Goude sculdich is geweest te gelden in der wapeninck van Vtrecht, voir hoir selfs porcie, ende oick tselue dat die stede voirs. heeft doen ontfanghen bij handen van Geryt Jan Lambrechtsz. ende Jan Henricxz., int quartier vander Goude, als van Rotterdam, Schiedam ende den dorpen van Schielant, nader settingh ende ordonnancie vande wapeninc. Oick daerinne begrepen hoir porcie vande wapeninc ende reductie van Leyden, ende oick den ontfanck dat die stede vande Goude ontfanghen mach hebben vanden vercoften losrenten opten gemene landen van Hollant ende Vrieslant, mitgaders oick hoir porcie dat se sculdich sijn geweest te gelden in de groten omeslach vande hondert duysent tjairs ouer tvoirs. lant; voirt verclarende inde selue rekeninck alle tgene dat die stede vande Goude wederomme vandes gemeen lants wegen wtgegeuen mach hebben. Ende beginnende inde jaere xiiij^c^. ende lxxxj. Ende dese rekeninge gemaeckt in ponden, scellinghe ende penningh van veertich groot Vlaems tpont.

De rekening is niet gesloten en de verschillende posten zijn niet zamengetrokken.

Jhr. mr. A. M. C. van Asch van Wijck heeft in zijn werk getiteld *Driejarige oorlog tusschen Maximiliaan van Oostenrijk en de stad Utrecht*, 1481-1483, de geschiedenis van dien oorlog uit de echte veelal ongebezigde bronnen omstandig toegelicht.

Wij zullen ons dus slechts tot datgene bepalen, wat uit de bescheiden der stad Leiden tot verdere toelichting van dit werk strekken kan. Maximiliaan had bij de inneming van Leiden op den 17. April 1481 reeds een talrijk leger, hetwelk hij, na aan

den bisschop David van Bourgondië zijnen bijstand te hebben aangeboden, met 1000 man vermeerderde. Hij had daartoe in Augustus 1481 de toestemming der Hollandsche steden verzocht, blijkens vroeds. resol. van Leiden, 30 Aug. 1481.

»Op tgene dat mijn genad. heer heeft doen begeren bij brieue van credencie, sprekende op meester Jacob Ruysch ende Philips Ruychrock, om te doen van slands wegen duysent ruyteren bouen die ruyteren, die men van tslandswegen houdt, om die te leggen tot sulken plaitsen, als zijnre genade belieue sel, durende een maent lanc etc. Hierop is ouerdragen ende geconsenteert, datmen doen sel bijt meerdeel vanden andre grote steden, gelijc die doen sullen."

Den 13. Junij was aan den stadhouder Joost van Lalaing toegestaan 600 man, »tot beschermisse vande justicie ende om tlant te houden in vreden, ende dat nyemant ouervallen en wort."

De eerste hulp van eenig belang, aan David van Bourgondie verleend, had plaats in de maand September 1481. De door den stadhouder afgezondene troepen verzamelden zich op begeerte van den bisschop te Wijk bij Duurstede, die voornemens was eenen aanslag op Amersfoort te ondernemen [1]).

Onder de vreemde kapiteins, naar Wijk te Duurstede afgezonden, behoorde Petit Salezaert, zoo als hij in verschillende oude kronijken genoemd wordt; doch zijn voornaam was niet Petit, maar Jean; ook voerde hij bevel niet over 34 biscajers met stalen bogen, maar over 100, want men leest in de rekening:

»Die stede van Leyden heeft betaelt Francisco de Gruys, tot behoef heer Jan Zalizairt, ouermits een obligatie van dato 2 Nov. 1482, die hij opte gemeene lande sprekende hadde, de somme van 1000 Rijnsl. gl., tstuc van 40 gt., ende dit gelijk Dordrecht, Haerlem, Delf, Amsterdam ende Gouda oic verbonden stonden, blijckende bij desselue Franciscos quitancie van 12 Oct. 1483. fac. 166 ℔, 13 sc.

»Die voirs. stede betaelt den heer van sinte Martyn, also

---

1) Matthaeus, *Analecta*, bl. 416.

Zalisaert 1), die als capiteyn van 100 voetknechten mit stalen bogen ende oick mit vijftich man te pairde, den lande van Hollant ende van Vrieslant, bij ordinancie van mijnheer den stedehouder, ridderscip ende gedeputeerden vande steden, gedient heeft, dairof dat hem betaelt is, blijckende bij sijn aquite, diemen hier ouerleuert, 11415 ℔, 17 s., 8 d."

Deze Jan de Salazar had tot zijnen klerk of schrijver eenen Etienne (Steven) de Terne of Tierce.

Uit eene vroedschapsresolutie van den 24 Oct. 1482 blijkt dat men hem en zijne manschappen niet gaarne binnen Leiden in bezetting zag: »Als van Salazar, die geraemt is tot Leyden te leggen mit 100 man ende 50 pairden, dairof sel men spreken mit mijn heer den stedehouder ende mit Salaser, alsoe dat binnen Leyden geen gewelt noch ouerdaet ende geschien, ende dat oic die luyden gheen schade gedaen en wort, ende dat mede een ygelic betale alst behoirt."

Onder de verdere vreemde kapiteins, die te dier tijde in het leger van Maximiliaan dienden, bevond zich zekere Engelschman, Houtuin genoemd. Hij komt in de rekening echter voor onder den naam van Huytijn Hawairt, gelijktijdig met zijnen schrijver, genaamd Jan Wastepatte.

Tot de verdere verrigtingen van het Hollandsche leger in dat jaar behooren het verbranden van Jutfaas en zijne nederlaag aan de Vaart op den 13 Oct. 1481, zeer omstandig in bovengemeld werk van den heer van A. v. W. beschreven.

Naar dat leger had Leiden gezonden 20 haakbussen en 4 serpetijnen, die allen in 's vijands handen vielen. Ook had Gouda bij die nederlaag veel krijgsvoorraad verloren, blijkens de volgende post:

»Die stede vander Goude heeft ten beuele van minen heer den stedehouder opter tijt, als t blochuys op te Vaert eerstwerf

---

1) Hij was de zoon van Jan de Salazar, heer van st. Just, Marcilly ende Montagne, afkomstig van Biscaye, ende Maria de la Tremoille de st. Fargeau. Zie *Hist. geneal. et chron. de la maison royale de France*, t. 8 p. 116.

reys, sonder mit hair volck van wapenen mosten sceyden alle die engienen ofte bussen, die zij ontbreken mochten, also dat die stede vande Goude int heer van t blochuys voirs. sant sulke engienen ofte bussen, als zij ontberen mochten, die alle inde quade reyse voir tselue blochuys int wech ruymen verloren bleuen, die wairdich waren mit wagens dairtoe dienende tsamen 135 Rijns gl., als blijct bij een certificatie vande man, die se vander stede wegen te bewaeren hadde, genaemt Lodewijk de stienhouder, diemen hier ouerleuert van dato 12 Aug. 1842.

Item van gelijcken ten beuele van minen heer den stedehouder, saliger gedachte, heeft die stede vande Goude voir t voirs. blochuys gevoert, tot tgemeen lants behoef, bossercrnyt, grof ende cleyn, pijlen ende loot, misgaders dat den capiteynen ende knechten geleuert was op deselue reyse ende dat dair verloren bleef int wechruymen, wairdich wesende 250 ℔."

Bij deze nederlaag verloor Joost van Lalaing zijn nieuw onlangs aangekocht pansier.

»Die stede (Gouda) betaelt drie pont gt. vlaems ter cause van een pansser, dat zeer goet ende fijn was, twelck mijnheer den stedehouder cofte, saliger gedachte, als hij reysen soude mitten volck van wapen voir tblochuys opte Vairt, alsdie quade reyse gebuerde, op dese condicie, te weten, indien mijn heer den stedehouder voirn. int wederome comen vande selue reyse tselue pansser niet en beliefde te houden, dat mijn voirs. heer dan betalen soude mit dat selue pansser, ende Geryt Jan Lambrechts, die die woirden mijns heeren borghe, ende alsoe die quade reyse voir tvoirs. blochuys gebuerde op dien tijt, so bleef tselue pensier int velt verloren, mit meer ander harnasch van mijnen heer voirn., aldus begeerde mijn heer int wederome comen dat Geryt Jansz. voirn. tselue panser betalen woude van t lantswegen, twelc Geryt Jans also gedaen heeft ende alsoe 18 ℔."

In dit gevecht had het Hollandsche leger vele dooden en gewonden. Het getal gevangenen, die in handen der Utrechtschen vielen, bedroeg 220, die later tegen hooge losgelden ontslagen werden, zoo als door het volgende bevestigd wordt:

»Alsoe als die stede van Leyden vuytgeuaert hadde inde eerste reyse, die bij de gemeene lande gedaen was op die Vaert in Octobri lxxxj, bij zeker hoerer poortren, gelijc den andren stede medededen, soe is gebuert dat bij quaden aventure vele vande notabelen ende ander vande poortren vande voirs stede ende oic enigen van hoer capiteynen bij de quaetwillende ende rebellen van Vtrecht oueruallen zijn geweest ende also tot grote getalle toe geuangen ende binnen Vtrecht gevoirt ende tot andre plaetsen, dair zij in grote verdriet, arxt en sorge van haer live gelegen hebben, dair enige gestoruen zijn ende andre hóer leden gebroken, ende zijn also int lest tot rantsoen geset, die die stede heeft moeten lossen ende betaleu, bedragende in als ende voir al tsamen de somme van 6532 ℔, 6 s., 6 d. pont van 40 gt., gelijc dat breed ende int lange verclaert staet in een quoyer [1]), dair zij bij name ende toenamen ende oic die somme van hair rantsoen verclaert staet, dat men hier ouerleuert, ende also als ander die vande stede wegen in deselue reyse geuangen zijn geweest bij de gemeene lande gelost ende hoir rantsoen betailt is."

Ofschoon Leiden voor die gevangenen eene groote som tot lossing had betaald, blijkt het echter dat andere gevangenen zich vroeger hadden losgekocht:

»Alzoe als die bannierdrager van Leyden, heer Florys van Alcmade, ridder, in der reyse op die Vaert was, dair die vianden en quaetwillende van Vtrecht die ouerhant hadden, zij denseluen heer Florijs die mitter bannier wtquam, benomen hebben een coffer, daarin hij hadde an gelde de somme van 250 ℔, tpont van 40 gt., ende dair en bouen worden hem drie knechten ofgevangen, alse: Jorijs, bastairt van Nyenwenroode, Ghijsbrecht vander Heyde en Heynrich vande Bossche, die welke hij lossede vter vangenisse ende betaelt voir hoir drien rantsoen 50 ℔ gt. tpont van 40 gt., beloopt tsamen 300 ℔ munte voirs., om welke gelde hij lange an der stede vervolcht

---

1) Dit stuk is op het stedelijk archief van Leiden niet voorhanden.

heeft, om verseit (betaling) dairvan te hebben, dan die stede en heeft ten lesten dairtoe niet willen verstaen, hoewel zij bekenden reden dairinne gelegen te wezen, nietmin wt naerstige vervolge vande voirs. heer Florijs ende oick mede nadat die scade geblike was, dat eenige wter andre steden van hoir verlieze van penningen ende van hoir rantsoen bij den lande gheremburseert zijn geweest, ende oick dat die voirs. heer Florijs bij eede gheaffirmeert heeft, tselue verlies van penningen en rantsoen zulk te wesen, bedragende ter somme van 300 ℔."

Ook is de stad Gouda niet in gebreke gebleven, om de rantsoenen voor eenige harer gevangenen weder terug te geven, zoo als zulks door het volgende bevestigd wordt:

»Clais Meynertsz., die als stede scutter vander Goude wtgeboden was opte verbeurtenisse van sijn lijf en goet te reysen voir tblochuys opte Vaert mit mijn heer den stedehouder ende burgermeester vande Goude, die in quader qvontuer inde selue reysse gevangen worde van die van Vtrecht, aldair hij in vangenisse lach ses weken lang, ende was veel verdriet angedaen inde vangenisse, also dat hij hem seluen copen moste ses hondert gouden gulden, tstuck gerekent tot 27 st., die hij heeft moeten betalen, gelijk hij bij cedulen en bij getugenesse wel sal doen blijcken, wie dat tvoernt. rentsoen vande voirn. Claes gehadt heeft, want denseluen Clais een arm man dairmede gemaict is geweest, gemaret dat dat voirs. rentsoen wel was, die twe deelen van sinen goede, dairome hier die voirs. 600 gouden gulden ten prijse voirs. comt in ponden van 40 gt. 810 ℔.

Noch heeft Claes Meynertsz. voirn. te verlies ende te scade vijff pont gt., die hij bij hem hadde voir sijn selfs teergelt, dat hem benomen wort, als hij genomen was, 30 ℔.

Die stede vande Goude betaelt Claes Meynerts voirn. sijn soldye van 42 dagen, die hij gevangen lach tVtrecht tot 8 gt. daechs, comt tsamen die somme van 8 ℔, 8 sc."

Na de nederlaag aan de Vaart nam Holland maatregelen om een talrijk leger op de been te brengen. De vroedschaps-

resolutie van Leiden van den 26 October 1481 vermelden daarvan het volgende:

»Om die wederstoet ende nederlage die geschiet is opte Vairt, dair dat grote schade ende verliese geschiet is, dairom dat men behoiflic is die palen vande lande te besetten moet mit ruytren als 2000 man, of dat men openbair oirloge houden moet, dairtoe dat men behoift 8000 man, om die stadt van Vtrecht te bevechten etc.

Hierop is ouerdragen ende gesloten dat men om eens voiral dair of te wesen, alsoe dat men toirloge continueren sel, den tijt van drie maenden, ende dattet gemeen lant van Hollant, Zeelant eude Vrieslant doen sullen 8000 man, ende dairenbouen om de palen te besetten mit 2000 man, behoudelic dat die stede van Leyden dienen sel mit ruytren of mit pennynx dair te doen."

De Hollandsche steden hadden hare gedeputeerden naar Brussel gezonden, om Maximiliaan kennis te geven van die nederlaag en tevens zijne hulp te verzoeken:

»Dirc Pietersz., omdat hij als gedeputeert gesonden heeft geweest vande Goude, mitten andren gedeputeerden vande steden, tot Bruessele, om mijnen genad. heer te spreken vande nederslach ende quade reyse, dier gelevert was voirt blochuys opte Vaert, ende begeerde sijnder genade hulp ende promissie tot bewairnisse vande lande, ende was wt mit enen knecht xiiij dagen. Comt xxj ﷺ."

De eerste belangrijke onderneming der Hollanders was de herneming van Naarden bij verrassing en het verbranden van Eemnes, op den 21. December van gemeld jaar [1]).

---

1) Bij Mathaeus Analecta I, bl. 427, schijnt eene drukfout begaan te zijn door te vermelden dat Lalaing den 24 Dec. 1481 te Naarden kwam; ik vermoed dat het zal moeten zijn xiv ende niet xxiv Dec., want het verbranden van Eemnes had plaats (zie l. l., bl. 429) op sint Thomasdag (21 Dec.) en volgens den schrijver viel die dag op een' vrijdag (overeenkomende met de berekening) ter onderscheiding van st. Thomas van Kantelberg (29 Dec.) die in dat jaar op eenen zaturdag viel.

Het innemen of bezetten van Naarden had dus plaats eenige dagen

» Als mijn heer den stedehouder voirn. reysde vande Goude, omdat hij wes woude voir Emenesse, mit alle den volck van wapenen, die daer vergadert waere, soe sprac mijn heer den stedehouder mitte stede vande Goude, ende begeerde dat sij scepen bereyt maken souden tot coste vande lande, die alle die capiteynen ende ruytren vaeren souden tot Naerden, want te Goude lagen 300 knechten van mijn heer van IJselsteyn op dien tijt, behalue andre knechten die oick voir Emenesse togen, omdat dieselue knechten niet loopen en souden opten dorpen ende die bescadigen, en oick moesten die artelerie ende oick vitaelge dair gevoert wesen. Twelc die voirn. stede costede an vracht vande Goude tot Naerden also tesamen 46 ℔, 10 sc."

Deze beide krijgsfeiten werden den 26. Dec. 1481 opgevolgd door het gevecht te Westbroek, alwaar de Utrechtschen een gevoelig verlies aan dooden en gevangenen leden [1]).

In de rekening van Leiden zijn de namen van eenige dier gevangenen en hunne losprijzen opgeteekend:

» Ander ontfanck vande gevangen van Vtrecht, die int Veen gevangen waeren, gelijck dat bijden scatmeestren, also Florys Pietersz., Geryt Rijswijck en Jacob van Bosschuysen, den tresoriers vande stede te rekeninge gebrocht hebben.

Van Pieter Feyt 150 ℔, van Jan Snellairtsz., turfgrauer, 100 ℔, van Jan van Cleve, backer, 34 ℔, van Aernoldus van Vtrecht 40 ℔, van Willem Ghijsbrecht Schoeijenz., 25 ℔, van Euert van Wiel, backer, 130 ℔, 15 sc., van Jan Arrysz wten Sticht 50 ℔, van Jan vander A 100 ℔, van Mairtijn Glaesmaker 24 ℔, van Claes Jansz., bontwercker, 20 ℔, 6 sc., 6 d., van Ceel van Rijn, Jan Heynricx, leydecker, Symon Jacobs., barbier, Claes Gerryt van Westbroec ende Sander, barbier, van dese vijf personen voirs. heeft die stede niet of ontfangen, alzoe zij mijnedich zijn ende hoer eet hebben laten steken."

---

vóór den 21 Dec. en het verbranden van Baarn en Zoest, tusschen 21 en 23 Dec.; omdat Enghelbert van Kleef bij zijne komst te Amersfoort op den 23 Dec. de brandende huizen in de verte had gezien.

1) Zie van Asch van Wijck l. l. bl. 127.

Bij den aanvang van dien oorlog had Gouda twee blokhuizen aan den IJssel opgeworpen. De rekening dier stad zegt daarvan:

»Eerst int beginne vande oorloge van Vtrecht, als die quade reyse voir tblochuys opte Vaert ouerleden was, soe wart die stede vande Goude gelast ende bevolen dat zij souden doen maken, tot coste vande gemene lande, twe blochuysen op beyde die dijcken vande IJselle, tegen malcander ouer, een op Stolwijksluis [1]) ende tander dair tegen ouer, buyten der stede vande Goude. Twelc de stede voirs. also dede ende coste die stede vande Goude van houtwerck, ijserwerck, tymmerwerck, ende mit ander arbeytsloon totten voirs. twee blochuysen, dienende 979 ℔, 4 sc. van 40 gt., als die tresoriers vande Goude op die tijt wesende bij certificatie bekent hebben, die men hier ouerleuert van dato x dagen in Augusto anno lxxxij; behoudelic dat in de voirs. somme begrepen is twee scuyten, die mit vier man altijt vaerende waeren in die IJsel op ende neer, om die wake ende wachte te houden vande viande, die comen mochte te scepe van bouen of van beneden; ende hadden also gedient van beginne der wapeninc als Oct. anno lxxxj tot Augusto lxxxij dach ende nacht an malcander."

Ten einde spoedige maatregelen te kunnen nemen, zonder

---

1) »Die stede vande Goude heeft ook onderhouden ende betaelt ij mannen, die dagelix bewairden ende sorge droegen vant blochuys, dat gemaict was totte bescermenisse vande lande op Stolwiksluys, die mitten hueren dairomtrent geseten, sorge droegen van Karsauont lxxxj tot viij dagen in April dairanvolgende."

»Item Harman Valliens ende enen man mit hem, die geordineert waeren mit hem twien toesicht ende bewaring te hebben vande blokhuys opte Lange Weyde, mitte lantluyden dairomtrent geseten, die dat holpen bewaeren op hòir selfs cost bij nacht ende dach."

»Item Cornelis Jacobs ende Jacob Voppens, kapt., betaelt 752 ℔, 10 sc., die geordineert waeren om onder hem 25 man ter Goude te dienen, die men annam om te bewaeren die twee blochuysen, die staende bij de stede vande Goude opte IJseldijcke tegen malcander ouer ende hoir soldij ging in opten seluen dagen alsmen die 5 kapiteyns oirlof gaf mitte 103 inlandsche knechten, te weten, opten x. dach in Junij lxxxij."

daartoe de gedeputeerden ter dagvaard te beschrijven, had Joost Lalaing bevolen, dat elk der steden 2 gedeputeerden [1]) bestendig bij hem zoude laten (zie *Kronijk* 1850, bl. 342).

»Die stede vande Goude betaelt Geryt Jan Lambrechtszoen 138 Rijns. gl., ter cause vandat hij vander voirs. stede wegen geordineert ende gedeputeert was, dagelix te wesen int beginne vande wapeninck bij mijn heer den stedehouder in den Hage, ende dairbij reysede gelijck gesloten was, dat altijt bij mijn heer voern. ene gedeputeerde wesen soude van elx vande ses groten steden, om dagelix raet mit hem te houden, de wapeninck ende tgemeen lant aengaende, ende elcx van hem soude hebben mit enen knecht vijf scellinc gro. daechs, ende denseluen Geryt was alsoe bij mijn heer voirn. mit die ander gedeputeerde vanden eersten dach van Novemb. anno lxxxj tot den eersten dach van Februario tot an malcander, wairinne dat begrepen sijn 92 dagen, komt tot 5 sc. gt. daechs die somme van 138 R. gl."

»Voirt soe worde een nyeuwe ordonnancie gemaict van ruytergelt tontfangen, die beginnende was opten eersten dach in Februario anno lxxxij, also dat Geryt Jan Lambrechtsz. voirs. ende Jan Henricx geordonneert waeren tonfanck te hebben int quartier vande Goude, dairin begrepen, Rotterdam, Schiedam ende dorpen van Schielant; behoudelic dat Geryt voirs. dagelix bij mijn heer bliuen soude, ende Jan Henrix die soude tvoirs. ontfanck bewaeren, des souden zij tsamen hebben vijf

---

1) Vroeds. res. van Leiden 31 Januarij 1482. Ter vermijding van onkosten voor andere deputatien ter dagvaard enz., had men het volgende bepaald:

»Om die groten costen die dagelix vallen vande gasten, die bij der »stede comen eten als zij buyten zijn in horen reysen. Soe is ouer»dragen, datmen voirtan dachgelt geuen sal, dieghene die vander »stedewegen reysen, ende dit te doen op t eerste dat die vroescip we»der vergadert."

Later is dat daggeld weder afgeschaft, omdat het meer bedroeg, dan voor het geval, dat de gedeputeerden eene verklaring van werkelijke onkosten indienden.

scelling daechs voir hoir wedden ende dachgelden, ende van gelijke wast geordonneert in andren quartieren tontfangen, welcke ordonnancie van ontfanghe gedurende vande eersten dach van Februario lxxxij tot den eersten dach van Dec. anno lxxxij an malcander, dairinne begrepen sijn 303 dagen. Comt voir hem beyden 454 ℔, 10 sc."

Ofschoon Zeeland in den oorlog had toegestemd, blijkt het echter dat zij niet in de onkosten wilde deelen, zoo dat de Hollandsche steden in 1483 aan Maximiliaan hadden verzocht om zulks bij executie te verkrijgen, blijkens Vroeds. Resol. van 28 Sept. 1483:

»Ende dat mijn gen. heer den lande justicie doen sel opte Zeelanderen vande costen vande oirloge, die op die van Vtrecht geschiet zijn, ende dairof een corte expedicie doet hebben."

Vroeger, namelijk op den 31 Januarij 1482, vindt men in de Vroedschaps-resolutiën van Leiden, daarover het volgende:

»Om toirloge dat jegenwoirdelic is, dat den lande zeer costelic en zwairlic valt te onderhouden, soe is ouerdragen, dat men die palen vanden lande besetten sel, ten besten dat men mach, ende dat men oick tot Leyden 100 ruytren sel leggen ten costen vanden lande, ende dat men voirt gheen dagen, noch dach(vaerten) houden en sel, ten zij dat die Zeelanders mede ter dachvaert comen ende geschrieuen worden, ende alsoe zij mede inden oirloge gheconsenteert hebben ende dairin niet gecontribueert, soe sel men mit recht op hemluyden procederen om te betalen tgene dat zij nae hore taxe sculdich zijn te geuen."

In het laatst van Februarij 1482 werd er eene dagvaard te Schoonhoven gehouden tusschen de afgevaardigden van Maximiliaan en die van Utrecht; doch de onderhandelingen liepen vruchteloos af [1]). Het blijkt dat Gouda daartoe twee schepen, baarsen genaamd, had geleverd:

---

1) van Asch van Wijck l. l. bl. 154.

»Die voirs. stede (Goude) gelast is geweest te betalen 8 man, die van Schoenhouen gesonden worde ter Goude om die twee baerdsen 1) vande Goude, om die te brengen ende te bewaeren tot Schoenhouen opte selue tijt, alsmen dair dachvaert hilde mit die van Vtrecht, om die gedeputeerden van Vtrecht daermede te geleyden, ende brochten dieselue baerdsen weder te Goude ende men dede hemluyden elx betalinge van x dagen, elx 8 gro. daechs. Comt voir die voirs. x dagen tsamen xx ℔."

In de maand Junij van het jaar 1482 beraamde de stadhouder het plan, om de sloten van Harmelen en ter Haar te vermeesteren en te vernielen. Behalve de andere steden leverde Leiden daartoe 150 en Gouda 100 man. In de vroedschapsresolutien van Leiden dato 28 Junij 1482, leest men daaromtrent het volgende:

»Om mijn heer den stedehouder hulpe ende bijstant te doen op die van Vtrecht om t coren aldair te destrueren etc., is ouerdragen, dat men tot 150 mannen toe hem te hulpe doen sel, ende men elc geuen voir hoir dachgelt 7 gro. sdages, ende dat soe veer alst die andre steden dat mede doen."

Terwijl men in de rekening van Gouda aangeteekend vindt:

»Claes Al. Jansz. ende Michiel Aerntsz., omdat sy als capiteyns geordonneert waren tsamen van de 100 man, die de stede vander Goude gelast waeren te seynden tot Woirden, bij mijn heer den stedehouder, gelijc die ander grote steden, om mit volck van wapenen te helpen nederwerpen die sloten, als Hair ende Harmelen, ende als dat gedaen was, soe moesten die selue 100 man mit mijn heer den stedehouder reysen voir die stede van Hoorn, om die te helpen winnen, gelijc sij deden." Hunne soldij ging in 1 Junij 1482 tot 26 Junij.

---

1) »Noch heeft die stede vande Goude ten beuele als bouen doen vaeren die selue twee baerdsen voir 't blochuys opte Vaert, daer een vande knechten in doot gescoten worde, die ze bewairde, wantse mijnheer den stedehouder dair hebben woude opte Vaert ende coste die stede van halen, brengen ende bewaeren vj ℔.

Omtrent het verwoesten van deze beide sloten, treft men in de rekening van Leiden het volgende aan:

»Betaelt heer Willem van Bosschuysen, ridder, capt. voir die soudij van 150 knechten, dairmede hij in slants dienst was, te weten, voir de huyse te Harmelen, voir die huyse tHair, ende voirts voir Hoorn [1]), diewelcke knechten gedient hebben, beginnende 1 Julij tot 11 Aug. dair volgende, maken 42 dagen, elk knecht s dages 7 gt., fac. 1102 ℔, 10 s."

»Item die voirs. stede, die betaelt heeft, bij beueel van mijn heer den stedehouder, binnen den tijt van 42 dagen, 40 knechten, die wairde hilden, als zij lagen voir de huyse te Harmelen, voir de huyse tHair des nachts ende sdages, ende oic voir Vtrecht ende voir Montfoort den tijt van 6 dagen, elc dubbeld soudy 84 ℔."

»Item die voirs. stede, die bij beueel van mijn heer den stedehouder betaelt heeft voir 34 geuangen personen, costen van eten ende drincken, die geuangen waeren opte huyse tHair van 2 dagen, 4 ℔."

»Item die bosschieters betaelt om alle naerstigheyt aldaer in t schieten 2 ℔."

»Item de voirs. stede heeft betaelt van een eyken hout, dairinne men die cartouwe mede stelde voir de huyse tHair 16 s."

»Item Baernt Dircxz, vandat hij die cartouwen voirde 2 ℔, 18 s."

---

1) Nadat Lalaing, Hoorn had vermeesterd, werd te dier plaatse een blokhuis opgeslagen, waarvan de »meester wercman" genaamd werd mr. Jacob Clemens.

In de Leidsche Vroedschaps-resolutiën komt omtrent het besetten van dat blokhuis nog het volgende voor. 26 Januarij 1484. »Van het blochuys dat geleyt is tot Hoorn, dair dat van slandswegen hout leggen 25 knechten, ende om den costen te lichten van de lande, soe is ouerdragen dat men dat blochuys sel bewaren mit 10 knechten, ende mit een capiteyn ende enen knecht; die knechten sdages 7 groot ende den capiteyn 16 placken mit enen knecht; des soe sel men dairin doen bijden andren steden, ende dattet een casteleyn geset wort die gebodt ende bewint heeft ouer die knechten ende dat de capiteyn borge settet den lande dat slot te leueren alst behoirt.

»Item betaelt voir 24 koruen gebezicht voir die twee huysen, coste elc korue 6 pl., fac. 6 ℔, ende 100 horden tstuc 6 gt., fac. 12 ℔, 10 s."

»Item betaelt den burgren van Bodegrauen voir 20 wagens voir de sloten vande Hair ende Harmelen 220 ℔, 14 s."

Nadat de stadhouder de huizen te Harmelen en ter Haar vernield en de zaken te Hoorn hersteld had, begon men zich in September op nienw te wapenen, ten einde de Utrechtsche en de Cleefsche krijgsbenden, die IJsselstein bedreigden, te bestrijden en het blokhuis aan de Vaart te bemagtigen. In de Vroedschaps-resolutiën van Leiden komen de volgende bijzonderheden omtrent deze wapening voor:

»2 Sept. 1482. Alsoe die stadt van Vtrecht met alle hoere macht ende den hertoge van Cleue mit zijnre macht leggen voir IJsselsteyn, soe is mijn heer die stedehouder mit den edelen, als: den heer van Wassenaar, den heer van Zeuenbergen ende andre vande edelen ouerdragen, dat men die van Vtrecht ende Cleue mit alre macht wederstaen sal, soe is ouerdragen, dat men doen sal als t meerdeel vanden andren steden doen, ist dat zij dienen mitte poorterije, dat men dan mede dienen sal mitter poirteren, te weten, mit dubbele cavele, ende ist dat men mach mit ruytren, dat die steden van Leyden dan mede alsoe doen sel als d'andere, ende dat men alle dieligencie ende naerstieheyt sel doen, om alle gereetscip van de reyse te doen die men mach."

»Item om te gecrigen sulke duysent Rijnsl. gl. als den ruytren gebreken vande maent Augusto, ende voirts om te gecrigen pennyngen, die men behoeuen sel om die reyse te doen tot IJselsteyn, dair die van Vtrecht voir leggen, is ouerdragen, dat men dieghene, die gelient hebben, toe spreken sal, dat zij noch soe veel daertoe doen sullen, ende dair voir sal men die luyden lijfrenten geuen, te weten, tot twien liuen den pennync om tien, ende tot ene liue den pennync om achte, ende losrenten den pennync xv."

»6 Sept. 1482. Alsoe anderdages den ij ende den derden

dagh van dese maent bij den gerechte, vroescip ende rijckdom vanden stede geconsenteert is, een settinge van maentgelden omme te setten, te weten, den rijcksten x s. groot ter maent, twelck niet meer beloipen noch dragen en souden dan omtrent xiij^{c} Rijns. gl., ende want dese wapeninge, die men nu houdt ende mit dat die poorterie wt zijn mitter bannyer, behoeren te bedragen ter maent v^{m} Rijns. gl., behalue die wapeninge ter zee [1]), twelc men mitte maentgelde niet ghecrijgen mach, soe is bij den gerechte, vroescip ende rijcdom ouerdragen, dat men maentgelden geuen sel, te weten, die gegoet zijn tot viij^{m} Rijnl. gl., 2 ℔; tot vij^{m} Rijns. gl., 35 s., ende soe nederdalende."

»22 Sept. 1482. Alsoe bij den gerechte, vroescip ende rijcdom ouerdragen was, dat men maengelt soude geuen, te weten, van viij^{m} gl., 2 ℔; van vij^{m} gl., 35 s. gro., ende soe nedergaende, daer of dat elc nae zijne goedren bij zijne eede

---

1) De stad Leiden had twee oorlogschepen uitgerust, waarvan de een den naam droeg van *de Zwaan;* omtrent de uitrusting enz., had het hof eene instructie gegeven. In de rekening van Gouda leest men dienaangaande nog het volgende: »An der betalinghe met die stede van Sciedamme ter. cause van tscip van oirloge, dat die stede vander Goude heeft moeten helpen wtreyden om den harincxman te bescermen int jair van lxxxij, welcke betalinghe gedaen mitte lastgelde, dairmen tvoirn. ontfang van gemaict heeft. Soe ist te weten, dat die stede vander Goude ende die stede van Sciedamme tsamen geordineert waeren van tslants wegen wttereyden omden harincxman te bescutten int jair lxxxij, twelc die voirs. twee steden costede van scepinge, menige vitaelge ende anders totten scepen vande oorloge dienende, den harincktcelt geduyrende, als blijcken mach bij een rekening particulier, die de voirs. twe steden dairof gehouden hebben, tegen malcander van den lastgelde ende vanden wtgeuen tvoirs. scip van oirloge wt te reyden; ende want die voirs. twee steden tsamen ontfingen vande lastgelde de somme van 330 ℔ groot vlaem, daermen voern. ontf. van gemaeckt heeft; die portie der stede vande Goude bedragende tsamen die somme van 830 ℔, 13 s., 10 d. gro. vlaems, van welcke somme van 830 ℔, 13 s., 10 d. de stede vande Goude betaelt heeft die drie deelen ende die van Sciedamme dat een vierendeel. Aldus heeft die stede vande Goude betaelt voir hoir portie van tscip van oirloge wt te reyden mi die van Schiedamme, de somme van 632 ℔, 3½ d. groot vlaems, comt in ponden van 40 gro. 3738 ℔, 1 s., 9 d.

geuen soude, ende want men beuint, datter enige waren die hoir goedren niet gerechtelic ouergeuen en hebben, daerbij dat veel quade eden gedaen soude worden, ende omdat te verhoeden, soe sel een ygelic bij de homans ende bij den viij^{en}, daertoe gecoren bij den gerechte ende vroescip nader taxacie voir gedaen, om die veste bij de ramen te maken, dat men elc nae grootheyt van sijn goedren setten sel, die hoichste ende rijcste te geuen 16 ℔, ende daernae elc nae zijn goet nedergaende, des sel men toenemen om dese settinge te doen drie of vier wt elken bonne mitte ghenen, die vande gerechte ende vroescip dairtoe geordonneert ende geset zijn."

»24 Octob. 1482. Om in garnisoen die palen vanden lande te bewaren ent lant te beschermen voir den vijanden van Vtrecht, Montfoirde ende Amersfoirde, mit hore hulpren etc. soe is ouerdragen, dat men die palen vanden landen bewaren sel, gelijc dat ouerdragen is bij den steden, te weten, mit xxij^{c} gewapende ende mit cl pairden, dat ter maent bedraegt xij^{m} Rijns. gl., ende dat men oic die dorpen mit ruyteren beter besetten sal dan zij beset zijn, ende dat men oic die ruytren soe hebbe, dat zij wtreysen alst te doen sal wesen, soe wel bij nachte als bij dage, soe dat voirt tbest dienen sel."

»Item vande aliancie, die men soude maken mitte Gelreschen ende die Ghelreschen mit Hollant, om die van Vtrecht, Amersfoort ende Montfoort te wederstaen, ende desgelijc wederome mitte Gelreschen den hertoge van Cleue te wederstaen, dairin dat die van des Hertogenbosch hem mede souden willen verbinden etc. Hierop is ouerdragen bij den gerechte ende vroescip, alsoe dit een zware sake is, alsdat men spreken sel om consent van onsen genadigen heer, ende oic om een acte te nemen, van dat dese aliancie niet en sal wesen tot achterdeel vanden preuilegie vanden lande, ende dat men spreken sel van in wat schijne ende hoe veel dat elc andren in den oirlogen dienen soude, soe alst lant van Hollant verder geseten zijn vanden lande van Cleue dan die Gelreschen gelegen zijn van die van Utrecht, ende van al's spreken mitte edelen, ridder-

scip ende steden van desen lande, ende dairin doen als die edelen ende goede steden dairin ordineren ende ouerdragen sullen."

Het Stichtsche leger werd genoodzaakt om den 6 September het beleg voor IJsselstein op te breken, na vele dooden te hebben achtergelaten [1]). Intusschen had zich het Hollandsche leger te Gouda verzameld, met plan om IJsselsteyn te ontzetten.

Uit de rekening van Gouda blijkt het volgende daaromtrent:

» Die selue stede betalinge gedaen ten beuele van mijn heer den stedehouder 26 Rijns. gl., ter cause van twee maeltijden die mijnheer te Gouda betaelt wolde hebben, opte seluen tijt als alt folck van wapen te Goude versamelt was, om te reysen voir tblochuys opte Vaert ende die van IJsselsteyn ontset te doen, te weten, een maeltijt inden herberge, dair mijn heer den stedehouder thuys lagh, geheten t Gulde Hooft, ende noch een maeltijt tsandersdages als men alle die monsteringe gepasseert en was, inder stede Doelen, in welke maeltijt waren den heer van Egmont, IJsselsteyn, Salisaert, veel heeren vande rade, die gedeputeerden vande stede van Hollant ende veel andere cappiteynen vande volck van wapenen, ende was verteert int Gulde Hooft xxvj ℔."

» Item die selue stede betaelt diuersche wagenaeren, die mijn heer den stedehouder mit sijn volck van wapenen ende andere bagagie van artelerye brochten vter Hage te Goude, als hij dair quam om t volck van wapenen te vergaeren, om IJsselsteyn ontset te doen, dat blijct bij Engel Ram's quitancie van dato ij Sept. 1482."

Men had toen uit Antwerpen eenig oorlogstuig ten dienste van het leger laten komen, bestemd om IJsselstein te ontzetten en het blokhuis aan te vallen.

» Die selue stede voirn. betaelt 510 ℔ van xl gro. tpont tot Antwerpen, ende dat van 130 halue creeften ende 86 dosijn piecken gestoffeert, dair Adriaen Geryt Woutersz, burgermees-

---

1) v. Asch v. Wijck, I. 1.

ter vande Goude, van des gemeen lantswegen om gesonden was tot Antwerpen, als men trecken soude omde stede van IJselsteyn [1]) t ontsetten vande Cleefsen ende t blochuys te winnen opte Vaert, ende desclue halue creeften ende pieken worden geleuert in t heer opte Vaert voirt blochuys, ten beuele van mijns heer den stedehouder, heer Joest van Laleynge, die t last dair hadde van d' artelerye."

Het Hollandsche leger werd toen begroot op 8000 man, en was den 18 Sept. 1482 in het Sticht gevallen. Terstond werd het huis Vronestein door Lodewijk de Wael met 10 à 12 man verdedigd, beschoten en vermoesterd, waarna zij den aanval tegen het blokhuis aan de Vaart begonnen. Jan van Alphen en Ewout Rutgers, die op het blokhuis als kapiteins waren aangesteld, zagen zich weldra genoodzaakt, nadat bij het tweede schot uit een vervaarlijk mortier reeds eene bres in de borstwering gemaakt was [2]), deze sterkte op lijfsgenade over te geven.

Het blokhuis werd tot den grond toe geslecht [3]).

In dat leger bevonden 325 Leidsche schutters.

»De voirs. stede van Leyden heeft mitte bannier een reyse gedaen op die Vaert, mitte getalle van 325 man, der men toich voir dat blochuys, twelc was den 5 dach in Sept. 1482 ende duyrende totte 20 dach in Octobri daer an volgende in-

---

1) *Thes. Rek.* van Leiden. Die voirs. stede die bij beueel van mijn heer den stedehouder angenomen heeft 50 knechten, dair Cornelis Willemsz, scout van Alphen ende Jacob Jansz, capitéyn of waeren, ouermits dat die Cleefschen in grote getale gecomen waeren in Vtrecht ende hoir opset was in Hollant te comen, om een roef te halen ende die dorpen te verbranden, ende quamen leggen voir IJselsteyn, die welcke knechten toen ter tijt geleyt worde tot Arleveen.

2) v. Asch v. Wijck, l. l., bl. 287. Dit stuk geschut was door Gorinchem geleend, had eene lengte van 17 voet en kon iets minder dan $^1/_2$ schepel vat buskruid Utr. maat bevatten. *Thes. Rek.* van Gouda. Die selue stede betalinge gedaen sekere victailgiers, ter cause van 20 ton biers, doe mijnheer den stedehouder dede den *bomme* in smijten voir tblochuis te Jutfaes, alsmen was voir tblochuis opte Vairt alst gewonnen was.

3) Zie v. Asch v. Wijck, l. l. bl. 288.

cluis, dattet selue blochuis gewonnen was, ende was also gemeen heervairt, voir twelcke reyse also als dairinne begrepen zijn 46 dagen, beloipt 2587 ℔, 10 s."

Na de vernieling van het blokhuis trok het Hollandsche leger terug ende legerde zich omtrent Oudewater, alwaar op den 20 Oct. 1482 het grootste deel krijgslieden werd afgedankt en voornamelijk het vreemde krijgsvolk, blijkens Thes. Rek. van Gouda:

»Dieselue stede betalinge gedaen van hoir portie inde dachvaert geaccordeert om den Duytsche capt. ende knechten oirlof te geuen tot Oudewater 412 ℔, gelijc die andere steden, naer datter voirn. blochuys gewonnen was, welcke penningen tot Oudewater gesonden worden om betaelt te worden mitte penningen vande andere steden."

Omtrent het afdanken van dat vreemd krijgsvolk, behelst de evengenoemde rekening nog het volgende:

»Opten dach alst volck van wapen, dattet blochuis opte Vaert gewonnen had, sceyden van Oudewater, ende quamen tmeeste deel vande capiteynen, ruytren ende knechten te voet ende te paerde ter Goude binnen ende buyten inde voorbochten, ende bijsonder Huytijn Hawaerts volck te paerde ende andre Walen mette Duytsche te voet, die al verveert maeckten. Ende die gedeputeerden vande steden quamen oick te Goude van Oudewater ende vergaderden ter Goude opte stedehuys, aldair veel poortren vande Goude van binnen ende van buyten quamen lopẽn ende hemluyden zeer beclagende waeren vande gewelde, die sijluyden lijden ende verdragen mosten vande volc van wapen voirn. ende die zij geleden hadden van t voirs. volc, ende van Zalizaerts volck, die ter Goude gelegen hadde, thien of twaalf dagen an malcander, daer men t volc van wapenen ter Goude vergaderde, om die van IJselsteyn ontset te doen ende voirt blochuys voirn. te trekken. Ende want die voirs. Walen te paerde ende Salizaert ende Huytijn voirn. ende andere diergelijcke te paerde ende wouden geenich ander vorage, als hoy, gesthoy, noch stroe, betalen binnen den tijt voirs. datse

ter Goude ende dairomtrent gelegen hadden ende veel vande ruytheren te paerde ende te voet ende wouden oick eten noch drincken betalen, ende deden die poortren ende ingeseten veel scaden mit gewelde ende anders, ende meer dan se behoeftich waren. Ende als mijnheer den stedehouder voirts vande Goude reyssen soude voirt t blochuis voirn., ouermits die grote zware beclachten, die quamen vande poorteren die somige mede reysen mosten ende andren vande voirs. scaden hemluyden gedaen, soe beliefdet mijn heer den stedehouder, den burgermeestren vande Goude te beuelen, datse alsoe spreken souden mit hoer poortren ende ingeseten, den voirn. Walen ende andere te paerde ende te voet souden laten vertrecken ende dat, omdat mense niet onwillich maken en soude om te volcomen t voirnemen ten profijte vanden gemeenen lande, ende datmen alle die costen, scaden vander vorage ende ander teercosten bij duechdelicke affirmacie van eede opscriuen soude bij certificacie vande stede, te coste vande gemeene lande. Ende alsoe voirs. is, soe clachden die poortren zeer van outs ende van nyens, vande scade, diemen deden ende als voirs. gedaen was; oick waren er eenige vande gedeputeerden vande stede wel kenlic, dat mijn heer den stedehouder opde voirs. condicie t volc van wapen soude betalen, vter Goude (te trecken); ende die gedeputeerden waeren versamelt ter Goude omde Walen haestelicke oirlof te geuen ende wt den lande quijt te wesen, ende dragen eendrachtelic ouereen, datmen van stonde aen binnen denseluen auont, als zij in gecomen waeren, der stede clocke cleppen souden ende vander stadhuys affroepen: »Soe wie dat ande Walen te paerde ofte voet ten afteren waeren, die quame bij den clerck vander stede, men soude opscriuen ende dairnaer betalen, ende dat men mits dien die Walen soude laten reysen sandersdages, want veel vande poortren waeren versamelt om die paerden mit crafte te houden: »Ende alsus worde men hemluyden t sanderdages quyt. Ende dair worde opgescreuen voir scout ende elx bij sinen eede verclaert die scade dien zij gehadt ende geleden hadden, voir ende nair, vande volc van

wapen, als voirs. is, als blijct bij eene certificatie, die men hier ouerlenert, van date xxj dagen van October anno lxxxij, bedragende tsamen ende bij name verclaert vi^clix ℔, viij sc. Ende in deselue dachvaert waeren gedeputeert, Claes Dircx van Balre, van Dordrecht; Cornelis van Dorp, van Delft; Jan Coninx, van Leyden; ende Pieter Roeder, van Amsterdam.

» Voirt soe was die stede vande Goude gelast vande gedeputeerden voirn., dat se die Walen te paerde ende te voet tsamen scepingen besorgen soude, also geringe als sij betaelt soude wesen, ende die voeren in Brabant, of sinte Geertruydenberge, omdat se onderwege in Hollant nyemant bescadigen en soude. Also gedaen worde, ende men huurde hem scepen die de stede betaelde ter somme van 4 ℔, 12 sc."

Als een bewijs hoe dat vreemde krijgsvolk zich gedroeg, dient het volgende:

» Mijn heer den stedehouder voirn. heeft die stede vande Goude gelast ende bevolen opter tijt, alst volck van wapen ter Goude vergaderde om die van IJselsteyn ontset te doen ende te reysen voir tblochuis opte Vaert, dat se copen soude alle manier van vitailge, als meel, broet, botter, speck ende casen, ter somme van xl ℔ gt. Vlaems, om of van node waeren in de voirs. reyse tot tgemeen lants coste inde ..... ter Goude, in presentie vande gedeputeerden, ende die stede vande Goude, cofte ten beueel als bouen omtrent 40 ℔ gt., waer vitailge an meel, broot, botter, case, speck ende geroest vlysch, dat sij voirde mitte volck van wapen vande Goude, ende als die vitailge quam tusschen Oudewater ende IJselsteyn, so quamen die Ouerlanders en Walen vande geboefste, ende wilden die vitailge nemen mit craft dengenen, diese bewairden, ende seyden dat se om hemluyden gecoft waeren, also datse de bewairders dreichden doot te slaen, ende benamen hemluyden veel vande vitailge voirs., eer sij bescut conde gecrigen vande ander volck van wapen, ende doe men sach dat men die vitailge alsoe niet behouden en mochte, soe worde den tresorier vande Goude, die dair mede

was int velt, gelast, dat hij die selue vitailge haestelic weder vercopen ende doen vercopen soude, ende die scade brengen tot coste vande gemeene lande; ende die vitailge worde weder vercoft, bij welke copinge ende vercopinge der stede vande Goude op dien tijt verloer ande selue vitailge, mits dat hemluyden vande ruytren als voirs. benomen was, ter somme van lxxij ℔.

In de twee rekeningen komen geene verdere bijzonderheden omtrent dien oorlog voor. In de Vroedschaps-resolutiën van Leiden wordt nog de volgende melding van genomene maatregelen gemaakt:

»11 Feb. 1483. Om de lasten vanden oirloge ten minsten coste vande landen mach onderhouden ende dat die capiteynen ende ruyteren op horen tijt moge betaelt worden; soe is bij den steden ouerdragen ende een ordinancie gemaect, hoe dat elc vande grote stede hoir portie vande gelden ende van den capiteynen ende ruyteren hebben (ende die sel men ontfangen ende betalen) sullen, te weten: Dordrecht mit Zuyt-Hollant, Hairlem mit Kenmerlant, Delft mit Delfland, Leyden mit Rijnlant ende mit Noortich ende dat dair ancleft, Amsterdam mit Waterlant; soe is ouerdragen dat Leyden sel nemen hoir portie dat hoir toegevoucht is, ende sel weder betalen hoir porcie vande capiteynen ende ruyteren, soe als dat hoir oic toegevoucht is. Des heeft men Willem van Bosschuysen, baillieu, beuolen die penningen te ontfangen ende dairof rekening ende betalinge te doen vande stede, soe als dairtoe dienen ende behoiren sel, ende men sel den baillu hulpe ende assistencie doen, dat hij vanden lantluyden betaelt worde."

»6 Maart 1483. Is bij den steden ende edelen van desen lande ouerdragen, dat men te velde ende inden oirloge slaen sel, dairtoe dat men pennyng behoeuen moet, dat men ordineren sel gedeputeerden in Vlaenderen, om renten op t gemeen lant ende mit die penningen int velt te slaen, om die ruytren dairmede te betalen. Hierop is ouerdragen, dat men doen sel bij den andren steden om penning te gecriegen,

ende dat men dairmede in tijts te velde mach comen, ende dat men alt lant doen vercleden sel mit wit ende root, ende dat die scutten ende gemeente hem van stonden aen bereet maken sullen, om wapenschouwinge te doen, alst vander stede wege vermaent wort."

»25 Mei 1483. Om toirloge van Vtrecht ten eynde te mogen brengen ende onse genadige heer die selue in persoen in den velde wesen sal, soe is ouerdragen om pennyngen te gecriegen 'ten oirloge ende te velde dairmede te trecken, dat men losrenten sel vercopen ende dat den poortren ende rijcheyt vande stede, ende dat bij genoege ende bedwang, soe als den stedegerechte dat best dienen ende goet maken sellen. Ende om te comen dat men die renten jairlicx sel mogen betalen, soe is geconsenteert ende ouerdragen, dat soe wie enige erfnisse nemen ende bestorven, dat die sel geven den vijfftichsten penninc. Ende om te dienen, tsij mitter bannier of anders, dairin selmen doen bij mijn genad. heer ende die andre steden.

Van denghene die ziek of onmachtich zijn van te reysen, dairin sel tgerecht doen, tsij te gelde elc ij ℔ gro., soe andren gedaen hebben."

»22 Aug. 1483. Om die pennyngen vande ommesette gelden te gecrigen opt corste dat men mach, is ouerdragen dat men te middage een gebodt doen sel, dat een ygelic sijn ommesette gelden betalen sel tusschen dit ende morgen middage, ende soe wie sijn betalinge niet en dede, als voirs. is, die sel tsandres dages gaen wtter stede van Leyden, ende des dages dairvan wt Rijnlant, wten Hage ende Hage Ambacht, op die verbeurtenisse van hoir rechter hant, ende sullen niet weder inder stede van Leyden, in Rijnlant, Hage noch Hage Ambacht comen, sij en sullen der stede die helfte meer dan hoir ommesette gelden dragen, voldoen ende betalen, elcx op die verbeurtenisse van hoir rechterhant."

Gedurende dezen tijd belegerde Maximiliaan de stad Utrecht, welke hij den 7. September 1483 bemagtigde. Bij dit beleg sneuvelde Joost van Lalaing; zijn lijk is naar Henegouwen

vervoerd. Er werd te Leiden, waar zijn lijk doorkwam, in de St. Pieterskerk eene uitvaart gehouden [1]). De steden van Holland hadden besloten hem een geschenk in zilver te geven, doch te velde voor Utrecht zijnde, besloot men het aan zijne vrouw toe te zenden. In de rekening van Gouda leest men daarvan:

»Die stede vander Goude betalinge gedaen Geryt Nout ende Damas Jacobs, juweliers, wonende inden Hage, die somme van lxxviij ℔, x sc., viij d. gro. Vlaems, roerende twee vergulde kannen ende enen tragijnap, wegende te samen een ende dertich marck ende vijf engelschen, elc marc gerekent voir twee ℔, x sc. ende viij d. gro. Vlaems, die gecoft waeren om mijn heer den stedehouder te scheyncken, op dien tijt wesende, saliger gedachte. Ende alsoe mijn heer voirn. gereyst was voir Vtrecht int belegge, alsoe dat die selue juwelen gesconken worde mijne vrouwe van Montagny, inden name van mijn heer voirn., opte v dach van Junio anno lxxxiij, dair tegenwoordig waeren als gedeputeerden: Jan Oem Dircz., Tyelman Goetscalck, Pieter van Slingelant, van Dortrecht. Symon van Loon, meester Steven, Jan Willemsz., van Hairlem. Meester Huich de Groot, van Delft, met Jan Claesz. Jan van Lochorst, Adriaen van Lochorst, Claes Hugenz., van Leyden. Meester Henrich Wolfaerts van Amsterdam. Daman Claesz., Willem Aernt vander Goude, welke penningen betaelt zijn geweest bij handen van Geryt Jan Lambrechtsz., als blijct bij quitancie, die men hier overlevert, van dato negen dage in November anno lxxxij, daerom hier 471 ℔, 4 sc." [2]).

Maximiliaan meester van de stad Utrecht zijnde, had aldaar

---

1) Zie *Kronijk* 1851, bl. 392.

2) De erfgenamen van Joost van Lalaing hadden eene vordering van 24000 Rijns. gulden ingediend voor de diensten, die hij den lande had bewezen. Op den 23 Febr. 1483 werd te Leiden besloten om zulks tot 12000 Rijns. gul. of meer te bepalen. Eindelijk is deze zaak bij scheidslieden beslist en de som aan zijnen zoon Karel van Lalaing toegekend. Deze in vele opzigten merkwaardige uitspraak van het hof van Holland van 23 Maart 1486 (87) berust nog in het archief der stad Leiden.

eenen gezagvoerder aangesteld, die aan Utrecht en zelfs aan de Hollandsche steden niet welgevallig schijnt geweest te zijn. Op den 23 Oct. 1483 komt in de Vroedschaps-resolutiën van Leiden het volgende voor:

»Soe mijn genad. heer gezet heeft den heer van Polen (Poulain) een opperste capiteyn te wezen tot Vtrecht, dairin mijn heer van Vtrecht, de stadt van Vtrecht noch den Hollandsche steden niet te vreden zijn enz. Hierop is ouerdragen, indien mijn genad. heer hem daer geset heeft, dat men hem mijn genad. heer seluer laet loenen, noch dat men hem voor zijn dienste geen loen van 's lands wegen geve noch hulpe doen en sal."

Ten opzigte van het versterken van Utrecht leest men noch het volgende:

»26 Januarij 1484. Van de fortificatien te maken van sinte Katrijnepoort tUtrecht. Hierop is ouerdragen, dat men mitte andren steden hierof spreken en sluyten sel, ten meeste oirbaer ende profijte vanden lande, dat men die fortificatie maken sal ten beste dat men mach, dienende voor den lande van Hollant, ende dat men mitte andren steden die Overlanders betalen sal, die sinte Katrijnepoort ingenomen ende bewairt hebben, ende andre daerop setten."

Ten slotte komen mij de volgende stukken, dien oorlog betreffende, ter mededeeling mij belangrijk voor:

Gijzeling van de burgemeesters en thesauriers van Rotterdam, wegens het niet-betalen van het ruitergeld in den oorlog tegen Utrecht [1]).

»Opten 26. dach van Octobre anno lxxxij, soe was een dachuaert gehouden inden Hage ende bijsonder die gedeputeerden vande ses hoofdsteden vergadert inde herberge van Aemsterdamme, aldair Geryt Jan Lambrechtsz [2]) ende Jan

1) In dien oorlog moest geleverd door Leiden 325, Gouda 186, Rotterdam 125, Schiedam 45 man tegen 6 à 7 groot daags.

2) Hij was thesaurier van de wapening wegens Gouda bij Joost van Lalaing den stadhouder. Hij was tevens een der gedeputeerden vermeld

Henricxz, als gecommitteert ten ontfange van Rotterdam, beclaegende waeren, dat die stede van Rotterdam onwillich waer te betaelen hoir porcie van hoir rutergelt, ende om tot betalinge te comen bij justicie, so hadden sij die burgermeestren ende tresoriers al tsamen doen gijselen inden Hage, ende dat voir de somme van 1030 ℔, 12 s., 6 d. van 40 gro. tpont. Ende die van Rotterdam quamen op dien dach tot begeerte vande steden voorn. inde voirs. harberge omme hem seluen te verantwoirden ende brochten dair een rekening particulier, dairin dat sij verclaerden veel pennyngen verleyt te hebben van slants wegen, die soe vele ende meer beliep dan tselue dat sij op dien tijt sculdich waeren te gelden van ruthergelt, ende versochten dat die betalinge hemluyden betalinge verstrecken mochte, wairop dat die gedeputeerden vanden steden voirn. appointeerden ende deden seggen bij monde van Jan Oem Dircx, burgermeester van Dordrecht, dat sij hoir rekeninck particulier, die zij ouergeleuert hadden, weder nemen souden ende bewaeren tselue; dat sij voir t gemeene lant betaelt hadden, soude hemluyden bij eynden van rekeninck wel betalinge verstrecken, maer om veel redenen wille, die bij die van Rotterdam aldair verhaelt waeren, soe waeren die stede te vrede, dat men die van Rotterdam corten souden 430 ℔, 12 s., 6 d., ten prijse voirn. ter goede rekeninge, ende worden gelast, dat se binnen vier dagen betalen souden Geryt Jan Lambrechtsz ende Jan Henricxz. 600 Rijnl. gl. curent, gelijc sij op dien tijt deden, ende dese voirn. penningen roerende van hoir porcie vande rutergelde verstrecken inde maenden van Julius, Augusto ende Septembro, dair men hiervoer vol ontfanck van gemaect heeft ende die voirs. 430 ℔, 12 s., 6 d. ende sijn bij die voirn. ontfangen geweest om redenen voer verelaert enz. Ende inde voirs. dachuaert waren als gedeputierden Jan Oem Dircxz van Dordrecht,

---

in de *Kronijk* 1850, bl. 342, en genoot met eenen knecht daags 5 schellingen; zijne aanstelling was van 1 November 1481.

Thomas Thomas van Hairlem, Dirc Potter van Hairlem, Jan Claisz. van Delft, Jan Conyncx van Leyden, Pieter Roedinck van Amsterdam, Adriaen Geryt Wouters vande Goude."

Deze executie had ook plaats ten aanzien van de dorpen, Capelle en Moort; want in dezelfde rekening leest men:

»Die stede vande Goude betaelt van zeker oncosten vijf pont gro. Vlaems, gedaen ter cause vanden ontfange van Schielant, te weten, also die dorpen van Capelle ende Moort onwillich waeren van betalinge te doen vande maent van Junio anno lxxxij ende ander reste van voirleden maenden, ende deselue dorpen maecten oick andere dorpen dairomtrent onwillich, soe dat Geryt Jan Lambrechtsz. ende Jan Henricxz, togen inden Hage ende deden hoir beclacht voir die heeren vande rade, dair geordonneert worde, dat Willem van Zwieten dair reysen souden mit twe wagen volcx, ende ongewillichste brengen geuangen inden Hage opte poorte, alsoe gedaen worde; ende omdat die selue gevangen zeer arm waeren ende niet al betalen en mochte, die costen die daerinne gedaen woerden, mer beloifden dat ruytergelt van outs ende van al te betalen, ende mits dien worden zij al tsamen ontslagen vande vangenisse, ende dat seluer vangen was sulken exempel int quartier vande Goude, datter geen oncost voir noch naer en gebuerde, die men hier rekent tot costen vande gemeene lande, mer zijn dagelijx veel costen geschiet int quartier vande Goude om betalinge te gekriegen van deurwairders, van bodeloenen ende anders, die men hier niet en rekent tot costen vande lande, gemerkt dat die ontfangers hoir dachgelt rekenen, die men dairinne begrijpt.

Omtrent het gehucht Matenesse leest men nog het volgende:

»Die selue noch ontfangen van Matenesse ter cause van enen man, voir de maent van April 5 ℔, 5 s.; voirt so en heeft tselue ambocht geen betalinge mogen doen, om hair grote armoede wille, gemarct, doen sij sagen, dat die gelden vander rutergelde durachtich bliuen soude, ende niet meer en waeren

in denseluen dan vier of vijf arme dijckers ende arbeytsluyden, so lieten sij wt vresen vander duerwairders hair husen ledich staen ende reysden in Zeelants dijcken, gelijck dat blijcken mach bijden relaes van Jan Aerntsz, den deurwaerder, ende oick wel te betugen sal wesen, indient noot zij, bij de burgermeestren ende andren van Schiedam, alsoe tselue ambocht van Matenesse mit een deel armer huysen ande stede van Schiedam leyt, daerom hier vande voirs. vij maenden niet."

In de rekening van Gouda komt nog het volgende voor betreffende Coppen Croon, kapitein, dienende onder Jacob Cats:

»Coppen de Croon, die van mijn heer den stedehouder ende de gedeputeerden gesonden was van Rotterdam tot Vtrecht mit sijn xxiij knechten onder Jacob van Cats, als Vtrecht ingenomen was ende den heer van Montfoirde geuangen was, ende also Coppen voirn. altijt betaelt worde wt den quartier vander Goude ende t Utrecht enen sekeren tijt gelegen hadde, so sandt hij ter Goude om gelt voir sinen knechten ende voir hem, ende Jan Henricx, clerc vander Goude, sandt denseluen Coppen xxv ℔ gro. Vlaems, ende dat gelt quam hem tUtrecht sauonts, als Vtrecht smorgens of snachts ingenomen worde van Hendrick van Nyeuelt wederom [1]). Ende tsauonts als sijn gelt gecomen was, so gaf hij sine knechten op rekeninck tsamen vj ℔ gro. Vlaems ende sloet die andre xix ℔ gro. in sijn busse ende gaff die busse sinen waert, geheten Lambert van Rijneuelt, int Gulde Hooft binnen Vtrecht, die se opsloet in zijnder bewaringe, ende snachts wert die stat ingenomen van Henrick van Nyeuelt, die er doot bleef, ende int selue gevechte inder nacht worde Coppen de Croon opte marct gescoeten mit ene couerbusse in zijn zijde ende een pijl in sijn voirhooft, ende hij most also gequest die marct ruymen ende wert alsoe gequest geholpen om derseluer nacht van enige vrienden tot sinen groten coste heymelic ouer die

1) Dit had plaats 8 Mei 1483. (Wagenaar, 4. deel, bl. 226).

stadsmuer ende zwam also gequest ouer ende duer der statsuesten ende voirt ouer veel waterscippen ende duer graften ouer dwers t lant, ende quam also gequest ouer inde morgenstont IJselsteyn voir mijne heer den stedehouder ende die gedeputeerden vande steden, dair wesende, al mit een stuck pijl int voirhooft, die wtgewonnen worde inde presencie vande heer ende stede, aldair denseluen Coppen beclagende was, bouenal t verlies van sinen penningen, die hij sinen wairt gegeuen hadde te bewaeren alst voirs., die hij sinen knechten sculdich was van souldye, ende hoewel dat hij die penningen in quader avontuer verloren hadde, nochtans soude hij sijn knechten te volle moeten betalen, twelc hem niet wel mogelic is ware te doen, gemerct dat hij gene macht en hadde ende noch ander goet hem seluen toebehorende binnen Vtrecht gelaten hadde, wairom dat mijn heere den stedehouder ende die gedeputeerden, dair wesende, hem ten antwoirde gauen ende seyden:

»Coppen weest wel te vreden ende maict geen zwairicheyt »vande penninck, die u alsoe gesand zijn om v knechten te »betalen; indient alsoe is, als ghij hier geseyt hebt, t lant »sal u dieselue penningen weder betalen ende tsal die stede »vande Goude betalingen verstrecken, opdat also bevonden »wort."

»Ende want de voirs. Coppen zijn knechten te volle heeft moeten betalen van hoir soudye, ende die stede vande Goude heeft nae hant beuonden bij certificacie vande stadt van Vtrecht ende ander getugenisse, dat Coppen voirn. inder wairheyt verloren hadde als voirs. is, also dat nader inneminge van Vtrecht op dien tijt dieselue busse mitte gelde voirn. wt sijn voirs. harberge gehaelt worde smorgens vroich mit crafte vande dienaeren vanden heer van Montfoirde, ende wert alsoe gebrocht in handen vanden heer van Montfoirde ende blijf dair verloren, gelijc die certificacie dat genoich wtwijst van dato vij dage in December anno lxxxiij.

»Ende alsoe denseluen Coppen een goet scamel ende getruwe

poorter vande Goude was ende die verloren penningen anderwerf most betalen sinen knechten, so heeft die stede vande Goude om reden voer verclaert, die voirs. xix ℔ gro. weder anderwerf wtgereyct, comt in ponden van x ℔ gro. de somme van cxiiij ℔."

Omtrent de aanstelling van Coppen de Croon zegt deze rekening nog het volgende:

»Otto Spirinck als capt. van 40 man ende Coppen de Croon van 23 man betalingen gedaen, die de stede vande Goude gelast waer te betaelen, achteruolgens den staet, die met hoer volck lagen tot Bodegraue, Rotterdam ende oock gesonden waeren met Jacob Cats binnen de stadt van Vtrecht ende dienden altijt int beleg van Vtrecht, tot dat die wapenmrs. sceyden; hoer soudye ging in 1 Dec. 1482 tot 27 Sept. 1483."

Werving van eenige manschappen ten behoeve van Maximiliaan.

»8 Sept. 1483. Is bij Jan Coninex, burgermeester, opgedaen van dat mijn genad. heer den hertoge wel meret ende bevoelt, al ist zoe, dat die van Vtrecht de t oirloge gesustineert en gehouden hebben, dattet wt hemluyden alleen niet en is, maer wt den hertoge van Cleve, ende om dan t oirloge een goet eynde te maken, ende dat voirtan tlant in vreden bliuen mach, dair om zijn genade in meninge is den hertoge van Cleve te versoecken, ende begheert dairom te hebben 1500 reysegers ende 3000 voetknechten, den tijt van twee maenden. Hierop is ouerdragen, dat alsoe die Zeelanders mede int oirloge van Utrecht geconsenteert hebben ende hem des ontvallen, ende dair niet toe gedaen en hebben, dan t oirloge is gevoert bij den ses steden ende bij den platten lande, dat men mitte andren steden spreken sel ende mijn genad. heer duechtelic antwoirden ende zijne genade te vreden setten, dat men hierin niet en mach doen dan bij den staten vanden lande van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, ende dat die dair over geroepen worden, alst behoirt."

»18 Septemb. 1483. Alsoe onse genad. heer den hertoge

van Oestenrijk, van Bourg. niet te vreden is mitter antwoirde die zijnre genade gegeven zijn vande 1500 reysegers ende 3000 voetknechten te dienen opte hertoge van Cleve, gelijc als den achtsten dach van September lestleden ouerdragen is, ende dairomme die gedeputeerden weder ome thuys gesent heeft, om andere ende betere antwoirde te brengen, dan hemluyden is mede gegeuen. Hierop is ouerdragen dat men mijne genad. heer duechtelic ter antwoirde brengen sel, als dat men toirloge niet langer onderhouden en mach, ende dat men Vtrecht ende Amersfoort mit garnisoen bewaren moet, ende die landen die costen, die men dairtoe behoeven sel, quaet genouch sullen hebben, die costen te vervallen ende niet meer betalen en mogen, ent teegen den winter gaet, dat men niet langer in den velde en sullen mogen duyren, ende dairom mijn genad. heer bidden, dit an te sien, ende dat men in ghene nuwe oirloge opten hertoge van Cleve treden en willen noch ende mogen, ende dat men eerst dat oude affdoe ende betale, eer dat men int nuwe of in enich oirloge verder treden sel."

»28 Septemb. 1483 (sondag). Om des wille dat onse gen. heer van Oestenrijk als grave van Hollant niet te vreden en is, mittet dat men hem geen profitelike vruchtbaer antwoirde en brenget vanden 1500 reysegers ende 3000 gewapenden, die hij voirtijts hadde doen begeren vande landen te hebben den tijt van 2 maenden, opte hertoge van Cleve mede te oirlogen, ende niet of en laet om die voirs. gewapende noch te hebben, om de voors. hertoge van Cleve te brengen tot ruste ende vrede te hebben mit desen lande ende mit den Stichtschen, die hij tot zoene ende obediencie gebrocht heeft, ende voirt te kennen gheeft, want dat enich capiteyn den lande veele minre diensten gedaen hebben, dan hij gedaen heeft, men soude hem mogelic sonder dancbairheyt wt den lande niet laten scheyden, mit veele redenen daertoe verclaert etc. Hierop is bij den gerechte en vroetscip ouerdragen, alsoe onse genad. heer altijt een goet harte tot desen lande

gedragen heeft ende tbeste gedaen voir den landen, dat men sijnre genade soude ouercomen tot eenre somme, soe men dat minste bedadingen mochte, indien den andren steden van geliken mede doen willen, ende om die pennyng te gecriegen dat mijn gen. heer seluer een fynancie van losrenten soeken, ende fynancieren sel den pennync voir 15 of 14, soe men dat ten minste oirbair voir den lande sel mogen gecrigen, ende behoudelic dat mijn gen. heer capiteyn sel setten inder stadt van Vtrecht ende sinte Katrijne poorte maken, tot een slote, tot sterckenisse vanden lande, ende dat mijn gen. heer den lande justicie doen sal opten Zeelanders vande costen vanden oirloge, die op die van Vtrecht geschiet zijn, ende dairof een corte expedicie doet hebben."

INHOUD.

Blz.

Proeve eener Geschiedenis van het geslacht Nyenrode, uit oorspronkelijke stukken bewerkt door J. J. de Geer. 3.

De strijd tusschen de Hoekschen en Kabeljaauwschen in de jaren 1479-1483, toegelicht uit echte en nog ongebezigde bescheiden, door Jhr. W. J. C. Rammelman Elsevier.

Eerste gedeelte: Inneming der stad Leiden door Jan van Egmond in 1479. Overrompeling door Reinier van Broekhuizen in 1481..... 116.

Tweede gedeelte: Oorlog tusschen Holland en Utrecht. 1481-1483..... 202.

BERIGTEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP

TE

UTRECHT.

VIERDE DEEL, TWEEDE STUK.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1851.

DE UPSTALBOOM BIJ AURICH,

NIET

DE ALGEMEENE LANDDAGPLAATS VAN ALLE

FRIEZEN.

EENE BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN HET OUDERE FRIESLAND.

DOOR

Jr. Mr. M. DE HAAN HETTEMA.

Ieder, die de Geschiedenis van Friesland gelezen heeft, zal het zonder twijfel verwondering baren, dat ik in deze bladeren eene der algemeen aangenome waarheden van die Geschiedenis aanrand. Ik vlei mij, dat velen na het lezen van mijne hier geuitte gevoelens, zich met mij zullen vereenigen, te meer nog als zij het vroeger door mij over die Geschiedenis geschrevene [1]) hierbij zullen hebben vergeleken, en erkennen, dat de eigenlijke Geschiedenis van dat Land nog niet beschreven is, en dat hetgeen wij daarvan hebben allergebrekkigst is.

---

1) Vrye Fries, IV. 70, 254, 269. Provintiale Volks-Almanak, Sneek 1850, 1851.

Bij de behandeling van dit onderwerp zal ik, ofschoon in korte trekken, trachten duidelijk en naauwkeurig te zijn, en niets aanroeren noch willen bewijzen, voor hetwelk ik geen gezag kan bijbrengen. Hierdoor zal men in staat zijn de bronnen, door mij gebruikt, te raadplegen, en zichzelven van het juiste of onjuiste mijner voorstelling kunnen overtuigen.

Dr. T. D. Wiarda, die onder den titel: *Von den Landtagen der Friesen bei Upstalboom* zich opzettelijk en zeer breedvoerig over dit onderwerp heeft uitgelaten, van welke verhandeling als: *Anhang zur Ostfriesischen Geschichte* in 1818 te *Leer* bij Joh. C. Mäcken Jr., eene tweede, omgewerkte en verbeterde uitgave het licht heeft gezien [1]), en wiens stellingen omtrent dit punt ik gemeend heb te moeten wraken, zegt in die verhandeling in § 1:

Een, ongeveer in het midden van het tegenwoordig Vorstendom Oostfriesland gelegen kleine, heuvel draagt den naam van *Upstalboom*. Hier verzamelden zich vroeger, meesttijds jaarlijks, de afgevaardigden of vertegenwoordigers van den Frieschen vrijstaat, van de Zuiderzee tot de Wezer, om over het welzijn van de geheele Republiek, of ook wel over dat van eenige districten of goën te beraadslagen, en daaromtrent een gemeenschappelijk besluit te nemen. Dat die heuvel door de tegenwoordige bewoners dier streek *Boombarg* genoemd wordt; dat deze vroeger een dooden heuvel of een zoogenaamd Hunnebed is geweest (§ 3).

Hij durft evenwel niet te beslissen of de natuur dan wel menschenhanden dien gewrocht hebben. Hij meent hem daarvoor te moeten houden, omdat hij die Upstalboomsche Vergaderingen niet in het Heidendom kan terugbrengen, doch dat hij, na zijnen dienst als dooden heuvel te hebben verlaten, de Algemeene Landdagplaats der Friezen is geweest.

In § 5 zegt hij: dat het begin van het houden dier Land-

---

1) De eerste uitgave is Bremen 1777. Ik heb hier de tweede gebruikt.

dagen moeijelijk is na te sporen, waarna hij tracht te bewijzen, dat zij aldaar gehouden zijn; en zegt: dat Karel de Groote gelast had, dat alle Friezen een vrij gerecht zouden hebben [1]) en dat dien ten gevolge Karel als de stichter van een openbaar Friesch gerecht moet beschouwd worden; dat ook hieruit de Sage was ontstaan, dat er drie gerechtsplaatsen in Friesland zouden geweest zijn, eene te *Franeker*, eene te *Upstalboom* en eene te *Stade;* doch dat die Sage onjuist was, want dat zij met betrekking tot *Stade* valsch was, en dat het gerecht te *Franeker* een Gravengerecht of Oppergerecht is geweest, alwaar een graaf, in naam van eenen frankischen of duitschen keizer, tusschen de Zuiderzee en de Lauwers het recht bedeelde.

In § 6, dat die Landdagen bij den Upstalboom, derhalven in lateren tijd moesten vallen, hij kan zich evenwel met Burmania in zijne verhandeling: *de Jure Comitiorum*, c. 2. § 6, die deze op het jaar 1312 brengt, niet vereenigen; evenmin met Beninga in zijne Chronijk, l. l. c. 127, dat alstoen de overkeuren nagezien (aversehen) werden. Hij beroept zich op Emo, die reeds in 1214 van die Landdagen melding zoude gemaakt hebben, wanneer hij van de gezworene spreekt, welke de Universitas Frisonum (volgens hem het geheele Friesland) volgens oud gebruik bij den Upstalboom had ingesteld [2]).

In § 7. Dat, toen de openlijke Landdagen bij den Upstalboom gehouden werden, Friesland eene onafhankelijke vrijstaat was, en dat de instandhouding der Republiek en de verdediging der vrijheid tegen de aanvallen van geestelijke en wereldlijke vorsten het hoofddoel dier Landdagvergaderingen was, zoo als naar zijn inzien uit art. 1 der Upstalboomsche wetten van 1323 kan blijken.

In § 8 tot 11, zegt hij ons verder, welke districten hunne afgevaardigden naar den Upstalboom zonden en verhaalt ons

---

1) Oude Friesche Wetten, 7e kest.

2) A. Matthaeus, Vet. Aevi Anal., Tom. III. 59.

dat er werkelijk afgevaardigden van de landen tusschen de Zuiderzee en de Wezer aldaar bijeen kwamen, zoo als hem was gebleken uit evengemelde akte van 1323, in welke de rechters tusschen de Zuiderzee en Lauwers genoemd worden, 2°. uit die van 1216, 1219 en 1223, bij welke de Upstalboomsche rechters de beroertens tusschen de Lauwerschen en die van den Eems beslechten. 3°. uit die van 1325, 1326 en 1327, bij welke laatste zij de Appingadammers in hunne statuten en vrijheden bevestigden, en 4°. uit eene van 1324, bij welke de verzamelde Friesche standen bij den Upstalboom de belangens der Rustringer Friezen aan de *Jahde* tegen de *Bremers* behartigden.

Tot bewijs van het bestaan hebben van dien Upstalboom beroept hij zich § 15 verder op de §§ 21—24 van het II. d. Jus Municipale Frisonum [1]) § 218 van het Broekmer recht [2]), op § 1 V. deel van het Hunsingoër landrecht [3]), terwijl hij ons tevens in § 16 verhaalt, dat de keuren en landrechten, zoo mede de Upstalboomsche wetten van 1323 in den algemeenen landdag bij Upstalboom zijn opgemaakt.

Ook zouden de Geestelijken, ofschoon hiervan geene melding wordt gemaakt, volgens hem, §§ 18 en 22, aldaar tegenwoordig zijn geweest. In § 23 vermeldt hij de werkzaamheden der afgevaardigden en zegt § 24, dat hunne vergaderingen onder den blooten hemel gehouden werden, en wel volgens § 25, des dingsdags in de Pinksterweek; doch dat er ook eene op Sint Lambertusdag was gehouden en dat deze later naar Groningen verlegd zijn, en toen op Sint Jansdag bepaald werden. Omtrent de wijze van verkiezing, § 26, weet hij ons evenwel niets te zeggen, doch dat art. 24 der Upstalboomsche wetten bepaalde, dat zij te Paschen moesten komen om den eed te doen.

In § 32 zegt hij dat, zijns oordeels, reeds in de 12e eeuw

---

1) Oude Friesche wetten, uitg. 1847, II. 35.
2) Ald. I. 193.
3) Ald. I. 60.

aldaar vergaderingen gehouden werden, doch dat men niet weet wat voor 1214 aldaar verhandeld is geworden.

Tot bestrijding van deze gevoelens en ter versterking van de onze omtrent dit punt, zullen wij u in de eerste plaats

I. Den ouden regeringsvorm dier landen mededeelen.

II. Een overzicht over hunne wetten geven.

III. De door den heer Wiarda tot staving van zijn gevoelen aangehaalde bewijzen onderzoeken.

Hierdoor vleijen wij ons genoegzaam te zullen bewijzen, dat er nimmer bij den Upstalboom algemeene Landdagen der Friezen gehouden zijn.

I.

Zonder in den vroegeren tijd terug te gaan, gelooven wij genoeg te doen met te beginnen den staatsvorm u voortestellen, in welken Friesland ten tijde van Karel den Grooten was, toen hij geheel Friesland onder zijne gehoorzaamheid had gebracht.

Wij weten, dat Karel de Groote zijn uitgestrekt rijk, ten aanzien der verdediging in Hertogdommen had afgedeeld, en vinden dan ook van een hertogdom Friesland melding gemaakt [1]), en op het jaar 1071 eenen Florentius hertog genoemd. In 839 gaf Lodewijk de Vrome aan zekeren Gerolf zijne goederen in het hertogdom Friesland gelegen, in het district Westergo, terug.

In de *Mémoires de la societé royale des Antiquaires du Nord*, 1845—1847, p. 78 seq., wordt van een hertog Roruk melding gemaakt, die waarschijnlijk later, de stichter van het Russische rijk is geweest, en mede in de Frankische Annalen op het jaar 837 genoemd wordt.

---

1) Kluit, Hist. Crit. Com. Holl. et Zel., I. 2, bl. 72, en II. Cod. Dipl. nº. 1.

Het hertogdom (*Ducatus*) was wederom in graafschappen (*Comitia*) verdeeld, aan welker hoofd graven (*Comites*) stonden, van welken een de heretoger (hertog) leider, aanvoerder van het leger (*Dux*) was. Deze graven waren de heergenoten van den keizer en van daar waarschijnlijk de benaming van *Haga Heernaten*, welke wij in de keuren van Magnus aantreffen. Deze moeten evenwel onderscheiden worden van een ander soort van graven, welke weder in die graafschappen bestonden en meer met het inwendig beheer van de deelen, daarin gelegen, belast waren en die in de latijnsche akten meermalen onder de benaming van *Gravii*, *Vrigravii* enz. voorkomen. *De eersten* stonden aan het hoofd van eene afdeeling van het hertogdom en waren, om mij zoo eens uit te drukken, hoofden van een militair kommando, onder het hoofd van een groot militair kommando (hertogdom). Onder dezen werden zij, die een grensgraafschap bestierden, markgraven genoemd, en *vice comites*, Fransch: *vicomte*, zij, die in de plaats van den graaf het graafschap beheerden. *De laatsten* komen allen, naarmate van hunne betrekking, voor onder de benaming van: burggraven, gograven, vrijgraven, waldgraven, watergraven enz. Uit deze laatsten zijn in ons Nederland nog eenige familien overig, die thans het voorzetsel niet meer bij den titel van graaf voegen [1]).

Wij willen hier niet alle, maar slechts die graafschappen opnoemen, welke wij tot ons doel noodig oordeelen, dat nader gekend dienen te worden.

Zoo vinden wij, dat Arnout, graaf van het slot van Gent, in 1003 door de Friezen verslagen, de graafschappen Staveren, Westergo en Oostergo en Islego aan zijne dochter Geertrui naliet en dat deze met Ludolf, graaf van Brunswijk, huwde, die in 1038 door zijn zoon Bruno den derden werd opgevolgd en die graafschappen van 1039—1056 bezat. Dat Egbert de

---

1) Kindlinger, *Geschichte der Alten Grafen*, en aldaar in de: *Urkunden* passim. *Batavia Sacra*, Antw. 1715. Voorb. bl. xxiii.

eerste 1057 en daarna zijn zoon Egbert de tweede, markgraaf van Thuringen en graaf van Meissen, in 1068 aldaar graaf was, dat 1077 de bisschop van Utrecht met Staveren, en 1089 met Westergo en Oostergo beleend werd; terwijl wij in de 2e eeuw Hendrik den Dikken als graaf van deze beide Goën of dit graafschap aantreffen.

Overigens weten wij, dat de bisschoppen van Utrecht en de graven van Holland zich altijd na dien tijd als graven over die graafschappen hebben gehouden en daaromtrent onderlinge twisten hebben gehad [1]) en dat beide vele oorlogen met de Friezen gevoerd hebben, die zich niet aan hen op de voorwaarden, door dezen voorgeschreven, wilden onderwerpen. Ook uit hunne wetten [2]) blijkt, dat zij eene grafelijke regering erkenden, doordien wij de wijze, op welke de graaf in Friesland zal moeten komen, aldaar beschreven vinden en vele andere wetsbepalingen van den graaf melding maken.

Volgens de Utrechtsche Kronijk had Hendrik de derde Friesland tusschen de Lauwers en de Eems aan den bisschop van Utrecht geschonken, die in 1047 tevens de Villa Groningen en het Pagus Drente kreeg.

Op het jaar 1040 vindt men van het graafschap van Rudolphus, gelegen tusschen de Lauwers en de Eems melding gemaakt [3]). In 1057 bekwam de bisschop van Bremen de graafschappen Hunsingo en Fivelingo en hertog Bernhard van Saksen, Emsigo, hetwelk evenwel later mede aan Bremen kwam.

In het Charterboek van Friesland [4]) wordt van de goederen van graaf Wichman gesproken, welke hij in 970 bezat, tot welke onder andere mede behoorden hoeven, gelegen in de graafschappen Hunsingo, Fivelingo, de Marne en Middachten.

---

1) Winsemius, bl. 138. Friesche Volks Almanak, 1847, bl. 127-169. 1850, bl. 1-28 en 1151, bl. 27-76.

2) Oude Fr. wetten, 1847, II. bl. 30 en 36.

3) Magnin, *Overz. v. d. Besturen v. Drenthe*, bl. 122.

4) I. 60 en 64.

Volgens Wiarda [1]) was Ludger bisschop over de graafschappen Humsterland, Hunsingo, Fivelingo, Emisgo en Federgo en werd een deel van Friesland, en wel hoofdzakelijk van Oost-Friesland aan Willehad bisschop van Bremen geschonken; hij zegt ons verder, dat Rustringen, Wingerland, Harlingerland, Norden en Broekmerland onder Bremen behoorden [2]). Meijer zegt: In 1050 had Hendrik de vierde Emsigo en Fivelgo, welke hunne eigene graven, Bernhard en Egbert, hadden, aan den aartsbisschop van Bremen gegeven. Volgens Matthaeus [3]) bezat Munster een deel van Friesland langs de Eems.

Volgens Wierichs [4]) waren Gerolph, Gerdolph, Eberhard de Saks, Meginhard en Walger, de zoon van Gerolph, ten tijde van keizer Arnulphus graven in Friesland. Onze opmerking verdient het, dat men in dien tijd Osnabruksche Bisschoppen aantreft, welke gelijke namen voerden [5]).

Volgens Depping [6]) werd hertog Rorik van Friesland door Godfried in 810 doodgeslagen en werd Harald een verdreven Deensche prins door Lodewijk den Vromen met Rustringen beleend. Meijer [7]) zegt dat Roruks dochter Reinhildis met Ditrich van Oldenburg zoude gehuwd zijn geweest, en het graafschap Rustringen in huwelijksgift ontvangen hebben. Deze Ditrich had een broeder Meiner, die heer in Friesland zoude geworden zijn, wiens zoon Sibold het Stadland en Butjadinger-

---

1) Ostfr. Geschichte, I. 78, 80, 103.

2) Meijer, Fries. Merkwurdigkeiten, bl. 50, § 3, n°. x. An. 1050, tempore Adelberti. Caesar venit Bremam et ibi Frisiam dedit Ecclesiae Bremensi, sc. Herlingum, Nordendi, et partes Auricae, Wangam, Astargo et Bustriam, a quibus partibus Huno Comes et filius ejus et tota Soboles erant profugati. Conf. H. Hamelman, Chron. p. 28 fol. Kindlinger, l. l, p. 160 en 184.

3) Vet. Aevi Anal., T. IV. 21.

4) *Versuch einiger Anmerkungen über den Staat von Friesland*, Oldenburg 1741, vorb.

5) Möser, *Osnabr. Geschichte*, bl. 289. Deze, Wierichs en Kindlinger zijn met betrekking tot het oudere Friesland zeer belangrijk.

6) Normannernes Søtoge enz., Kopenhagen 1830, bl. 138.

7) l. I. bl. 54 § 9 seqq.

land als stedehouder had bezeten. Hij verhaalt [1]) dat in de oirkonden van 1180 en 1186 een graaf Elimar van Ammerland en Rustringen voorkomt.

De oorlogen en kruistochten tegen de Stedingers in 1204 tot 1234 [2]) doen ons zien, dat deze op hunne graven, den bisschoppen van Bremen ontevreden waren, en in vijandschap met graaf Maurits van Oldenburg. Deze beiden hebben toen dat land gedeeld. Bremen bekwam wat ter rechterzijde en Oldenburg wat ter linkerzijde van de Wezer lag.

In 1454, werd Ulrich Circksena door den keizer tot den gravenstand verheven en met Oostfriesland beleend [3]).

Deze korte opgave gelooven wij dat genoegzaam zal zijn, om aantetoonen dat Friesland sedert den tijd van Karel den Grooten altijd zijne graven heeft gehad. Ofschoon het zich meesttijds tegen dezen verzet heeft, en wel, zoo als wij reeds gezegd hebben, om dat die meer vorderden als hun met recht toekwam en hen, gelijk hunne andere onderhoorigen onder het leenstelsel trachtten te brengen, waartegen zij zich, vooral ons tegenwoordig Friesland, met goed en bloed verzet hebben.

Uit dit verzet tegen hunne graven moet men evenwel niet besluiten, dat zij gedurende dien tijd eene vrijstaat, eene republiek gevormd hebben. Dat dit het geval niet was blijkt niet alleen uit de verschillende belangens, die zij hadden, en uit de geschiedenis, maar tevens uit hunne staatkundige verdeeling in drie afzonderlijke deelen als: I. tusschen het Flie en de Lauwers, II. tusschen de Lauwers en de Eems, III. tusschen de Eems en de Wezer.

---

1) *Geschlechts Register der Grafen von Oldenburg und Delmenhorst*, Leipzig 1751, bl. 42, § 2.

2) Bojesen, *de Stedingis*, Hafniae 1828, bl. 37. Een allerbelangrijkst stuk omtrent den oorsprong van dien oorlog, en waaruit men kan zien, dat vroegere schrijvers dezen alles behalven naauwkeurig te boek hebben gesteld. Zie mede Von Wicht, Ostfr. Landrecht vorb. S. 47.

3) Wiarda, Ostfr. Gesch., II. 30.

Nergens vindt men geboekt, dat de Friezen tusschen het Flie en de Lauwers de Rustringers en Stedingers in hunne oorlogen tegen den bisschop van Bremen of tegen de graven van Oldenburg hebben geholpen; en omgekeerd niet, dat deze de evengemelden tegen de bisschoppen van Utrecht en tegen de graven van Holland bijstand hebben geboden.

Het hier voor aangehaalde zoude genoegzaam zijn om mijne stelling te bewijzen, doch wij willen verder gaan en hierdoor tevens nieuwe punten voor de geschiedenis van Friesland aan het licht brengen; en alzoo ons tweede niet minder belangrijk bewijs leveren.

II.

De in de oude friesche taal tot ons overgekomen en bewaard geblevene wetten van het oude Friesland bestaan:

a. Voor het Friesland tusschen het Flie en de Laauwers uit:

1. Het Jus Municipale Frisonum. 2. Jurisprudentia Frisica.

b. Voor het Friesland tusschen de Lauwers en de Eems:

1. Het Hunsingoër landrecht. 2. Het Fivelingoër en Oldampster landrecht.

c. Voor het Friesland tusschen de Eems en de Wezer.

1. Het Emsigerrecht. 2. Het Broekmerrecht. 3. Het Rustringerrecht [1]).

Ieder dezer wetten of rechten zullen wij afzonderlijk behandelen, om dat zij op zich zelven ieder een geheel uitmaken en de daar in vervatte vorm van beheer onderling verschilt.

Onder alle deze wetten zijn die van het Friesland, tusschen het Flie en de Lauwers de volledigste en bevatten als het ware eene geschiedenis van den tijd van Karel den Grooten tot aan

---

1) Alle deze wetten zijn door mij op kosten van het Friesch Genootschap voor Geschied. — Oudheid en Taalkunde te Leeuwarden in twee deelen, 1847-1851, uitgegeven onder den titel: Oude Friesche Wetten, met uitzondering der Jurisprudentia, Fivelingoër en een Emiger recht, die ik vroeger gaf.

de Hervorming. Wij zullen daarom het langst hier bij stil staan.

Zoo vinden wij in het derde deel vermeld, dat Radboud van Denemarken Friesland aan Karel den Grooten heeft moeten afstaan, en deze toen heer van Friesland is geworden; en zijne rechters aldaar heeft aangesteld. Welke eerste van het geslacht van Widekind zoude geweest zijn, ofschoon hij XI. d. § 21. aldaar de eerste rechter genoemd wordt. Uit die opgave wordt het ons dan tevens duidelijk, dat Radboud geen Fries was en ten aanzien der Friezen een overheerscher. Wij zouden dit nog nader kunnen bewijzen, doch wij moeten het hier achterwege laten.

In het vierde deel komen de zoogenoemde zeven keuren van Magnus voor, welke, onzes inziens, de grondbepalingen van regeringsvorm, dat is: de grondwet, welke Karel met de Friezen gemaakt heeft, bevatten, en daar de Friezen eerder dan de Saksers door hem verwonnen zijn geworden, van vroegeren datum dan de overeenkomst door hem met dezen in 803 of 804, te Salz gemaakt, welke van gelijken inhoud is en alleen verschilt met betrekking tot den heirvaart, ten aanzien van welke Karel met de Friezen eene andere overeenkomst moest sluiten, om dat zij voor Karel dit punt tegen de Noormannen moesten verdedigen, op dat die met hunne schepen den Rhijn niet zouden opkomen en aldus in zijn land vallen, tot welke verdediging wel niemand beter dan de Friezen konden gebruikt worden. Van hier dan de bepaling, dat zij niet buiten hunne palen ter Hiervaart behoefden te gaan [1]).

De inhoud der keuren is deze:

I. Dat de Friezen vrijheeren zouden zijn, zoowel die reeds geboren waren als hunne afstammelingen, die nog geboren moesten worden, en des keizers heergenoten.

---

2) Zie Wiarda, Ostf. Gesch., I. bl. 43, § 7. *Poeta Saxo* ad an. 803, en bij Leibnitz, I. 453. Eginhard, Vita Car. Mag. c. 7. ad an. 795 seqq.

Men lette vooral op, dat dit slechts de toenmalige heeren en niet hunne landzaten en bedienden betrof, en dat die vrijheid alleen met betrekking tot het leenstelsel gold, hetwelk zij niet wilden erkennen en ook nimmer erkend hebben. — Men heeft deze vrijheid wel eens, doch ten onrechte, tot alle Friezen willen uitstrekken.

II. Dat zij geene andere koninklijke schatting dan de huisschatting (*huslotha*) aan zijn schout zouden betalen, tenzij dat zij de wetten overtraden, bij welke boeten voor den koning onder den naam van vredepenningen (*frethopanningar*) bepaald waren.

III. Dat zij geene andere geestelijke schatting dan de bepaalde en wettige cijns aan hunne geestelijken behoefden te betalen, die de hoofdkerken (*Parochiales Ecclesiae*) bedienden; en daarboven de boeten bij de kerkelijke wetten bedreigd.

IV. Dat zij buiten hun land niet dienstpligtig tot den krijg waren, maar gehouden, hun land op hunne kosten tegen de aanvallen der Noormannen en zeeroovers te verdedigen.

V. Dat zij hun eigen recht, zoowel geestelijk als wereldlijk, zouden hebben; dat in het geestelijke de priester met twee leken als volgers (bijzitters) dit recht zouden voeren; en in het wereldlijke, volgens hunne wettige rechten, onder bevestiging van de uitspraak door den Asega of rechter door hen gekozen en door den koning bevestigd.

In deze zoogenaamde zeven keuren van Magnus vinden wij slechts vijf, en zeer natuurlijk; want wat aldaar de eerste keur genoemd wordt, is het begin van het opgesierde verhaal omtrent het ontstaan dier wetten, en de zevende, het einde van dat verhaal, waarbij nog gevoegd is, dat die wetten door den paus en door den koning zijn bekrachtigd geworden.

De eerste en vijfde van deze wetsbepalingen hebben, onzes inziens, later aanleiding gegeven om den inhoud uit te maken van den zoogenaamden Vrijheidsbrief van Karel.

Wij moeten hier met een enkel woord opmerken, dat wij in deze keuren niet, maar wel in den gewaanden vrijheidsbrief

van Potestaten melding gemaakt vinden. Hierover hebben wij elders [1]) gesproken.

Naar aanleiding van deze vijf grondbepalingen was het noodzakelijk. dat er ook meer bijzondere bepalingen als uitvloeisels van deze tusschen Karel en de Friezen gemaakt moesten worden, en wel hoofdzakelijk die, welke tot de inwendige rust en vrede en tot het innerlijk beheer betrekking hadden. Van hier dan het ontstaan der 17 kesten. Dat deze toen opgemaakt zijn zien wij uit dezelve en tevens, dat zij toen reeds hunne wetten, welke onder den naam van landrechten bekend zijn, hadden.

Dat nu deze kesten de algemeene wetten der Friezen waren, leert ons diens inhoud, als:

1. Dat ieder het zijne vrij bezitten zal, zoo lang hij het niet volgens de wet zal verbeurd hebben.

2. Dat er vrede zal zijn voor geestelijke personen en goederen.

3. Dat ieder het zijne ongestoord zal bezitten, ten zij een rechterlijk vonnis het hem volgens landrecht beneemt.

4. Dat hij die een anderen in zijn bezit stoort, zonder verlof van den rechter en van het volk tien mark betalen zal.

5. Dat men ouderlijke erfenissen en erfenissen in den derden graad met familie eeden mag bewijzen.

7. Dat men alle eigendom, geestelijk en wereldlijk, met zeven der zake kundige mannen kan bewijzen.

7. Dat alle Friezen, in zoo verre zij van vrije geboorte zijn en vrije spraak hebben, een vrij gerecht zullen hebben.

8. Dat hij die zich tegen zijnen Heer verzet, des doods zal schuldig zijn.

9. Dat men de huisschatting en de vredepenning bij bevel van den koning betalen zal.

10. Vindt men hunne verpligting tot den krijgsdienst.

11. Over de vrede aan weduwen, wezen, minderjarigen, pelgrims, Romevaarders, boetedoeners en gezanten.

---

1) Frieschen Volks Almanak, 1847, 1851.

12. Over de vrede voor de eigendommen.

13. Over de vrede voor de personen.

14. Over de belangens der afwezigen, ten gevolge oorlog of geweld, uit het land gevoerd en later teruggekomen.

15. De straf tegen hen, die vrouwen rooven of schaken.

16. Dat de Friezen alle hunne misdaden met hun goed kunnen betalen.

17. Dat niemand ongehoord zal mogen veroordeeld worden en ieder het recht heeft zich te verdedigen.

Deze twee laatste kesten hadden hunne uitzonderingen, welke wij in het 9e deel onder den naam van de zes wenden terug vinden 1).

Wij hebben straks gezegd, dat het uit de kesten was optemaken, dat zij reeds landrechten hadden; het is daarom, dat wij den hoofdinhoud daarvan hier zullen laten volgen.

In het eerste vinden wij wederom het algemeen beginsel in de 1e en 3e kest reeds vermeld, tegelijk met de vier noodschijnen (impedimenta legitima non comparandi in judicio).

Het tweede handelt over de goederen der minderjarigen.

Het derde over die van afwezenden (14e kest).

Het vierde over de goederen van eene getrouwde vrouw, welke kinderloos overleden is.

Het vijfde geeft de wijze van procedeeren op, wanneer men om land aangesproken wordt.

Het zesde handelt over het recht van erfenis der kindskinderen met hunne oomen, op hunne grootouderlijke goederen.

Het zevende over erfenissen tot in den derden graad (5e kest).

Het achtste, dat ieder in geval van doodslag of verwonding bloedverwanten in den derden graad als getuigen mag aanbrengen.

Het negende, dat iemand zijne verwanten in den derden graad helpen mag, wanneer hij deze ziet strijden en voor de gevolgen niet aansprakelijk is.

---

1) Oude Fr. Wett., II. 118. In de oude druk, VI. deel, terwijl zij in de andere Rechten hier en daar verspreid gevonden worden.

Het tiende, dat de heer voor de daden van zijnen bediende moet instaan, of wel, dat deze volgens Zeendrecht een oordeelproef moet ondergaan.

Het elfde en twaalfde handelen over de strafbaarheid der dieren, minderjarigen, getrouwde vrouwen en van onvoorzichtige daden.

Het 13e. Van het schaken en berooven van maagden en vrouwen.

Het 14e. Van aanval op iemands huis met gevolg, zonder bevel van den Frana en van het volk.

Het 15e. Van waterdompeling, huidbegieting, binding en van het berooven van iemand.

Het 16e. Van erfenissen buiten de zes handen. Deze zijn: vader, moeder, broeder, zuster, kind en kindskind.

Het 17e. Dat weduwen, noch hunne kinderen zich behoeven te verantwoorden wegens land, bedienden of loon, maar wel om andere zaken hun betreffende.

Het 18e. Wegens het aan anderen in bewaring geven van goed.

Het 19e. Van schaken en verkrachten van vrouwen.

Het 20e. Wegens het vechten onder den Heervrede.

Het 21e. Van iemand, die gevangen zijnde, tegen zijn land moest strijden.

Het 22e. Over het weergeld van eene edele vrouw.

Het 23e. Over het bevechten van eene zwangere vrouw.

Het 24e. Wegens brandstichting bij nacht.

Deze onze opgave doet ons wederom zien, dat hier algemeene bepalingen aangetroffen worden, doch dat het er verre af is, dat de hier opgegevene kesten en landrechten voor eenen eenigzins gevormden staat genoegzaam zouden zijn. Wij vinden dan ook nog veele andere wetten tot de meer innerlijke huishouding van de maatschappij betrekkelijk, doch welke wij hier kortheidshalve niet zullen opgeven; doch deze bevatten in ieder district niet gelijke bepalingen en worden daarom ook niet landrechten genoemd. Dit geldt wel voornamelijk de boeten

op beleedigingen, verwondingen en doodslagen. Ook vinden wij in het Jus Mun. Fris, 1e. en 9e. deel, de wijze van procedeeren opgegeven, welke duidelijke kenteekenen van een hoogen ouderdom met zich draagt; hieruit kan men zien, dat de Friezen toen ter tijde graven erkenden. Dat de Lex Frisionum een uittreksel dezer wetten is, heb ik trachten aan te toonen in het IIe deel der oude Friesche wetten in de voorrede voor die wet, bl. 333. Wat de Jurisprudentia Frisica betreft, dit is eene wetgeving, welke omtrent 1480 deze oude wetten heeft vervangen en een zeer volledig geheel eener wetgeving aangeeft, en waarin van den koning en van den heer tevens de rede is [1]).

In alle deze wetten vind ik geen het minste spoor, waaruit ik zoude kunnen besluiten, dat de verschillende districten in zulk een naauw verband tot elkander hebben gestaan, dat zij te zamen eene vrijstaat of republiek zouden hebben gevormd, en algemeene vergaderingen hebben gehouden om hunne gezamenlijke belangens te behartigen.

Ook de volgende wetgevingen, welke wij nu kortelijk zullen nagaan, brengen ons niet verder. Wij zullen daarom een overzicht hiervan geven, voor zoo verre zij voor ons doel om den regeringsvorm nader aan te duiden, dienstig zijn, om u de overtuiging te geven, dat ook in die wetten hiervan geene sporen te vinden zijn.

Zien wij nu de burgerlijke wetten tusschen het Flie en de Lauwers, dan vinden wij bij de betaling der vreden telkens den graaf of diens schout genoemd. Tusschen de Lauwers en de Eems en in het graafschap Emisgonia, hetwelk zich langs de Eems uitstrekte, wordt minder, doch nog altijd van de graven melding gemaakt. De twee laatsten hebben eenigen tijd een wereldlijken graaf gehad, en kwamen later onder den bisschop van Munster als hunnen graaf. Tusschen de Eems en de Wezer behoorde Broekmerland, dan eens tot Munster, dan

---

1) Tit. 4, § 33, 44. Tit. 2, § 34. Tit. 3, § 10, passim.

wederom tot Oldenburg en vroeger tot het bisdom van Bremen, waarom dan ook in het Rastringer regt gewag gemaakt wordt van onzen heer den Aartsbisschop van Bremen; terwijl in het Broekmerrecht in het geheel niet van graven of heeren melding wordt gemaakt. Hierin ontbreken de Kesten en Landrechten, ofschoon uit § 141 is optemaken, dat zij aldaar bestaan hebben; want aldaar wordt, even als § 140, van het Landrecht gesproken.

In Hunsingo had men diezelfde Kesten en Landrechten; doch hier had de geestelijkheid meerderen invloed; dit schijnt hieraan te moeten worden toegeschreven, dat de bisschop van Munster tevens hunnen graaf was. Dit Go was in vier ambachten verdeeld, als: Aduwerth, de Marne, Rottum en Onderdendam [1]). Deze werden door de abten voorgezeten, bij welken iemand onder den naam van Frana de Fiscus was. Van het schoutengerecht wordt slechts eenmaal [2]) melding gemaakt en aldaar bepaald, dat de doodslag in zijn gerecht gepleegd, met honderd mark Groninger munt tot weergeld moest betaald worden. In deel III, § 4, vindt men bepaald, dat, zoo de schout vreemd krijgsvolk in het land bragt, dat men hem dan in de Noordzee werpen zal, en dat men wegens die daad geene vergoeding schuldig is [3]).

Ook Fivelingo behoorde onder Munster en vindt men in hunne wetten VII, 1 van den graaf melding gemaakt, alwaar tevens van den Asega of keizerlijken rechter gesproken wordt [4]). In VI, 10, vindt men ook de straf tegen den schout; terwijl er mede van des konings ban gesproken wordt [5]).

Wat Emsgonia of wel Emsigo als een deel van het eerste aanbetreft, dit laatste had ook de Kesten en Landrechten. Van dit Go, evenmin als van Broekmerland, vinden wij in latere

---

1) Ald. X, 10 en 11.
2) Ald. X, 28.
3) Halsema, Reger. vorm. d. Ommel., bl. 16, 18, 193 seqq. 282 en 479. Schol. Tabl. 110.
4) IV. 5, 6.
5) VI. 10.

wetten van graven melding gemaakt, maar ook deze beiden stonden onder een geestelijk opperhoofd. Het laatste had vier hoven of parochien als: Utingra-hove, Victorshove, Marienhove en Aurikshove, of wel volgens Harkenroth: Engerhave, Victorboer, Marienhave en Aurik. Deze werden ook wel vierendeelen genoemd.

Rustringen was niet zoo vrij en stond onder den Aartsbisschop van Bremen, terwijl de graaf van Oldenburg daarvan een gedeelte, het oude Ammerland, bezat. Ook in hunne wetten wordt van eenen graaf melding gemaakt [1]). Ook dit graafschap had vier hoofdplaatsen, Farle, Aldeson, Longowarthe en Blakeson. Bij Meijer: Varel, Aldesum, Langwarden en Blexen.

Voor en aleer wij van dit onderwerp afstappen, moet ik u nog met de wetsbepalingen bekend maken, welke onder de benaming van de *Overkeuren* bekend staan.

Deze vindt men alleen in het Hunsingoër, Fivelingoër en Emsiger recht; doch zij zijn daar niet gelijkluidende. In het Hunsingoër bevatten zij de navolgende bepalingen. 1) Over het te kennen geven, dat men ten oorlog zal gaan. Deze ontbreekt in het Emsiger, hetwelk aldaar heeft, dat zij eenmaal 's jaars op den dingsdag in de Pinksterweek te Upstalboom zullen vergaderen om hunne belangens te behartigen.

2) Over de onderlinge hulp in geval van oorlog.

3) Over het niet behoorlijk handelen van een der Zeelanden. Deze beide zijn in het Fivelingoër eene.

4) Over den wettigen echt.

5) Over het trouwen met eene dienstmaagd. Deze ontbreekt in het Fivelingoër.

6) Van schaken.

7) Van hem, die met eene geschaakte vrouw in eens anders huis gaat. Deze beiden ontbreken in het Emsiger, hetwelk als zesde bepaling heeft: dat de vrouw de vrije keuze heeft in het kiezen van een man.

---

1) V. 15.

Wanneer wij nu den inhoud dier keuren nagaan, dan zien wij, dat de drie eerste bepalingen tot hunnen staatkundigen toestand betrekking hebben, en ter onderlinge bescherming voor die drie deelen zijn vastgesteld, en tot de andere deelen van Friesland geene betrekking hebben. Zij bevatten dus niets anders dan eene overeenkomst tusschen twee Goën ten hunnen nutte vastgesteld en golden alzoo niet voor alle de deelen van Friesland.

Het hier nu aangeroerde toont wederom aan, dat ieder district een op zich zelven staand ligchaam was met een graaf of een bisschop als graaf aan het hoofd. Opmerking verdient het bovenal, dat in alle die wetten noch van *Opstalling*, noch van den *Opstalboom* melding wordt gemaakt.

Voorenaleer wij tot ons derde punt overgaan is het noodig onderzoek te doen, wat men vroeger door Opstalling verstond, om des te beter over het volgende te kunnen oordeelen.

Halsema l.l. zegt: Upstalling is zamengesteld uit *up*, d. i. opper, en *stalling* of *stelling*, rechter van *stal*, *stol*, stoel, gerecht en *ling* in de beteekenis van persoon; en alzoo *Opperrechter*. J. Rengers in zijne *Politie der Umlanden*, HS. bl. 18 verso zegt: Upstalling is een oltfriesch woort ac magistratus nomen; op duetsche taele daerna *Hoefetling*. In een HS. van het platduitsch Hunsingoër en Fivelingoër landrecht moest het recht op het overgeld (weergeld) door drie naaste Upstallingen en 16 der sibste lijven bewezen worden. In het bijvoegsel op art. 23 van den Frieschen tekst van de wetten van den Upstalboom, vindt men, dat tot bewijs in klachten, welke minder dan acht mark bedroegen, 6 buren, 7 verwanten en een Upstalling moesten zijn en daarboven twee Upstallingen. Harkenroth in zijne aanteekeningen op Beninga, bl. 53 zegt: Doch ik heb een oud handschrift, waarin tot verklaring der oude Friesche namen gesegd wordt, dat Upstallingh in 't oude Friesch een hoveling beteekent. Daar nu *bame*, *baem*, *bome*, bodem, plaats beteekent, zoo zal upstalboom, oppergerechts-

plaats beteekenen. Wij zien dus dat hoveling en upstalling een en dezelfde persoon is, en dat het gerecht, hetwelk zij als zoodanigen hielden en de belangens, welke zij aldaar waarnamen, de upstalboom, het oppergerecht, van het district was. Wanneer nu deze hovelingen de belangens van hunne districten moesten behartigen, dan waren zij Zeelandsche rechters, overrechters, upstallingen en hun gerecht de upstalboom. Zij waren het *totius Frisiae*, omdat men ook in het district mindere rechters had, consules terrae genaamd. Het is daarom, dat men dit *totus* op het geheele Zeeland, hetwelk handelde, in betrekking moet brengen en niet noodig heeft, het geheele Friesland hieronder te verstaan. Want neemt men aan, dat bij Aurich algemeene vergaderingen gehouden werden, dan waren ook alle Zeelandsche rechters uit geheel het Friesland aldaar, om hun Zeeland te vertegenwoordigen en dan was *totius* geheel overtollig; en men zoude dan Judices Zelandini Frisiae geschreven hebben. Wanneer wij dus vinden: Judices Zelandini nec non consules terrae, dan zijn het de hovelingen en rechters van een zeker district, en vinden wij Judices Zelandini totius Frisiae; dan zijn het de hovelingen als opperrechters van een der Zeelanden, dat geheel vertegenwoordigende.

Meijer [1]) zegt: Ik weet wel is waar, dat men thans de Upstalboom bij Aurich tot eene algemeene rechtplaats maken wil, doch schoon dezelve zoo eerwaardig gehouden wordt, zoo vind ik toch niet, dat men die bestendig bezocht heeft. Ik kan mij ook niet voorstellen, dat de inwoners van Rustringen aldaar, ten aanzien hunner bijzondere zaken recht gezocht hebben en houd het voor veel waarschijnlijker, dat zij dit daar te lande aan de *Haijewerf* (hooge werf, gerechtsplaats) gezocht hebben. Dat Groningen, ofschoon het in 1325 niet tot Friesland behoorde, Upstallingen had, kan men lezen bij Halsema [2]).

---

1) Rustr. Merkw. § 20, bl. 72. De heer Ehrentraut en zijn Friesisches Archif, 1. band, 2. heft, bl. 277 seqq., is omtrent den Upstalboom te Aurich niet zonder twijfel.

2) l. l. 299, 304, 332, 358, 371, 377, 422.

Wij willen nu tot ons derde punt overgaan.

III.

Wij zullen hier met de oudste bescheiden, welke de heer Wiarda geput heeft, om het bestaan van eene jaarlijksche algemeene vergadering bij den Upstalboom te Aurich van alle Friezen te bewijzen, beginnen en hem op den voet volgen [1]).

§ 32 en 33 op 1216. Emo in zijn *Chronicon* [2]), verhaleude, wat in het jaar 1222 in Fivelingo is voorgevallen, zegt: „Hic est annus 8 ab incursu Orientalium Frisonum in Fivelgoniam in die B. Laurentii (24 Aug.) contra Rhodbernum et generum suum et caeteros parentes, quorum domus incineratae sunt, et consules (ik lees consulum, gelijk W. in zijne Ostfr. Gesch. 194) terrae ex parte. Contremuit tota terra, propter juratos, quos Universitas Frisonum more vetustissimo creaverat apud Upstallesbome. „Dit is het achtste jaar zedert den inval van de oostelijke Friezen in Fivelgo. op den dag van den zaligen Laurentius, tegen Rodbernus en zijnen schoonzoon en overige verwanten, welker huizen verbrand zijn en voor een gedeelte van de rechters van het Land." Hij laat er als Fivelingoër en abt van Wittewerum op volgen. „Geheel het Land (te weten Fivelingo) was beducht voor de gezworenen, welke de geheele gemeente der Friezen (van Fivelingo) volgens oud gebruik benoemd had bij den Upstalboom" (dus de Upstalboomsche rechters hadden de gezworenen (arbitri) benoemd. — Zonder nu verder over die zaak te spreken, vervolgt hij: dit is hetzelfde jaar, in hetwelk den band (men lette op de overkeuren) tusschen Fivelingo en Hunsingo bijna verbroken was ten gevolge eene aangedane beleediging op aandrijven van Eppo Rembada van Monemawalde, wiens huis vernield en veele Friezen gedood werden.

---

1) Men zie de oude druk van 1777, bl. 140 seqq.
2) Matth. l. l. II, 58.

Men ziet dat hier eene bijzondere veete bestond, en dat men vreesde voor de uitspraak der gezworenen. Deze twist gold niet het algemeen belang van Friesland, maar, al eens aangenomen, dat die gezworenen, zooals Wiarda wil, de opstallingen waren, waarom zouden dan *alle* Friezen voor hunne afgevaardigden gevreesd hebben? hadden dan de overige Friezen alle hieraan deel genomen.

§ 34. Op het jaar 1219 verhaalt Emo [1]), dat eene groote watervloed hier en daar gevaarlijke dijkbreuken veroorzaakt had, dat ook de dijken, dicht bij de Eems gelegen, vernield waren en wel omtrent de grenzen van de goederen van zijn klooster; en dat veele hierdoor verarmd, die streken verlaten hadden, die anders tot het onderhoud der dijken verplicht waren en dat de zee aanhoudend deze bedekte. Dientengevolge ontstond er ongenoegen onder de ingezetenen van deze heerlijkheden (villarum) [2]), welker voorouders niet tot dat werk van bedijking verplicht waren, zoodat zij de broeders van Werum, als belanghebbende voor hunne zusters en eenige andere daartoe opvorderden. Tengevolge hiervan kwamen de rechters van dat jaar bijeen, die hun ten antwoord gaven, dat zij alle dien last moesten dragen, omdat zij, op wien dien last lag om te herstellen, weggegaan waren en de landen van de broeders dientengevolge niet bovenmate behoorden bezwaard te worden en ook niet meer dan de zes heerlijkheden (villae) en dat men dit uit medelijden jegens de broeders en ten algemeenen nutte behoorde te doen.

Het gevolg dezer uitspraak was, dat, daar zij zich door de broeders verwonnen zagen, dezen zwaarlijk bedreigd hebben en den af- en toegang van het klooster belemmerd. Toen nu de broeders zich aan zulk een gevaar hadden blootgesteld (zoo gaat hij verder voort), zoo is het wonderlijker wijze gebeurd, factum est mirabiliter, dat de oversten (hoofdelingen, heeren

1) Ald. bl. 49.

2) Wiarda, Ossfr. Gesch., bl. 189, noemt die: Westeremden, Sande, Ripen, Leermens Enum en Loppersum.

majores) van de zeven aan zee gelegene heerlijkheden (quod majores de 7 villis mari conterminis) besloten hebben om bijeen te komen, die, bijeen gekomen zijnde, terstond gezworenen benoemden (et convenientibus eis continue eligerunt juratos) die, aangezien het nut en de nood van het dreigend gevaar, eene rechtvaardige uitspraak zouden doen [1]; want de rechters van dat jaar hadden reeds gewijfeld om eene dusdanige zaak te eindigen. Deze gezworenen deeden de volgende uitspraak, dat alle landen gelijke lasten daartoe moesten bijdragen om de dijken te herstellen tengevolge der bestaande noodzakelijkheid. Zij, die deze uitspraak van kracht wilden hebben, want niet alle berusteden in deze uitspraak, hebben zich vereenigd en de tegenstanders geplunderd.

Het gold hier wederom een bijzonder belang, het onderhoud en herstel van eenige ingebrokene dijken aan de Eems, tengevolge waarvan de hoofdelingen (majores) van Fivelingo vergaderden en gezworenen kozen en aan dezen de beslissing der zaak opdroegen [2]. Wierichs zegt, dat men de Upstalboom in het oostelijk Friesland tusschen de Lauwers en de Eems moet plaatsen en dat er een bij Aurich zoude geweest zijn, nog moet onderzocht worden; dat in het laatste geval beide dan slechts loci conventuum particularium en niet universales totius Frisiae, geweest zijn.

In het jaar 1224 zegt Wiarda [3], vinden wij wederom gezworenen bij den Upstalboom. Het is wederom Emo [4] die spreekt en ons verhaalt, dat er tusschen hem en den proost van Schildwolde, Herdric, twist was, tengevolge waarvan deze in ongenade van den bisschop van Munster verviel. Het gevolg hiervan was, dat een gedeelte van het volk mede deel aan

---

1) Wiarda l. l. zegt, dat de gedeputeerden van de zeven zeelanden (let wel) *toevallig* bij den Upstalboom vergaderd waren en dus niet in de Pinksterweek.

2) Wierichs l. l. in de Additamenta, bl. 87 en § 8, bl. 63.

3) Bl. 89.

4) Matth. l. l., bl. 76.

dien twist nam. Herdric werd in den ban gedaan; doch toen men dien wilde ten uitvoer leggen, werd dit door het volk verhinderd. Onder de toen verzamelde menigte bevond zich (Deo sic ordinante, zegt Emo) een edelman Stitho, die, ofschoon ongeroepen aldaar was en door zijn aanraden de woedende menigte voor dien dag tot bedaren bracht, evenwel niet zonder dat er verwondingen hadden plaats gehad. Den volgenden dag was al het volk als een man bijeen. Ook waren daar de rechters van het land (Consules terrae) en de gezworenen van den Upstalboom Jurati de Upstallesbome, de door het oppergerecht benoemde scheidslieden (dus niet niet te Aurich), die, nadat zij den banvloek gehoord hadden, besloten, dat dezelve moest geëerbiedigd worden. Herdric gaf voor eenigen tijd toe, stak later wederom het hoofd op en vereenigde zich met de zijnen om zich in zijn vorig bezit te herstellen. In dezen strijd kwamen ook wederom de rechters van het land en (let wel) de oostelijke gezworenen bijeen, om vreede onder hun te maken. Et convenerunt consules terrae et jurati orientales pro reformanda pace inter eos.

Ook hier vind ik geene gezworenen (of liever zoo Wiarda wil, afgevaardigden) bij dien Upstalboom, maar ook hier gold het een persoonlijk belang, met hetwelk Friesland, casu quo, niets te doen had. Die jurati kwamen ook reeds den volgenden dag bijeen (Die sequenti congregatus est populus quasi vir unus. Aderant ibi consules terrae et jurati de Upstallesbome), nadat Stiths den vorigen dag de menigte tot bedaren had gebracht. Het is dus wel niet denkbaar, dat deze massa menschen zich zoo spoedig bij Aurich zal verplaatst hebben.

In § 35 zegt hij verder: In het jaar 1231 komen zij wederom bij den Upstalboom voor. Emo verhaalt op dat jaar [1]), dat die van Eenrum en van Uithuizen toen in oorlog waren wegens een eiland, hetwelk de gezworene bij den Upstalboom den Uithuizers hadden toegewezen. Doch daar die van Eenrum

---

1) Matth. l. l., bl. 90.

aan de gezworenen (er staat juratos, ik lees juratis en zoo Wiarda ook) niet wilden gehoorzamen, kwam geheel Fivelingo op om hun daartoe te dwingen [1]).

Zoo Fivelingo dit alleen moest bedwingen, wat beteekende dan de derde overkeur? Hier moesten zij zich zelven redden.

In § 37 zegt Wiarda: Van dit tijdstip van 1234 tot 1323 komen geene sporen voor, uit welke men kan opmaken, dat de upstalboomsche rechters vergaderd zijn geweest. Doch op dit jaar 1323 vinden wij de wetten bij den Upstalboom gemaakt, Leges Opstalbomicae, en deze geven wederom een bewijs voor het bestaan hebben dier vergaderingen.

Volgens hem moeten dus deze wetten voor het geheele Friesland van het Flie tot den Wezer kracht van wet gehad hebben. Laat ons derhalven den inhoud eens beoordeelen [2]).

Op welke wijze wij die wetten ook beschouwen, wij kunnen niet anders zien, dan dat zij voor ons tegenwoordig Friesland zijn opgemaakt. Hun begin is: Wij grietmannen en rechteren, priesteren en prelaten van Westergo (Wiarda heeft Oostergo en Westergo) met overigens de zeelanden van Friesland (cum ceteris Zelandiis Frisiae), ten einde overeen te brengen en te hervormen de instellingen bij den Upstalboom gemaakt, gelasten enz. Men wilde dus doen overeenstemmen en tevens de vroeger gemaakte wetten bij den Upstalboom hervormen. Zien wij nu het elfde deel van het Jus. Min. Fris. in, dan vinden wij daar het opschrift: Hier beginnen de oude wilkeuren van Upstalboom, welker strekking in de hoofdzaak dezelfde is, als die van deze wetten, zoodat wij kunnen veronderstellen, dat hier op die wetten gedoeld wordt.

---

1) Secuta est universitas Fivelgoniae pro cohertione ipsorum et congressae sunt partes in pugnam.

2) Zij zijn te vinden in de Jurispr. Frisica III, 1. Schotanus, 102. Richthofen, Friesis. Rechtsquellen 102, 108, 531—535. Wiarda, Landtagen enz., 111 en 127. Worp, Thaboritae chronicon, bl. 176. Opmerking verdient het, dat zij in geene der tot ons gekomene wetten gevonden worden, slechts in den oudsten druk vindt men die, uit welke alle genomen zijn, uitgezonderd die van de Juris Fris.

In § 20 wordt bepaald, dat de Predikheeren en Minderbroeders en de broeders van Staveren aalmoesen zullen mogen vragen, met uitzondering van broeder Folpert van Staveren, de landsverrader. Hierin is geen spoor, dat deze § tot een ander zeeland betrekking heeft.

In § 21 vinden wij de ordonnantie omtrent de munt, waaruit wederom blijkt, dat dit alleen tot Westergo betrekking had.

De §§ 22 en 32 spreken van grietmannen. Deze bestonden ook niet, met uitzondering van het Westerkwartier van de provintie Groningen, in de andere districten.

§ 33 spreekt van het oude district van Franeker en van de landdagplaats Hartwerd, terwijl er geene andere plaatsen genoemd worden. Voegt men hier nu bij, dat in geen der andere zeelanden of wel districten een, den hoofdzakelijken inhoud gelijk, doch naar die districten gewijzigd exemplaar voorhanden is, dan levert deze akte geen bewijs op, dat zij voor het geheele Friesland is opgemaakt, en, daar er geen slot bij is, dat zij in den Upstalboom bij Aurich zouden zijn opgemaakt. Ik voor mij zoude, naar aanleidiug van de §§ 33 en 34, denken te Hartwerd, en ook dit doet het hoofd der akte gelooven. Waren zij bij Aurich opgemaakt, men had dan het oude formulier, Nos judices Zelandini totius Frisiae, zoo als men meent, dat aldaar gebezigd werd, gebruikt. Richthofen [1]) zegt: „Es findet sich keine spur, dass sie je in Friesland, Oestlich der Ems gegolten haben; verfasst wurden sie in Westfriesland." Ook titel 50, § 26 van de Jurisprudentia Frisica doet ons zien, dat men hier door Opstalboomsche wetwetten eene wetgeving op zich zelven staande verstaat; zij luidt aldus: Dit is recht: dat de broeder nader is tot zijns broeders erfenis, dan zijn broeder of zusters kinderen. Dit te bewijzen in ons Friesch landrecht en ook in het recht van keizer Rudolf. Ook staat het in de wilkeuren van Upstalboom [2]).

1) Fries. Rechtsq. vorb. II.

2) Zie ook Mr. A. van Halmael, Jr. in zijn *Kirt Oersieht oer Frieslant schijdnis.* Friesch Jaerboeckjen 1834, bl. XIX, § 15.

Op bl. 163 zegt Wiarda op het jaar 1324. Rustringen lag reeds sedert 1291 met de stad Bremen over hoop, omdat de laatsten door de zeeroverij van de eersten in hunnen handel belemmerd werden. In 1312 en 1315 hadden deze veele Bremer schepen genomen, doch het verschil, hierdoor ontstaan, was door bijzondere verdragen bijgelegd. Waarschijnlijk waren er nieuwe twisten ontstaan, welke in 1324 of wel het jaar te voren waren uitgebroken.

De aanleiding hiertoe was, dat die van Bremen eenen aanzienlijken Rustringer, met name Broder, gedood hadden. Dit verschil werd op den derden feestdag van Pinksteren van 1324 bijgelegd. Alle de rechters van de zeelanden van Friesland in den Upstalboom vergaderd, verklaarden, dat het verschil tusschen den raad en burgerij van Bremen ter eenre en de Friezen van Rustringerland ter andere zijde, wegens den doodslag van zekeren Rustringer, Broder genaamd, was verzoend. Zoo als de raad van Bremen en de rechters van Rustringerland in hunne tegenwoordigheid hadden erkend, en tevens beloofd, dat zij die van Bremen daarover niet lastig zullen vallen. Opmerkelijk is verder hetgeen volgt: Ook toen werd gezegd en bepaald, dat die van Bremen en die van Rustringerland zullen zijn en blijven eene natie en een volk, zoo als zij sedert onheuchelijke tijden geweest zijn [1]) en dat zij zich aan de oude wetten en verordeningen, oudtijds gemaakt, zullen houden en in het vervolg niet meer tegen elkander zullen oorlogen, maar, bij verschil dit aan hunne zeelandsche rechters of aan hunne opvolgers, in den Upstalboom vergaderd, zullen onderwerpen en met hunne uitspraak te vreden zullen zijn en dien ten uitvoer leggen. Dat bovendien, zoo iemand hunner ongehoorzaam aan hunne beveelen mocht zijn, dat zij dan moeten en willen met al hunne landen den anderen helpen. Zij verklaren overigens, dat zij ieder hunner, vereenigd

1) Est etiam adjectum, quod cives Bremenses et Rustringi erunt et manebunt una gens et unus populus, sicuta tempore, cujus non est memoria extiterunt.

of afgezonderd, met die van Bremen, eene zonderlinge vriendschap hebben aangegaan, en in hunne landen en op hunne grenzen hetzelfde recht zullen hebben; en dat hij, die zich te buiten gaat, of misdoet tegen een hunner, evenzoo, alsof hij tegen zijnen landgenoot misdaan had, zal gestraft worden.

Men moet er wel op letten, dat de stad Bremen, hiertegen over de rechters van Rustringen in het oppergerecht verschijnt en beide partijen hier hunne verklaringen en verzoeningen doen. In deze akte staat *terra* tegenover *universitas* als een gedeelte van het geheele Rustringen, tot hetwelk Bremen mede behoorde, zoo als uit die akte zichtbaar is. Zij komen hier niet als handelende, maar als in het gerecht verschijnende personen voor en natuurlijk, want de universitas alleen had de bevoegdheid om hier te handelen, want twee deelen van die universitas hadden verschil en deze konde niet anders dan in het oppergerecht, in den Upstalboom ten einde gebracht worden. Ook is het niet te veronderstellen, dat die van Bremen de beslissing hunner zaak, niet alleen aan vreemde, maar tevens aan eenige hun vijandige rechters zouden opdragen; en daar het hier de verzoening van een doodslag gold, welke, zoo als wij gezien hebben, volgens landrecht moest beslist worden door de in het land bevoegde rechters, te weten, die van het oppergerecht; zoo is het wel niet te denken, dat zij bij Aurich aan den Upstalboom geklaagd zullen hebben en gezoend. Ook hiertegen pleit hunne verzoening wegens de zeeroverij, vroeger onderling gemaakt. Zoodat deze akte mede geen bewijs oplevert.

Verder zegt Wiarda § 53, dat men ook kan aannemen, dat in het jaar 1325 en 1326 de Friesche Staten bij den Upstalboom bijeen zijn geweest. Voor dit eerste jaar haalt hij ten bewijze aan een handschrift bij Halsema [1]), te vinden, luidende: Singuli Judices terrae Frisiae aliique Nobiles pro communi utilitate et pacis conformitate ad locum, qui vulgariter Obstalboom nuncupatur, confluerunt.

---

1) L. l., bl. 207.

Hier vinden wij de rechters van het land tegelijk met eenige edelen op de plaats, welke gewoonlijk Upstalboom genoemd wordt, vergaderd. Deze uitdrukking toont, mijns inziens, genoegzaam aan, dat hiervan eene geheel andere plaats, als die bij Aurich gesproken wordt. Wat daar evenwel verhandeld is geworden, wordt niet vermeld. Maar in welke hoedanigheid waren die edelen daar tegenwoordig? Ik zoude gelooven, dat hier door edelen eenige hovelingen of Jurati, en door rechters de gewone rechters van dat land bedoeld worden.

Voor het jaar 1326 haalt hij een verzoekschrift aan van de Ostringers aan de Jahde. Hij voegt er voorzichtigheidshalve bij: „Eine wiewohl dunkle spur. Dit werd den 10 Februarij 1327 te Jever opgemaakt. De oorzaak van dit verzoek was deze.

De graaf van Holland had de Wangeroger kooplieden en schippers gevangen en hunne goederen in beslag genomen, omdat hij meende, dat deze de Westerlauwersche Friezen, met wien hij in oorlog was, hielpen. De Ostringers trokken zich deze eilanders aan, verontschuldigden dezen en hun zelven en verzochten hem de loslating der gevangenen en de teruggave hunner goederen. In die akte komt onderanderen voor, „want wij met die van Westergo en die van Staveren *geen verbond* hebben aangegaan, nog *willen* aangaan, om zich tegen uwe Grootmogende te verzetten, doch daar de boosheid der dieven, brandstichters en andere boosdoeners in geheel Friesland zoo heeft toegenomen, zoodat niemand in gezegd land zijn goed ongeschonden en veilig kan houden; zoo heeft de *gemeente van het land van Friesland* (Ostringen) op de plaats, welke Opstalboom genoemd wordt, eene vergadering geordonneerd en aldaar bepaald, enz. [1]). Deze akte eindigt: Datum Gevere (Jever) anno Domini 1327 [2]).

---

1) Quod communnitas terrae Frisiae in loco, qui opstallebom dicitur, ordinavit congregationem, statuendo etc.

2) Zie Chartb. v. Friesl. I, 176.

Uit dit verzoekschrift blijkt duidelijk, dat zij te Jever bij den Upstalboom en niet bij Aurich in den Upstalboom vergaderd zijn geweest. En hoe konden zij schrijven met die van Westergo en Staveren niets te doen te willen hebben; daar zij anders volgens de overkeuren en volgens art. 1 der Upstalboomsche wetten van 1323 daartoe verplicht waren.

Ten laatsten komt hij nog in § 54 met eene, en voor zoo verre hij weet, laatste akte van het jaar 1327 en begint te zeggen: „Mit völliger gewisheit treffen wir die Seelandischen Richter 1327 in der Pfingstwoche wieder bei Upstalboom an." Maar laat er terstond op volgen, dat men niet weet, of er ook andere zaken dan de te vermeldene verhandeld zijn geworden.

Het geldt hier Appingadam. Deze plaats, zegt Wiarda, deed, wegens zijnen handel, den naarijver der Groningers opwekken, en deze trachtten die stad op allerhande wijze afbreuk te doen. De Appingadammers wendden zich toen tot de gezamenlijke rechters van Fivelgo. Deze trokken zich hunne belangens aan en gaven hun in hunne vergadering stadsgerechtigheden, markten en verdere stadsvoorrechten en bevestigden hunne oude en op nieuw nageziene en verbeterde statuten, en beloofden hun bescherming. Hiervan werd in de week na Hemelvaart eene akte opgemaakt en met de zegels van Fivelingo en van Appingadam bevestigd.

Wiarda dwaalt hier mijns inziens; de zaak is deze.

De rechters van de gemeente in Appingadam [1]) hadden hunne rechten, misschien wel vermeerderd en verbeterd, in orde gebracht. Deze nu, zouden zij naar buiten werken, moesten door de bevoegde macht bevestigd worden; van daar, dat die rechters zich tot de Zeelandsche rechters (hovelingen) en tot de rechters in hun district van Fivelingo (consules terrae) die dat jaar in bediening waren, wendden, om die bevestiging te erlangen. Hiervan werd op den zondag in den octaaf van

---

1) Judices Universitatis Appingadamme.

Hemelvaart 1327 eene akte opgemaakt, die aldus begint: Wij Zeelandsche rechters en rechters van het land van Fivelgo, hebben geoordeeld te moeten verklaren, dat de rechters van de Gemeente van Appingadam tot ons gekomen zijn, om de bevestiging hunner wetten, ons tevens verzoekende die te willen beschermen. En, alzoo wij overwogen hebben, dat het van algemeen nut is, dat ieder zijne rechten, zoo hij er een redelijk gebruik van maakt, ongestoord gebruike, en dat de burgerschappen en steden bij hunne rechten verblijven, zoo als ook in eene openlijke en *vrijwillige* vergadering in den Opstalboom, bij algemeene toestemming van alle Friezen is bepaald, enz. Zij eindigt: Gegeven onder het zegel van ons Land en van de Gemeente van Appingadam.

Deze akte moeste wederom door de Zeelandsche Rechters van het geheele Land bevestigd worden. Van hier het *transfixum* aan die akte. Want nu komen de Zeelandsche rechters van het geheele Friesland (van Fivelingo) [1]), als oppergerecht, bijeen en bevestigen die akte in den octaaf van Pinksteren van dat jaar [2]).

Uit deze akte zien wij dus, dat die van Appingadam de rechters van hun district adieerden en de bevestiging hunner wetten enz. vroegen. Dat deze door de rechters van geheel Fivelingo bekrachtigd werden. Het is immers niet te veronderstellen, dat de wetten van Appingadam door alle de Zeelanden van het gehcele Friesland, zoo als men die gelieft te noemen, zouden zijn bevestigd geworden, te meer niet, om dat wij nergens sporen vinden, dat dit met de andere steden het geval was; maar duidelijk zien, dat ieder district in zoodanig Land de hem eigene wetten had. Wij zien dit ook omtrent Leeuwarden, aan wien de staten van het Land stadrechten verleenden. De geschiedenis leert ons bovendien, dat men te dikwijls vijandig tegen elkander was, om te durven

---

1) Judices Selandini totius Frisiae in Upstallesbaem congregati.
2) Zie die akte bij Wiarda I.I. bl. 180.

veronderstellen, dat ook hunne speciale wetten aan eene algemeene vergadering van alle Friezen bij den Upstalboom, zouden onderworpen zijn geweest.

Deze akte doet ons tevens zien, dat men een onderscheid maakte tusschen Judex Selandensis, en Judex Selandinus; de eerste zal een Zeelandsch rechter (van een district) en de laatste een rechter over het Zeeland geweest zijn. De Judices terrae waren wederom mindere rechters dan de twee voorgaande en waren de rechters in eene Gemeente.

Nu moeten wij over de akte van 1361 spreken. In zijne § 58 zegt Wiarda in de hoofdzaak: Ten dien tijde was geheel Friesland in onrust. Groningen hetwelk zich toen nog niet met de Friezen verbonden had, was in twist met Utrecht. Zij reikte daarom de hand aan de Oost- en West-Friezen, waarvan het gevolg was, dat er eene dagvaart te Groningen gehouden werd in het belang der Friesche vrijheid.

De aldaar toen opgemaakte akte zegt: Wij Grietmannen en Rechters van Westergo, Oostergo, van de Preposituur van Hummerche, van Hunsingo, Fivelingo, het Oldampt, Reiderland, Emsigo, Broekmerland en de Raad van Groningen met de overige rechters in de Deelen van Friesland [1]). Willende zoo als het betaamt ons houden, tot nut van de Friesche vrijheid, met onze Prelaten en Priesteren; in Groningen bijeengekomen, — aan alle artikelen van verbond en vreede in den tegenwoordigen brief vervat, aan welke deze tegenwoordige akte (cedula) is aangehecht en met onze zegelen des lands bezegeld; *welke artikelen onze voorzaten en de Oppergerechten* [2]) *hebben ontworpen en vastgesteld*, verklaren bij deze dezelve op

---

1) Opmerkelijk is het dat Rustringen hier niet genoemd wordt; en ook hier wordt men overtuigd, dat de uitdrukking in de verschillende akten: »met de overige rechters in de Deelen van Friesland" een gebruikelijke vorm was, die niets afdoet of bewijst.

2) Er staat: Praedecessores nostri et Opstalisbama. Dit bama is meervoud en bewijst dus wederom dat er meer dan een Upstalboom was. Zie ook Chartb. v. Friesland, I. 225.

nieuw kracht te doen hebben, te vernieuwen, te ratificeeren en goed te keuren, wat daarin geschreven staat.

Wiarda zegt, dat door deze akte de Opstalboomsche wetten van 1323 vernieuwd zijn geworden, doch ik moet verklaren zulks in die akte niet te kunnen vinden. Zien wij goed, dan vinden wij hierin niets anders dan eene bevestiging van de vroegere onderling gemaakte bijzondere en algemeene verdragen tusschen de rechters en Landen; en daarom dan, door dien Groningen zich toen met hun verbond, het zesde en bijgevoegde artikel, wegens de onderlinge hulp en bijstand, dat reeds in de overkeuren en in art. 1 der Upstalboomsche wetten was opgenomen. Opmerking verdient in deze akte van 1361 het zevende artikel, daar wordt bepaald, dat, indien er eenig verschil ontstaat omtrent een of meer artikelen in eenig Zeeland, van de voorzeide in deze principale of aangehechte niet vermeld, dat ieder Land (Regio) daaromtrent zijne eigene en loffelijke privilegien en instellingen zal genieten. Hieruit ziet men dat ieder vrij was zijne eigene wetten te maken, uit te leggen en de verschillen daarover ontstaan te beslissen, zonder met dien Opstalboom te doen te hebben.

Deze akte was niets anders dan een verbond van vreede en vriendschap, in onderlinge verdediging voor het oogenblik, behouden ieder zijne rechten en priviligien en niets meer.

Wiarda heeft zonder twijfel de chronijk van Worp van Thabor niet gekend. Want anders had hij den Upstalboom reeds in den heidenschen tijd gevonden en wel tusschen de jaren 3186 tot 3263 voor Christus, en wat nog meer is, te Groningen. Men vindt hieromtrent in het H. door mij gebruikt bl. 13 Cap. V: Erant eo tempore iudices septem Zelandiarum Phrysie ibidem in Gronenberch congregati. In de gedrukte (Leeuw. 1847, bl. 23) staat: Erant eo tempore iudices septem insularum seu Zelandiarum Frisiae ibidem in Groenenberch *forte* congregati. Hier wordt gesproken van den eersten inval der Denen onder Frotho den eersten. De waarheid van het gebeurde is bij mij twijfelachtig.

Wiarda is in zijne verhandeling begonnen met zichzelven tegen te spreken: Immers § 5 zegt hij dat er te Franeker een Graven gerecht is geweest. Is dit waar, dan zal het ook wel waar zijn, dat zoo lang dit bestaan heeft, dat Deel van Friesland niet in dien bond was. Zijn zeggen dat te Stade geene gerechtsplaats geweest is, betwijfelen wij. Uit de akte van 1327 hebben wij gezien dat te Jever, hetwelk in Stadingerland ligt, een oppergerecht was; en dat aldaar eene munt en stapelplaats bestond, vinden wij in het Fivelingoër Landrecht, VI, 25.

Hij beroept zich in § 16 op hunne wetten en zegt, dat zij die zelf maakten. Dit was zeer natuurlijk, want hunne regeeringsvorm, zoo als wij gezien hebben, bracht dit mede; en die was op het kontrakt met Karel gegrond, en daar zij veeltijds met hunne Graven overhoop lagen, zoo moeten hunne latere wetten wel niet altijd van deze Graven melding maken, en dus ook niet, even als de kesten, dat zij de goedkeuring van den koning bekomen hadden.

In § 24 spreekt hij van het houden van dat gerecht in het open veld, en dat vroeger de gerechten in *wouden* gehouden werden. Hij en zeer veele schrijvers met hem, hechten hieraan eene groote waarde, en zien daarin iets geheimzinnigs, iets Godsdienstigs, iets verhevens. Ik voor mij zie de zaak zoo diep niet in. Ik weet wel, dat die plaatsen, tengevolge van hunne bestemming, met den tijd eene zekere waas van heiligheid en eerbiedwaardigheid erlangden, omdat aldaar de Godsdienst uitgeoefend werd en de belangens van een volk behartigd werden, maar ik vraag, waren er in die tijden wel geschikte gebouwen om zoodanige bijeenkomsten te houden, in die tijden toen de volken minder vaste woonplaatzen hadden? Het was dus eene noodzakelijkheid om van die plaatsen gebruik te maken, en wat was natuurlijker, dan dat men de digste bosschen, waar men gedeeltelijk voor weer en wind beveiligd was, daartoe uitkoos. De openc plaatsen, waar men later deze Gerechten hield, waren tevens de begraafplaatsen en

zoodanige heb ik in 1838 in Denemarken gezien. Bij eene volgende ontwikkeling der maatschappijen heeft men van de kerken en kerkhoven gebruik gemaakt, om die gerechten te houden en op die hoven de dooden te begraven. Ja noch heden ten dage dienen de kerken, vooral ten platte lande, om daarin groote vergaderingen te houden.

Dat men in de Pinksterweek het oppergerecht pleeg te houden, is misschien aan een Christelijk Godsdienstig beginzel toe te schrijven. Wij weten dat de kerkelijke Geschiedenis zegt: dat de H. Geest zich op het Pinksterfeest boven de hoofden der toen vergaderde Apostelen, in de gedaante van vurige tongen vertoonden en zijne gaven van wijsheid hun mededeelde.

De opperrechters moesten reeds te Paschen den eed doen en traden eerst des dingsdags na Pinksteren in bediening. Dit schijnt op het eerste hooren vreemd, doch hiervoor was eene rede, en deze vinden wij in de Jurisprudentia Frisica lit. 2, § 31. Men vindt daar gevraagd. Waarom moet geen schout tusschen Paschen en Pinksteren recht houden? Het antwoord is: omdat hem geen recht toekomt als zijn Heer het gerecht houdt, daarom houdt de schout het niet gedurende de 40 dagen. Daar er nu in dien tusschen tijd het gewone recht niet gehouden werd, zoo konden zij wel niet later dan te Paschen den eed doen, want tusschen Paschen en Pinksteren werd het Gravengerecht gehouden, in hetwelk de onafgedane zaken en de beroepen behandeld werden.

Wat Wiarda § 31 en 51, over het zegel van Upstalboom schrijft, toont aan, dat hij er om gezocht heeft, maar niet gevonden, ofschoon hij zich in alle bochten heeft gezet om het bewijs daarvan te leveren; doch daar hij het niet heeft kunnen uitvinden, smijt hij de schuld daarvan op anderen. Dat ook diergelijke zegels als hij beschrijft in ons Friesland waren, zien wij in dat van Weldinge, hetwelk een gewapenden man met vaan en schild voorstelt [1]).

---

1) Vrije Fries II, 34 en plaat 13.

Wij geloven door het hier aangevoerde genoegzaam te hebben bewezen, dat de Upstalboom bij Aurich niet de Algemeene Landdagplaats van alle Friezen is geweest.

Hadden wij het nodig geoordeeld, nog zeer vele andere bewijzen zouden wij kunnen aanvoeren, welke ons gevoelen allezins bevestigen; de hier ter neergestelde kwamen ons genoegzaam voor.

Leeuwarden 1851.

OPMERKINGEN

OVER DE ALOUDE LIGGING VAN UTRECHT, TUSSCHEN DE ARMEN VAN DE RIVIEREN DEN RIJN EN DE VECHT.

DOOR

Mr. *F. N. M. EIJCK TOT ZUYLICHEM.*

Om ons een duidelijk denkbeeld te vormen van den toestand onzer menigvuldige rivieren, vóór omtrent 2000 jaren en gedurende het verblijf der Romeinen hier te lande, behoort men de toenmalige gesteldheid, zeer verschillende met de tegenwoordige, in het oog houden. De zee, door geene dijken bedwongen, zette bij elken hoogen stormvloed, door de openingen der duinen heen, geheele streeken kustland onder water, terwijl de rivieren insgelijks door geene dijken beperkt, bij grooten afvoer van water uit Duitschland, genoegzaam alles wat nu in hare nabijheid kleiland is, overstroomden. Deze watervloeden hebben toen vermoedelijk het land niet zoo diep onder water gezet als thans het geval zoude zijn, omdat de bedding der rivieren toen niet zoo verhoogd was en daarenboven ons geheele land sedert dien tijd welligt eenige voeten gezonken is [1]).

---

1) Men zie over het zinken van het land Acker Stratingh, *Aloude staat van ons land.* D. I, blz. 39 enz. Arends, *Phys. Ges. der Noordzee kuste*, 1e Afd., blz. 284.

Gesteld, dat men in den tegenwoordigen toestand des lands alle dijken, sluizen en al hetgeen tegenwoordig als kunstwerk tegen het zee- en rivierwater aangewend wordt, wegnam, en dat er geene watermolens aanwezig waren, zoodat alles in den toestand van vóór ongeveer 2000 jaren teruggebragt werd; dan zoude zeker drievierde gedeelte van al de klei- en veenlanden in meeren en moerassen overgaan en bij gevolg alleen de hoogste streeken bewoonbaar zijn. Ons land toch was en is nog altijd als het ware de Delta van den Rijn en Maas, even als er aan de monden van alle groote rivieren dergelijke lage, meestal uit aanspoeling bestaande, streeken land gevonden worden.

De Hollandsche Rijn en IJssel, en misschien nog meerdere nu afgedamde en verlamde takken, waren toenmaals zeker geene stilstaande wateren, die, zooals nu het geval is, blootelijk tot afvoering van het regenwater dienen en bij een hoogen stand der zee niet kunnen uitlozen, maar grootere of kleinere stroomende rivieren, die het water, hetwelk door den Rijn uit Duitschland afkomt, naar de zee voerden. Wanneer men ons land in den natuurlijken staat, waarvan wij boven spraken, herstelde, dan zouden deze wateren zonder twijfel op nieuw het Rijnwater afvoeren en dus weder stroomende rivieren worden. Het is bekend, dat deze riviertakken of wateren voornamelijk van de groote rivieren afgesloten zijn geworden door het leggen van dammen; zoo werd b. v. in 1285 onder bisschop Johan de Hollandsche IJssel van de Lek afgedamd, terwijl de tegenwoordige Kromme Rijn reeds in de 9e eeuw van de Lek bij Wijk bij Duurstede moet afgescheiden zijn [1]).

Wij moeten te dezer plaatse aanmerken, dat het gevoelen van den heer Acker Stratingh, dat de Hollandsche IJssel geene tak van den Rijn of Lek, maar eene afzonderlijke beek zoude geweest zijn, niet aannemelijk is. Deze schrijver laat

1) Zie Acker Stratingh, D. I, blz. 158 en 185.

den IJssel bij Schoonhoven ontstaan en dan vier uren ver oostwaards tot in den IJssel bij den ouden IJsseldam beneden Vreeswijk loopen [1]). Deze stelling is echter geheel in strijd met den natuurlijken afloop van den grond en van alle onze rivieren, welker natuurlijke loop van het oosten naar het westen, of van het zuiden naar het noorden, en dus zeewaarts toe, niet van zee afwaarts is. De tegenwoordige loop van den Lopikker Vliet kan dus volgens deze bewering niet als natuurlijk beschouwd worden, maar moet door de afsluiting boven Schoonhoven, dus gedwongen, ontstaan zijn.

Ten anderen laat het zich niet wel verklaren, hoe in den natuurlijken toestand van het land eene riviertak zoo nabij eene groote gedurig overloopende rivier geheel op zich zelve zoude gebleven zijn en naast en evenwijdig van de andere eenen juist tegenovergestelden loop zoude gehad hebben. Veeleer kan men aannemen, dat bijna alle kleine binnenwateren oorspronkelijk zoowel met elkander als met de groote stroomen in verband hebben gestaan en alleen door kunstmiddelen als door bedijking en inpoldering gescheiden zijn. Daarenboven toont de geheele bedding van den IJssel genoegzaam aan, dat hij eenmaal eene stroomende en het Rijnwater afvoerende rivier moet geweest zijn. Dit is ook het gevoelen van Arends (*Physische Geschichte der Nordsee Kuste.* 1ste Afd., blz. 282). Men vergete hierbij ook niet, dat de tijd van zijne afdamming van de Lek bekend is.

Wanneer men aanneemt, dat de hoofdtak des Rijns van Wijk bij Duurstede naar Katwijk in zee geloopen heeft, dan komt het mij voor, dat misschien alle overige grootere en kleinere stroomen van ons land bijtakken geweest zijn, die bij hoogen waterstand het over de boorden van den hoofdtak heenvloeijende water naar zee voerden [2]).

Het zoude misschien beter met den tegenwoordigen toestand

---

1) Zie l. l. D. I, blz. 157.

2) Verg. C. Velzen, *Rivierkundige verhandeling*, Pl. 1, Fig. 10. Amsterd. bij H. Tirion, 1749.

van den Leidschen Rijn overeenkomen, wanneer men aanneemt, dat de Middenrijn niet grooter dan de overige riviertakken is geweest, maar door de Romeinen met eene bepaalde bedoeling tot grenspaal van hun gebied gekozen en versterkt.

Het is nu in dien natuurlijken toestand van ons land, (dat is: vóór dat de Romeinen door het graven van kanalen en het leggen van dammen of dijken hierin verandering gemaakt hadden), dat wij de Vecht, de Lek, den Hollandsche en Geldersche IJssel, en de Linge, beschouwen moeten, alsmede de andere welligt later afgedamde en nu verlande stroomen en eene menigte grootere en kleinere stroomen [en wateren in de lagere gedeelten van ons land, die meestal met elkander in gemeenschap stonden en die, de een in meerdere, de ander in mindere hoeveelheid, het door den Rijn en de Vecht loopende opperwater naar zee afvoerden.

Ten bewijze dat de Vecht en Hollandsche IJssel oudtijds geene op zich zelve staande spranken maar afvoerende armen van den Rijn waren, strekken de hooge kleiboorden, welke men overal langs de oude beddingen van den Hollandschen Rijn, IJssel en Vecht, even als langs onze groote rivieren, opmerkt, en welke kleiboorden veel minder gevonden worden langs de oorspronkelijke binnenwateren, welke meestal alleenlijk dienden om het regenwater uit het land te voeren, zoo als: de Eem, Dieze en anderen [1]).

Deze hooge boorden worden gevormd uit het slib en zand, hetwelk door alle van verre komende rivieren medegevoerd wordt en bij hoogen waterstand nederzinkt op plaatsen, alwaar de stroom weinig kracht heeft. Wij merken dit langs alle onze groote rivieren nog steeds op, alwaar de jaarlijks overstroomd wordende uiterwaarden in den regel veel hooger zijn dan het binnenland. Vindt men dus aan eene of andere nu verlande riviertak doorgaande hooge kleiranden, die zich op grooteren

---

1) Vergel. het stuk *over de Vecht, Amstel, Drecht enz.* in het Tijdschrift van Utr. voorheen en thans, jaarg. 1844.

of kleineren afstand van het oude stroombed in het moerassige- of veenland verliezen, dan kan men voor zeker stellen, dat die rivier eenmaal zijn water uit den Duitschen Rijn ontving en afvoerde. (Zie Aant. n°. 1.)

Het gevoelen van eenige geleerden, dat er vroeger door de Geldersche valei van tusschen de Grebbe en Wageningen af naar de Eem bij Amersfoort eene afleidende tak van den Rijn heeft bestaan, is niet aannemelijk, dewijl er in deze valei volstrekt geene spooren hoegenaamd van een voormalig stroombed gevonden worden [1]); de veenen toch omtrent Veenendaal bewijzen alleen, dat voorheen aldaar bosschen en moerassen bestonden [2]). Ten anderen houde men wel in het oog, dat de grondslag nabij Emminkhuizen te hoog is, dan dat aldaar eene rivier uit den Rijn kan geloopen hebben; welke grondslag betrekkelijk nog hooger moet geweest zijn, toen het bed van den Rijn lager was. Ook is het bekend en wordt nog door de oude landkaarten, zoo als die bij Slichtenhorst en die van de provincie Utrecht door de Roy (1680), bewezen, dat de uitwatering der landen zuidwaarts van Emminkhuizen, niet noordwaarts naar de Eem, zoo als thans, maar zuidwaarts naar den Rijn plaats had; een stellig bewijs derhalve, dat oudtijds de natuurlijke uitwatering van die landen naar den Rijn geweest, en dat de bedding dezer rivier toen laag genoeg was om die landen afwatering te kunnen geven.

De heer Jhr. Mr. H. M. A. J. van Asch van Wijck, in zijn werk *over den ouden loop van de Eem*, is van gevoelen [3]), dat er door de Geldersche valei eene tak van den Rijn geloopen heeft, maar erkent, dat het verval van water van af de Grebbe tot den Slaperdijk bij Emminkhuizen zeer gering is, doch van daar tot de Zuiderzee sterk toeneemt; terwijl deze schrijver in zijn werk *over de waterafleiding der Geldersche valei* zegt, dat door het verhoogen van de bedding des Rijns de waterloozing door de

1) Vergl. Arends, *Noordzee kusten*, I. bl. 219.
2) Dit blijkt ook uit een charter van 1127 bij Bondam.
3) Aldaar bl. 2, 8.

Grebsche sluis sedert een paar eeuwen bijna nimmermeer plaats kan hebben.

Men heeft wel eens beweerd, dat het bestaan van klei in de zoogenaamde Nude tusschen de Grebbe en Wageningen een bewijs zoude zijn van een oud stroombed, doch daar deze klei niet verder noordwaarts in de Geldersche valei gevonden wordt, bewijst zulks, naar ons gevoelen alleenlijk, dat vóór het maken van den Grebschen dijk, het Rijnwater dat gedeelte wel eens overstroomde, en dat dit water, welligt alleenlijk bij zeer hoogen waterstand, over het hooge gedeelte bij Emminkhuizen naar de Eem afliep 1).

Na al het aangevoerde meenen wij te kunnen aannemen, dat dit in den oorspronkelijken toestand van ons land nimmer gebeurde, omdat toen de beddingen der rivieren misschien twee of drie ellen lager waren en het water, door geene dijken bedwongen, zich gelijkmatig over eene groote oppervlakte kon verspreiden, en dus nergens zoo hoog rees als nu bij winterwaterstand tusschen de dijken of bij een doorbraak in de laaggelegene polders het geval is.

Aannemende, dat zoowel de Geldersche IJssel als de Lek, vóór de komst der Romeinen, spranken van den Rijn waren, waardoor het water alleenlijk of voornamelijk bij hoogen rivierstand naar zee afvloeide, en dat zij dus geene of slechts eene zeer ondiepe verbinding met deze rivier hadden, dan kan men ook de grachten van Drusus en Corbulo zeer wel houden als aan het begin van die stroomen uit den Rijn gegraven te te zijn, en zullen deze werken dan alleen bestaan hebben in het verdiepen en bevaarbaar maken van deze Rijnspranken of het doorsteken van de hooge rivierboorden.

Door deze stelling vervalt de vraag, of de IJssel voor zijne verbinding met den Rijn, een *vlietend* water geweest zij 2). (Zie Aant. n°. 2).

---

1) Zoo als in 1322, 1595 en 1651. Zie Arends.

2) Verg Acker Stratingh, Deel I, bl 228. Arends, I, bl. 221.

Vestigen wij, na deze beschouwing van den alouden toestand der rivieren in ons land, bepaaldelijk nu onze aandacht tot de omstreken van Utrecht in de eerste eeuwen na onze jaartelling.

Men stelle zich in de eerste plaats de tegenwoordige Kromme Rijn voor als eene, langs het tegenwoordig zuidelijk gedeelte der stad naar Vleuten en Harmelen breed stroomende rivier, en men houde dan daarbij in het oog, dat zoowel de Hollandsche Rijn als de Vecht, toenmaals welligt bijna even breed en diep als nu de Lek en Geldersche IJssel waren; dat deze en de Waal toenmaals waarschijnlijk slechts als geringe beken bestonden en dat dus het uit Duitschland komende water grootendeels nog door den Midden-Rijnarm moest afgevoerd worden. Vergelijke men voorts met dezen waarschijnlijken toestand de kaarten, zoowel die van het oude Trajectum op het einde der 7de eeuw [1]) als die van de vrijheid van Utrecht door Specht en Ottens en van de provincie Utrecht door de Roij, dan komt men tot het besluit, dat de Vecht met verschillende armen uit den Rijn noordwaarts vloeide; dat het Romeinsche castrum gebouwd was tusschen die armen, en dat het Frankische kasteel in de 7de en 8ste eeuwen aldaar nog bestond, terwijl de stad zich allengs en bepaaldelijk ten tijde van bisschop Balderik van Kleef, meer en meer uitbreidde. Natuurlijk zullen deze riviertakken, even als de geheele Midden-Rijn, na de afleiding van zijn water door de Lek en den Gelderschen IJssel en de daarop gevolgde afdamming en verstopping zijner monding meer en meer verland zijn, waardoor het in volgende eeuwen noodig werd, om vaarten en grachten te graven ter onderhouding van de gemeenschap met de groote rivieren, waarvan Utrecht allengs verwijderd was geworden.

Tegen het gevoelen, dat de Vecht eene afvoerende arm van den Rijn zoude geweest zijn, kan men aanvoeren, dat het tegen-

---

1) Zie deze kaart in het Utrechts tijdschrift, jaarg. 1835, en bij Blondeel, Beschr. van Utrecht.

woordig peil van de Vecht veel lager dan dat van den Krommen Rijn is en dat deze derhalve eene rivier op zich zelve moet geweest zijn, dewijl hij zich anders geheel door de Vecht noordwaarts zoude gewend hebben; maar vermits de bedding onzer groote rivieren, en dus ook die van den Midden-Rijn, oudtijds veel lager was, vervalt deze tegenwerping, daar men hierbij nog moet in acht nemen het verval van den Rijn als stroomende rivier van Wijk bij Duurstede af tot aan Utrecht.

Het is ook zeer wel mogelijk, dat de Vecht het Rijnwater slechts bij hoogen waterstand ontving, zooals wij boven reeds aanmerkten, dat met meerdere takken van onze rivieren het geval was.

Hoewel men natuurlijk op de juistheid van de gemelde kaartjes van het oude Trajectum, zoowel wegens het hoogst gebrekkige der toenmalige topographische teekenkunst, als wegens den hoogen ouderdom en wegens het zekerlijk herhaald niet altijd getrouw kopij nemen daarvan, niet veel vertrouwen kan, hebben zij echter in het algemeen te veel overeenkomst met den tegenwoordigen toestand van Utrecht, ook wat de bewooning buiten het castrum aangaat, dan dat men deze kaarten niet als op waarheid gegrond zoude kunnen aannemen. Men kan dus vaststellen, dat het oude Trajectum gelegen heeft tusschen twee of drie spranken, die uit den Rhijn kwamen en in de rigting van de Vecht stroomden.

Wanneer men de kaarten van Utrechtsch omstreeken volgens de Roij, Specht en Ottens naauwkeurig beschouwd, dan ziet men daarop blijken van vier of vijf watertjes, die alle uit den ouden Rijnloop komende, zich beneden de stad met de Vecht vereenigd moeten hebben.

Eene van deze is de oude Vecht, komende omtrent het Vossengat uit den Rijn; daarop volgen de Nieuwe Gracht (of Minstroom) en de Oude gracht. Er moet ook eene vrij aanzienlijke tak geloopen hebben van de tegenwoordige buitenplaats *Oog in al* af, tot omtrent *Chartreuse* en Groenendaal aan de

Vecht, alwaar nog twee slooten in die rivier uitkomende met eenig laag tusschen beide liggend land, duidelijk deze rigting aanwijzen. Deze waterloop wordt op die kaarten *de Oude Vecht* genaamd.

Aangaande het Ooster- en Wester-Stroompje is aan te merken, dat zoowel uit hunnen evenwijdigen loop met de Vecht, of de tegenwoordige sluiskolk, als uit hunne regte rigting schijnt te blijken, dat beide gegravene grachten zijn tot versterking van de Bemuurde Waard als voorstad van Utrecht.

Of de nog bestaande waterloop van den Doornboom, waar voorheen de oude Balderiks toren stond, eene voortzetting is van eenen ouden rivierarm, durven wij niet beslissen; is dit het geval, dan komt het ons waarschijnlijk voor, dat deze arm zoude geloopen hebben naar de oude gracht bij Vresenburg, dewijl de strekking van daar naar het stadhuis deze rigting aangeeft [1]).

Wat nu de plaats en grootte van den burg en stad Trajectum zelve betreft, stel ik mij voor, dat in de 7de en 8ste eeuwen het ommuurde gedeelte, hetgeen weinig grooter was dan de Romeinsche of Frankische burg, zich bepaalde in de breedte tusschen de oude en nieuwe gracht, en in de lengte van omstreeks de Hamburgerstraat of een weinig zuidelijker tot aan het Oudkerkhof; zelfs zoude men de tegenwoordige kromming van de straat achter St. Pieter naar het Oudkerkhof, overeen kunnen brengen met eene dergelijke kromte in den ringmuur op het kaartje der 7de eeuw.

Volgens dit kaartje zoude men ook kunnen aannemen, dat de eigenlijke Romeinsche burg gelegen heeft tusschen de Hamburgerstraat en de tegenwoordige Domkerk, dewijl in dien omtrek eene ringmuur met torens aangewezen wordt, waar buiten de St. Thomas kapel gelegen was. Het zoude derhalve een vierkant geweest zijn, in welks midden omstreeks het

---

1) Vergl. van Asch van Wijck, Geschiedk. besch. van het oude Handelsverkeer van Utr., bl. 27 en volg.

tegenwoordige gebouw van het gerechtshof, het Praetorium moet gestaan hebben.

Bij de verovering van Utrecht door de Noormannen in 857, werd deze burg verwoest en waarschijnlijk vond bisschop Balderik het onnoodig haar te herstellen, maar omving liever de verspreide woningen met een ruimen ringmuur, binnen welke de inwoners gemeenschappelijk beveiligd werden.

Wij kunnen niet anders dan met den Heer van Asch van Wijck in zijn *Handelsverkeer van Utrecht* van gevoelen zijn, dat de ommuring der stad Utrecht door bisschop Balderik in de 10de eeuw reeds genoegzaam denzelfden omtrek als thans moet hebben gehad. Hoewel dit welligt onwaarschijnlijk moge schijnen, wegens de mindere bevolking en de geringere middelen, die zonder twijfel dien bisschop ten dienste stonden na de herovering eener zoo lang door woeste vijanden in bezit gehoudene en zeker meer dan half verwoeste stad; zoo pleiten echter ook krachtige redenen voor die stelling, als b. v. het niet vermelden van eene latere geheele ommuring, terwijl er daarentegen wel van het graven van grachten en van gedeeltelijke herstellingen gesproken wordt. Dit gevoelen wordt ook aangenomen door den burgemeester Booth in zijne beschrijving van Utrecht [1]). Dat de stad, zoo al niet in de 10de, ten minsten reeds in de 11de eeuw, omtrent de tegenwoordige grootte moet hebben gehad, blijkt ook uit de ligging der kerken, welke blijkbaar uit de 11de of het begin der 12de eeuw dagteekenen, zoo als de St. Nicolaas-, St. Geerte- en waarschijnlijk ook de St. Jacobs-kerk, welke alle aan de uiterste einden der stad zijn gelegen. Het laat zich toch niet denken, dat men in die vroegere eeuwen zulke aanzienlijke parochiekerken, gelijk die van St. Nicolaas en St. Jacob toen reeds waren [2]), buiten de ommuring der stad zoude gebouwd hebben, terwijl het toenmalig bestaan van deze kerken reeds eene zoo aanzienlijke bevolking aantoont, dat

---

1) Zie Utrechtsch Tijdschrift, jaarg. 1842. blz. 361.

2) Zie de *Bouwtrant der Middeleeuwsche Kerken in ons land* in *de Kronijk* van het Hist. Gen. te Utr., vijfde jaarg. (1849) blz. 34.

men behoefte had aan twee of drie parochiekerken aan de uiteinden der stad, behalve de reeds bestaande of bijna gelijktijdig gebouwde collegiale kerken van St. Maarten, St. Salvator, St. Pieter, St. Jan en St. Maria, welke meer in het midden der stad gelegen waren. Van alle steden toch in ons land kan Utrecht zich alleen beroemen in de 11de of 12de eeuw vijf collegiale en drie of vier parochiekerken te hebben bezeten, welke omstandigheid ons deze stad tevens doet kennen als de toenmalige hoofdzetel van den Godsdienst, handel enz. in ons land. Van alle onze oude en aanzienlijke steden zijn daarenboven de vergrootingen en uitleggingen bekend en zoowel in hunnen aanleg als aan hare grachten gemakkelijk te onderkennen, doch van Utrecht weet men er geene aan te toonen, noch in de oorkonden, noch in den platten grond der stad. Wel schijnen er binnen hare muren oorspronkelijk vele opene plaatsen bijzonder in het zuidelijk gedeelte geweest te zijn, die, gedurende de volgende eeuwen, bij het toenemen der bevolking allengs meer en meer bebouwd werden, maar van eene eigenlijke vergrooting of uitzetting van den ringmuur heeft men geene blijken.

Wanneer men het voor onwaarschijnlijk wilde houden, dat de zware in 1829 onder de wallen ontdekte muren van den tijd van bisschop Balderik, en dus uit de 10de eeuw, afkomstig waren, — hoewel de woorden bij Heda blijkbaar eenen steenen muur schijnen aan te duiden, — dan zoude het kunnen zijn, dat deze bisschop, welke zonder twijfel een ijverig en krachtvol man moet geweest zijn, de verspreide huizen voorloopig in eenen gracht en aarden wal zal besloten hebben, welke wal in den loop der 11de en 12de eeuwen door eenen steenen muur met torens vervangen zal zijn, zoodat in de 10de eeuw de omwalling zich zeer wel bij de tegenwoordige omtrek der stad kan bepaald hebben.

Op de meergemelde oude kaartjes komen genoegzame blijken voor van eene uitgestrekte bewooning buiten het oude kasteel, en wanneer men uit het vinden van Romeinsche over-

blijfselen tot de bewooning in dien tijd mag besluiten, dan zoude ook het reeds ten tijde der Romeinen bewoonde gedeelte genoegzaam dezelfde uitgestrektheid als thans gehad hebben.

De onderzoekingen, in 1842 nabij Wijk bij Duurstede door Dr. Janssen gedaan, hebben bewezen, dat omtrent de 8ste en 9de eeuwen het bewoonde gedeelte aldaar zich aanmerkelijk langs den ouden Rijn heeft uitgestrekt, het zoude dus niet onwaarschijnlijk zijn, dat in dien tijd op de plaats, waar nu Utrecht gelegen is, de woningen zich ver buiten het eigenlijke Castrum langs de beide tegenwoordige grachten hebben uitgestrekt; welke woningen door bisschop Balderik, na de verwoesting van het Castrum, met eenen gemeenschappelijken muur of gracht zijn omgeven. Ook de platte grond der stad, die zich meer lang dan breed van het zuiden naar het noorden langs de oude riviertakken uitstrekt, geeft aanleiding tot die veronderstelling. (Zie Aant. n°. 3).

Hiermede hebben wij onze gedachten over de gesteldheid en ligging der stad Utrecht in de eerste eeuwen onzer jaartelling medegedeeld. Veel, wel is waar, steunt daarin op gissingen, welke de schrijver echter meent gegrond te zijn op de natuurlijke gesteldheid van den bodem der stad en hare omstreken. Mogten zijne beschouwingen de tegenbedenkingen van anderen kundiger mannen uitlokken, zoo kan dit zeker niet anders dan ons nader brengen aan de historische waarheid van dit belangrijk punt des onderzoeks en alzoo het doel dezer bijdrage worden bereikt.

AANTEEKENINGEN.

N°. 1.

Bij vele, nu verlande, oude stroomen vindt men ook zand onder de hooge kleiboorden, even als thans onze groote rivieren nog zandbanken vormen. Men zie de zandgraverij bij Buurmalsem aan de Linge; die bij IJsselstein onder de hooge boorden van den IJssel, en op meer andere plaatsen.

N°. 2.

Al hetgeen er door Dr. Swarts. in 1822, Jhr. Mr. H. M. A. J. van Asch van Wijck in de *Proeve over den ouden loop der Eem* en *Waterafleiding der Geldersche vallei in* 1832, de verhandelingen van Dr. J. G. Ottema in de *Vrije Fries voor* 1846 enz. gezegd is over den loop der rivieren, heeft mij niet tot de overtuiging gebragt, vooreerst: dat er eene riviertak zoude bestaan hebben van de Grebbe af naar de Zuiderzee, en ten tweeden; dat de tegenwoordige Vecht niet de zoo dikwijls gezochte Noorder Rijn-arm zoude geweest zijn.

Het heeft mij altijd bevreemd, dat men de Noorder Rijntak niet anders heeft willen zoeken dan op eene plaats, alwaar geen bewijs van eene oude rivier te vinden is en dat men daarentegen de noordelijk uit den ouden Rijn loopende Vecht, welke alle de kenmerken bezit van eene aanzienlijke rivier te zijn geweest, geheel heeft verwaarloosd.

Al wat door vroegere en latere schrijvers gezegd is aangaande

den loop en de monden van den Rijn, ten tijde der Romeinen, leidt mij tot het besluit, dat geen der tot ons gekomene geschriften der toenmalige schrijvers ons dienaangaande tot eene zekere uitkomst zal brengen

Wanneer men in aanmerking neemt, dat de plaatsen bij die schrijvers dikwijls voor verschillende lezingen en uitleggingen vatbaar zijn, zoodat men o. a. met geen zekerheid bepalen kan, dat de woorden van Tacitus (Hist. V fine): „*Scinditur navalis fluminis pons*," eene schipbrug of eene rivier van dien naam beteekenen, terwijl de aardrijkskundige Ptolomaeus van *navalia* eene plaats of stad maakt, welker ligging hij aardrijkskundig bepaalt; even als hij uit de woorden van Tacitus Annal. IV, 73, *ad sua tutanda*, weder eene plaats maakt en met graden enz. aanwijst, welke hij *Siatutanda* noemt; hoe kan men dan na al deze misslagen en twijfelingen nog zoo veel geloof hechten aan de aardrijkskundige bepalingen van Ptolomaeus in onze, ten zijnen tijde zoo weinig bekende landstreek, als men ziet, dat hij in de ligging van de zoo nabij zijne woonplaats gelegene kust van Palestina, zich bijna 30 uren heeft vergist (zie de Reis van van Senden, D. I, blz. 188).

Men leze de verhandeling van Dr. J. G. Ottema over den loop der rivieren (*Vrije Fries* 1846), waarin de verschillende meeningen van vroegere en latere schrijvers aangehaald worden. Bij de beschouwing van dit punt meende ik een anderen weg te kunnen inslaan, door al hetgeen de oude schrijvers ons dienaangaande melden, met stilzwijgen voorbij te gaan en alleen den tegenwoordigen aardrijkskundigen toestand van het land en der rivieren tot leiddraad te nemen.

N°. 3.

Men vergelijke hetgeen aangaande de ligging van Utrecht gezegd wordt in de inleiding van het werk van den heer van der Monde, getiteld: *Utrechts Pleinen, straten, enz.* en dan zie ik in de aldaar vermelde verhevenheid van den grond met

zand en leemlagen, niet anders dan de hooge boorden van den Rijn; in de zijtak, die van de oude Delle bij de Hamburgerbrug af in de Oude Gracht zal gekomen zijn, even als in de bewijzen van een bevaarbaar water, ter plaatse, waar nu de straat het *Oud-Kerkhof* ligt (aldaar blz. 7, 8, 9 enz.) en in de gracht, die eenmaal ten westen voorbij de St. Pieters kerk moet geloopen hebben, duidelijk de sporen van de grachten der oude Romeinsche of Frankischen burg, zoo als deze op het meergemelde kaartje der 7de eeuw voorkomt.

N°. 4.

Ten bewijze hoe de gesteldheid van ons land zoude zijn, wanneer de dijken en sluizen weggenomen werden behoeft men slechts te letten op den gemiddelden waterstand der Noordzee op onze kusten, met betrekking tot het binnenland.

Zoo is b. v. het peil der Rotte bij Rotterdam 0,34 Ned. el onder het Amsterdamsche peil. Het boezempeil van Rijnland 0,27 en dat van den Schermer boezem in Noord-Holland 0,58 onder gemeld peil. Daar nu de gewone vloed (volzee) te Terheide 0,91 el, te Katwijk 0,95 el en te Nieuwe Diep 0,21 el hooger loopt dan A. P. [1]), volgt hieruit dat elke volzee het boezempeil van Delfland ongeveer 1,25 el te boven gaat; dat van Rijnland 1,22 el; en dat van Noord-Holland 0,79 el; dus zouden zonder de dijken en sluizen onze binnen waters, waarin de molens het water uit de diepliggende polders malen en die bij de ebbe hun water door de sluizen in zee lozen, bij elken gewonen vloed der zee ook evenzoo diep en de polders zooveel te dieper als zij lager liggen dan hunne boezems, onder water worden gezet. Hierdoor zoude bijna geheel Zuid en Noord-Holland en Utrecht zelfs bij gewonen waterstand eene

1) Zie *Handleiding tot de kennis der Waterbouwkunde* van D. J. Storm Buysing, 1e deel, p. 329, en *Verzamelingen van Hydrographische en Topographische waarnemingen*, door C. R. T. Kraijenhoff, 1813, p. 18.

openbare zee worden wanneer men ophield de kunstwerken waardoor wij ons tegen het water beveiligen te onderhouden.

Nu is de vraag; indien ons land ten tijde der Romeinen met betrekking tot de zee evenzoo laag geweest is als thans, waar bij, behalve de duinen, zelfs de hoogste kleistrecken van Noord- en Zuid-Holland niet boven den vloed der zee verheven waren, hoe is het dan mogelijk dat zij hier wegen en sterkten kunnen aangelegd en zich duurzaam gevestigd hebben? Om deze reden zouden wij van het gevoelen van den heer Acker Stratingh zijn dat ons land sedert een paar duizend jaren aanmerkelijk is gezonken. Door zulk eene algemeene verlaging van het land met betrekking tot de zee laat zich ook zeer goed verklaren de zoo zeer toenemende verhooging van den bodem en van den waterstand onzer groote rivieren. Wanneer namelijk het land en dus ook de bedding der rivieren, lager wordt, verliezen zij door den tegenstand van het zeewater de kracht van stroom om het slib en zand tot in zee te brengen en laten dit dus zinken waardoor de beddingen verhoogd en ondieper worden. In den tegenwoordigen toestand der rivieren is den zomerwaterstand ongeveer gelijk of zelfs hooger dan vele landen en polders in de lagere gedeelten van Gelderland, Utrecht en Holland, welke dus overstroomd en onbewoonbaar zouden worden, indien er geene dijken bestonden, dit zoude zelfs met de omstreken van Utrecht het geval zijn, daar het gewone vloedwater der zee die stad zoude bereiken, om niet te spreken van de diepte van water waaronder wij bij winter, storm en watervloeden zouden bedolven worden.

RESOLUTIËN

DER

AMSTERDAMSCHE VROEDSCHAP,

BIJ DEN AANVANG VAN DE OPENBARE PREDIKING
DER HERVORMDEN TE AMSTERDAM.

Aan den Heer Jhr. Mr. A. M. C. van Asch van Wijck.

Na de lezing van het *Verslag van 't Magistraet van Gent, nopens de godsdienstige beroerten aldaer*, loopende van den 30. Junij 1566 tot den 30. April 1567, ten vorigen jare door Jhr. Th. Kervijn de Volkaersbeke uitgegeven in de werken der maatschappij van Vlaamsche Bibliophilen, kwam het mij voor, dat een dergelijk authentiek berigt van hetgeen ten zelfden tijde in Amsterdam is voorgevallen even zeer der mededeeling waardig was. Wel vinden wij hiervan vrij naauwkeurig melding gemaakt in Wagenaars Geschiedenissen van Amsterdam, maar onze geschiedschrijver heeft zich, overeenkomstig den aanleg van zijn werk, slechts tot de voornaamste punten dier gebeurtenissen bepaald, terwijl ook de kennis van kleinere bijzonderheden hier, zoo als veelal, voor den naauwkeurigen beoefenaar der geschiedenis niet geheel van gewigt ontbloot is. Alzoo ben ik tot het besluit gekomen, om een afschrift te nemen van al hetgeen ik aangaande het begin van de openbare prediking der hervormden te Amsterdam en de beroeringen, welke bij deze gelegenheid hier hebben plaats gehad, in de resolutiën der Amsterdamsche Vroedschap vond opgeteekend. De volgende aanteekeningen bevatten derhalve niet eene verdediging of justificatie der handelingen van het

stads-bestuur, gelijk de genoemde Gentsche geleerde heeft geleverd, maar het zijn eenvoudig de besluiten, door onze vroedschap ten aanzien der hervormden en hunne vergaderingen in die jaren genomen. Echter prijzen deze besluiten zich zelve aan door eene gematigdheid, welke men naauwelijks in die dagen en omstandigheden zou durven verwachten; eene gematigdheid, welke wij te meer zullen bewonderen, bedenkende, hoe de leden van het toenmalige bestuur onzer stad nog den ouden godsdienst hunner vaderen aankleefden.

Ik ben mijne aanteckeningen begonnen met de kennisgeving van burgemeesteren aan den oud-raad, betreffende de komst alhier ter stede van twee hervormde predikanten, op den 5. Julij 1566, die voornemens waren op den eerstvolgenden zondag buiten de stad te prediken; ik heb ze geëindigd met de vermelding der vergiffenis voor het gebeurde, door burgemeesteren aan de burgerij geschonken, op den 26. Februarij 1567. Eigenlijk hadden, ten einde het overzigt van het voorgevallene bij den aanvang van de openbare prediking volledig te maken, hierbij nog de resolutiën der vroedschap tot het einde van April 1567 gevoegd moeten worden. Want eerst op den 22. April verlangde de overheid van de hervormden, dat deze den predikdienst hier zouden staken, terwijl vijf dagen daarna de laatste predikatie gehouden werd, gelijk blijkt uit een onuitgegeven Kronijkje van Amsterdam, hetwelk ik nog eenmaal door den druk hoop bekend te maken. In hetzelve staat geschreven: »Anno 1567 den 27. April geschiedde de laatste predikatie te Amsterdam, toen de heer van Brederode met den adel en de predikanten uit de stad vertrok, zijnde dit de laatste verstrooijing der Nederlandsche gemeenten." Evenwel heb ik deze bekorting, ten einde niet in nuttelooze herhalingen te vervallen, noodig geoordeeld, daar men bijna alles, wat te Amsterdam gebeurd is van den 27. Februarij, den dag waarop Brederode te Amsterdam kwam, tot den 27. April, toen hij deze stad verliet, uitvoerig beschreven vindt in mijn verhaal van Brederode's verblijf alhier ten jare 1567.

De resolutiën worden met dezelfde woorden en spelling, als waarin zij oorspronkelijk geschreven zijn, hier medegedeeld; waardoor de stukken van vroegeren tijd niet slechts hunne eigenaardige kleur behouden, maar tevens, mijns oordeels, eene meerdere aanspraak bezitten op geloofwaardigheid. Ik had dit opstel, even als de verdienstelijke Kervijn gedaan heeft, kunnen verrijken met talrijke bijlagen, ontleend vooral aan de Confessie- en Keurboeken van Amsterdam, doch de vrees, dat het kleine boeksken daardoor al ligt tot een lijvig boekdeel zou uitdijgen, heeft mij daarvan teruggehouden.

Toen het afschrift bijna gereed was, besloot ik het geschrevene aan de tweede klasse van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut ter plaatsing in de nieuwe reeks van hare verhandelingen aan te bieden; welk aanbod voor het derde deel door haar beleefdelijk werd aangenomen. Zoodra echter de onverwachte en door velen betreurde opheffing dier Koninklijke Instelling bekend werd, en daarmede de uitgave van hare werken noodwendig een einde nam, hebt gij mij de eer bewezen, om deze aanteekeningen te verzoeken voor de Berigten van het Historisch Genootschap. Gaarne voldoe ik aan dit verlangen, door mijne kopij ten dien einde aan u af te staan. Naar mij verzekerd is, hebt ook gij in den laatsten tijd u bezig gehouden, met bijdragen te verzamelen tot de geschiedenis der hervorming te Utrecht. Misschien wordt gij wel door mijn voorbeeld bewogen, om tevens uwen geschiedkundigen oogst in de gezegde Berigten bekend te maken, en alzoo mede iets bij te dragen tot vermeerdering der kennis van een tijdperk, hetwelk behoort tot de gewigtigste onzer vaderlandsche geschiedenis. Het Historisch Genootschap, hetwelk reeds zoo veel aan uwen onvermoeiden ijver is verschuldigd, zou daardoor nog eene nieuwe verpligting aan u bekomen.

P. SCHELTEMA.

Amsterdam 30 Dec. 1851.

RESOLUTIËN.

Vol. II. Fol. 17.

Roerende dat enige sinistre predicanten alhier gecomen zouden zijn.

Opten vijften dach Julij anno xv^{c}lxvi nae middage hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten ouden raede deser stede angaende de zwaricheyt, die mijn heeren de burgermeesteren te voren gecomen es, als dat hier ter stede twee ministers ofte predicanten zouden gecomen wesen, die op sonnendage naestcomende buyten deser stede hen zouden onderwinden te prediken. Hoe mijn heeren voors. hen hierinne zouden hebben (te gedragen), oft zulcx gevallen

Fol. 17 verso.

zoude. Ende nae mijn heeren voors. op der saicke voors. gelet hadden, bevindende daerinne groote zwaricheyt an alle zijden, hebben voor 't eerst geresolveert, de voors. saicke te communiceren mitten xxxvi raiden, opdat men naemaels nyet en zal moegen de burgermeesteren imputeren, ofte de saicke voors. voerder verliep, dat God verhoede, oft andere inconvenienten gebuerden, dat men de voors. xxxvi raiden dair aff nyet en hadde alvoeren geadverteert.

Roerende de saicke voors.

Opten vi. dach Julij anno xv^{c}lxvi hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden noopende de saicke voors. ende hoe daerinne geraiden zoude zijn gedaen te werden. Ende overgeleyt der saicken gelegentheyt es bij henluden geresolveert, voer 't eerste de saicke een dach ofte twee aen te sien, ende met alle aernst in 't heymelick te vernemen, wat daer aff mach zijn, omme geen verweckinge noch oproeringe onder de gemeente te maicken. Dan waeren veel all van de voors. raiden van meeninge, dat men schutters in de poorten (moest plaetsen) mit eenen, die de

incomende vreemden, ende van waer zij comen, mit hoeren logyse anteyckenen zoude, omme dairnae des avonts te vereysschen, ofte zulcx bevonden werdt ofte nyet, ende alzoe te moegen weeten, wat vreemden in der stede zijn. Maer indien de voors. saicke voerder verliepe van te prediken, tzij binnen ofte buyten deser stede, dat men alsdan wederomme zoude mogen communiceren, omme te raemen middelen, hoe men daerinne best remediëren zall.

Beroerende de saicke voors. van de sinistre predicanten.

Opten xiii. Julij anno xv^{c}lxvi hebben mijn heeren de burgermeesteren wederomme communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede angaende de saicke voors. ende hoe men nae deser tijts gelegentheyt dairinne best zoude moegen doen, tot verhoedinge van alle inconveniënten ende conservatie van de goede vrede deser stede. Ende overgeleyt der saicken gelegentheyt ende zoe tezer tijt (zoe veel mijn heeren voors. kunnen vernemen) tot Antwerpen eensdeels de saicke versacht, oick hier ter stede alnoch nyet zekerlicx voorhanden es, waeromme eenige wachte in de poorten oft anders op te stellen zoude noodich zijn ende daerduere apparentelicken te meer berueringe ende murmuratie zoe hier der stede als daer buyten zoude gebueren moegen, es bij de raiden voors. voer desen tijt geresolveert, gheen wacht in de poorten te stellen ende alnoch stille te sitten, dan altijts scerpe opsicht te dragen, omme te vernemen, wat alhier quaets, tzij mit prediken oft ānders, tegen de placaten van s. co. mat. onsen g. h. angericht zoude moegen werden. Ende zoe verre hier off eenige zekerheyt vernomen werdt, dat men alsdan breder zal moegen communiceren, omme daerinne te remediëren naer gelegentheyt.

Fol. 18.

Fol. 19. Vrouwe gilde nyet te eeten.

Es voorts (opten xix. dach in Julio anno xv^{c}lxvi) bij de voors. raiden geresolveert opt vergaderen oft eeten van 't Vrouwen ghilde nae Assumptionem Mariae naestcomende, dat men voor desen tijt surcheeren zoude mitten voors. eeten, omme consideratien hiertoe de voors. raiden moverende.

Fol. 19 verso. Roerende tscrijfven van de hartoginne.

Voorts es opten xxv. Julij den voors. raiden voergelesen een missive bij der hartoginne gescreven an deser stede van date den

xxi. deser maent Julij, inhoudende omme mit alle goede middelen, overmits den periculoesen jegenwoordigen tijt te arbeyden, dat d'oude religie, d'obedientie an der co. mat., onsen aldergenadichsten heere ende goede vrede binnen deser stede geconserveert mochten werden op der compste zijner majesteyt, ende
Fol. 20. de stede wel te bewaren voor alle invasiën, overvallingen ende verderffenissen. Ende es bij de voors. raiden geresolveert, d'inhouden van den voors. briefve te lesen ende verclaeren den overluden van de schutteren ende anderen van de ghilden, omme henluden tot vrede, rust ende eendrachticheyt ende voorts tot d'effect van de voors. missive te induceren mit alle bequame middelen, ende tot deser stede bewaernisse ende beschermenisse te animeren, omme alle verloop, verderffenisse ende inconvenienten mit Goodts hulpe te verhoeden.

Beruerende de predicatie buyten deser stede. Op den lesten Julij anno xv^{c}lxvi hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede angaende d'inhouden van den briefve an de burgermeesteren ende raiden deser stede op huyden gescreven bij de geloovigen (als de brief zegt), buyten de Haerlemmer poorte vergadert; aldaer zeker sermoen op huyden gedaen zal worden, ende hoe men in desen zoude doen tot verhoedinge van voerder quaet, ende overgeleyt der saicken gelegentheyt es bij de voors. raiden geresolveert, dat men voer desen tijt mit aller haest de poorten zal doen sluiten ende toehouden ter tijt toe anders geordonneert zal zijn, ende dat mijn heeren de burgermeesteren zouden doen vergaderen tegens thien vuren eerstcomende de overluden ende capiteynen van de drie schutterien, omme mit henluden te communiceren van de saicke voors. ende te versoucken an henluden, omme bijstant te hebben tot bewaernisse ende beschermenisse deser stede ende de inwooners van dien. Ende dat men alsdan op margen zoude vergaderinge doen van alle de schutteren, omme van de voors. saicke mit henluden te communiceren.

Fol. 20 verso. Omme te beletten de inge- Op den v. dach in Augusto anno xv^{c}lxvi hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten oude

burgermeesteren ofte raiden deser stede angaende de predicatien, die buyten deser stede nu twemael gedaen zijn, ende hoe men hierinne beste zoude moegen remediëren oft weder gebuerde, overmits mijn heeren verstaen; datter groote menichte van volck, besonders op ghisteren in 't sermoen, buyten deser stede gedaen, es geweest. Ende nae de voors. raiden zeker missive, bij den raide van Hollant an deser stede gescreven, de voors. saicken angaende, voergelesen was, es bij henluden geraeden, dat men de cleyne poorten ende boemen, zoe wanneer men vernemen zal, dat wederomme gepredict zal werden, geslooten houden zal, stellende twee van de xxxvi raiden bij de schutteren in de drie hooftpoorten, die men oick gesloten zal houden, mits aldair tot discretie van de voors. bewaerders altemet openende 't clincket, omme deghenen die vuyt ofte inne begeeren te wesen, ende des noot zullen hebben, vuyt oft inne te laten, ten eynde d' ingesetenen deser stede ten voors. sermoene nyet wel en zullen moegen geraecken. Ende angaende de voerder provisie in der saicke voors. ende den voors. vuytganck ten sermoene te beschutten, es geresolveert, dat mijn heeren de burgermeesteren zeker bewerp zullen doen maicken, omme den xxxvi raiden ende dairnae den overluden ende capiteynen van de drie schutterien, oick den ghilden voer te houden, ten eynde alle dinck met eendrachticheyt ende verhoedinge van commotie ende twist te werck zal moegen gaen.

setenen deser stede te gaen ten sermoene buten derselver stede.

Op huyden den vi. dach van Augusto anno xv^{c}lxvi hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede op der saicke van de predicatien, hier buyten der stede op eerghisteren ende op den lesten Julij lestleden geschiet ende opt scrijven van den raide van Hollant in date den derden deser maent, beruerende de saicke voors. Welcke missive ofte scrijfven den voors. raiden voergelesen worde mit zeker bewerp, bij de burgermeesteren geconcipieert, omme bij advijse van de voors. raiden, mitsgaders van de overluden ende capiteynen van de drie schutterien ende van de ghilden te doen publiceren, streckende tot dien eynde, dat hem elck zoude wach-

Roerende de saicke voors.

Fol. 21.

ten te comen ofte hem te vinden in de voors. predicatien, omme die te anhoeren, achtervolgende de placate zijner co. ma. onsen g. h. daerop den ix. Julij lestleden hier ter stede gecundicht, ende omme tselue anhoeren den ingesetenen deser stede te beletten tot verhoedinge van meerder quaet. Ende nae bij de voors. raiden op d'inhouden van de voors. placate ende bewerp ende der saicken gelegentheyt gelet was, es bij henluden geresolveert, voer desen tijt te supersederen mittet inhouden van 't voors. bewerp ofte project te publiceren, verwachtende eerst wat bij der hoocheyt van de hartoginne ofte van den prince van Orangien, stedehouder deser landen, (an den welcken bij den raide van Hollant gescreven es) ofte bij de gedeputeerden deser stede, tot Brusele wesende, gescreven oft anders verwitticht zal werden, omme alle commotie te verhoeden, maer dat men de poorten ende boemen deser stede, cleyn ende groot (als men vernemen zal dat buten deser stede wederomme gepredict sal werden) toegeslooten zal houden, mits dat men dan oick in de drie hooftpoorten bij de schutteren die bewaerende, vougen zal twee ofte meer vuyten xxxvi raiden, omme dezelve hooftpoorten te bat te bewaren, ende nyemande daervuyt ofte inne te laeten dan de-
Fol. 21 verso. gheenen, die henluden naer hoerluder discretie beduncken zal, des noodich ofte behoorlick te zijn. Ende heeft mede den voors. raiden guet ende geraeden gedacht, dat mijn heeren de burgermeesteren de gilden ontbieden ende henluden mit alle bequaeme middelen induceren zouden tot vreede ende eendrachticheyt, achtervolgende 't scrijfven van de co. maj. onsen g. h. eerst ende hiernae zoe bij der hartoginne regente, als bij den raide van Hollant, an deser stede gedaen, ende dat men dezelve ghilden mit alle vruntlicke manieren onderwijsen ende aen henluden versoucken zoude, dat zijluden hen nyet en zouden begeven, omme de voors. sermoenen ofte vreemde leeraers te hoeren, oick hoere huysgesinnen, huysvrouwen ende kinderen daeraff zouden houden, omme te beter vrede, vruntscap ende cenicheyt in deser stede te conserveren tot

welvaeren derselver ende aller ingesetenen van dien. Waeren oick eenigen van de raiden voors. van advijse, dat mijn heeren de burgermeesteren zouden maicken zeker poinct, dienende omme de voors. leeraers ende hoere complicen oft adherenten te resisteren, indien zij hen onderwinden zouden willen binnen deser stede oft hoere vrijheyt te prediken, alzoe die schutters hen daertoe wel gesint te zijn verclaert hebben, ende tzelve project den voors. raiden voor te houden, omme te voercommen de voors. predicatien, aleer die zouden geschieden.

Roerende de saicke van de predicatie buten deser stede, ende de poorten toe te houden. Fol. 22.

Opden ix. dach Augusti anno xv^{c}lxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede, angaende de saicken van de predicatie, die mijn heeren de burgermeesteren hadden verstaen, dat up margen oft overmargen, beyde wesende heylige dagen, buten deser stede bij de vreemden predicanten gedaen sal werden. Ende nae op der saicken gelegentheyt was gelet, es bij de voors. raiden geresolveert de poorten groot ende cleyn ende oick de boemen deser stede geheel ende all up margen voormiddage ende totter middage toe gesloten te houden, ten eynde nyemande van deser stede poorters ofte inwooneren hem zal moegen begeven, omme de voors. predicatien te anhoeren oft hen daerinne te laeten vinden, opdat alle voerder inconvenienten, die vuyten voors. predicatien apparentelicken zouden moegen spruyten, verhoet ende belet mochten werden.

Fol. 22 verso. Roerende de requeste op de grieven van de placaten, de heresie angaende.

Oick es metten voors. raiden gecommuniceert van tgeene bij de gedeputeerden van de staten tot Brusele gebesoigneert es in der saicke van de requeste, bij de staten in den Hage geconcipicert, omme der hoocheyt van de hartoginne overgegeven te werden, ten eynde die inquisitie ende placaten, der heresie beruerende, mochten werden gemitigeert. Ende zoe dezelve requeste bij de voors. gedeputeerden, eensdeels tot Brusele verandert, ende daerop zeker appoinctement bij der hoocheyt voors. gegeven ofte zeker apostille doen teyckenen es, soe es deselve requeste mitte voors. apostille den voors. raiden voorgelesen. Dewelcke gehoort hebbende d'inhouden

van dien, ende alsoe hierop in den Hage dachvaert zal gehouden werden, soe hebben deselve raiden gecommittcert den ghenen, die van deser stede wegen in den Hage ter dachvaert zullen wesen, omme aldaer te doen bij de meerder stemmen, mits de voors. raiden doch meenden, dat hierop wederomme rapport vallen zoude.

Fol. 23. Roerende omme te resisteren, de nyeuwe predicatien binnen deser stede gedaen te werden.

Op den xvi. dach in Augusto anno xv^{c}lxvi hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede angaende de saicke van de nyeuwe predicatien, die mijn heeren verstaen, dat op handen zouden zijn, ende oick dairaff spraicke es onder der gemeente, dat onderstaen zouden werden, om gedaen te werden binnen deser stede. Ende
Fol. 23 verso. alsoe daer vuyt groote beruerte ende andere inconvenienten zouden moegen comen totter geheeler ruyne ende verderffenisse deser goeden stede ende van de ingesetenen van dien, oick overgemerct der voors. saicken gelegentheyt, soe es voor 't eerste bij de voors. raiden geresolveert, de voors. predicatien binnen deser stede geenssins te lijden, maer dien te resisteren. Ende soe der voors. saicken angaende die schutteren deser stede lestmael gesproken wesende geaccordeert ende verclaert hebben, dat zijluden dezelve predicatie binnen deser stede mede nyet van meninge waeren te gedoegen, soe es bij de voors. raiden mede geresolveert, dat men de voors. saicke op morgen der schutterien, elck in zijnen doelen, zoude renoveren, mit alle goede redenen, middelen ende vermaninge, daertoe best dienende, omme te persisteren bij hoere voergaende resolutie ende te helpen resisteren, de voors. predicatien te geschieden binnen deser stede.

Voorts is den voors. raiden voorgehouden zeker concept, hiernae geinsereert, omme bij tijde van clockeslach te werck te stellen, als men versekert zoude wesen de voors. predicatien binnen deser stede te gebueren, dwelck den voors. raiden wel aenstonde ende bij henluden geavoijeert worde. Ende heeft den voors. raiden mede guet ende geraeden gedacht, dat uijn heeren de burgermeesteren zekere middelen, die men den

schutteren zoude voorhouden, zouden concipieren, omme bij dezelve middelen de schutteren te moveren ende t'induceren tot defensie deser stede ende de conservatie van dien, ende de voors. middelen den raiden voors. op den naenoene voor te houden ten vier vuren. Op welcker vure de voors. raiden te vreden waeren sonder voerder aenspreken op de ractcamer te vergaderen.

D'inhouden van 't voors. concept.

Mijn heeren de burgermeesteren mitten xxxvi raiden deser stede zijn eendrachtelicken geresolveert, dat men gheen nyeuwe predicatien binnen de mueren deser stede zal toelaten te pre- Fol. 24.
diken, maer dat men dezelve predicanten mitter daet bij den schout zal doen apprehenderen.

Dat d'oude schutters bij clockeslach, bij tijde van noode ende van predicatien, als voeren zullen comen op der marct voor 't stadthuys, ende bij storm ofte onweder op 't zegelhuys mit hoeren geweere.

Die voetboechschutters oick zullen comen op der marct omtrent der waege, ende bij storm ofte bij onweder op der nyeuwe wage, oick mit hoeren geweere.

Die hantboechschutters op der marct omtrent de craemen, ende bij storm ofte onweder op 't gasthuys ofte zaele van der stedehuys, mit hoeren geweere als voeren.

Dat men in gevalle van den voors. noodt voer elcke poorte setten ofte ordonneren zal een rot van de schutters, omme die te bewaeren ende goede toesicht totte zelve poort te dragen.

Dat die meters, setters ende bierdragers te samen zullen comen op der vischmarct ende op den Damsluys, ende dat daer onder gestelt zullen werden drie capiteynen ende een capiteyn voor superintendent, omme tot dienst van de burgermeesteren aldaer tot alle tijden bereyt te wesen, omme den officier t' assisteren, indien 't noot zij.

Dat in gevalle als voeren die wethouders mitten xxxvi raiden zullen comen op 't stadthuys, omme met malcanderen te helpen raeden, alzoe ten oerbaer dienen zal.

Die schout met zijnen substituyt ende dienaers mitter stede wacht zullen comen in den vierschaere voer 't stadthuys.

Die reste van de burgeren ofte burgerie elck op zijn houffslach, volgende die nyeuwe ordonnantie, mits dat men op elck houffslach noch stellen zal een opper-capiteyn mit een lieutenant, waeronder alle de capiteynen van 't houffslach staen zullen.

Fol. 24 verso. Omme gedaen te werden zekere sermoenen bij den minister van de Mindrebroeders.

Es mede bij de voors. raiden geresolveert, nopende tgheene gemoveert worde van den minister der Minderbroeders oerde die hier corts comen zal, omme hem te verwilligen zekeren tijt alle dagen alhier een sermoen te doen, omme de gemeente te verwecken tot eendrachticheyt ende obedientie, alsoe hij een excellent man is, dat men den voors. minister wel zoude moegen versoucken ende verwilligen op enige heylige dagen te prediken, maer nyet op werckedagen, omme nyeuwicheyt ende commotie te schuwen.

Fol. 25. Beruerende de resolutie van de drie scutterien, op de vermaninge ende articulen, henluden voorgehouden.

Op den xxii. dach in Augusto anno xv^{c}lxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede, beruerende de resolutie bij de schutteren genomen ende den burgermeesteren overgelevert op de vermaninge ende articulen henluden den xvii. deser maent voorgehouden, innehoudende de voors. resolutie onder anderen: dat dezelve schutteren nyet geraeden dunct, d'inhouden van een der voors. articulen, zeggende, dat de gezwoeren meters, setters ende bierdragers bij tijde van clockeslach zouden vergaderen op den Damsluys. Ende zoe mijn heeren de burgermeesteren hen hierinne beswaert vinden, alsoe tzelve zoude strecken tegens de resolutie bij de xxxvi raiden genomen den xvi. deser maent, hebben zij hierop begeert raet, hoe men hierinne handelen zoude. Ende nae hierop bij de voors. raiden was gelet, es bij de voors. raiden geresolveert, dat men zoude ende behoorde te blijfven bij de resolutie, bij de xxxvi raiden genomen. Dan omme den schutteren te gemoet te gaen, heeft den voors. raiden guet gedacht t'ontbieden d'overluden ende capiteynen van de schutterien ende henluden met goede ma-

nieren te induceren, omme te accorderen in de voors. articule. Ende oft zijluden daerinne zwaricheyt maickten, dat men alsdan zoude den voors. draegers, setters, meters moegen ordonneren opt 't kerckhoff oft andere plaetse te vergaderen. Maer angaende de vermeerderinge van de schutterie, in der voors. resolutie mede geruert, es gestelt in surceantie voor desen tijt.

Es voorts mitten voors. raiden gecommuniceert angaende d'inhouden van de resolutie van de voetboechs ende hantboechsschutteren, die eensdeels confuys schijnt te wesen ende luttel ter defensie ofte materie dienende. Waerinne mijn heeren de burgermeesteren oick swaricheyt ende inconvenienten bevinden. Ende nae dezelve den voors. raiden waeren voorgehouden, es bij henluden geresolveert, de voors. inconvenienten ofte onverstandt, bij de burgermeesteren den overluden ende capiteynen van de twee voors. schutterien voorgehouden te werden, ende henluden met alle goede middelen t' induceren, omme te accorderen in der resolutie van de cloveniers-schutteren, ende oft zulcx bij de voors. overluden ende capiteynen nyet verstaen en worde, dat men alsdan hieroff zoude communiceren mit elcken van de voors. twee schutterien apart, omme hierop hoere sekere resolutie te hebben. Fol. 25 verso.

Op huyden hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede noopende zekere assistentie, die mijn heeren de burgermeesteren van meeninge zouden zijn te nemen tot hoerluder versekertheyt in desen periculeusen tijt ende beter verhoedinge van alle quaet oft overdaet, dwelck in de kercken deser stede anderssins zoude moegen gebueren. Ende overgeleyt der saicken gelegentheyt es bij de voors. raiden geresolveert, dat mijn heeren de burgermeesteren tot hoerluder dienst ende versekertheyt veertich oft vijftich goede geschickte burgeren zouden aennemen op een redelijck sallaris totter stede coste te betaelen. Actum den xxiiii. Augusti anno lxvi. Beruerende zekere assistentie, die de burgermeesteren zouden moegen nementot hoere versekertheyt.

Op den xxv. dach in Augusto anno xv^{c}lxvi hebben mijn Fol. 26.

Omme off te nemen ende vuytte kercke te brengen de beelden.

heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede noopende tgeene henluden angegeven es bij eenige getruwe ende treffelicke poorters deser stede, dat omme alle periculen van seditie ende bloetstortinge ende andere inconvenienten, die dair vuyt zouden moegen verrijsen, te eviteren ende te verhoeden, geraeden waere de beelden inder Nyewer kercke off te nemen, mitsgaders de altaeren, ten eynde dezelve, als in d' Oude kercke onlancx gebuert es, bij gheen tumulte bij de quaetwillende offgebroocken, geschent ende vernielt zouden werden. Ende naer op de voors. saicke, wesende van grooter importantie, eenigen van de schutterie gehoort ende op der saicken gelegentheyt in 't lange bij de raiden gelet was, es bij henluden, omme 't meeste quaet mittet minste te verschutten, geresolveert, dat men de beelden ende altaeren, die eenichsins bequamelicken offgenomen moegen werden, in der voors. kercke zoude offnemen ende vuytter kercke doen brengen, omme nyet bij andere quaetwilligen geheel ende all vernielt te werden, ende opdat andere voerdere inconvenienten voercomen ende verhoet zouden moegen werden, besondert overmits duer 't voors. middel verhoopt wordt, dat andere kercken ende cloosteren deser stede te zekerder zullen zijn ongeturbeert ofte bescadicht te blijfven.

Fol. 26 verso. Beruerende zekere poincten bij de scutteren overgegeven, tot conservatie van den vrede ende resolutie daerop genomen.

Alsoe mijn heeren van de xxxvi raiden mitten gerechte deser stede, overmerckende de lasten ende periculen teser tijd voor oogen wesende, aen eenigen van de schutterie versocht hebben te adjusteren goede middelen mitter gemeene schutterie, omme rust ende vrede te moegen houden binnen deser stede, ende dezelve schutteren bij hoere gecommitteerden den raide overgelevert hebben zekere articulen, zoe hebben mijn heeren van den raide ende gerechte de voors. articulen gevisiteert hebbende geresolveert in manieren hier naervolgende.

In den eersten angaende 't eerste articule, ludende aldus: In den eersten dat mijn heeren zullen de beelden vuytten kercken doen, zoewel die cleyne als de groote kercken, es omme voerder inconvenienten te schuwen, geaccordeert, dat

mijn heeren de voors. beelden in alle kercken zullen doen ewech nemen.

Op 't ii. articule, ludende aldus: Ende dat mijn heeren die kercken zullen toesluten, zonder eenige dienst daerinne te doen, es geresolveert, dat omme zekere consideratie de kercken zullen bij provisie geslooten gehouden blijfven, ende dit all ter tijt toe de resolutie bij der hoocheyt van de hartoginne ende de heeren van der oorde gecomen zal wesen.

Op 't iii. articule, ludende aldus: Dat mijn heeren zullen vrij onbelet de predicatie buten der stede laeten geschien, zoo wel die hoorders als die predicanten, ende bij onweder der siecken kerck ende hoff daertoe zouden moeten gebruycken, es geaccordeert voer desen tijt te tolereren.

Op 't iiii. articule, ludende aldus: Dat de burgeren, des begeerende bij ziecte zullen moegen een guet priester oft een ander diender der kercke laeten bij hen comen, om henluden te moegen laeten communiceren, achtervolgende haerluder conscientie, es mede bij provisie als voeren geaccordeert. Fol. 27.

Op 't v. articule, ludende aldus: Omme alle rumoeren te stillen, dat mijn heeren hoerluder pastoeren stille mitten sacramente zouden totten siecken laeten gaen, es geaccordeert als voeren.

Op 't vi. articule, ludende aldus: Dit gedaen zijnde, zouden mijn heeren op starcke correctie verbieden, dat nyemant voertaen in eenige cloosters ofte kercken zouden moegen breken ofte eenige schaede doen, es mede geaccordeert, dat men zulex verbieden zal, op pene van lijffstraffinge, altijts tot moderatie van den gerechte, nae der saicken gelegentheyt.

Angaende 't vii. articule, ludende aldus: Dat oick verbooden zoude werden op groote correctie, dat nyemant hem onderwinden zal d' een d' ander qualicken toe te spreken ofte te verbitteren mit woorden ofte wercken vuyt saicke van hoeren gelove, maer elcken laeten in zijn vreede,

es mede geaccordeert op straffinge van den gerechte, nae der saicken gelegentheyt. Actum den xxvi. Augusti anno xvclxvi. In kennisse van mij

Frans van Delfft.

Fol. 28. (Nota bene. Dit behoert voer te staen fol. 24 ende es verleyt geweest.)

Op den xxi. Augusti anno xvclxvi hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten ouden raide deser stede, angaende dat mijn heeren in 't heymelicke onderricht zijn, geleden een vure oft anderhalff, dat men ten thien vuren voer desen voernoene buten deser stede op de Lastaige binnen deser stede vrijheyt zoude prediken, ende hoe men hierinne best zoude doen, omme daerinne te voersien. Ende nae den voors. raiden voorgelesen waere de missive bij de Majesteyt an der stede gescreven ende op ghisteren alhier ontfangen, van date den lesten Julij, mitsgaders de resolutien bij de schutterien gegeven, op de vermaninge henluden onlancs gedaen, ende de articulen, henluden voirgehouden ende gelevert, heeft den voors. raide guetgedacht, dat men voer desen tijt zoude mitte voors. predicatie moeten patientie hebben, dan dat men in gevalle van dezelve predicatie voer desen tijt alleenlicken zoude eenigen committeren ende zeynden an den predicant, om hem te adverteren, dat hij hem niet en onderwinde binnen deser stede vrijheyt te prediken, ofte dat bij de regenten daer anders inne voersien zal werden, naevolgende den briefve ende 't scrijfven van de Majesteyt ghisteren ontfangen Ende meenden de voors. raiden alzoe de schutteren schijnen nyet wel te genoegen an een van de articulen voors., daerbij de bierdragers, setters enz. geordonneert zijn mit hoer geweer te comen op de Middeldam, dat men, omme henluden eenichsins te contenteren, dezelve arbeytsluden bij advijse van de xxxvi raiden zoude moegen ordonneren te comen op d' appelmarct ofte op 't kerckhoff van de nyeuwe prochykercke.

Fol. 28 verso- De publicatie supersederen. Op huyden den lesten dach in Augusto anno xvclxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren den xxxvi raiden deser

stede voergehouden ende doen lesen de missiven, zoe bij der hartoginne van Parma, gouvernante deser Nederlanden, als bij den Prince van Oraignen ende den hove van Hollant an deser stede gescreven, mitsgaders de articulen daerinne gesloten, inhoudende d'antwoorde bij der hoocheyt van de hartoginne den xxiii. deser maent Augusti gegeven den edelen, die requeste an haer hoocheyt hebben overgegeven. Daerinne onder anderen wert verhaelt, dat zijne Majesteyt verstaet te mainteneren ende t'onderhouden de warachtige oude catholijcke religie, ende dat de gouverneurs, raidtsluden, officieren ende wethouders hoer geheele beste doen zullen, opdat hangende de compste van zijne Majesteyt (die haer hoocheyt scrijft wel cortelinge te sullen geschieden, omme order te stellen) geene inconvenienten te zullen gebueren. Ende naedat den voors. raiden was gevraecht, wat hen guet dochte, oft men tgunt voors. staet zoude publiceren in der maniere, als tselve es geprojecteert ende den voors. raiden voergelesen, es geresolveert, dat men mitter selve publicatie noch zal supersederen, ende dat men stracx zenden zal an de excellentie van den prince van Oraignen ende versoucken van deser stede wegen, dat zijn excellentie gelieve weder alhier te comen, dat men voorts de kercken zal houden gesloten ende nyet nyeuws daerinne te beghinnen ofte attempteren.

Den prince van Oraignen hier te versoecken.

De kercken gesloten te houden.

Op den derden Septembris xv^{c}lxvi is bij de xxxvi raiden nopende de publicatie, in der voergaende resolutie gementioneert, verclaert, dat zij persisteren bij resolutie aldaer genomen, als dat men gheen publicatie zal doen, noch beghinnen eenighe nyeuwicheyt in der kercke ofte elders ter tijt toe, dat bij der hoocheyt van de hartoginne, de princelijcke excellentie ende de heeren van der ordre anders daerinne zal wesen voersien.

Fol. 29. Van der saicke voergeruert.

Hiernae is mijn heeren voors. bij de opper-capiteynen van de drie schutterien gepresenteert zeker requeste, henluyden, als zij seyden, overgelevert van wegen eenen van de vreemde predicanten, die hem noempt Peter Gabriël, omme voorts aen de xxxvi raiden gepresenteert te werden. Ende nae dat den

Roerende de requeste bij Peter Gabriel, predicant, an de schutterie geadresseert.

voors. raiden de voors. requeste was voorgelesen, hebben deselve raiden eendrachtelicken geresolveert, dat men egheensins sal gedoogen den vreemde predicanten binnen deser stede te laten comen, noch daer binnen te preecken, noch oick gedoogen eenige nyeuwicheyt te geschieden, volgende de voorgaende resolutie, contrarie 't accordt ende de publicatie bij advijse van de schutterie gedaen, ten tijt toe dat bij der hoocheyt van de hartoginne van Parma, mitgaders de princelijcke excellentie ende de heeren van der oorde daerinne versien zal zijn.

Fol. 29 verso. Angaende de cracht van een articule, daerbij geseyt es, dat de siecke burgeren een priester ofte dienaer van de kercke zouden moegen hebben, omme te communiceeren.

Op den vi. Septembris anno xv^{c}lxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede noopende een articule, begrepen in de poincten, bij advijse van de schutterie den xxvi. Augusti lestleden alhier gepubliceert, inhoudende, dat de burgeren des begerende bij zieckte zullen moegen laten bij hen comen een priester ofte dienaer der kercke, omme henluden te mogen communiceren ofte berechten nae haerluder conscientie. Vuyt crachte van welck articule eenigen van de principale hoofden van de schutterie hebben versocht, dat men zoude accorderen, als dat een predicant van buten zoude moegen innecomen, omme de ziecken, die hem zouden begeeren, te moegen communiceeren. Waerinne mijn heeren de burgermeesteren zwaricheyt vindende, hebben versocht raet an de xxxvi voors. Welcke raiden, overgemerct der saicken gelegentheyt, hebben geresolveert, dat men de voors. hoofden ofte gecommitteerden mit alle goede middelen zoude induceren, omme te willen voer desen tijt pacientie hebben, alsoe men alle dage ordonnancie ende bescheyt wachtende es van der hoocheyt van de hartoginne regente ofte anders van boven, ende zoe verre de voors. hoofden ofte gecommitteerden hiermede nyet en zouden genoegen, dat men dan voerder hierop zoude moegen communiceren mitten raiden voors.

Van nyet te reysen vuytter stede sonder oerloff.

Es mede gecommuniceert, angaende dat eenigen vuyten gerechte ende van de raiden deser stede vytter stede reysen in desen perticuloesen tijt, zulcx dat men hoerluder hulp ende

raet wel te doen zoude hebben, ende mits hoer afwesen nyet hebben en can. Ende es bij de voors. raiden geresolveert hierop ordonnantie te maicken, nyet vuytter stede te moeten reysen, dan om merckelicke redenen ende bij consente van de burgermeesteren, ende dat men deghenen, die vuytgereyst zijn, inne zal ontbieden ofte bescrijfven.

Fol. 30. Beruerende zekere missive, bij der hartoginne regente an deser stede gescreven, op d' articulen alhier den xxvi. Augusti gepubliceert.

Op den vii. dach in Septembri anno xv^{c}lxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede angaende tgeene bij der hartoginne regente an deser stede gescreven es op de articulen alhier bij der schutterie oft hoere gecommitteerden den raide voergehouden ende bij den raide eensdeels geaccordeert den xxvi. Augusti lestleden ende mitter trompette gepubliceert. Ende nae bij Joost Buyck Zijbrantsz. ende Garbrant Claesz. Banninck, tot Antwerpen ende Brusele geweest hebbende, den voors. raiden gerapporteert was van tgene zijluden hadden gebesongneert ende de voors. missive van der hartoginne gelesen was, mit zekere missive bij Jan Claesz. van Hoppen, burgermeester, ende mr. Adriaen Zandelijn, pensionaris, ende gedeputeerden deser stede, vuyt Antwerpen gescreven, soo es bij de voors. raiden geresolveert, de missive van de hartoginne te doen lesen den gedeputeerden van de schutterien, hiertoe geroupen zijnde. Dewelcken comparerende, es dezelve missive voergelesen ende henluden daeraf gelevert copie auctentijck mit een geprint quoijere daerinne, bij der hartoginne besloten overgesonden, omme d' inhouden van dien hoeren mede-capiteynen voer te houden. Ende es hiernae bij de voors. raiden geslooten, dat mijn heeren de burgermeesteren ende van den gerechte de voors. missive ende besloten geprinte quoijer den voors. capiteynen van de drie schutterien zelver voerhouden zouden, omme te meer vuyt hoer auctoriteyt dezelve capiteynen te bewegen tot eendrachticheyt ende onderhoudt van tgeene in de voors. missive ende quoyer verclaert staet. Waernae de voors. gedeputeerden weder inne geroupen zijnde, es henluden de laste, van de voors. intimacie den voors. capiteynen te doen, afgenomen, bedanckende

Fol. 30 verso.

mijn heeren voors. de voornoemde gedeputeerden, dat zijluden tot noch toe hoer devoir hadden gedaen, omme tot vreede te spreeken ende t' onderhouden, ende alle voerder inconvenienten te helpen verhoeden.

Omme de kercken noch een dach of twee toe te houden.

Voorts es bij de voors. raiden geslooten ende voor 't beste aengesien, dat men noch een dach off twee mittet openen van de prochijkercken ende diensten daerinne gedaen te werden supersederen zoude, op der compste van Jan Claeszoon van Hoppen, burgermeester, alzoe mijn heeren verstaen, dat hij op wech es te huys te comen mit eenigen vuyten raide van Hollant, gecommitteert bij den prince van Oraignen, omme de regierders deser stede in raede ende daet te assisteren ende alle dingen met gevoucklicheyt neer te helpen leggen, ende alle beruerte, onrust ende inconvenienten te verhoeden.

Fol. 31 verso. Roerende de articulen ofte concept, geprojecteert op 't openen van de kercken ende op de predicatien.

Op den xiii. Septembris anno xv^{c}lxvi hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede op d' inhouden van zekere articulen, bij de burgermeesteren geraemt, omme geordonneert ende gepubliceert te werden. Ten fijne, dat men naevolgende 't scrijfven ende bevel van de hartoginne ende achtervolgende de resolutie bij haer hoocheyt in den name der co. mat. onlancx gegeven den geconfereerde edelen op haerluder requeste, haer hoocheyt gepresenteert, zoude openen de kercken, den dienst Goodts daerinne doen, ende oick de predicanten buten deser stede tolereren, omme rust ende vrede hier ter stede te moegen gehouden werden, als dezelve articulen dat breder innehouden, dewelcke oick bij de commissarijssen, hier ter stede bij den hove van Hollant geordonneert, voor guet aengesien worden. Ende nae de voors. articulen mitte commissie van de voors. commissarijssen den voors. raiden voergelesen waeren, mit andere stucken, tot deser materie dienende, es bij de voors. raiden geresolveert, dat men der voors. articulen angaende (die nochtans henluden wel smaickten) nyet en zoude procederen, dan bij voorgaende advijs van den raide van Hollant, an denwelcken oick de voors. commissarijssen begeerden te

scrijfven. Ende dat voorts van noode zal zijn, yemande van de burgermeesteren mit eenigen vuyten xxxvi raiden te schicken an den prince van Oraignen, omme zijne excellentie, ende indien 't selve nyet en gebueren en kan, een ander hooft ende overste te vercrigen in zijne plaetse, die daertoe bij der hartoginne ende zijne excellentie van der Majesteyts wegen geordonneert zoude werden tot deser stede bewaernisse, mit volle last ende bevel, omme hier ter stede in de voors. articulen, ende tot tgheene daerin verclaert staet, ende anderssins, zoe hier ter stede dienen sal, te besongneren, zulcx dat tgeene voors. staet, bij der hooger handt gedaen mochte werden, ende alle murmuratie, opspraecke ende beruerte, die vuyter openinge van de kercken ende continuatie van de diensten Goodts zouden moegen spruyten, verhoet mochten werden, Fol. 32. verstaende meest al de voors. raiden, datter anders gheen obedientie gehouden zal werden, tzij, tgeene voorscreven, es bij der hooger handt geordonneert ende geëffectueert werdt.

Roerende de publicatie van de resolutie bij der hartoginne regente gegeven den geconfedereerde edelen.

Op den xix. dach in Septembri anno xv$_c$lxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede noopende zeker concept bij de commissarijssen, duer 't scrijfven van den prince van Oraingnien, stadthouder deser landen, bij den hove van Hollant alhier gesonden ende tot assistentie van de regierders deser stede geordonneert, gemaict omme bij een duerwaerder te doen publiceren de resolutie, bij der hartoginne regente den xxv. Augusti lestleden den geconfedereerde edelen gegeven. Ende oft men vuyt crachte van 's scrijfven bij den voors. stadthouder an den voors. hove gedaen, zoude openen de prochijkercken deser stede, omme de diensten Goodts te doen. Ende nae 't voors. concept den voors. raiden voergelesen ende op der voors. saicken gelegentheyt in 't lange bij de voors. raiden gelet was, besondert op de resolutie den xiii. deser maent genomen op de articulen ofte concept bij den gerechte beruerende de religie beyder zijden geraemt ende andere zwaricheden, alnoch voer oegen wesende, es bij de voors. raiden geresolveert de kercken alhier noch ge-

slooten te houden, omme inconvenienten te verhoeden, ende dat alnoch gesonden soude werden an de princelicke excellentie voors. ofte an der hartoginne, omme alhier te hebben zijne excellentie ofte een ander overhooft van ontsich, omme in de voors. articulen ende anders, zoe hier ter stede bequamelicxt dienen sal, te ordonneren ende ordre te stellen tot conservatie van alle vrede ende eendrachticheyt ende verhoedinge van alle beruerte ende verloop.

Fol. 32 verso. Roerende de voors. resolutie.

Op den xx. dach in Septembri anno xv^{c}lxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede noopende omme te doen publiceren bij de commissarijssen, alhier wesende, de resolutie bij der hartoginne regente gegeven den geconfedereerde edelen, achtervolgens den concepte, bij de voors. commissarijssen geprojecteert ende op ghisteren den raiden voors. voergelesen, omme hierinne volcomen te werden 't scrijfven van der hartoginne voors. ende van mijn heere den prince stadthouder deser landen, oick van den raide van Hollant, ende omme t'eviteren d'indignatie van de majesteyt ende andere voors. heeren, ende dat nyemant ignorantie van de voors. resolutie zoude moegen pretenderen, mits de voors. publicatie gedaen zijnde, des nyetemin overmits de aenstaende kerckmisse ende andere redenen, ende omme alle inconvenienten te schuwen, de hooftkercken zouden geslooten blijfven. Ende nae mijn heeren voors. op de gelegentheyt deser saicke hadden gelet, es bij henluden geresolveert, alnoch voor een tijt te supersederen mitte voors. publicatie, opdat men breeder bescheyt van deser stede gedeputeerden ontfangen hebbende (d' welck men corts verhoopt) de voors. publicatie doe, ende dan de kercken gelijckelicke openen ende alzulcx 't voors. scrijfven ende de voors. publicatie volcomenlicken effectueren zoude moegen.

Fol. 33. Angaende de begravinge van de dooden.

Es gecommuniceert mitten voors. raiden, angaende de nyewicheyt op ghistheren den xxv. dach Septembri gebuert, zoo in der Nyewe kerck als op 't kerckhoff van d'Oude kerck, in de begravinge van twee personen, ende dat over deselve be-

gravinge zekere psalmen ofte liedekens, bij de persoonen, daeromtrent wesende, openbaerlicken zijn gesongen geweest. Ende omme hier tegens te voorsien, bij den gerechte beraempt es zeker ordonnantie, die voertaen zoude gehouden werden in de begravingen. Ende nae hierop bij de voors. raiden gelet was, heeft den voors. raiden guet gedacht, hierop bij den gerechte zeker ordonnantie gemaict te werden, omme te verhoeden, dat duer de begravinge van de dooden geen voerder inconvenienten gebueren.

Fol. 33 verso. Versouck gedaen bij die van de nyeuwe religie, omme te hebben een kercke binnen deser stede.

Op den xxvii. dach in Septembri anno xv^{c}lxvi, zijn eenige gecommitteerden van de schutterie gecompareert in der heeren camere, doende zekere verclaringe ende versouck in presentie van de burgermeesteren, scepenen ende xxxvi raiden, aldaer vergadert, dat, omme tot verzekertheyt van te beter vreede te comen, mijn heeren zouden willen accorderen den luden van de nyewe religie, d'oude prochykercke of andre kercken, als de Minrebroeders kercke ofte andere capellen, omme aldaer haer predicatien ende religie t' exerceren. Ende oft mijn heeren voors. hierinne zwaricheyden zouden bevinden, dat mijn heeren zouden geliefven twee van de haeren te committeren, omme mit twee, die bij der nyewe religie zouden werden gedeputeert, te reysen an de princelicke excellentie van Oraegnen, stadthouder deser landen, ende gelijckelicken te versoucken omme een kercke off twee binnen deser stede te hebben, tot behouff als voeren. Opdat zijn excellentie hierinne tot onderhoudenisse van de vreede ende verhoedinge van voerder inconvenienten ordonneren zoude moegen. Welcke verclaeringe ende versouck gehoert zijnde, hebben mijn heeren voors. hierop begeert hen te beraeden, omme den voors. gecommitteerden guet antwoort te gheven. Dewelcken vertrocken zijnde vuyter voors. camere, es de voors. saicke bij de voors. heeren geleyt in communicatie ter presentie van den hoochgeleerden heer, meester Reynier van der Duyn, raet in den hove van Hollant, een van de twee heeren commissarijssen bij denselven hove, tot assistentie van de regenten deser stede geordonneert.

Ende naedat op de gelegentheyt der voors. saicke gelet was, es bij de voors. heeren, oock bij advijse van den voors. commissarijs, geresolveert, den voors. gecommitteerden te gheven voor antwoorde op hoer verclaringe voors., dat in de macht van mijn heeren voorscr. nyet en is, eenige kercke binnen deser stede hunluden te gunnen, om aldaer de nyewe religie t' exerceren, maer dat tzelve bij der hoocheyt van de hartoginne regente, ofte bij de voors. princelijcke excellentie zoude
Fol. 34. moeten werden geaccordeert. Ende angaende, dat mijn heeren twee van de heeren zouden deputeren, omme mit twee van der nyeuwer religie wegen te reysen, ende versoeck te doen an de voors. princel. excellentie, dat mijn heeren voors. voor guet zouden vinden twee vuyten hoeren oft van andere goede treffelicke burgeren deser stede te deputeeren, omme te reysen mitten twee gedeputeerden van de nyewe religie aen zijne excellentie, denzelven gedeputeerden te doen assistentie, ende in 't versouck, dwelck an deselve excellentie gedaen zoude werden, omme eenige kercke ofte kercken, ten fijne als voren, te vercrighen, omme hierinne den luden van de nyeuwe religie vorderinge te doen, zoo veel des doenlick zal zijn. Ten eynde alle vrede hier ter stede geconserveert mochte werden. Welck antwoorde zulcx als vooren, hiernae den voors. gecommitteerden es gegeven.

Consent, omme de dooden mit sange van psalmen te begraven.

Op den xxvii. dach in Septembri anno xv^{c}lxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren mit scepenen ende xxxvi raiden deser stede ter begeerte van de gecommitteerden van de schutterie geaccordeert bij provisie ende omme beter vreede te houden, dat men de dooden, die in de prochie-kercken begraven werden, zoude moegen aldaer brengen ende begraven mit vreede, ende dat men aldaer in de begravinge van dien zoude moegen psalmen singen, als den luden van de nyewe religie zoude guet duncken, ende dit mit alle geschickte vredelicke manieren, ende ter tijt toe hierinne anders bij der Majesteyt van den coninck, onsen g. h. ofte der hoicheyt van de hartoginne regente, in den name van sijne Majesteyt, ofte

den prince van Oraegnen, stadthouder deser landen, ofte zijner excellenties gecommitteerde geordonneert zal wesen. Behoudelicken, dat oick mitten voors. dooden nyemant in de kercken en zal comen moeten, dan de vrunden, die daer mede behoeven te zijn.

Fol. 34 verso. Beruerende die ontslakinge van zekere gevangens ten Chartroysen gehaelt.

Naedat mijn heeren de commissarijssen, bij den hove van Hollant tot assistentie van de regierders deser stede geordonneert, ende burgermeesteren mitten scepenen ende xxxvi raiden deser stede vergadert zijnde, eerst bij een van deser stede waekers ende daernae bij Willem Martsz, baeliu van Aemsterlant, mit Clemens Volckertsz., een van de capiteynen van de schutterie verclaert ende te kennen gegeven was van de periculen, op handen wesende, duer de groote vergaderinge van 't gemeen peuple, omtrent der Haerlemmerpoort, overmits d'apprehensie van eenige overdaeders, die in der Chartroysen convente pileeringe hadden gedaen, ende nae deser stede gebracht worden, waeromme de voors. luden vanteerden te willen dootslaen den schout ende d'anderen van de schutterie mitter wachte, die de voors. gevangens innebrengen zouden, ende andere beruerten binnen deser goeder stede te maicken, als de voors. waeker vuyte mondt van de voors. vergaderde luden zeyde opentlicken verstaen te hebben, ende de voorn. baeliu mit Clemens Volckertsz. in waere woorden verclaerden vuyter aengeven ende waerschuwinge van Jacob Claesz. lakencooper ende Dirck Pietersz., coorncooper, deser stede poorters, op deser stede huys ter presentie van Adriaen Paeu, Reijer van Neck, Jan Janssen int Hardt, mede capiteynen van de schutterie, Arent Bouwer, Barnardinus Geerlofsz. ende meer andere poorteren verstaen te hebben, mit waerschuwinge, indien hierinne mitter haest nyet voersien en worde, dat gescapen zoude zijn groote beruerte ende bloetstortinge onder deser stede poorteren te zullen gebueren, al dwelck oick bij mr. Reyer Lambertsz. mit meer anderen van de capiteynen van de zeven quartieren deser stede mijn heeren voors. angegeven worde, soo hebben mijn heeren voors. omme de voors. in-

convenienten te verhoeden, den voorn. baeliu ende Clement Volckertsz. gerequireert mit Jacob Cornelisz., scepenen ende mit noch thien off twaelff van de schutterie nae der Haerlemmer
Fol. 35. poorte de voors. gevangens te gemoeten ende te bestellen, dat die loss zouden gemaict ende van der gevangenisse gevrijt werden. Ten eynde duer der voors. apprehensie ende voerder leydinghe ofte detencie van de voors. gevangens alhier gheen rumoer, seditie ende ander quade inconvenienten en zouden gebueren, ende alle quaet belet werden ende naeblijfven zoude moeghen. Welcken achtervolgende de voors. baeliu ende Clement vuyter heeren camere gegaen zijn, omme tgheene voorscreven es te volcomen. Actum den xxviii. dach in Septembri anno xv^c zes ende tzestich.

Roerende dat het placaet, op deser stede voorgaende concept geëxpedieert, opgehouden es gepubliceert te werden.

Ten dage voors. es bij mijn heeren de burgermeesteren ter presentie van de commissarijssen 's hoofs van Hollant mit scepenen ende xxxvi raiden deser stede op der heeren camere vergadert zijnde den gedeputeerden van de schutterie voergehouden d'inhouden van zeker placaet bij Sijmon Claesz. Cops, raidt, ende Jacob Cornelis scepen, deser stede gedeputeerden, vuytten Hage gebracht, innehoudende in effecte 't concept, alhier te voeren beraempt, omme vrede over beyde zijden, als tusschen die van de catholijke religie ende van de luden der nyewe religie, binnen deser stede te moegen gehouden werden. Waeraff den voors. gedeputeerden copie gelevert worde, omme tzelve mitten capiteynen van de schutterien te communiceren. Welcke gedeputeerden deselve copie ontfangen en die (als 't scheen) gevisiteert hebbende, stracks wederomme in der camer voors. gecomen zijn, verclarende, dat zijluden 't voors. placaet der schutterie nyet voergehouden hadden, ende tzelve te doen, henluden nyet geraeden dochte, mits duer tzelve meer achterdeel dan voerdeel gedaen zoude werden, omme tot vrede te comen. Ende es alzulex de publicatie van
Fol. 35 verso. 't zelve placaet, oick bij guetduncken van de voors. commissarijssen in surceantie gestelt. Ende zoe ten zelven tijde, zoe langer zoe meer, tijdinge vernomen was, dat van noode zoude

wesen, een kercke te permitteren binnen deser stede, tot behouff van de luden van de nyewe religie, ofte dat anders al haestelicken zoude gescapen wesen, groote commotie te gebueren, es nae diverse consideratien voer guet geraeden ende geresolveert, op den naemiddage hierop de capiteynen van de schutterien te hoeren, omme hiernae gedaen te werden, zoe nae der saicken gelegentheyt best ende oerbaerlicxt, tot verhoedinge van voerder inconvenienten, dienen zoude.

Roerende 't advijs van de capiteynen der schutterien ende anderen, omme te permitteren een kercke den secretarijssen.

Ten voors. dage naemiddage zijn de capiteynen van de drie schutterien volgens de voors. voorgaende resolutie, bij mijn heeren de burgermeesteren, scepenen ende raiden op de voors. saicke, ter presentie van de voors. commissarijssen gehoort op 't stuck van de kercke, die binnen deser stede, ten behoufve van de nyewe religie, begeert werdt. Dewelcke alle genouch eendrachtelicken verclaerden, zulex nootlicken te zullen moeten gepermitteert werden bij provisie, omme inconvenienten te verhoeden, ende dit al ter tijt toe anders hierinne bij der hogher handt geordonneert zal wesen, als al tzelve breeder genoteert staet in zeker gescrifte, hieraff beteyckent bij mij Frans Claesz. van Delff, over tgeene voors. staet, als secretaris, present geweest hebbende, al twelck mede bij de xxviii capiteynen van de zeven quartieren, ende hiertoe bij zekere treffelicke burgeren verclaert worde, blijckende bij den geschrifte voors.

Roerende de saicke voors.

Op den voors. xxviii. dach in Septembri an den avont, anno lxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mit scepenen ende de xxxvi raiden deser stede, noopende de saicken ende zwaricheden, teser tijt voerhanden wesende, ende op tgeene mijn heeren angegeven es bij diverse persoonen, zoe schutteren als anderen, als dat van noode zal zijn ende oock teser tijt es te doen hebben een kercke ofte meer, daer inne de luden van de nyewe religie hoere sermoenen ende observantie zouden moegen exerceren, ofte dat anders gescapen es, eer yet lange, groote beruerte, oick bloetstortinge ende andere inconvenienten, die daer vuyt volgen zouden, alhier ter stede te gebueren, tot verderffenisse deser

Fol. xxxvi.

goeder stede ende der poorteren ende inwoners van dien. Ende nae hierop gehoort waeren die capiteynen van de drie schutterien ende van de zeven quartieren deser stede, oick enige van de treffelicke poorters hieraff ende van de periculen, teser tijt voerhanden wesende, mijn heeren voors. hadden geadverteert, es bij de voors. raiden, ter presentie van mijn heeren de commissarijssen 's hoofs van Hollant, hier mede bij en over geweest hebbende, op der voors. saicken gelegentheyt ende diverse consideratien ripelicken gelet ende eyntelicken geresolveert, dat men omme de voors. periculen ende inconvenienten te verhoeden, zoude tolereren bij provisie, zoe veel deser stede aengaen mach, de luden van de nyewe religie, hoere religie, als sermoenen ende anders, t' exerceren in der kercke van de Mindrebroeders, zoe dezelve broeders, God betert, doch vuyt hoeren convente verjaecht zijn, behoudelick, dat de voors. tolerancie geschieden zal op zulcke middelen ende in der maniere, als men mitte voors. luden ofte sectarijssen bequamelicxt zal cunnen accorderen, ende dit al gedurende totter tijt toe bij de Co. Mat. onsen g. heer, ofte zijner Mts. gedeputeerden anders geordonneert zal wesen.

Fol.xxxvi verso. De eedt ofte belofte, gedaen in handen van burgermeesteren bij den predicant cum sociis.

Op den lesten dach in Septembri anno xv^{c}lxvi, es bij guetduncken ende ter presentie van de burgermeesteren, scepenen ende xxxvi raiden deser stede, aleer publicatie gedaen worde van 't accordt tusschen mijn heeren voors. van wegen die van de catolijcque religie ter eender ende die van de nyeuwe religie ter ander zijde beslooten, zekere persoonen van de nyeuwe religie, die zeker accordt ondergeteyckent hebben, bij Cornelis Jacobsz. Brouwer, burgermeester presiderende, de handt ende belofte bij trouw, eere ende sekerheyt, in plaetze van eede affgenomen, ende es bij deselve persoonen belofte gedaen, omme te houden ende te doen onderhouden 't voors. accordt ende d'articulen van dien tot conservatie van de gemeente, vreede ende tranquilliteyt binnen deser stede ende tusschen de ingesetenen van dien, ende dat zijluden alzulcx zullen helpen beschutten alle overlast, oick verstoeringhe ende pilgeringe

van kercken, cloosteren ofte geestelicke plaetsen binnen deser stede.

De eedt ofte belofte, den capiteynen van de schutterien affgenomen.

Ten zelven dage naemiddage, es bij guetduncken ende in presentie als voeren bij den voornoemden Cornelis Jacobsz., burgermeester, mede afgenomen de handt ende belofte als voeren van de xxxvi capiteynen van de drie schutterien deser stede, vuytgeseyt twee ofte drie absenten, zieck ofte van huys wesende, omme 't accordt ende d' articulen voors., op huyden op den middage gepubliceert zijnde, te onderhouden ende te doen onderhouden tot conservatie als voeren, ende dat zijluden zullen helpen bescutten alle overlast, verstoeringe ende pilgeringe van kercken, cloosteren ende andere geestelicke plaetsen binnen deser stede, als mijn heeren de burgermeesteren voer hen zelven ende in den name van de scepenen ende xxxvi raiden ende ter presentie van dien oick beloofden te doen, tot conservatie voors.

Omme te maicken ordonnantien opte vreemdelingen ofte vuytheemschen alhier.
Fol. xxxvii.

Opden voors. naemiddage es mede gecommuniceert mitten xxxvi raiden deser stede angaende die veelheyt van de vreemdelingen ofte vuytheemssen hier ter stede dagelicx innecomende ende houdende, die bij tijde van commotic, zoo te verduchten es, groot quaet in der stede zouden moegen doen. Ende es daeromme bij de voors. raiden geresolveert, omme bij den gerechte te concipiëren ordonnantie op de vreemde personen ende vagebunden, ende tzelve concept alsdan mitten gedeputeerden van de schutterien te communiceren ende alsdan te publiceren.

De wacht van de schutters in de poorten te verlichten.

Item dat men mede bij advijs van de voors. gecommitteerden zoude verlichten de schutters van de wacht te houden bij dage in de poorten deser stede ende aldaer te stellen nyet dan drie schutteren, als vuyt elcke schutterie een, ten eynde zijluden te bat de voors. wacht moegen houden ende daerinne verpoest ende nyet te zeer belast mochten werden, ende oick ontlast blijfven van de groote oncosten, die de schutters in de poorten gedaen hebben voer desen tijt in te veel te drincken ende anders.

Roerende den luden van de nyewe religie te gunnen de librarie der Minrebroeders.

Op den zevenden dach in Octobri anno xvclxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede, noopende 't versouck, dwelck bij Adriaen Paeuw ende Reijer van Neck van wegen die van de nyeuwe religie gedaen wordt, omme te permitteren, dat de luden voors. zouden moegen besigen de librarie in 't Minre-

Fol. 37 verso.

broeders convent, boven tgene hen in den convente voors. gepermitteert ofte getolereert es, omme redenen bij de voors. gecommitteerden verclaert. Ende nae mijn heeren voors. op de voors. saicke ende de gelegentheyt van dien hadden gelet, es bij henluden geresolveert, de voors. gecommitteerden voor affscheyt te te geven, dat zijluden de voors. luden van de voors. religie ten besten zouden willen onderwijsen ende induceren, omme te willen pacientie hebben voer desen tijt, alzoe tgene voorscreven es, tenderen zoude boven d' inhouden van 't accordt tusschen de regenten deser stede ende de luden van de religie voors. innegegaen, ende dat zij daeromme desen angaende mijn heeren voors. sullen willen ongemolesteert laeten, ymmers ter tijt toe deser stede gedeputeerden gecomen zullen zijn. Oft indien henluden belieft, dat zijluden der voors. librarie angaende zouden moegen versouck doen an der hartoginne regente, ofte an de princel. excellentie van Oraignen, stadthouder deser landen. Waernae 't voors. affscheyt den voors. gecommitteerden gegeven ende op henluden begeert es, de saicke voors. in den besten den luden voors. te rapporteren.

Resolutie op de dachvaert in den Hage gehouden, omme den prince van Oraignen hier in 't lant te hebben.

Ten dage voors. heeft Dirck Hillebrantsz. Otter, burgermeester, in den Hage ter dachvaert geweest hebbende, den xxxvi raiden rapport gedaen van tgeene in de voors. dachvaert gebesongneert es, dwelck oick bij copie in gescrifte bij hem vertoont worde. Ende nae tzelve den voors. raiden voorgelesen was, es bij de voors. raiden geresolveert op 't poinct van de princel. excellentie nu derdemael te versoucken hier in den lande te comen, dat men daerop mit aller vlijte vervolgen ende insisteren zoude, oft ymmers, dat de hartoginne ofte zijn excellentie, als hem nyet doenlick zoude zijn hier zelver te

comen, een ander hooft ofte personaige van auctoriteyt ende ontsich zoude zeynden, omme dit land in vrede te houden ende Fol. 38.
ordre te stellen, om alle voerder inconvenienten te verhoeden ende zoe verre zulex nyet en zoude gebueren, dat nyet en zoude ongeraeden zijn, daeraff te doen proteste tot excuse van de staeten deser landen, om hen daarmede te defenderen voer de Co. Mat. onser g. h. Dan zoe veel angaen zoude eenige paerden ende knechten aen te nemen, dat tzelve voer desen tijt alnoch nyet geraeden zoude wesen, omme consideratien, de voors. raiden moverende, zoe wij gheen hooft en hebben, die de saicke zoude kunnen bedrijfven, ende tzelve tot groote lasten ende ongelden van den lande zonde gedien. Oick eenige steden onwillich zouden zijn, knechten inne te nemen. Ende zoe veel de quaetwilligen ende vreemde rapailge ende andere vreemden vuyten lande te houden, aengaet, dat men alhier besich es, omme daertoe te voersien in den bedrijfve deser stede. Maer noopende, omme kercken buyten der stede te gunnen voer deghenen, die alleen hoere conscientie volgen zouden willen, es tzelve alhier al over 't hooft gedruckt, zulx dat men ymmers alhier daerinne voerder nyet besongneren en kan.

Fol. 39 verso. Roerende 't versouck, bij de gecommitteerden van de nyewe religie gedaen, omme te zeynden an den prince van Oraignen tot Utrecht.

Op den xxiii. dach in Octobri anno xvclxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede op zeker versouck, op ghisteren bij Cornelis Boem cum sociis van wegen de nyewe religie gedaen an de burgermeesteren, omme te zeynden twee van der stede wegen, als de voors. religie oick twee zeynden zoude, an de princelicke excellentie tot Utrecht, omme aldaer te solliciteren approbatie van 't accordt, alhier tot conservatie van vrede gemaickt ende besloten, ende dit omme te beter vrede alhier te houden, ende alle commotie verhoet te werden. Ende nae d' acte van 't voors. versouck den voors. raiden voergelesen ende bij henluden op de gelegentheyt der voors. saicke gelet was, es bij de voors. raiden geresolveert, dat men van der stede wegen zoude surcheeren te zeynden an de princelicke excellentie tot Utrecht, Fol. 40.

maer zijn compste hier ter stede te verwachten, alsoe die nyet lange vuytstaen zal, ende daeromme de voors. luden in desen pacientie zouden willen hebben totter tijt voors. Maer indien zijluden eenige zwaricheyden hadden van hoere zijde mit zijn excellentie te communiceren, dat zij zouden moegen zeynden, ende daerinne doen bij zijn excellentie, zoe hen best geraeden zoude duncken.

Hiernae zijn ten zelven dage voermiddage in 't toorntgen gecompareert Cornelis Pietersz. Boem, Clement Volckertsz., Reynier van Neck ende Reynier Cant, dewelcken bij de burgermeesteren, bij monde van Cornelis Jacobsz., burgermeester, affscheyt gegeven worde op 't voors. versouck, als dat de burgermeesteren ganselick gesint zijn tot conservatie van alle vrede, dan omme te zeynden an de princelicke excellentie tot Utrecht bij de raiden deser stede affgeslagen was, mits zijn excellentie alhier corts verwacht wordt. Actum ut supra, ter presentie van Pieter Claesz. Kan, ende Dirck Jan Deyman, schepenen.

Roerende de requeste, bij de Oosterlinghen overgegeven, omme te hebben een kercke.

Op den xxvi. dach in Octobri anno xv^{c}lxvi hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede op d'inhouden van zeker requeste, bij die van de Oostersse natie overgegeven, omme te hebben een kercke ofte capelle binnen deser stede tot behouff van de voors. natie, aldaer de confessie van Ausburch zoude moegen geleert ende geobserveert werden, omme zekere redenen in de voors. requeste begrepen. Ende nae de voors. requeste voergelesen ende bij henluden daer op gelet was, es bij de voors. raiden geresolveert, dese saicke te stellen in surceantie van deliberatie totter compste van den prince van Oraignen, stadthouder van de Co. Mat. deser landen van Hollant, alzoe dezelve zijne excellentie onlancks alhier verwacht werdt, ende oick te comen geseyt heeft.

Fol. 40 verso.

Roerende zekere missive, bij den prince van Oraignen, gescreven an den ouden

Op huyden den xiiii. Novembris anno xv^{c}lxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten oude raiden deser stede op d' inhouden van zekere missive bij den prince van Oraignen, stadthouder deser landen, an Willem

Dircx, eertijts schout deser stede gescreven, angaende zeker accordt, dwelck zijn excellentie verstaen hadde bij die van de nyewe religie innegegaen te wesen mitten regenten deser stede ende die van de religie voors. te intimeren, dat zij hoere gedeputeerden zouden zeynden an zijn excellentie tot Utrecht, omme t' aenhoeren middelen, dienende tot vreede, ofte diergelijcke teneur innehoudende. Welcke missive eenige van de voors. religie gelevert zijnde, waren Adriaen Paeuw, Jan Bethsz. cum sociis versocht bij eenige van de voors. religie, de voors. reyse tot Utrecht te willen doen an zijn princelijcke excellentie, dwelck de voorn. goede mannen op ghisteren mijn heeren den burgermeesteren aengegeven hebbende, hadden begeert raet ende advijs van mijn heeren voors., hoe zijluden hierinne zouden doen, zoe zijluden zeyden, van geen meeninge te zijn, de voors. reyse te doen, tegens wille van mijn heeren de burgermeesteren. Ende nae den voors. raiden d' inhouden van de voors. missive voorgelesen ende 't voors. angheven van de voors. goede mannen mit hoerluder begeerte voergehouden ende daerop bij de voors. raiden gelet was, es bij henluden geresolveert, dat de burgermeesteren van der stede wegen hen souden houden vytter saecke voors., sonder daerinne t' adviseren. Dan zoo verre de voors. guede luden, de voors. reyse om vrede zouden willen aenvaerden, dat mijn heeren tzelve zouden kunnen lijden. Ende es tzelve hiernae den voors. goede mannen, als Adriaen Paeuw, Jan Bethsz, Claes Reyersz. ende Arent Coel (die op 't affscheyt deser saicke buten 't toorntgen verwachtende waeren) bij de burgermeesteren zulcx voor affscheyt gegeven, oick henluden mitsdien weder overgelevert de voors. missive, mits mijn heeren op henluden oick begeerden, dese goede stede te recommanderen an de princel. excellentie ende tot vrede te arbeyden ende te willen, wederomme hier ter stede gecomen wesende, rapporteren mijn heeren hoere besongne ende wedervaeren tot Utrecht.

schout, ende van te zeynden gedeputeerden van de nyewe religie an zijn excellentie.

Fol. 41 verso.

Op den xiii. dach in Decembri anno xv^{c}lxvi hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi

Fol. 44. Beruerende zekere missive,

bij der hartoginne an deser stede geschreven, angaende d'exercitien, die de sectarijssen houden onder 't deexele van 't prediken.

raiden deser stede, noopende d'inhouden van de missive bij der hartoginne regente den vierden deser maent an de regeerders deser stede gescreven, angaende d'exercitien van 't nachtmael te houden, te doopen, trouwen ende andere saicken, die de luden van de nyewe religie onderwinden te doen, onder 't deexel van 't accordt bij der hoocheyt van de hartoginne ende de geconfedereerde eedelen besloten, ende dat haer hoocheyt scrijft onder de prekinge nyet verstaen te worden de voors. exercitien te moègen plegen, lastende den regierders hieraff t' adverteren den ministers, ende hier toe te sien, dat sulex bij hen nyet en worde gepleecht. Welcke missive den prince van Oraignen, noch tot Utrecht wesende, bij deser stede gedeputeerden vertoont wesende, deselve prince gescreven heeft an de ses capiteynen, omme daertoe te onderwijsen de luden van de voors. religie, dat zijluden 't nachtmael, dwelck zij op sonnendage naestcomende voergenomen hebben te houden, surcheren zouden totter compste van zijn excellentie. Daeraff de voors. capiteynen op ghisteren naemiddage de burgermeesteren ende scepenen hebben geadverteert. Ende nae den voors. raiden de voors. missive gelesen was ende zijluden op de gelegentheyt van de saicke, henluden in 't lange verhaelt, gelet hadden, es bij deselve raiden geresolveert, d' inhouden van

Fol. 44 verso.

de voors. missive angaende 't nachtmael ende gelijcke exercitien te houden, voor te houden den predicanten ende eenige subscribenten van de voors. religie, henluden vermaenende hen te reguleren nae d' inhouden van zeker missive angaende de voors. exercitien ende besondert, omme 't nachtmael te surcheren, immers ter tijt toe, zijn excellentie hier ter stede gecomen zal wesen.

Omme te sien tot deser stede bewaernisse, overmits dat nachtmael.

Op den xiiii. dach in Decembri anno xv^{c}lxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede angaende 't nachtmael, dwelck op margen bij de luden van de nyewe religie voergenomen es gehouden te werden, aldaer apparentie es, dat veel van buyten deser stede mede comen sullen, waerduere pericule zoude moegen

vallen van alhier overvall te moegen gebueren, tot deser stede verderffenisse. Ende nae de voors. raiden op der voors. saicken gelegentheyt hadden gelet, soo es bij henluden geresolveert, tot deser stede versekertheyt, de cleyne poorten geslooten te houden van elff vuren tot margen naemiddage mitten boemen, ende de drie hooftpoorten alleene te openen, mits aldaer stellende twee van de xxxvi raiden in elcke poorte mit zekere wachte, omme gheen vreemde ende onbekende persoenen inne te laten, maer wel vuyt te laten, zoe duer de drie hooftpoorten als duer de boemen. Daerop de voors. xxxvi raiden regart zullen nemen, ten eynde duer 't innecomen van onbekende vreemden gheen inconvenienten, die gesuspiceert worden, hier ter stede en gebueren. Fol. 45.

Angaende de begeerte van den prince, omme te vinden middelen, dienende tot conservatie van den vrede.

Op den xviii. dach in Decembri anno xvclxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede angaende de begeerte van de princelijcke excellentie, hier stede wesende, omme te vinden ende zijn excellentie over te leveren middelen, dienende tot vrede ende conservatie van de obedientie der Co. Mat. ende de welvaert deser stede. Waerop bij mijn heeren de burgermeesteren zekere articulen bij gescrifte gestelt zijn geweest, den voors. raiden op ghisteren voergelesen, mit d' inhouden van zekere missiven bij der hartoginne gouvernante an dese successivelijck gescreven. Dan zoo op ghisteren eenigen van de raiden absent waeren, oock eenigen breder raet begeerden op de articulen voors. ende 't exhiberen van dien, es op huden wederomme gecommuniceert bij de voors. raiden op de saicke voors. Ende nae op d' inhouden van de voors. articulen bij de voors. raiden gelet was, es bij henluden geresolveert, de princelijcke excellentie te spreken bij monde ende van der saicken gelegentheyt t' adverteeren, sonder gescrift over te gheven, mit versoecke, dat zijn excellentie zulex besongneren zoude willen, dat alhier de meninge van de Mat. ende van de gouvernante zoude bij goede middelen geeffectueert ende dese goede stede in tranquilliteyt geconserveert werden. Dan zoe verre zijn excellentie insisteerde, Fol. 45 verso.

gescrift te hebben, dat men alsdan articulen ofte middelen bij gescrifte zoude overleveren, nae guetduncken van de voors. raiden gescreven.

Roerende de saicke voors.

Op huyden den xix. Decembris anno xv^{c}lxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede, noopende de saicke op ghisteren verhaelt, ende de communicatie (achtervolgende de resolutie op ghisteren genomen) bij de burgermeesteren gehadt mitte princelijcke excellentie sonder gescrift over te gheven ende van tgene daerop ende anderssins bij zijne princelijcke excellentie verhaelt es geweest. Waeraff de burgermeesteren rapport daeden den raide voors., dwelcke gehoort, ende alsoe de voors. excellentie onder anderen heeft verclaert, dat hij de briefven van de hartoginne an dese stede gescreven, zijn excellentie bij de burgermeesteren getoont, gelesen hadde, ende die alnoch nyet en kunde executeren, zeggende mede, dat de regenten deser stede die zouden executeren, mits de voors. briefven an de regenten deser stede waeren gescreven. Ende dat zijn begeerte, omme te leveren middelen, dienende tot onderhoudinge van de tranquilliteyt binnen deser stede, nyet voldaen en worde, insisterende alnoch om deselve middelen zijn excellentie overgelevert te hebben. Dat mede zijn excellentie nyet gebleken en was, de regierders alhier gedwongen te zijn, omme 't accordt mitter nyeuwe religie an te gaen. Soo es bij de voors. raiden, op die saicken gelegentheyt gelet hebbende, geresolveert voorall zijn excellentie t' onderwijsen, hoe die regierders tot tzelve accordt zijn gedruct,

Fol. 46.

ende dat zijn excellentie daerop bij mijnen heere den president van Hollant, alhier present wesende, zoude willen doen nemen informatie. Ende alsoe d' excellentie voors. insisteerde, omme te hebben middelen, dienende tot conservatie van de vreede, es bij de raiden voors. geresolveert, dat men eenige middelen bij gescrifte zoude overleveren zijn excellentie. Daertoe den raiden nyet qualicken en smaeckten de middelen van de ordonnantie, bij zijn excellentie tot Utrecht gemaict ende gedaen cundigen, omme daer vuyt te nemen en daerbij te vougen, tgeene

nae gelegentheyt deser stede dienen zoude. Ende angaende, omme oock middelen te vinden tegens de discordie, die alhier zoude wesen, es verclaert bij de raiden voors. alzoo bij de voors. excellentie gheen specificatie es gedaen van de voors. discordie, dat men daer op gheen middelen van accordt en can raemen, ende ofte yemande eenich different ofte clachte doen wilde, dat dezelve hoere requesten moegen overgheven, omme daerop geantwoort te werden. Oick op tgeene bij zijn excellentie verhaelt es van de verstarckinge deser stede mit souldaten ende wat getall men zoude behoufven ende tot wat eynde, es bij de voors. raiden verclaert, dat men de souldaten zoude emploijeren, omme de justicie te assisteren ende quaetdoenders, als brekers van kercken, cloosteren ende andere geestelicke plaetsen te resisteren. Oick tot defensie van de regenten deser stede tegens degheenen, die eenige beruerte zouden willen verwecken.

Op den xix. dach in Decembri anno lxvi naemiddage es bij mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede angaende de communicatie, die mijn heeren de burgermeesteren op huyden voermiddage (nae de voorgaende leste resolutie genomen was) gehouden hebben mitte princelicke excellentie, daeraff de burgermeesteren rapport daeden, ende hoe zijn excellentie alnoch insisteerde, omme overgelevert te hebben van wegen de regenten deser stede eenige middelen daerduer alhier vrede ende tranquilliteyt zoude werden gehouden, ende dat alsdan zijn princelicke excellentie tusschen beyde partien hem wilde vougen, omme een accordt te maicken tot vrede dienende, ende op 't advijs ende believen van de hartoginne regente, in effecte nyet van meninge wesende alleene ordonnantie te stellen, maer te hebben de middelen voors., zoe den regierders alhier de humeuren ende gelegentheden der gemeente deser stede best bekent waeren, verhaelende oick in effecte, dat indien hem gheen middelen gegeven en werden, zijn excellentie wel wiste zijn commissie te volcomen, brengende de predicanten buyten deser stede ende alsdan van hier vertrecken zoude willen.

Roerende de saicke voors.

Fol. 46 verso.

Ende naer hierop bij de voors. raiden in 't lange gecommuniceert ende gelet was, ende heeft denzelven raiden nyet guet gedacht, eenige middelen van accordt voer te stellen ofte zijn excellentie van wegen de regenten deser stede aen te geven, alsoe daer duere dese stede zoude moegen geraicken in d'indignatie van de Majesteyt, deende tegens 't scrijfven ofte bevelen van zijne Majesteyt ofte van de hartoginne, ymmers dat alsdan zoude schijnen, dat dese stede willichlicken ende onbedwongen haer begheven hadde in accordt mitten luden van de nyeuwe religie, ende alzulex haer te meer tot laste geleyt zoude moegen werden 't leste accordt mitten luden van de nyeuwe religie alhier gemaict den lesten Septembris lestleden, dwelck zijn excellentie alnoch nyet en verstaet bij de regenten aengegaen te wesen bij constrinctie ofte bedwanck. Dan zoe verre de luden van de nyeuwe religie hen bij d'ac-
Fol. 47. cordt, mitten geconfedereerde edelen gemaict, ofte bij de brieven van de Majesteyt ofte hartoginne bezwaert vinden, dat zijluden zouden moegen overgheven eenige middelen ofte articulen van doleance, dewelcke mijn heeren van den raide voors., geconvoceert wesende, daerop bij henluden zoude moegen geresolveert werden naer gelegentheyt ende zulx alsdan bevonden zoude werden te dienen tot deser stede welvaert, sonder dat men van der stede wegen eerst eenige middelen van accordt voergeven ofte bij gescrift overleveren zoude. Voorts overmits de voors. raiden vuyt 't voors. rapport verstonden, dat van noode zoude zijn te doceren van de voors. constrinctie, omme accordt mitten luden van de voors. religie aen te gaen, omme in tijden ende wijlen tzelve document te vertoenen ofte te exhiberen, zoe der coninclijke Majesteyt, als anders, mits oock eenige persoonen, daer aff wetende oudt zijn van jaeren ende alle sterfflick, soe es bij de voors. raiden oick geresolveert, daertoe te insisteren an de princelijcke excellentie, dat mijn heer de president van Hollant (mits hij teser tijt alhier present es) geordonneert worde, omme hierop informatie te nemen, immers van wegen ende tot

versekertheyt deser stede ende tot ontlastinge derzelver, zoe mijn heeren de raiden voors. wel verhoopten, dat de voors. constrinctie ende bedwanck claerlicken genouch geprobeert zal werden.

Angaende de saicke voors.

Op den xxi. dach in Decembri anno xvclxvi, es bij mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede angaende de middelen, duer begeerte van den prince van Oraingnen, stadthouder deser lande, bij de burgermeesteren geconcipieert, omme vrede ende tranquilliteyt binnen deser stede gehouden te werden, alzoe mijn heeren genouch onderricht zijn, dat anders gescapen waere te geraicken in ongenaede van zijn excellentie, ende daer vuyt inconvenienten zouden moegen gebueren, die best verhoet waeren. Ende al ist dat voergaende resolutien, hierop genomen, zeggen, ende inhouden, gheen gescrift over te gheven, nochtans, omme de princelijcke excellentie te beliefven, ende zijn ongenaede, oick andere inconvenienten te verhoeden, es bij de voors. raiden (dien de voors. geconcipieerde articulen ofte middelen voergelesen waeren) geresolveert, deselve middelen zijn excellentie tot zijnder instructie ende bij forme van advijs over gheven, mits zijn excellentie den name van deser stede regierders zoude achterhouden oft ymmers zoe weynich rueren, als doenlick zoude zijn.

Fol. 47 verso.

Op den xxiv. Decembris anno xvclxvi, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden, ten drie vuren des naemiddaechs, mitten xxxvi raiden deser stede, als zijluden van gelijcken hadden gedaen voermiddage mitten oude raiden, angaende zeker quoyer oft articulen bij den prince van Oraignen, stadthouder, henluden gelevert ende zijne p. e. overgegeven, als van wegen de luden van de nyewe ofte gereformeerde religie, zoe 't voors. quoyer mentioneert, sonder eenige naemen nochtans daerinne gespecificeert te wesen. Welcke articulen den voors. raiden voergelesen zijn, ende van henluden begeert, alzoe de materie in de voors. articulen begrepen, was van importancie ende vreemde propooste, dat de

Fol. 48. Roerende zekere articulen, den prince overgegeven bij die van de nyewe religie.

voors. raiden hen daerop zouden willen delibereren, omme op morgen voermiddage, daerop te moegen resolveren, ofte men op de voors. articulen yet bij gescrifte weder over leggen ofte anders hoe men best hier inne doen zall.

Angaende de saicke voors.

Op den xxx. Decembris anno xv^{c}lvi hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden

Fol. 48 verso.

angaende de saicke ende op de articulen voors., die wederomme den raiden opentlicken voergelesen worden. Ende nae bij de voors. raiden op d' inhouden van de voors. articulen ripelicken gelet was, bevindende die te zeer exorbitant te wesen ende op gheen redenen te staen, maer meer tot onvrede te strecken, es bij de voors. raiden geresolveert, de voors. ongeschickte articulen nyet te beantwoorden, maer te bidden de p. e., als stadthouder van de Co. Mat. onsen g. h. over dese landen, in der saicke zulcx te handelen ende besoigneren naevolgende zijn e. laste, dat dese goede stede in vrede ende obedientie van de Mat. bewaert mochte blijven, zulcx dat zijn mat. daeraen benuegen zal moegen.

Angaende zekere request, den burgermeesteren overgegeven bij Reynier Cant, cum sociis.

Op den eersten Januarij anno xv^{c} zeven ende tzestich, es den voors. raiden voergelesen zekere request, den burgermeesteren overgegeven bij enigen van de nyeuwe religie, als Reynier Cant, Stans Banninck ende anderen, tot vier in getaele, versouckende, dat de regierders ofte burgermeesteren zouden willen de p. e. overgeven de requeste an de voorsz. requeste gehecht, wesende vier off vijff blaederen groot, addresschende an de Co. Mat. ende inhoudende zeker versouck van de vasallen ende ondersaten zijner Majesteyt; tenderende dezelve requeste in effecte, omme te moegen blijven bij hoer religie ter tijt toe, enz. Welcke requesten beyde den voors. raiden voergelesen zijn. Dewelcke gehoort, es bij de voors. raiden ymmers tmeerendeel van dien, omme diversse consideratien geresolveert, de voors. supplianten hoer voors. versouck aff te slaen, mits zijluden de p. e. alhier ter stede zelver wel becomen moegen, ende alzulcx nyet geraiden te wesen, hierinne van der stede wegen te bemoijen; dan zoe eenigen van de raiden op der

Fol. 49.

saicke voors. beraet begeerden, es geseyt, op margen op derzelver saicke weder te resolveren.

(Den tweeden Januarij anno xv^{c}lxvii, es dese saicke weder geleyt in communicatie ende eyntelick geresolveert, als boven gescreven es).

Angaende drie poincten, bij mr. Reynier van der Duyn van wegen den prince, den xxxvi raiden geproponeert, betreffende die requeste van de Oestersche natie, om d'exercitie van de confessie van Augsburch te onderhouden tot Amstelredamme.

Hiernae is ter voors. tijt gecomen in de raetcamer mr. Reynier van der Duyn, raet in den hove van Hollant, ende heeft den xxxvi raiden alle vergadert aengegeven drie poincten, daeraff hij zeyde last te hebben van de p. e., omme denzelven raiden van wegen zijnder e. te doen verclaringe. Eerst dat zijn p. e. overgegeven was zeker request bij de natie van de Oosterlingen alhier, omme te hebben een kercke binnen deser stede tot behouff van d' Augsburchsche confessie. Waerop zijn p. e. begeerde advijs van de raiden voors. Ten tweede, dat de regierders deser stede zijn e. zouden nomineren drie capiteynen, omme gestelt te werden over de souldaten, die men naer inhoudt van 't accordt, bij zijne excellentie beraemt, vuyte burgerie deser stede aennemen zoude. Ten derde, dat de regierders voors. zijn e. mede zouden nomineren de personen, die zij van meninge zouden zijn t' eligeren tot xxxvi. raiden, in de plaetse van de overledenen. Ende hebben nae 't vertreck van den voors. raetsheere de voors. xxxvi raiden communicatie gehouden op de poincten voors. Ende nacdat henluyden de voors. requeste bij d' Oestersche natie an de p. e. overgegeven, Fol. 49 verso.
gelesen ende daerop ripelicken gelet was, es bij henluden ofte ymmers 't meerderdeel van hen geresolveert, dat men hierinne nyet en zoude kunnen adviseren van der stede wegen, zoe de saicke nyet en was in de faculteyt van de regierders deser stede; oick de voors. requeste tendeerde tegens d' accort, bij der hartoginne regente mitten geconfedereerde edelen gemaict, ende daeromme, indien de supplianten der voors. saicken angaende yet wilden versoucken, dat zij tzelve zouden moegen doen an de hartoginne ofte an de p. e., stadthouder deser landen. Dan zoe enigen van de raiden naemen breder deliberatie, es de saicke vuytgestelt op margen, omme daeraff weder te communiceren.

Ende nae des morgens den ii. Januarij hierop wederomme gecommuniceert was, es de voors. resolutie gevolcht. Maer angaende 't tweede poinct van de drie capiteynen te nomineren, zijn bij de voors. raiden gecommitteert mijn heeren de burgermeesteren. Angaend 't derde poinct, omme der p. e. te nomineren de personen, die de raiden zouden meenen t' eligeren in de plaetse van de offlivige xxxvi raiden, es den voors. cersten Januarij ende oick den tweeden, overmits vuytstel van deliberatie bij eenigen genomen, geresolveert, dat dezelve nominatie nyet doenlick was, mits men teser tijt nyet en kunde weten, welcke personen achtervolgens deser stede privilegien ende usantie tot xxxvi raiden den xxviii. deser maent bij voergaenden eede gecoeren zullen werden, ende dat alsdan elck zijn eedt ende conscientie zal moeten in de electie bewaeren. Ende dat men daeromme zijn p. e. mit goede middelen zoude onderrichten, omme de voors. raiden van de voors. nominatie teser tijt te verdraegen.

Fol. 50. Beruerende zekere articulen ofte advijs, der p. e. over te gheven op de articulen van accort, bij zijn e. allhier beraemt.

Achtervolgende de communicatie, op ghisteren den eersten Januarij (als voeren geregistreert staet) mitten xxxvi raiden gehouden op de articulen bij mijn heeren de burgermeesteren gedaen stellen bij gescrifte op de articulen van accordt, bij de p. e. beraemt tot onderhoudinge van vrede ende tranquilliteyt binnen deser stede, welcke articulen bij de burgermeesteren gedaen stellen op ghisteren den voors. raiden voergelesen zijn, ende zoe daerop deliberatie bij eenigen was genomen, zoe hebben mijn heeren de burgermeesteren dezelve articulen den voors. raiden, wederomme vergadert zijnde, wederomme gedaen voerlesen op huyden den tweeden dach Januarij a° lxvii. Dewelcke, bij forme van advijs an zijn p. e. over te gheven, bij de voors. raiden geaccordeert zijn in dese manieren ende ludende, zoe hier nae gescreven staet.

Articulen bij forme van advijs der p. e. van Oraignen, stadthouder, over te gheven op 't accordt, bij zijn e. beraemt.

I. Op 't eerste articule van accordt, bij de p. e. beraemt, daer geseyt wordt van de Minderbroeders-kercke, dat daerbij

oick geexpresseert zij 't kerkchoff mitte sacristie ende 't schoolhuys van den Minderbroeders-convente.

II. Dat oick geexcipieert werde de clem in 't preludie van 't accordt tusschen die van de nyewe religie ende de regenten deser stede gemaict, ludende dezelve clem aldus: Ter tijt toe anders bij de Co. Mat. onsen allergenadighsten heere, mit advoy van zijne generale staten deser Nederlanden, zal wesen geordonneert.

III. In welcken poinct van advoy de burgermeesteren sustineren nyet geconsenteert te hebben voerder dan voer zoe veel in hen es, ende dit duer noodtshalven, daertoe gedruct ende om meerder apparente inconvenienten ende opruer te precaveren, alzoe 't concept, bij de regenten der voors. stede Fol. 50 verso.
dien van de nyewe religie van te voeren overgegeven, nyet voerder houdende was dan op 't beliefven van de Co. Mat. oft der hartoginne van Parme, regente, oft van de princel. excellentie, als stadthouder van Hollant, waerinne die van de nyewe religie in dier forme nyet en hebben willen consenteren, maer hebben gewilt 't advoy van de staeten voors. daerinne geexpresseert te werden.

IIII. Angaende d' inhoudt van 't xiii. articule van 't voors. accort, den lesten Septembris alhier gemaict, beruerende de begravinge van de dooden, dat zoeveel angact de kercke ende kerckhoff van den Minderbroeders-convente, dat dien van de nyewe religie zal zijn geinterdiceert haere ceremonien in der begravinge aldaer te houden, maer zullen hen moeten reguleeren, als voer in tzelve articule van de begravinge in de Prochie-kercken geseyt wordt, omme te eviteren commotien ende beruerten vuyter begravingen ende ceremonien van die van de nyewe religie, certijts gebuert.

V. Dat oick geroyeert zullen zijn 't xv. ende xvi. articule van 't voors. accordt, als gansselick nyet wesende in de macht ofte faculteyt van de regierders deser stede, ende sulex duer vreese van apparente bloetstortinge getolercert ende gepermitteert zijnde. Ten waere de hoocheyt van de

hartoginne d' inhouden van 't voors. xv. articule believen zal t' advoyeren.

VI. Angaende 't tweede articule van 't accort, bij de p. e. beraemt, sal men zijn e. moegen remonstreren, dat op de lastaige diverse groete spijckers ofte packhusen zijn, daer die van de nyewe religie commodieusclijck hoer predicatie zouden moegen doen, als de spijcker van meester Cornelis Dobbensz., Hans Wouters, Dirck Reynersz., Arent Hudde, Symon Appelman ende Jan Pieterssoen Brouwer, mit meer anderen, van dewelcke de voors. religie een ofte meer moegen nemen, mits
Fol. 51. de eygenaers daeraff contenterende, als reden eyscht. Ende oft dair eenige van de voors. spijckers nyet groot genoech en waere, mach men die lichtelicken helpen mit vuytlaeten ofte leuffenen ter zijden, om meerder volcks daer inne t' ontfangen, als in andere plaetsen geschiet es. Maer die van de voors. religie te laeten blijven binnen deser stede, zoude directelicken wesen tegens den wille van de hartoginne regente ende oick contrarie 't accordt bij haer hoocheyt, mitte geconfedereerde edelen gemaickt.

VII. Op 't derde articule sijn de regierders te vreden der p. e. te leveren de namen van zes ofte meer capiteynen, daer vuyt zijn e. drie zal accepteren, mits dezelve capiteynen d' aenneminge van de souldaten zullen doen bij advijs van de burgermeesteren, als beste kennisse hebbende van haere burgeren.

VIII. In 't v. articule accorderen de burgermeesteren bij provisie voer desen tijt, welverstaende dat zijn excellentie ordonneren zal de maniere, hoe tzelve bequamelick zal moegen geschieden, besondert in 't opbrengen ende affbrengen van de sloetelen, mits dat de waecke zoe van de xxxvi raeden, als van de schutters des avonts eerst beghint voer thien vuren, als de poorten lange te voeren al gesloten zijn geweest, ende zij des morgens scheyden lange alvoeren de poorten geopent worden, als omtrent vier vuren in den morgen; oft anders zouden de sloetelen van des avonts nae 't sluyten van de poorten, dwelck nu es omtrent vijf vuren tot thien vuren in den

avont ende des morgens voer vier vuren, als de wachte affgact tot half acht vuren, desen tijt dat de poorten geopent worden, leggen onbewaert.

IX. Beruerende 't viii. articule bidden de burgermeesteren zijn e., henluden te willen laeten bij 't gebruyck van hoere privilegien, altijts geuseert ende den eedt, die daerop gedaen wordt bij degheenen, die d' electie van de burgermeesteren, schepenen ende xxxvi raiden hebben, ende zij continuelicken useeren, nae wille van de Majesteyt ende diversse missiven van de hartoginne regente te dien eynde an henluden, omme goede treffelicke persoonen te kiesen, op verscheydene tijden gescreven. Fol. 51 verso.

X. Angaende 't x. articule souden de burgermeesteren wel bidden zijn e., dat de missive van de hartoginne, daerinne geruert, gelesen worde ter presentie van zijn e. alzulcken personen van de nyewe religie ende in zulcken getaele, als zijn e. dat beliefven zall t' ordonneren. Ende nae dat accordt ten beyde zijden, bij tusschenspreken van zijn e. beslooten zal wesen, sullen alsdan de burgermeesteren wel bereyt sijn eenige heeren gedeputeerden te zeynden an de hoocheyt van de hartoginne, omme te solliciteren approbatie ende ratificatie van tzelve accordt ende harer hoocheyts beliefven op als te vernemen.

Roerende om eyntelick te geven resolutie op de articulen, bij de p. e. tot vrede beraempt, ende oft men den luden van de nyewe religie zoude permitteren een plaetse binnen deser stede.

Opten derden dach in Januario anno xv^{c}lxvii hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede, noopende tgene mijn heeren voors. op huyden angegeven es bij de hoochgeleerde heeren, mr. Cornelis Zuys, president, ende mr. Reynier Duỳn, raedt in den hove van Hollandt, angaende de meeninge van de p. e. (die haestich es te vertrecken) ende dat daeromme de regierders deser stede adviseren zouden, omme te persisteren bij de articulen, bij zijne excellentie tot onderhoudinge van vrede beraempt, ende daerop hoer meeninge te verclaeren, oft zijluden zouden den luden van de nyewe religie willen permitteren een plaetse binnen deser stede, omme haer religie te exerceren. Alsoe zijn

excellentie gheen last heeft, henluden te laeten op 't gewijde oft anderssins, zijn excellentie van meeninge zoude wesen, zijn last te volcomen, stellende die van de voors. religie buten deser stede, achtervolgende de resolutie bij der hoocheyt
Fol. 52. van de hartoginne mitten geconfedereerde edelen genomen, niettemin te vreden wesende t'adviseeren mitten regierders deser stede tgundt tot vrede zoude dienen nae gelegentheyt der saicken, sonder dat hij de saicke op hem alleene zoude willen gedreeven hebben, ofte dat men mit hem voer de Majesteyt zoude willen voerboeten. Ende naedat de voors. raiden op der voors. saicke, wesende van grooter zwaricheyt, hadden gelet, es bij henluden geresolveert ende voer guet geraeden, aengemerct de gelegentheyt deser tijt, te bidden zijn p. e. te willen supersederen een tijt lange met d'executie van zijn commissie ende te schicken an der hartoginne regente de articulen voors. bij zijn e. beraempt mit d'antwoort oft advijs bij de regierders deser stede daerop an zijn e. overgelevert, mitsgaders tgene die van de voors. religie mede daerop scrijfven oft overgeven zullen willen, ende all tzelve te zeynden an de hartoginne met zijn advijs nae de staete, daerinne hij de saicke alhier bevindt, omme hierop te hebben de beliefte van haer hoocheyt. Waernae de regierders deser stede hen gaerne reguleren zullen, ende dat middelertijt bat geraeden waer, den luden van de voors. religie getolereert te werden hoer predicatie te doen in de Minderbroeders-kercke, die zijluden doch zijn occuperende, ende tzelve mit meerder ruste ende bequaemheyt zoude moegen gebueren, dan een ander plaetse henluden binnen der stede te assigneren, overmits te beduchten es, dat men qualicken hier binnen der stede andere plaetse den luden van de voors. religie zoude kunnen assigneren tot hoerluder contentemente. Des oick guet zoude zijn, omme alle inconvenienten voert meer te verhoeden van 't gemeen peuple ofte lichtvaerdige luden, ende de justicie te starcken, te doen aennemen bij advijse van zijn e. zekere menichte van souldaten, deser stede burgeren.

Opten negenden dach in Januario anno xv$_c$ zeven ende tsestich, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten oude burgermeesteren, beroerende zeker versouck, bij eenige burgeren van de oude religie, soe bij monde, als oick eensdeels bij gescrifte, an de voors. burgermeesteren gedaen, omme hen eenige plaetse gedesigneert ofte geordonneert te werden, aldaer zij vergaderen ende ontbieden zouden mogen die van hoeren sinne ende gevoelen, omme doerdien te weten, hoe starck zij zouden zijn, als bij die van de nyewe religie alreede gedaen es. Es bij de voors. raiden geresolveert, dat men den supplianten hoer versouck een dach drie ofte vier soude ophouden ende daermede supersederen tottertijt toe, men de princelijcke excellentie hieraff geopent ende 't voors. versouck te kennen gegeven sal hebben, omme van zijnder excellentie te hooren, wat hem hierinne best geraden zoude duncken gedaen te werden.

Fol. 52 verso. Roerende zeker versouck, bij eenigen van de oude religie an de burgermeesteren gedaen.

Op den xiiii. dach in Januario anno xv^{c}lxvii, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi. raiden deser stede op d' inhouden van zekere articulen van accordt, bij de p. e. van Oraignen, stadthouder, op nyeus ende bij provisie beraemt, als dienende tot vrede ende ruste hier ter stede gehouden te moegen werden, al op 't beliefven van de hartoginne gouvernante ende ter tijt toe bij haer hoocheyt anders geordonneert zoude wesen. Welcke articulen van accordt den voors. raiden voergelesen zijn mitten articulen bij de p. e. bij gescrifte gestelt, daerop de souldaten, die men vuyten burgerie aennemen zoude, tot tweehondert in getaele, hoeren eedt zouden doen. Ende nae hierop bij de voors. raiden gelet was, es bij henluden verclaert, dat de voors. articulen hen wel aenstonden, dan es daerbij verhaelt, als dat men zijn p. e. (die in meeninge zoude zijn corts van hier te vertrecken) zoude bidden, omme nyet te vertrecken, voer ende aleer de voors. articulen geeffectueert zouden wesen, dat oick oerbaer waer, 't getal van de voors. souldaten te vermeerderen, tot beter versekertheyt van vrede ende onderhoudt van 't voors. accordt,

Nopende 't accordt, bij de p. e. de novo voergeslagen, als dienende tot vrede.

Fol. 53.

oick tzelve aennemen zoude gedaen werden bij kennisse van de burgermeesteren, als beste kennisse hebbende van hoere burgeren. Dat mede geraden zoude zijn bij zijne p. e. geordonneert te werden, dat alle vreemde gesellen, hier ter stede residerende, die gheen eedt den commissaryssen, daertoe bij den gerechte geordonneert, alnoch gedaen hebben, alnoch zouden eedt doen, binnen zekeren tijt, aleer zijn excellentie zal vertrecken, oft anders vuyter stede ruymen zouden op zekere peenen.

Fol. 53 verso. Beruerende omme te zeynden an der Majesteyt ende te versoucken, gheen vreemt crijchsvolck in dese landen te brengen.

Op den xxiiii. dach in Januario anno xv^{c}lxvii, es mitten voors. raiden gecommuniceert angaende der saicke, daerop dachvaert bescreven es in den Hage, op tgene in de voergaende dachvaerden aldaer es gecommuniceert, omme eenigen van 's lants wegen te zeynden an de Co. Mat. van Spaignen, onsen aldergenadigsten heere, ten eynde zijne Majesteyt mit gheen vreemt crijchsvolck in dese Nederlanden zoude willen comen, ende dat men tot desen eynde bij provisie zoude doen cesseren de nyewe predicatien ende omme middelen, daertoe dienende, te beramen. Ende overgeleyt der saicken gelegentheyt, es geresolveert te volgen hierinne de meerder stemmen van de staeten, angaende 't cesseeren van de predicatien ende 't restitueren van de kercken.

Fol. 55. Beruerende 't scrijfven van de hartoginne ende 't oprechten van d' oude religie.

Op den zevenden dach in Februario anno xv^{c}lxvii, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede op 't scrijfven van de hartoginne regente van date den xxiiii. dach in Januario lestleden. Welcke missive den voors. raiden voergelesen worde. Dewelcke gehoort ende op d' inhouden van dien gelet wesende, es bij de voors. raiden geresolveert, dat mijn heeren de burgermeesteren de voors. missive zullen voorhouden den overluden van de schutterien deser stede ende henluden daeraff overleveren copie, omme van d' inhouden derzelver missive te beter kennisse te moegen hebben, ende dien achtervolgende de overluden voors. mit alle goede middelen ende manieren te vermanen ende t' induceren, omme de altaren van de schutterien weder op te

rechten, de diensten Goodts dairop weder te laeten doen ende continueren naer gewoonte, ende als voer de turbatie in de religie plach gedaen te worden, ten eynde d' andere ghilden, daeraen exempel nemende, van gelijcken doen zullen willen. Omme alzoe te moegen ontgaen d' indignatie van de Co. Mat. onsen g. h. ende van de hartoginne regente, ende zulex te voercomen de compste van zijne Mat. ende precaveren, dat overmits d' acten, alhier tegens zijner Mats. behagen gebuert, dese goede stede in zijner Majesteyts ongenaede nyet en geraecke.

Roerende de reparatie van den Minderbroeders-convente.

Op den xvii. dach in Februario anno xv^{c}lxvii, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede, noopende de reparatie bij der stede gedaen in den convente van de Minrebroeders, zedert scrijfven van de hartoginne regente van date den xxiiii. Januarij lestleden, ten eynde de conventualen aldaer zouden moegen continueren de dienst Goodts ende haer religie. Ofte men de voors. reparatie voorts zal continueren, mits daeraff houdende goede rekeninge, omme mede alzoe te vertoenen, dat de de structie in den voors. convente bij eenige moetwilligen in de zoemer lestleden geperpetreert, den regierders deser stede qualicken aengestaen heeft. Ende overgeleyt der saicken gelegentheyt, overmits de voors. conventualen, hier noch meestal onder de gemeenten onderhouden zijnde, gaerne tot ontlastinge van de goede gemeente hen zouden transporteren in hoerluder convente voors. ende nyet machtich zijn de voors. reparatie zelver te doen off te becostigen, es bij de voors. raiden geresolveert de voors. reparatie bij deser stede te continueren, mits daeraff houdende goede rekeninge opt avontuer, oft eenige naemaels bevonden mochten werden, die de voors. costen zouden behoeren te gelden.

Fol. 55 verso.

Omme te becostigen de glasen in 't pant van 't Minrebroeders-convent.

Angaende de vermaninge, mede gedaen den voors. raiden, ende hoe henluden zoude anstaen, dat elck van de voors. raiden een glas oft een zekeren penninck daertoe gelden zoude, omme de glaesen in 't pant van 't voors. convent te doen

stellen, daer die vuyt geslaegen zijn, es omme redenen geresolveert, dat tzelve oick bij deser stede zal bij provisie verschoeten worden, mits houdende rekeninge als voeren, zoe doch voer de guetwilligen noch veel meer vallen zal, om den voors, convente subventie te doen.

Fol. 56. Roerende de vergaederinge in wapenen binnen deser stede.

Op den xxv. dach in Februario anno xvclxvii, hebben mijn heeren de burgermeesteren communicatie gehouden mitten xxxvi raiden deser stede op der saicke van de vergaderinge, hier ter stede teser tijt wesende ende bij eenige oproerigen versamelt, ende van de gemeente, daertegens op der plaetse ende anderssins vergadert, beyder zijden in wapenen. Ende nae Adriaen Paeuw, Andries Boelensz., Henrick van Marcken, Adriaen Medemblick, Henrick Franssen cum sociis den heeren voors. angegeven hadden, waervuyt de voors. vergaderinge is gecauseert, besondert overmits datter verspreyt es, dat mijn heeren de burgermeesteren eenige knechten hadden aengenomen, sonder advijs van de p. e., ende contrarie zijn ordonnantie. Welcke ordonnantie de voors. oproerigen van meeninge waeren t'achtervolgen, es hierop bij de voors. raiden geresolveert, nae de voors. Adriaen Paeu cum sociis buten de raetcamer vertrocken was, ende denzelven Adriaen cum sociis daernae te kennen gegeven, dat de voors. aenneminge alnoch nyet gedaen maer alleenlicken voorhanden es tot beschermenisse deser stede, achtervolgende 't scrijfven vuyt Brussele, alhier op ghisteren gecomen, ende waerschuwinge, der stede gedaen, omme goede toesicht te dragen, overmits de vergaederinge van volcke, tot
Fol. 56 verso. eenige plaetsen versamelende, ende dat oick dien achtereenvolgende noch huyden een beslooten briefve ontfangen es van date den xxi. deser maent, bij der hartoginne gescreven, inhoudende gelijcke waerschuwinge. Welcke briefve oick den voors. Adriaen Paeu cum sociis gelesen ende henluden verclaert worde, dat de knechten, die angenomen zouden werden, zouden staen onder dezelve capiteynen, articulen ende eedt, als de tweehondert soldaten tegenwoordelicken dienende. Welck antwoort ende resolutie de voors. gedeputeerden accepteerden,

duer begeerte oick van de heeren voors., den voors. oproerigen in den besten te rapporteren, omme henluden neder te setten ende alle voerder quaet ende inconvenienten, die vuyter versamelinge beyder zijden zouden moegen spruyten, te verhoeden. Hiernae zijn de voors. Adriaen Paeu, Andries Boelensz., Henrick van Marcken mit eenige andere hoere consorten weder inne gecomen, rapporterende hoere wedervaeren, als dat de saicke van de opgeheven vergaderinge, teser tijt wesende, hoers verhoopens, wel zal cesseren ende gebroocken werden, mits dat men zoude ophouden van meer knechten aen te nemen ter tijt toe anders bij de p. e. zoude geordonneert zijn, mits de voors. oproerigen de stede zelver begeeren te bewaeren ende te wachten van alle ongevalle, ende dat de buyrwachte zoude opgericht werden op de houffslaegen. Waerop den voors. gedeputeerden verclaert worde, dat de wachtcedullen al gereet waeren, ende de ordonnantie van de wacht bij gescrifte was gestelt, ende dezelve, gevisiteert zijnde, gepubliceert ende de buyrwacht opgestelt zoude werden, dwelck zekeren tijt opgestaen ende vertoeft hadde, overmits 't versterfven van eenige capiteynen ende lieutenanten. Ende nae, de voors. gedeputeerden vertrocken wesende, op der voors. saicke bij de raiden voors. breeder gecommuniceert was, es bij henluden geresolveert ende daernae den voors. gedeputeerden geseyt, dat men mitten Fol. 57.
aennemen van de knechten te vreden es te surcheren, mits dat men van der stede wegen terstondt seynden zal in den Hage an de gecommitteerden, mr. Reynier van der Duyn ende anderen, omme henluden alhier te haelen ende bescheyt te hebben van de beliefte van de hartoginne regente. Waernae men over beyde zijden zoude te vreden zijn, ende dat de luden van de nyewe religie eenigen van de heeren mede zouden zeynden in den Hage, omme de voors. commissaryssen te spreken ende de voors. meninge te vereysschen, mits bij desen middele alle voerder verloop zoude moegen verhoet werden. Dwelck de voors. gecommitteerden aennamen der voors. vergaderinge van de nyeuwe religie in den besten over te brengen.

Roerende de saicke voors.

Hiernae zekeren tijt, nae de voors. gedeputeerden ten voors. dage den xxxvi raiden rapport op hoeren wedervaeren hadden gedaen, es bij dezelve raiden gedaen maecken zeker project, dienende, omme de voors. vergaderinge te stillen ende te scheyden in vruntscappe, ende zoe tzelve project den voors. van de nyewe religie vertoont zijnde, bij henluden eensdeels begeert was gealtereert ende geaddeert te werden, es hiernae in presentie van de voors. gedeputeerden tzelve project bescreven, ende den voors. gedeputeerden medegegeven, omme den voors. luyden van de nyewe religie t' appaisseren ende te vreden te stellen, ludende aldus:

» Omme te stillen de tegenwoordige beruerte ende turbatie van de burgeren deser stede, teser tijt in wapenen vergadert, ende ten eynde duer onverstandt gheen inconvenienten gebueren, daerduer de gansse gemeente beyder zijden zoude moegen verdurfven werden ende dese goede stede in ongenaede der Co. Mat., onsen aldergenadichsten heere, tot verlies van haere
Fol. 57 verso. privilegien ende voorts in gansser verderffenisse geraicken, soo es 't dat mijn heeren van den gerechte bij advijs van de xxxvi raiden te vreden zijn, op te houden mitter aenneminge van eenige knechten, mits oick alnoch gheen knechten aengenomen zijn, noch aengenomen zullen werden, mits dat van der stede wegen, ende oick (indien 't dien van de nyewe religie belieft) een off twee van de hoeren gesonden zullen worden op morgen nae den Haege an de commissaryssen, die aldaer van de hoocheyt van de hartoginne last hebben, haer hoocheyts beliefven op d' ordonnantien van de p. e. alhier te volbrengen, waernae elck hem reguleren zal. Des oick desen nacht buyrwacht gehouden, ende op morgen gestelt ende gecundicht werden zal d' ordonnantie van de p. e. angaende de nachtwaecke op de houffslaegen gehouden te werden, ten eynde dese goede stede ende hoere gemeente in vrede ende beschermenisse tegens allen deser stede quaetwillenden gehouden zal moegen werden. Vermaenende hieromme eenen yegelicken, dat elck hieraen benuegen ende nae zijn huys mit vrede vertrecken zal

willen. Des zullen over beyde zijden alle schanssen, gescut ende andere munitien offgebrooken, ende vuyter wege op hoere plaetsen gebrocht worden, vuytgeseyt de munitien, in der vierschare ende op der wage behoerende.

Voorts zijn hiernae in den avondt op den voors. dage gecomen op de raetcamer de voors. Adriaen Paeu cum sociis, als gedeputeerden van die van de nyeuwe religie ende tusschen beyden als deser stede regierders ende derselver religie ten besten sprekende, ende tot vrede arbeydende, doende rapport van hoeren wedervaeren op voors. project, voeren geinsereert. Welcke rapport gehoort ende op de gelegentheyt des saicken ende van desen tijt ripelicken gelet zijnde, es bij advijse van de voors. raiden noch een derde project gemaict, ende den voors. gedeputeerden overgelevert, omme bij henluden die van de nyewe religie, alnoch in wapenen vergadert, Fol. 58.
oft hoere gecommitteerden te doen visiteren ende daerduer van een gescheyden te moegen werden, ludende 't voors. project, wesende een offscheyt van de raiden voors. zoe hier volcht: »Op 't rapport an mijn heeren van den gerechte ende xxxvi raiden gedaen bij Adriaen Paeu cum sociis, omme te stillen ende mit vruntscappe te scheyden de vergaderinge van de burgeren, in wapenen wesende, es bij de voors. heeren den voors. gedeputeerden voer offscheyt gegeven, dat mijn heeren accorderen, als dat twee van gerechts ende raide wegen ende twee van de nyewe religie wegen op morgen sullen reysen in den Hage, an de commissaryssen bij der hoocheyt van de hartoginne regente gecommitteert, omme alhier te volbrengen de beliefte van haer hoocheyt op d'ordonnancie, bij de p. e. hier ter stede gemaict, omme te vereysschen, off de p. e. daerop geadviseert heeft ofte nyet, ende oft bevonden werde, dat zijne p. e. daerop nyet en heeft geadviseert, dat alsdan de voors. gecommitteerden beyder zijden reysen zullen mit aller spoet an de p. e., hem te kennen ghevende der saicken gelegentheyt alhier, ende omme te hebben zijnder excellentics advijs op tgene bij der voors. hartoginne, op zijne voors. or-

donnancie belieft ende geordonneert es, mits men alsdan zoude versoucken an de commissaryssen voors. op te houden mitter executie van hoere commissie ter tijt toe, dat de voors. gedeputeerden wederomme gecomen zullen wesen. Zijn mede mijn voors. heeren te vreden, op te houden mitter aenneminge van eenighe knechten ende degheenen, die angeteyckent zijn, nyet in dienste te nemen, ende dat men op margen kundigen zal d' ordonnancie, bij de p. e. alhier laestmael gemaict, angaende de nachtwaecke op de houffslaegen. Actum den xxv. Februarii anno xv^{c}lxvii.

Fol. 58 verso. Roerende de saicke voors.

Op huyden hebben Adriaen Paeu ende Jan Perchijn, van wegen die van de burgerie, in wapenen vergadert wesende, omme alle vrede te maicken, an mijn heeren de burgermeesteren deser stede van Aemstelredamme versocht, dat zij, voor zoe vele tselve hen angaen mach ende in hoere macht es, henluden souden willen vergheven angaende alle anvechtinge ofte kerckstueringe, bij de voors. burgerie totten dage van huyden toe gedaen ende geattempteert. Dwelck mijn voors. heeren de burgermeesteren, ten versoucke als boven, der voors. burgerie vergeven hebben, als zij hen tselve vergeven mits desen, voor zoe vele dat in hoere macht es. Actum in 't thoorentgen den xxvi. Februarii xv^{c} zeven ende tsestich, bij alle de voors. burgermeesteren.

BESCHEIDEN

BETREFFENDE

HET EERSTE TIJDVAK VAN DE GESCHIEDENIS DER HERVORMING

IN DE STAD EN PROVINCIE UTRECHT,
1524—1566.

MEDEGEDEELD DOOR

Jhr. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK.

In het 5de en 6de deel van het *Nederlandsch Archief voor Kerkelijke geschiedenis* heeft de hoogleeraar H. J. Royaards de proeve eener geschiedenis in de stad en provincie Utrecht geplaatst, verdeeld in twee stukken, het eerste behelzende de hervorming in de stad Utrecht van 1566-1577, het tweede die van 1578-1586.

Na kortelijk de belangrijkheid van dit onderwerp aangetoond en de bronnen te hebben aangewezen, waaruit de schrijver zijne bouwstoffen heeft ontleend; en voorts met korte woorden over de zelfstandigheid, welke de hooge geestelijkheid in het begin der 16. eeuw kenmerkte tegenover het pauselijk gezag; over de verlichting, die sommige, vooral bisschop Philips van Bourgondië en Joh. (of Henr.) Rhode onderscheidde, en hoe de geest van Erasmus reeds vroegtijdig ook in Utrecht ingang had gevonden, te hebben gesproken, gaat de schrijver over tot de behandeling van de geschiedenis der hervorming van 1565-1577, een tijdperk door hem als het eerste voorgesteld.

»Gaarn zoude ik" zegt hij »verder de sporen nagaan, die in den loop der volgende jaren zich voordeden en zien hoe die zaden, toen gestrooid, tusschen 1524-1566 zijn gerijpt; hoe te midden van het naauwlettende oog der hooge geestelijkheid de geest der de hervorming allengs onder de gemeente is doorgedrongen; doch mijn tegenwoordig doel verbiedt mij zulks. Wij hebben deze beginselen opgemerkt, die later doorbraken, en vestigen al aanstonds onze aandacht op het *eerste* tijdperk der hervorming van 1565-1577 [1])."

In de door mij in 1838 bij L. E. Bosch te Utrecht in het licht gegeven *Plegtige Intrede van keizer Karel V in Utrecht, in den jare* 1540, vindt men, in de 37ste aanteekening op bl. 79 en volgende, bijeenverzameld al wat in de stadsboeken van Utrecht aangetroffen wordt, betreffende de eerste sporen der hervorming aldaar. Alvorens den lezer de vruchten van mijn later onderzoek ten aanzien van dit belangrijk onderwerp mede te deelen, zij het mij vergund een beknopt overzigt te geven van hetgeen ter gemelde plaatse door mij werd medegedeeld, en van hetwelk in gemelde *Geschiedenis der Hervorming te Utrecht* geen gewag is gemaakt.

De eerste afkondiging tegen de leer van Luther, geschiedde op St. Bartolomeus avond van 1524, waarbij door den raad werd verboden, *dat nyemant van mannen ofte vrouwen Luyters boeken oft die enige ketterye berueren, vercoepe ende prynte ende lese, noch hem en houde noch daer nae en leve oft regulere, ofte oick stale en houde, noch dair aff en preke*, met last om binnen acht dagen al die soort van boeken te brengen elk bij den pastoor zijner parochie, en tevens om de ongehoorzamen terstond bij de oversten kenbaar te maken, alles op straffe van scherpe en zware correctie tot 's raads goeddunken, *want men*

---

1) Zoude het door den geachten schrijver genoemd tijdbestek van 1524—1566, waarin, zooals hij zegt, de zaden, toen gestrooid, zijn gerijpt, niet met meer wetenschappelijk regt *het eerste* tijdvak kunnen genaamd worden? Ik laat echter de beantwoording dezer vraag aan een bevoegder oordeel over.

sulcx rechten wil als ketterye (zie bl. 79). Op dienzelfden dag benoemde de raad eene commissie, bestaande uit Hendrik van der Borch, raadsburgemr., Evert Zoudenbalch, Goeijert de Coninck en Willem Janssen van Amersfoort, *om die ketterye van Luyter ende anders te vermijden* (bl. 80).

In dat jaar werd Werner, *die maelre*, in zijn huis gezekerd, tot dat zijne zaken zouden zijn *wtgegaen*, omdat hij *befaemt* was bevonden van *luteryen* ende *blasfemeren*, (zie J. J. Dodt van Flensburg, *Archief* enz., VII, 121), terwijl op vrijdag na S. Odulphus, Jan Zevertz zijn burgerschap werd opgezegd met last om dadelijk de stad te verlaten, *want hij mittet werck van luteryen besmet is* (bl. 80). Echter schijnt hij weder in genade te zijn aangenomen geworden; doch teruggekeerd zijnde, op nieuw te zijn begonnen met het drukken van ketterboeken, want op woensdag na S. Servatius werd hij met al zijne dienaren (drukkersgezellen) voor eeuwig uit de stad verbannen (bl. 80).

Merkwaardig is het besluit des raads van maandag na S. Martinus translatio van dat jaar, waarbij Willem Dirckz, *den roeijen cuper* genaamd, op verzoek der kettermeesters werd verwezen naar jonker Peterscamer, om door hen wegens zijn geloof naauwkeurig onderzocht te worden. »*Willem voirs. antwoerde*" zegt dit besluit »*dat hij nyet geseyt noch gesproken had, hij en woudet milter hylichen Euangelie ende Sunte Pauwels bewijsen, ende dat men hem tcontrarie niet bewijsen soude* (bl. 81).

Te vast echter was reeds zijne overtuiging gevestigd, om niet openlijk bij zijne belijdenis te volharden. Op S. Jans decollatio werd dan ook bij raadsbesluit besloten, om hem zondag daaraan volgende aan de kettermeesters over te leveren, ten einde de over hem uitgesproken straf te ondergaan (bl. 81). Het gesprek door hem gehouden, toen hij op een wagen naar het schavot werd gebragt, vindt men bij Matthaeus in zijne *Analecta* verhaald, welke schrijver uit de adversaria van Herbert van Amstel van Mijnden nog vele belangrijke bijzonderheden omtrent de eerste belijders der nieuwe leer ons mededeelt, onder anderen: van een priester die te Utrecht om het geloof werd

ter dood gebragt; hoe mr. Dirk van Abcoude, pastoor van S. Geertruide kerk, én Herman vice-cureit te S. Jacop, openlijk de leer van Luther predikte. Ter dier zake reeds vervolgd, werd Herman de keuze gelaten om òf tot den brandstapel te worden verwezen òf het land te verlaten. Hij koos het laatste; doch Dirk van Abcoude bezweek voor de vreeze des doods en zwoer openlijk de leer van Luther af.

Noch vindt men in het jaar 1525 in het raadsdagelijkschboek gewag gemaakt van een burger, Reyer Slory genaamd, die aan Cornelis Weyman ten huize van den klokkengieter mr. Hendrik had verweten, van gezegd te hebben, dat men na den afloop der loterij, al degenen, welke tot de secte van Luther niet behoorden, *opte kop slaen woude.* Reyer echter, werd op ontkentenis van Cornelis, wegens laster veroordeeld tot 14 dagen huiszekering en tot boetedoening voor den raad (zie Dodt, VII, 123).

Na den overgang van het wereldlijk gebied van Utrecht in handen van keizer Karel V. in 1528, werd de voortgang der hervorming onder het aanzienlijk deel der bevolking meer zigtbaar. Zoo werd b. v. Dirk Taets, tot een der aanzienlijke geslachten van Utrecht behorende, op maandag S. Crispinus 1529, tot 20 karolus guldens veroordeeld, omdat hij *sich onwijselike gehadt ende gedragen heeft int werck van luteryen, daer inne sprekende ende arguerende tegens dat heylige Chresten geloeue, die sacramenten ende ordinantien der heyliger kercken, als genoech betuycht is.*

Zoo werd in het volgend jaar bij raadsbesluit aan den schout vergund, om Dirk Weyman, gevangen ter zake van luterye, te laten verborgen voor 1000 karolus guldens, *scepenen wijsinge te verwachten, off die man weder te leveren.*

Ten bewijze hoe zich de zaden der hervorming al meer en meer verspreide en de belijdenis der nieuwe leer in het oog der geestelijkheid een verontrustend en dreigend aanzien ook in het Sticht begon te bekomen, leert ons de open brief den 18 Oct. 1580, door den domproost Johannes Slacheck aan alle geestelijken en openbare ambtenaren onder zijn gebied gezonden, (zie bl. 84-87). Dit belangrijk stuk is van den volgenden inhoud:

»Johannes Slacheck, Dei et apostolice sedis gratia prepositus et archidiaconus ecclesie Traiectensis, universis et singulis dominis presbyteris, clericis, notariis et tabellionibus publicis quibuscunque nobis subditis et eorum cuilibet salutem in Domino sempiternam. Querelam grauem multorum ac diuersorum proborum virorum, nec non procuratoris curie nostre fiscalis nobis factam recepimus continentem, quod, non obstantibus variis ac diuersis apostolice sedis ac imperialis maiestatis preceptis et inhibitionibus, diuersi pastores, curati, vicecurati, presbyteri, religiosi, exempti et non exempti, liberos legitimosque sancte matris ecclesie filios suis pestiferis doctrinis iampridem infecerunt ac de die in diem magis magisque inficere non formidant, omnem eorum ordinem perturbare conantes, simplicem plebem ad inobedientiam omnis superioritatis praesertim ecclesiam Dei gubernantium irreverenter exhortantes ac incitantes, et nihilominus adhuc tenent et fouent nonnulla pessimi huius temporis nequissimorum hereticorum ac seditiosorum praua dogmata in miserabilem salutis suarum et subditorum Christi fidelium animarum perniciem, videlicet censuras, constitutiones, festa, jejunia, statuta prouincialia et synodalia et approbatas sancte matris ecclesie Romane consuetudines vilipendentes, sanctorum sanctarumque honori non satis deferentes, purgatorium abnegantes et per hoc fidelium animas defunctorum consuetis suffragiis defraudantes, sanctorum patrum saluberrima et ab ecclesia universali recepta et approbata documenta respuentes, ceterasque ceremonias ad devotionem excitatas similiter contemnentes et extinguere nitentes. Nos igitur volentes pro debito archidiaconalis officii nostri hujusmodi pullulantibus pestiferis malis magis ac magis in dies excrescentibus toto conatu obviare, ne doctrina fallax a patre mendacii exorta ab obedientia sacrosancte ecclesie Dei fidelem populum inficiat atque seducat; idcirco de commnni et mutuo consilio dominorum decani et capituli ecclesie Trajectensis ante omnia omnes et singulos curatos, viccecuratos, capellanos et presbyteros, tam regulares quam seculares, diocesis Trajectensis falsam, seditiosam

et hereticam doctrinam predicantes et simplicem populum peruerse instruentes, aliosque huiusmodi infectos et diffamatos in his scriptis ab officio predicationis suspendimus; mandantes ipsis et eorum cuilibet sub penis, sententiis et censuris infrascriptis, ne insaniam et fallacem doctrinam ulterius predicare aut seminare, publice vel occule, directe vel indirecte, quouis quesito colore vel ingenio presumant, seu aliquis eorum presumat, donec legitime et canonice de premissis coram nobis aut officiali nostro aut aliis heretice prauitatis a sede apostolica ac imperiali majestate deputatis inquisitionibus se purgauerint, ac novam admissionem a nobis vel officiali nostro meruerint obtinere; volentes, quantum in nobis est, ulteriorem progressum illorum precludere. Vobis omnibus et singulis supradictis et vestrum cuilibet in solidum districte precipientes mandamus, quatenus auctoritate nostra archidiaconali ad instantiam singulorum querelantium totiens quotiens fueritis requisiti, seu alter vestrum fuerit requisitus, accedente quo propter hoc fuerit accedendum; moneatis et requiratis primo, secundo, tertio et peremporie supradictos pastores, curatos, vicecuratos, presbyteros religiosos, exemptos et non exemptos cuiuscunque ordinis omnesque alios et singulos utriusque sexus homines in praemissis culpabiles, quorum nomina sciueritis in specie, reliquos vero in genere, eorumque nomina et cognomina in executione presentium exprimendo, ipsisque sub excommunicationis et centum scudatorum aureorum antiquorum nobis ad usus pauperum Christi irremissibiliter applicandorum penis districte precipientes mandetis, prout et nos monemus, requirimus et mandamus eisdem quatenus statim receptis presentibus incontinenti, quem terminum eis pro primo, secundo, tertio et peremptorio termino ac monitione canonica assignetis et nos assignamus eisdem debeant omnes libros, hereticam ex lutheranam doctrinam in se continentes, quos ipsi habent seu detinent, aut quos subditos suos habere sciuerint, ad manus nostras seu officialis nostri deferre comburendos, nec libros hujusmodi amplius detineant, aut apud aliquem ex suis subditis

detineri aut haberi sinant aut permittant, magistris theologie de heresi non infectis duntaxat exceptis, qui priscorum ac sanctorum doctorum ecclesie sententias, sacra sanctorum uniuersalis ecclesie consiliorum doctrinas et determinationes statutaque provincialia et synodalia non contemnant, qui recte tractantes verbum Dei ab extraneis et suspectis doctrinis abstineant, deinceps neminem ad predicandum verbum Dei, nisi auctoritate nostra vel officialis nostri admissi fuerint, admittendo. Quodque insuper inquisitoribus predictis, apostolica ex imperiali auctoritate constitutis, deferant in omnibus fideliter, ubi et quando fuerint requisiti, cum eisdem in executione cooperando, aliquem contra huiusmodi contradictores et rebelles et omnes in hac parte culpabiles et inobedientes ad supradictorum querulantium instantiam ad supradicte excommunicationis sententie declarationem, peneque pecuniarie extortionem ac alias, prout acrius de jure poterimus, procedemus ac per officialem nostrum procedere mandamus. Cui declarationem incursus sententiarum et penarum predictarum cum clausula donec committimus, et hoc mediantibus citationibus ulterioribus in valuis rubeis ecclesie Trajectensis affigendis et exequendis, sine alia aut ulteriori vocatione inhibitorum aut rebellium predictorum; nisi causam coram eodem officiali ex commissario nostro antedicto in contrarium allegauerint rationabilem et efficacem dicto procuratore nostro fiscali ac aliis querulantibus ac hoc legitime vocatis. Datum nostro sub sigillo, ad causas presentibus inferius appenso, anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo nono, die vero decima octaua mensis Octobris."

Tot hiertoe bepaalt zich hetgeen in meergemelde proeve voorkomt.

De volgende bescheiden bestaan grootendeels uit verscheidene vonnissen, te vinden in de verzameling *Criminele Sententien* van het hof van Utrecht, in 1530 ingesteld door keizer Karel V, en berustende op het archief van het provinciaal geregtshof van Utrecht. Al wat voorts door mij betreffende dit tijdvak der Hervorming is verzameld kunnen worden,

zoowel uit de stadsboeken als uit andere bronnen, wordt hier in tijdrekenkundige orde gerangschikt, den belangstellenden lezer aangeboden.

1. Abjuracie van tween suspecten van lutherie. (1532. Sept. 20).

Alsoo Lambert Geritsz, schuytemaker, ende Pieter Rembouts van Hoern suspect zijnde besmet te zijne van ketterien ende lutheriaensche dwaelingen bij mijnen heere Johan, heere tot Borniual, ridder, stadthouder etc., geappretendeert ende eenen zekeren tijt op Vredenburch in besloeten geuangenisse bewaert zijn geweest, zijn de selue geuangen, naer jnformatie op hueren leuen ende tot huere belastinge ende ontlastinge gedaen, ende rijpe deliberacie dair up gehadt bij den houe prouinciael van Vtrecht toegelaten tot huer purge ende zuueringe bij hueren eede, welcken die selue geuangens ende ellex van hem bijzondere gedaen hebben oipenbairlicken voirden raide jnder formen: Wij versaken ende abjureeren alle ketterien ende lutheraensche leringe ende dwalinge, dair van wij beruft ende gediffameert mogen zijn, ende verclairen, dat wij beloeuen jnden artikelen vanden heiligen kersten geloeue ende bereyt sijn tobedieren dordinnanci vander heyliger kercken, als goede kersten menschen sculdich zijn te geloeuen ende te doen, ende dat wij noyt anders geloeft en hebben, noch dwalinge noch andere ketterien geuolgt. Zoo moet ons God helpen ende alle zijne heiligen. Ende mitsdesen zijn de voirn. geuangen vander vangenisse gerelaxeert, mits en betalende de costen vander vangenisse. Actum Utrecht den xx. September anno xxxij [1]).

Memoriaalboek van het hof van Utr., II, bl. xvij verso.

---

1) Zie dezelfde sententie in het *Tijdschrift van Utrecht*, II, 140, doch zeer onnaauwkeurig medegedeeld.

2. Jan Winter, veroordeeld tot den zwaarde. (1533. Julij 12).

Alsoe Jan Winter, gheboren in Riwandt, ouermitz sekere dwaelingen ende quade leeringen bij him, wesende vriepastoer tot Hoerne in Hollandt, den ghemeenen volcke geleert ende gepredickt bij den weerdigen ende discreten heeren, die domdeken ende capittele ten Dom tUtricht, heeren Henrich Ven, canonick aldaer, alz proost vander geestelicke jurisdictie jn West-Vrieslandt, ende broeder Peter Claes zoon van Sceueninghen, prior vander conuente der Predicaren ordene jnden Haghe alz kettemeester ouer den crisdom van Vtricht, bij aduise ende consente van veel ende verscheyden prelaten ende geestelicke persoonen verclaert es gheweest ketter zonder leetwesen ende jncorrigibel, ende vuyt saicken van dien bijden eerweerdigen vaders in Gode, heeren Laurens die Hartoge, biscop tot Ebron, suffragaen des biscops van Vtricht, Matheus van Goch, abdt van sinte Pauwels binnen, ende Jan vańder Burch, abdt van Oistbroeck buyten Vtricht, ter presencien ende mit consente vanden voirs. domdeken, capittularen ende meer andere geestelicke prelaten ende religieuse persoonen, gedegradeert, ontwijt ende hem van alle geestelicke priuilegien, den priesters ende clercken gegondt, ontnomen ende gepriueert, js gelaten jn onsen handen, alz zijne waerlicke richters, om als ketter ghecorrigeert te werden naden geestelicken ende waerlicken rechten; oick dat de selue Jan Winter buyten pijne ende banden van ijsere voirden houe van Vtricht bekent heeft, alz vriepastoir tot Hoerne binnen dat naetste jaire voir zijn geuangenisse tot diuerschen stonden den ghemeynen volcke ghepredickt te hebben, datmen optie opinyen van menschen, als zijn die constitucien vander heyliger kercken, nyet en behoort te staen, dat die legenden vanden heilighen meestendeel al loghenen souden zijn; oick dat hem Jan Winter bijden heeren vanden raide jn Hollandt beuolen was twee articlen van dwalinghen, daer van hij ghediffameert waz, gepredickt te hebben voir Paeschen,

anno xvc tweeendertich, jnt sermoen te weder roepen, ende enighe andere articlen soo te verclaeren, datmen daer vuyt vulcomelicken verstaen soude moghen, dat hij die penitentie, satisfactie, vagevier, constitucien vander heiliger kercken ende religie nyet en versmade, mer daer van ghenoechde, alz de heilige kersten kercke daer van houdende ende gheuoelende is, nochtans hij commende binnen Hoerne ende gevraecht, hoe hij inden Hage ghevaeren hadde, antwoirde, »dat him belast waz enighe revocatie ende verclaringe van seker articlen te doene, maer dat hijt qualicker maken soude dan hij gedaen hadde," ende dat dyen volghende, jnt doende die reuocacie ende verclaringe, hij gheen mencie gemaict en heeft van penitencie ofte satisfactie te doene vander religie te houden, van tvagevier ofte vanden constitucie der heiliger kercken tonderhouden; jmmers kende gepredickt te hebben, dat die gebooden vander heiliger kercke, bijden menschen ghemaect, niet bondich en waeren; kende oick, dat hem ghegheuen was copie van een libel diffamatoer opden deken van Hoern, twelcke in zijn tesche geuonden was, ende bouen dien noch een sermoen of missiue bij hem geuonden, jnhoudende veel scandelicke ende jnjurieuse saken jegens den jnquisiteurs, prelaten, officiers ende commissarissen, zoo wel jnt geestelick alz jnt waerlick, jegens die geboden vander heiliger kercken bijden menschen gemaict ende jegens die religie, welcke missyue hij bekent heeft onder hem gehadt te hebbene ontrent een half jair voor zijn geuenckenisse. Alle twelck js tegens die ordonnantien ende placcaten vande key. mat. ende jn groter scandale ende quader exemplen voir allen goeden kersten menschen, die nyet en behoeren ongestraft te blijuen. Soo ist dat tvoirs. hof, vuyten naem ende van weghen der k. m. coninck van Germanien, Castillien etc., hartoge van Brabandt, graue van Hollandt ende erfheere slantz van Vtricht, mit rijpe deliberatie van rade verclaert heeft ende verclaert mitzdesen den voirs. Jan Winter verbeurt te hebben zijn lijff, condempneert den seluen Jan gericht te werden mitten zwaerde ende verclaert

alle zijne goedere geconfisqueert ten profijte vande key. mat. Gedaen ende ghepronuncieert tUtricht optie Noe den xij. Julij anno xv^{c}xxxiij.

Crim. Sent. I, n°. 79, blz. 172.

3. Cornelis Pieterz. veroordeeld tot geeseling en verbanning. (1533. Sept. 13).

Alzoo Cornelis Pietersz., geboiren vander Goes, voir ons Rutgert vander Kerck ende Jan van Woirden, raiden der key. mat. in zijnen houe van Vtricht, als in saken van lutherye specialick ghecommitteerde richters, bekent heeft, dat hij zichtent ontrent sinte Peter ad Cathedram lestleden, doen heer Jacob Stoelweeh, in zijnen leuen pastoir vande Vaert ende vicarius van sint Johans tUtricht, zijnen oom ouerleeden was, als zijn mede erffgenaem geuonden en onder hem gehouden heeft diuersche boecken van Marten Luther, Karolostadius, Melanchton ende meer andere gereprobeerde acteurs, zoo wel jn prente als gescreuen, ende jn enige van dien gelesen, excuserende dat hij die onder den officyer nyet gebracht en heeft, mitz dat hij nyet gheweten en zoude hebben, onder wyen hij die behoirde gebracht te hebben. Al twelcke es tegens die placcaten der key. mat., dat nyet en behoirt ongecorrigeert te blijuen. So jst, dat wij Rutgert ende Jan van Woirden commissarisen voirscr., vuyt crachte vande voirs. commissie, bij aduise van deerste ende andere key. m. raden tUtricht, den voirscr. Cornelis Pieterssoen geuangen gecondempneert hebben ende condempneren mitzdesen geleyt te worden opt scauodt, staende voir Vreedenburch, ende aldaer strengelicken gegeeselt te werden; hebben oick den seluen gebannen ende bannen hem mitsdesen vuyten lande van Vtricht binnen drie daghen te ruymen vuyt deser stadt ende ten vierden dage vuyte selue landen van Vtricht, ende daerjnne nyet weder te commen binnen vijff jairen naestcommende, opt verburen van zijnen lijfue; condempneren him oick jnde somme van vijftien

Carolus gulden voirde costen van justicien, ende verclairen oick dat die voirscreuen verbooden boecken vpt voirscr. scauodt oipenbaerlick verbrant zullen werdden. Gedaen ende gepronuncicert tUtricht, den xiij. dach Septembris anno xxxiij.

Crim. Sent. I, n°. 83, blz. 177.

4. Abjuracie van Jacop van Noort. (1534. April 25).

Alzoo Jacop van Noort, als seer suspect ende berufficht zijnde van ketterye ende luyteraensche dwalinge nair behoirlicke jnformacie gheapprehendeert ende ten sekeren tijt vp Vredenburch jn beslotene vangenisse bewaert es gheweest, bij welcke jnformacie ende oic eensdeelz bij zijn confessie rechtelick ghedaen gebleken es, dat die selue geuangen tot diuersche stonden geconuerseert ende omgegaen heeft mit Dominicus Abel, meester Jan, barbier, Henrick Bloem ende andere vander seluer dwalinghe berufticht ende eensdeelz fugityff, zoo dat hij te Paeschen jnt jair van xxvij, ende oic te Paeschen lestleden ouer een jair nyet gheweest en es ten heyligen sacramente; dat hij oic veracht heeft die sermoenen van zijn pastoiren, gelijck off zij die wairheyt naden heiliger Ewangelie niet gepreect en hadden, ende hadde geenrehander luyden verleyt ende gebracht voor andere predicanten, die hij seyde twoort Goids badt vuyt te legghen, ende zulex hadde selffs tot IJselsteyn ende elders, daer suspecte persoonen preecten, gheweest om die te hoiren; dat hij den luteraenen ende diergelijcke dwalinghen volghende, of daer van suspect zijnde, grootelicken fauoer ende gunst toegedraghen ende helpen onderhouden heeft; vuyt all twelcke die voirscr. geuangen zeer vermoet ende gepresumeert werdt te wesen vander voirscr. secte ende quade leeringhe, ende qualicken te geuoelen van onser heilighen kersten gelooue, twelcke tot exemple van anderen nyet en behoirt ongecorrigeert te bliuen. Soo jst, dat wij Rutger vander Kerck ende Johan van Woirden, raden der k. m. jn

zijnen houe van Vtricht als jn saken van luterye bij zijn mt. specialicken gecommitteerde rechters, ende vuyt crachte vander seluer commissie bij aduise ende goetduncken van mijn heeren deerste ende andere zijn mt. raiden jnden voirs. houe, den voirn. Jacob van Noord geuanghen ghecondemneert hebben ende condemneren mits desen, te doen abjuracie ende versakinghe vanden voirgen. articulen ende die daer vuyt souden mogen volghen, mitsgaders oick van alle ketterie ende bisonder die luiteraensche leeringhe, ende the belouen van nv voirtan te geloouen alle darticulen vanden heiligen kersten ghelooue, als die bijden heyliger kercken beuolen ende geleert werden te geloouen, ende voirtan tonderhouden die gebooden vander heiliger kercken, ende dat hij mitten luteraenen noch de suspecte ende ghediffameerden vander seluer, ofte andere dwalende leeringhen, voirt an niet meer en sal conuerseren, vp pene van rechts weghen daer toe staende.

»Jc Jacob van Noord, burger tUtricht, abiurere ende versake alle ketterie, luiteraensche ende andere verdwaelde leeringhe, bisondere vanden heiligen sacramente des autaers ende vander biechte, daer jnne jck ende andere, daer jc mede geconuerseert hebbe, ghediffameert zijn gheweest, ende oic van allen anderen erreuren of dwalinghen, daer jc enichssins jnne geuallen ofte besculdicht mach wesen; ende beloue van nv voirt an vastelick te ghelouen alle darticulen van onsen heyligheu kersten geloue, gelijck ons die bijder heiliger kercken beuolen ende geleert werden, ende voirt an tonderhouden die ghebooden vanden heiliger kercke; beloue oic dat jck met die luteraenen noch mit andere ketters, qualicken vanden kersten geloue ende die sacramente der heiliger kercken gheuoelende, noch oick mitten suspecten ende gediffameerden van dyen, nyet meer en sal conuerseren noch omgaen, ende jndyen jc namaels contrarie van desen dede, consenteer jck ende bin te vreden te lijden alzulcken correctie als nair rechte behoirt."

Voirtz hebben wij Rutger ende Jan, rechters ende commissarissen voirscr. van voirn. Jacob van Noort geuanghen ge-

hoirt de voirscreuen abiuracie, ghecondemneert ende condemneren mitsdesen, jn beteringhe vanden voirn. mesvsen ende mesdaden, te gaen bloots hoofts mitten anderen geuangen zijn complicen, hebbende eene bernende toirtse van twee pont wasch in zijn hant, voir theilighe sacrament jnde Buerkercke, daer te lesen een pater noster ende aue marie vp zijn knyen, ende die toirtse daer te laeten, ende voirts mitten anderen gheuangen te gaen jnden Dom, sinte Catrijne ende jn die cappel van sinte Elisabetten ghasthuys, jn elcx der seluer vp zijnen knyen lesende een pater noster ende aue maria voir theilighe sacrament, ende bidden onsen Heere om verghiffenisse van tghunt hij mesdaen heeft, ende van daer weder te gaen ende te blijuen vp Vredenburgh, ter tijt hij die costen vanden cipyer betaelt ofte him daer van te vreden ghestelt sal hebben.

Hebben den seluen oick gecondemneert ende condemneren mitsdesen, dat hij die vier principale hoochtijden naestcommende te biechte sal gaen voir een van zijn pastoiren, ende onder die hoochmisse opt hoich coer jnde Buerkerck oipenbaerlick voor allen menschen mitten eerste, nair tEuwangelye gesongen sal wesen, tweerdighe heilige sacrament tontfangen ende daer van betooch te bringhen vanden pastoir ende cappellaen, die him gecommuniceert sal hebben binnen die octaue.

Dat hij oic commende te midden in de voirs. kercke tuschen tcoer ende twijnwater vadt hoiren sal dat sermoen, tweleke men aldaer smergens doen sal, ende oick die hoochmissen ende vesperen van tbeghintsel totten eynde allen sondagen ende gebooden heiligen daghen een geheel jair lang duerende.

Oick dat hij opt heylich Sacraments dach naestcommende ende die geheele octaue van dien jnde voirscr. kercke sal hoiren die misse van theylige sacrament, die men men aldaer opt coer singen sal ende jnde selue misse te offeren een geeruysten penning.

Ende van als binnen drie dagen teyndens elcke maent onder ons ofte den procureur generael vanden voirs. houe certificatie vanden pastoers ofte kerckmeesteren dair van te bringhen, op peyne, jndyen hij die voirs. puncten ende elcx van dien niet

en volbrachte, van telcker reyse arbitralick gecorrigeert te werden.

Condemneren oick den seluen geuanghen jnde costen van desen tot onser taxacie. Aldus gedaen ende ghepronuncieert tUtricht, den xxv. Aprilis anno xxxiiij.

Crim. Sent. I, n°. 90, bladz. 189 verso.

5. Abjuratie van Stijntjen Jan Weymans dochter. (1534. April 25).

Alzoo Stijntgen Jan Weymans dochter, woenende binnen Vtricht, als seer suspect ende beruchticht zijnde van ketterie ende luiteraensche dwalinghe nair behoirlicke jnformacie gheapprehendeert ende eenen zekeren tijt op Vredenburgh jn beslotene vangenisse bewaert, bij welcke informacie beuonden es, dat de voirn. geuangen ghediffameert ende belast was qualicken te geuoelen vanden heiligen sacramente des outaers, vanden doopsel, dat men geeft den jongen kinderen, vanden heiligen crisma ende olye, daer mede die priesters ende gheestelijcke luyden geconsacreert werden; dat zij vanden helle noch vanden vagenvuer niet en soude geloouen, noch onderhouden en zoude hebben die sondaghen ofte andere heiligen daghen jnder kercken gebooden; dat zij theilige Euwangelie, noch der heilige bedinghen niet en soude achten, mer geseyt zoude hebben, *der heiliger oiren verrodt te zijne*, tenderende tot verachtinghe der obseruancien der heiliger kercken, daer die heyligen angeropen werden, om onsen Heere God voir ons te bidden; oic dat zij veel met die luteraenen ende suspecte van quader leeringhe omgegaen ende gheselsscap gehadt heeft, daer van zij eensdeelz rechteliken geconfesseert heeft. Vuyt alle twelck die voirn. geuanghen seer vermoet ende ghepresumeert werdt te wesen vander voirn. secte ende quader leeringhe ende qualicken te geuoelen van onsen heiligen kersten geloeue, twelcke ten exemple van anderen niet en behoirt ongecorrigeert te blijuen. Soo jst, dat wij Rutger vander Kerck ende Johan van

Woirden, raden enz. (Eensluidend met de voorgaande sententie).

Actum en gepron. te Utrecht den 25 April 1534.

Crim. Sent. I, n°. 91, blz. 191.

6. Abjuratie van Johan Weyman den jongen. (dezelfde dagt.)

Alzoo Johan Weyman de jonghe, burger te tUtricht, als een suspect ende berufticht zijnde van ketterye ende luiteraensche dwalingen nae behoirlicke jnformacie geapprehendeert ende eenen sekeren tijt op Vredenburch jn beslotene vanghenisse bewaert es gheweest, bij welcker jnformacie die voirn. geuanghen beuonden es gediffameert ende belast te zijne qualicken te geuoelen vanden heiligen, weerdighen sacramente des autaers, vanden doopsel, dat men gheeft den jongen kinderen, vanden heiligen crisma ende olye, daer mede die priesters ende geestelicke luyden geconsacreert werden, ende dat hij geseyt zoude hebben, *die leeken zoo wel priesters te zijn als die andere gheconsacreerde*; dat hij vanden helle noch vanden vagenvuere niet en soude geloouen, noch onderhouden en soude hebben die sondage ofte andere heilige dagen jnder kercken gheboode, ende sulex op enige van den selue zijn ambacht gedaen; dat hij oick theylighe Euwangelie nyet en achtede, oick dat hij veel mitten luteranen ende suspecten van quader leeringhe omgegaen ende gemeinscap gehadt heeft, daer van hij eensdeels rechtelicken gheconfesseert heeft. Vuyt alle twelcke die voirn. geuangen seer vermoet ende gepresumeert werdt te wesen vande voirs. secte enz. (Eensluidend met de voorgaande sententien).

Actum en gepron. te Utrecht den 25 April 1534.

Crim. Sent. I, n°. 92, bl. 192 verso.

7. Abjuratie van Dirk Weyman. (dezelfde dagt.)

Alzoo Dirick Weyman als grotelicken suspect ende berufticht zijnde van ketterye ende lutheraensche dwalingen nair behoir-

licke jnformacie geapprehendeert ende eenen zekeren tijt op Vredenburch jn beslotene vanghenisse gehouden, bij welcke informacie de voirn. geuanghen beuonden es geweest ghediffameert ende belast van qualicken te gheuolen vanden heiligen sacramente des autaers, vanden doopsel, datmen gheeft den jonghen kinderen, vanden heiligen crisma ende oly, daermede die priesters ende geestelicke luyden geconsacreert werden, ende dat hij gheseyt zoude hebben, *zoo wel priester te zijn als die andere gheconsacreerde*; dat hij vander helle noch vanden vagenvuere nyet en zoude gheloouen, noch onderhouden en zoude hebben die sondagen ofte andere heyligen daghen inder kercken gebooden, ende zulcx op enige vanden seluen zijn ambacht gedaen; dat hij oic theylige Euwangelie niet en achtede ende in cleynachticheit vanden heiligen sacramente, dat verbij gedraghen werde, tot zijn hondeken geseyt zoude hebben, *leght v handen te gadert ende looft uwen God ende Heere*; oick dat hij veel mitten luteraenen ende suspecte van quader leeringhe om gegaen ende ghemeenscap gehadt heeft, daer van hij eensdeels rechtelicken geconfesseert heeft. Vuyt alle twelcke die voirn. geuangen zeer vermoet ende gepresumeert werdt te wesen vande voirs. secte enz. (Eensluidend met de voorgaande sententien).

Actum en gepron. te Utrecht den 25 April 1534.

Crim. Sent. I, n°. 93, bl. 194 verso.

8. Verklaring van Jacob van Amstel en Mynden, dat de heer van IJsselstein de dochters van Joris Jansz. van de door den drost opgelegde boete had kwijtgescholden. (1534. Oct. 29).

Mij Jacop van Aemstell van Mynden is kenlicken, dat Joris Joriss. dochteren gecomen zijn bij mijn g. heer van Buren, hier tIJsselsteyn wezende voer Baexen huys opten Hoeuel, als zijn gen. smorgens te kercken ghaen wouden, ende hebben zijn gen. ghebeden, also drost hem luyden eysscende was thien Phs. gul., vermoegens dat mandement verbuert te hebben om

dat sij vergaederingen souden hebben gemaect, dair zij hem luyden tegens mijn gen. op ontschuldichden ende seyden, dat zij in een huys tsamen vergaedert waren ende alleen gelesen hadden mer nyt gepreect ende dattet susteren ende broeders onder malcanderen hadden geweest; dat daeromme zijn gen. hem luyden bermhertich wesen wilde; waerop zijn gen. hoer luyden beueel dede, hoer namen jnt scrifte te doen stellen ende die mij te brengen, als zij gedaen hebben; welcker namen waren: Jan Aertss. met Aleyt Joriss dr., met Anna Joris hoer zuster, ende hebben daer na weder aen zijn gen. veruolcht; daerop zijn gen. seyden, »dat zijn gen. hem luyden zijn gen. deele quijtsconden;" ende zijn gen. beualen mij, dat ict den drost seggen soude, dat zijn gen. hem luyden deele quijtgeschonden hadde. Tot oirconde zo heb ic Jacob voerser. mijn name mit mijn eygen handt hieronder gescreuen, opten xxix. dach Octobris anno etc. vierendedertich.

gel. Jacob van Amstel van Mynden.

Archief van Buren.

9. Walraven Herbertsz. van Middelic, veroordeeld tot den brandstapel. (1535. Maart 11).

Alsoo Walrauen Herberts zoon van Middelic voir den houe van Vtricht buyten pijne ende bande van ijzeren bekent heeft, dat hij als souldenier ende buschut binnen der stede Munster, voir ende naer het belegh zekeren tijt gelegen, dat hij oic dyckwijlz mitten Herdopers geconuerseert ende omgegaen heeft, ende naderhant him seluer laten verdoopen, versaect alle den sacramenten ende andere obseruancien ende geboden der heiliger kercken ende allen heyligen, gelijck alle andere verdoopten gewoontlijc zijn te doene; dat hij noch twee werff binnen tsjaers mit gelde vuyt Munster ghecommen js, vanden regierders aldaer beuel hebbende te predicken ende knechten vp te bringen, ende noch binnen vijff weken voir zijn gevanckenisse voirde derde reyse vuyt Munster gecommen js hier

binnen Vtricht, verwachtende gelt, commissie ofte beuel om als propheet te herdoopen ende knechten op te bringhen, om daer mede Munster tontzetten ende alle gheestelicheyt ende ouerheyt te verdemmelen; ende om die cost binnen middeler tijt te winnen, hadde, him vuytgeuende voir een priester, dienst gesocht ende in sint Anthoenis cappel buyten de Waert poirt gepoicht misse te doene ende oipenbairlyc te celebreeren; dat hij oic ten huise van eenen scoenlapper jn dese Vasten geroyct vleysch getoont ende ghepresenteert heeft om te eten, ende dat hij aldaer geseyt ende geleert heeft, datmen op allen tijde allerley spijse eten ende op heyligen dagen zo wel als op andere wercken mach, ende nyet en sijn dan baeselinghen dat men anders predicket; doer twelcke hij gekent ende geuangen js werdden. Ende want dit al zijn saken van quader exemple tegens onsen waerdigen heiligen kersten geloue, die wel zwairlicken anderen ten exemple behoiren gestraft te zijne; zoo jest dat tvoirs. hoff mit rijpe deliberacie van rade, doende recht jnden naem ende van weghen der k. mt. coninck van Germanien, van Castilien etc., hertoge van Brabandt, graue van Hollant ende erfheere slants van Vtricht, verclaert heeft ende verclaert mitz desen den voirscreuen Walrauen verbuert te hebben zijn lijff; condemneert den seluen Walrauen geleyt te werden buyten opte chingel vanden Vredenburch ende aldair leuendich an een staeck gebonden ende ter doot toe gebrant te werden; verclairende oic alle zijne goeden gheconfisqueert. Gedaen ende geschiet tUtricht, xj. Marcii anno xxxv.

Crim. Sent. I, n°. 120, blz. 219.

10. Mr. Jan Jansz. van Calckeren veroordeeld tot den zwaarde. (1535. Maart 12).

Alsoo meester Jan Jansz. van Calckeren buyten pijne ende bande van ijzeren voorden houe van Vtricht bekent heeft, dat hij qualic geuoelt heeft vanden heyligen sacrament des outaers, ende mit diuersche persoonen daer aff gesproken, als

dat aldaer onder gedaente van broet nyet en zoude zijn twairachtich lichaem ons Heren, ende dat hij van taenbidden vanden heyligen constitucien ende jnsettingen der heyliger kercken ende vander biechte oic jn quaden geuoelen es geweest ende dicmael daer tegens ende op gesproken heeft; dat hij oic mit diuersche personen qualicken vanden heiligen sacramente ende anders onser heiligen geloue aengaende smakende, gehanteert, geconuerseert ende omme gedaen heeft, ende oic met enige luyden, daer aff hij wel hoirde zij verdoept waeren ende tverdopen ander luyden aen predicten ofte presen, ende bij hair disputacien wel gheweest js ende beloeft hadde, alst ruymoer quaeme ende die wegen droech waeren, mede mit anderen op te trecken; oic mede dat hij tanderen tijden een joncfrou bij nacht ende heymelic vuyt den cloister van Reynsburch heeft gebracht ende helpen bringen ende vervoeren tot Bremen, om sekere penningen, die him daer voeren belooft zijn gheweest. Alle twelcke feyten zijn van quader exemple, die grotelicken gestraft behoiren te zijne. So jest dat tvoirs. hoff bij ripe deliberacie van raide, jnden naem ende van wegen der k. mt. coninck van Germanien ende van Spaengen etc. als hartoge van Brabandt, graue van Hollandt ende erfhere slants van Vtricht, heeft verclaert ende verclaert mitzdesen, dat die voirs. meester Jan verbuert heeft zijn lijff, ende condemneert hem geleyt te werden op tscauodt bij Vredenburch ende aldaer gericht te werden mitten sweerde, zijn ligchaem gestelt op een radt ende thooft op een staeck; verclairende alle zijne goeden geconfisqueert. Actum xij. Marcii, anno xxxv.

Crim. Sent. I, n°. 121, bladz. 220.

11. Jan Heinricx zoon, veroordeeld tot den zwaarde. (1535. Maart 12.)

Alsoo Jan Heinricx zoon metselaer, geboren van IJselsteyn, buyten pijne ende bande van ijseren, voorden houe van Vtricht bekent heeft, dat hij ouer een jair geleden buyten

IJselsteyn mit meer anderen verdoept js, ende hadde te voirn eet ghedaen, in genen kercken te commen, goids diensten aldaer nyet te hoiren, geen sacramenten te ontfangen noch nyet te doen dat die papen gebieden, ende dat hij sichtent nyet gelooft en heeft vanden heyligen sacramente des autaers, gelijc de heilige kercke geloeft, tot omtrent Lichtmisse lestleden, dat die pastoir van Jairuelt zijnen broeder him anders geleert heeft, ende dat hij nair tvoirs. herdoopsel niet alleen mit den luiteranen ende qualic geuolende vanden heyligen sacramente geconuerseert ende dagelijcx om gegaen heeft, mer oic den principalen herdopers hoiren biscoppen ende propheten gefauoriseert ende angehangen heeft, hoir goeden tzijnen huyse ontfangende ende herbergende ende, nair hij him onlancx hadde laten weten dat hij volgende zijn belofte mede optrecken ende tot Leyden comen soude omme, aldaer enich ruimoer off sedicie tAmsterdam hoirende, derwerts te trecken ende die stadt jnne te nemen heeft tzelue opzedt versweghen ende nyet te kennen gegeuen k. m. officiers, als een goet ondersaet wel behoirde ende sculdich was te doene. Alle welcke feiten zijn van quader exemple, die wel zwairlic behoiren anderen ten exemple gecorrigeert te zijn. Zoo ist dat tvoirs. hoff mit rijpe deliberacie van rade, doende recht jnden naeme ende van weghen k. mt. als hartoge van Brabandt, graue van Hollant ende erfhere slantz van Vtricht heeft verclaert ende verclaert mitzdesen den voirn. Jan Heinricx zoon, mitz doende tgundt voirser. is, verbuert te hebben zijn lijff, heeft oic gecondemneert ende condemneert mitz desen den voirs. Jan geleyt te werden opt scauodt bij Vredenburch, aldaer mitten sweerde gericht, zijn hooft op een staeck ende zijn lijf op een radt gestelt te werden tot exemple van anderen, ende verclaert alle zijne goeden geconfisqueert. Actum xij Marcij anno xxxv.

Crim. Sent. I, n°. 122, bladz. 220 verso.

12. Jacob Claesz. van der Veer, veroordeeld tot den zwaarde.
(1535. Maart 13.)

Alsoo Jacob Claesz. vander Veer, wonende alhier buyten sinte

Catrijnen poirte, buyten pijne ende banden van ijseren voorden houe van Vtricht bekent heeft, dat nair hij omtrent Ponciani anno xxxiiij him hadde laten verdoopen ende dair van in Julio laestleden bijden voirs. houe, nair voirgaende abiuracie vande verdopinge ende belofte van tzelue nyet meer te geuolen noch mitten suspecten van dien ende van andere luterie te spreken, oipenbairlic penitencie gedaen hadde, hij nochtanz daer nae tot verscheiden stonden ende mit diuersche suspecten qualic geuoelende van onsen heiligen kersten geloue ende bisondert oic vanden herdoopsel omme gegaen, gedisputeert ende gesproken heeft, dat hij oic vuyt enige scriftueren, die hij qualicken verstont, geleert ende geallegeert heeft, dat het verdooptsel een goet kersten werc moste wesen, ende dat men nyet salich en mocht werden, men most verdoept zijn, zo dat bij enighe him daeromme huer huys verbooden es; dat hij oic contrarie tverbot ende placcaten van k. m. binnen siairs van zijne penitencie tot drie diuersche stonden van hier gereyst es tot Amsterdam ende aldaer boecken gecocht. Alle welke saken zijn tegens onsen heiligen kersten geloue, die wel zwairlic behoeren gecorrigeert te zijne. Soo ist dat het voirs. hoff enz. condemneert den seluen geleyt te werden opt scauodt, staende bij Vredenburgh, ende aldaer mitten zwaerde gericht, thooft op een staeck ende tlichaem op een radt gestelt te werden, verclairende alle zijne goeden geconfisqueert. Actum xiij. Marcij, anno xxxv.

Crim. Sent. I, n°. 123, bladz. 221.

13. Gouert Aertsz., veroordeeld tot den zwaarde. (1535. Maart 13.)

Alsoo Gouert Aertsz., scoenlapper, wonende binnen der stadt Vtricht, buyten pijne ende banden van ijseren voir den houe van Vtricht bekent heeft, dat hij tot diuerschen stonden omgegaen ende conuersacie gehat heeft mit den genen, die herdoopt ende qualijc geuoelende waeren vanden heiligen sacramente des altaers ende vanden geboden vander heyliger ker-

cken, ende dat hij vanden seluen geleert heeft, dat men dat heylige sacrament des altaers jnde geesten zoude ontfangen ende nyet onder die gedaente des broetz, twelcke hij oic gelooft heeft, ende en js zijn meninge nyet geweest dat, ontfangende dat heylige sacrament, men daer jnne ontfangen zoude onsen Here jn vleysch ende bloede, dan jn gehuechnisse den lijden ons Heren, ende dat hij den voirs. personen hoirende spreken van therdopen, zeyde »dattet een goet werck was," ende heeft tzelue verdopen gepresen ende oic geseyt, »datter mer twee wegen en zijn voirde sielen van aertrijck scheydende." Alle welcke saken van quader exemple jegenz onsen weerdigen heyligen kersten geloue, dewelcke wel zwairlick behoiren gecorrigeert te zijn. Soo ist dat tvoirs. hoff enz. verclaert mitsdesen den voirs. Gouert Aertsz., mitz doende tgundt voirs. es, verbuert te hebben zijn lijff, condemneert den seluen Gouert geleyt te werden opt scauodt staende bij Vredenburch, aldaer mitten swaerde gericht, zijn hooft op een staeck ende tlichaem op een radt gestelt te werden, anderen ten exemple, ende verclaert alle zijne goeden geconfisqueert. Actum tUtricht, den xiij. Marcij anno etc. xxxv.

Crim. Sent. I, n°. 124, bl. 221 verso.

14. Jan Bairntsz. van Oldenzeel veroordeeld om met een gloeijend ijzer door de tong te worden gestooken. (1535. Junij 4).

Inder sake vanden houe van Vtricht gejntenteert bijden procureur generael vanden seluen houe eyscher ter eenre ende Jan Bairntsz. van Oldenseel, glaesmaker, geuangen op Vredenburch verweerer ter andere zijden, deysscher zeggende, dat die verweerer enich tijt geleden tot jnden huyse van eene Alijt van Diepenbroeck, aldaer hij woende, aende duere ghescreuen heeft, »*Maria is Goids moeder niet, onrechtueerdig is God*," ende dat als tselue gescrift gelesen werde, die verweerer daeromme versproken ende bestraft js ende tot him

gheseyt, »dat hij zoetanige oneerlicke dingen tegens God ende sijnre gebenedyder moeder nyet en behoirde te schrijuen." Dat oick jnde somer ofte herst lestleden, als him verweerer van enige, die hier van gehoirt hadden, gevraecht js, »ofte hij sulcke approbrieuse ende scendelicke dingen gescreuen hadde? dat hij doen gheseyt heeft, »dat waer was, ende dat hij daer bij bleeff, dat Maria Goidtz moeder nyet en was, mer Cristus moeder," ofte gelijcke woirden in substancie, waer aff weder bestraft wesende; dat hij zijn geschrift approberende, heeft enige scriften daer toe bij gebracht; dat hier nae de voirs. verweerer op eenen heyligen dach, zittende voir sijn duer, veel quade woorden gesproken ende gheseyt heeft, »dat die sacramenten duuels waeren," ofte dier gelijcke; dat hij alsdoen, om deswille zijn huisfrou him daerom versprack, haer geslagen, vuyten huyse geiaecht ende veruolcht heeft; dat die verweerer oick enich tijt geleden, alsmen processie dragen ende houden zoude ende him voorden Dom toirn gevracht was, »off die processie nyet haest vuyt commen soude?" gheseyt heeft, »men zal den bel, bellert ofte ba al mitten afgooden haest omme draghen" ofte der gelijcken; dat hij oic diuersche boecxkens, jnhoudende veel quade leringen, gelesen ende met suspecte van luterie herdoopte ofte diergelijcken geconuerseert heeft. Alle welcke woorden, wercken ende manieren smakende blasphemie, ongeloue ende dwalinge ghecommen zijnde tot kennisse vanden eyscher, heeft hij, om te bewaeren trecht der k. mat., sulcx te kennen gegeuen, zo dat die verweerer geuangen ende op Vredenburch gebracht js, ende nair hij bij eede ende monde gehoirt was, js dezelue in justicie ontfangen, hem dach van rechte beteyckent ende pede ligato gecompareert, concluderende de voirs. eyscher, dat bij sentencie vanden houe verclaert zoude werdden dese verweerer ende geuanghen verbuert te heffen zijn lijff ende goet, dat hij gericht soude werden mitten sweerde, tlichaem gestelt op een radt ende thooft op een staeck off anders corporeelic ofte criminelic gecorrigeert soude werden, tzij mitz hem doende setten op een scauodt ende sijn tonge te

doen af snijden, ende daer duer gestecken te werden mit een gloyende ijzer, of andersins jn sulcher wegen ende manieren als nair gelegenheyt vander mesdaet beuonden sal werden te behoiren. Waerop bij den verweerer gheantwoirdt ende geseyt js, »dat hij him altijts eerlick gedragen heeft als een kersten mensch sculdich js te doen, hoirende missen, sermoenen, vespere, louen ende andere diensten Goods, sulcx heeft hij oic altijts ende bisondere jnden verleden iaire als Paeschen xxxiiij te biecht geweest ende gecommuniceert, ende dat hij gescreuen heeft de voirs. woirden: *Maria es Goids moeder, niet onrechtueerdich is God*, sulcx mach geschiet zijn vuyt lichtuaerdicheyt ende om daer mede yet vreemptz te willen tonen, mitz punctuacie makende voir dat woirdt *nyet*, twelcke zo zijn verstands geweest is: *dat Maria is Gods moeder, ende nyet onrechtueerdich is God*, twelcke nyet en js tot blasphemie. Dese interpretacie de voirs. Alyt nyet verstaende, heeft tgescrift nyet gedaen ende die verweerer heeft tselue oic geheel vuytgewischtet. Ende dat him gevraecht zijnde oft hij bij den geschrifte ende woirde persisteerde, die selue geapprobeerdt soude hebbe, daer toe allegerende veel scriftueren, ende geseyt, »dat Maria Goids moeder nyet en was, mar Christus moeder, dat sulcx gebuert zoude zijn en gelooft hij nyet, noch oic dat hij die woirden scimpelicken ofte simpelheyt geseyt heeft, wandt hij alsdoen bij drancke was, ende mach zijn, dat hij den genen him nair tgescrift ofte de woirden voirs. vraechden, sulcx als voirs. js, te weten, die distinctie ofte accentuacie demonstreeren wilde, ofte dat de selue him verweerer, wandt hij droncken wesende stamert, nyet en heeft konnen verstaen, outkennende jnt geheel die woirden ofte tgeschrift voorgestaen ende verantwoirdt te hebben; oic dat hij geseyt soude hebben, dat die sacramenten duuels waeren, dan heeft tot een oude vrouwe, dair hij woirden tegens hadde, geseyt, »dat zij nyet dan duuels ciborien en waeren ende haer fenijn stroyden in alre manieren als in andere ciborien inder kercken heylicheyt inne besloten was ende heylicheyt vuyt gauen. Outkendt oic zijn huysfrou om saken bijden

eyscher verhaelt geslagen ende vuyten huyse geiaecht te hebben, mar soo sijn huysfrou him volchde ter buieren huys ende nyet onder die meyen gaen en wilden, haer excuserende mitz haer ouderdom, js mogelicken, dat hij om dieswille mit sijn huysfrou woirden gehadt heeft, aldaer deyscher seyt, dat de verweerder gheseyt soude hebben; »dat men bel, bellert ofte ba alomme dragen soude alsmen processie soude dragen," ontkendt die woorden in specie gesproken te hebben, dan soo hij tanderen tijden Bonauentura jn een sermoen dat men dede, eer men aldoen mit die processie gaen soude, hadde hoiren seggen, »dat een ygelick jerst zijn affgoeden affleggen soude ende die nyet omdragen, als gulsicheyt, onkuesheit ende der gelijcken, om soo deuootelicker theilige sacrament te volgen," mach de verweerer gevraecht sijnde off die processie nyet haest vuyt gaen en soude, geseyt hebben, »wij haesten ons onse affgoeden omme te dragen," ende soude die woirde vuyt tsermoen van Bonauentura jn sulcker mate hij dat gehoirt hadde, beduyet hebben, nyettemin off hij in dit doende yet geseyt ofte him mesgaen mach hebben, js him tselue leedt ende wil daer van abiureeren ende van alle ketterien daer aff men him beseggen soude mogen. Ten genen daer geseyt werdt, dat die verweerer verboeden boecxkens gehadt ende gelesen soude hebben, sulcx en js nyet gesciet wetens den verweerder, dan js him bij een schilder een boecxken geleent, dat hij twee ofte drie dagen behouden heeft ende zo hier zo daer wadt jnne ghelesen; dan soo him dochte het nyet al recht en was, heeft tboecxken weder geleuert ende mit him noch enige andere suspecten nyet gedisputeert, noch omgegaen ende mitsdien nyet mesdaen tegens de placcaten key. mat. daer om hij criminelic corrigibel soude sijn, referende him voirts van allet des voirs. is, tot sijnre confessie bij him gedaen buyten pine ende bande van ysere, concluderende dat hij bij sentencie vanden houe vanden eysch ende conclusie vanden eyscher geabsolueert soude werden, mits him bij zijnen eede purgerende ende abjurerende alle ketterien daer van suspect zoude mogen wesen, ende dat hij bij prouisie op hanttastinge

ofte ten minsten op cautie vander vangenisse ontslagen soude werden, off anders tot sulcken finen ende conclusien thof beuonden soude ter materie dienende ende den verweerder oirbairlicxst te zijne. Waerop bijden eyscher gerepliceert es, dat in materie die misterien van onsen heiligen geloue angaende, geen lichticheit en behoirt gepleecht te werden, in sonderheyt daer duer die scamele onverstendele luyden in dwalingen ende ongeloue vallen mochten, als dat gescapen geweest te sijn dat bekendt, want hij seyt, dat, om dieswille die luyden, die de woirden lasen ofte hoirden lesen, nyet en verstonden, hij himl. interpetracie gedaen soude hebben ende die poinctuacie ofte distinctie bewesen, daer vuyt volcht ende wel te gelouen js, dat die verweerer die woirden vuyt quader herten ofte meyninge ghesproken ende ghescreuen heeft, oick vuyt dien, wandt hij bekendt sulcx ghesproken te hebben; dan dat hij dat mitz dronckenscap excuseren wil, tselue js friuolicken voortgestelt; want men ghemeynlicken seyt, dat drouckluyden seggen ende oipenbairen tgundt zij jnder harten hebben ende die wairheyt daer of vuytspreken. Es oick gheen slot noch apparent, dat bij de ciborien, daer men heylichdom ofte andere reliquien inne bewaert, hij soude gelijckenen de oude vrouwen, dan es daer vuyt wel te geuoelen van tquaet hardt gevoelen ende ongheloue vanden verweerer. Oick en houden die Annabaptisten ende huere complicen nyet vanden sacramenten, ceremonien, reliquien ende heylichdomen, ende alz yemandt communiceert, sprecken schendelick seggende: »tsacrament den bel ofte ba al te wesen," ende datmen tsacrament eert, houden dat voor affgooden; ende dat die verweerer van dier jntentie oick js, heeft hij geseyt als men processie gaen soude »men sal den bel ofte ba al haest omdragen," dan dat die verweerer veel van Boonauentura verhaelt, om him daer mede texcuseren ende sijn fayt te colorereu, is impertinent ende geheel friuoel. Mitsdesen ende meer middelen concluderende de voirs. eyscher als in zijnen eysch ende dat den verweerer zijn versouck om vp hanttastinge ontslagen te werden, ontseyt soude zijn. Waerop bijden verweerer

ghedupliceert is: dat, al jst dat hij vuyt lichtuairdicheyt de voirs. woirden ghesproken ofte gescreuen heeft ende dat de slechte dair vuyt jn ongeloue ofte dwalingen soude mogen geuallen, nochtans en js hij daeromme nyet seer punibel, want tscriuen, zoe in dantwoirde geseyt, is geschiet alleenlicken in presencie van een persoon, ende dat sulcx ongevaerdicht bij sijn waerdinne gehoirt js, ende sij tnyet verstaen en wilde, js toegecommen dat sij, als vrouwen gemeynlicken doen, haesticheyt pleechde ende nyet vertoeuen wilde tot de verweerer haer onderrichtinge dede. Oic behoirt him verweerer sijn dronckenscap te excuseren, wandt een droncken tachten js als een dul mensche, die geen judicium ofte redene en heeft, ende genomen hij vuyt haesticheyt ende toernich zijnde, die ierste ghelijckenisse, alz vande vrouwe bijde ciborien te gelijckenen, vuytgesproken heeft, behoirdt him sulcx lichtelic vergeuen te werden. Ontkendt oic van enige motiuen van dwalingen ofte heresie tegenz yemandt yet bekendt, gesproicken ofte gedisputeert te hebben anders dan de gemeen man nair hoiren seggen moch weten nae te zeggen, want men bij goede luyden verkerende sulcx hoiren mochte, daerom en soude men nyet mogen seggen, dat zij ketters waeren. Mitz desen ende meer andere middelen persisterende die verweerer bijder conclusie voeren in zijn antwoirde genomen. Ende nair dat gedupliceert ende partien beuonden waeren in feyten contrarien, js geappoinctcert, dat zij deen des anders articlen responderen, juramentum calumnie ende oic huer encqueste doen souden voir seker commissarissen, volgende welcken hinc inde seker getuigen beleyt zijn, brieuen ende munimenten geexhibeert ende js gerenuncieert van meer te produceren, hinc inde geemploieert reprocen ende saluacien van rechte, in rechte gheconcludeert ende rechtz begeert. Tvoirscreuen hof ghesien tproces vande voirscr. partien, oic de confessie ghedaen bij den verweerder ende alle tgundt dat partie bij hebben willen bringen, ende gemerct ende gheconsidereert allet dat behoirde gemerct ende ouergewegen te zijne, ende dat heeft konnen ende mogen moueren, doende recht jnden naem ende van wegen der k. mat. coninck

van Germanien, van Castilien etc., als hartoge van Brabandt, graue van Hollandt ende erfhere der landen van Vtricht, heeft den verweerer ghecondemneert ende condempneert mitsdesen die voirs. erreuren ketterien ende dwalinge oipenbairlick te abuireeren ende versaken, ende te belouen van nv voirt aen te gelouen van allen articlen des heiligen christen geloue, als die bijder heiliger kercken beuolen ende geleert werden te gelouen, ende voirt an tonderhonden die geboden vander heiliger kercken, ende dat hij mitten lutheranen noch mitten suspecten ende gediffameerden vander selue ofte andere verdwaelden leringen voort an nyet meer en sal conuerseren, vp peyne van rechtsweghen daer toe staende.

Ick Jan Bairntsz. van Oldenseel, glaesmaker, abuireere ende versake alle ketterien, lutheraensche ende andere verdwaelde leringen, besondere vanden heiligen sacramente des outaers, ende dat ick geseyt zoude hebben, tsacrament den groten bel, bellert ofte ba al te zijne, oic dat die sacramenten duuels ofte duuelrie zijn ende van die ketterie, inhoudende: dat *Maria Goids moeder nyet en soude sijn, mer alleen Christus moeder;* ende voirtz van allen anderen ketterien ende dwalingen, daer ic ende andere, daer mede ick geconuerseert hebben, beruchticht ende gediffameert zijn geweest, ende oic van allen anderen erreuren ende dwalingen, daer ic enichssins inne geuallen ofte besculdicht mach wesen. Ende beloue van nv voirtan vastelicken te gelouen, die articlen van onsen heiligen kersten geloue, gelijck ons die bijder heiliger kercken geleert worden, ende voirt an tonderhouden die geboden vander heiliger kercken; beloue oic dat ic mitten lutheranen ende mit anderen ketters qualicken vanden kersten gheloue ende sacramenten der heiliger kercken geuoelende noch oic mitten suspecten ende gediffameerden van dien niet meer en sal conuerseren noch omgaen, ende indyen ic namaels contrairie van dien dede, soo consentere ic ende bin te vreden te lijden alsulcke correctie als naer rechte daer toe staet. Heeft voirtz tselue hoff den verweerer ghecondemneert ende condempneert mitz desen gheleyt te wor-

den opt scauodt ende aldaer mit een ijser doer zijn tong gesteken te worden ende daermede een halff vre te blijuen staen.

Heeft oic thoff den verweerer geinterdiceert ende verboden ende verbiet him mits desen in eenen gehelen iaire vuyter stadt te gaen, op peyne ende tverbeuren van zijnen rechter handt.

Heeft oic den verweerer ghecondemneert ende condemneert him mitz desen, in beteringe vande voirs. mesvsen ende mesdaden, die vier principale hoochtijden naestcommende te biechte te gaen voor een van zijn pastoiren ende onder die hoochmisse opt coer in zijn parochie kercken oipenbairlick voir allen menschen, mitten eersten nair tEuwangelium gesongen sal wesen tweerdige heilige sacrament tontfangen ende daer van betooch te bringen vanden pastoiren ofte cappellaen, die him gecommuniceert sal hebben binnen der seluer octaue.

Dat hij jnt midden vande Buyrkerck tuschen tcoer ende twijnwater vadt hoiren sal tsermoen, twelcke men aldaer smorgenz doen sal, ende oock de hoochmisse ende vesper van tbegintsel tot den eynde toe, alle sondagen ende geboden heyligen dagen een geheel jair lang duerende.

Oick dat hij alle donredage inder voirs. kercken hoiren zal die misse van theilige sacrament wesende voor tcoer, ende inde selue misse te offeren eenen gecruysten penn. tvoirs. iair gedeurende, ende jnsgelijcx te doen op heilich Sacraments dach naestcommende ende die gehele octaue van dien.

Ende van als binnen drie dagen teyndens elcker maent onder den houe ofte procureur generael certifficacie vanden pastoren ofte kerckmeesteren daer van te bringen, vp peyne, indyen hij de voirs. poincten ende elcx van dyen nyet en volbrachte, bitralick ghecorrigeert te worden.

Ende condemneert den voirs. verweerer inde costen vander vangenisse ende soo lange op Vredenburgh te blijuen ter tijt toe hij den cipier daer van te vreden gestelt sal hebben. Aldus gedaen ende gepubliceert tUtrecht den vierden Junij anno xxxv.

Crim. Sent. I, n°. 132, bladz. 240.

(Den 11 Junij 1539 werden door burg. en schepenen van Claudy Centurio, geboren te Noyelles bij Kamerik, poorter van Brussel; Jan vanden Velde, geb. nabij Antwerpen, schilder; Claes Jan Nachtegaelsz., geb. te Dulmen; Cornelis Everts, schoenmaker, geb. te Deventer; Aert Glaudy Centurio, geb. te Brussel, als herdoopers; en Cortoys, schrijnwerker, geb. in Henegouwen, als *fauteur ende medepleger* der herdoopers, tot het zwaard veroordeeld *ende hoeren ligchaemen gestelt te werden op raderen, andere ten exempele, reseruerende die confiscatie omme redenen den gerechte daer toe mouerende* [1]). Op denzelfden dag werden ook Anna Matijs van Doncks d., geb. te Loenen; de vrouw van Jan Laurensz. van Bergen; Mergriet Horstmans, wed. van Antonis van Aldenberch uit Munster; Anna Bueckhorst, geb. te Halteren; Lijsbet van Dulmen uit Munster; Anna, de vrouw van Gerryt Roggens, geb. te Groningen; Mary Oth te Haerten, wed., geb. te Rees in Kleef; Margriet Jan Henskens dochter; de vrouw van Steffen van Halteren, huisvr. geb. te Holthuizen in Munster, als herdoopers, en Aecht Jan Middelborchs dochter, geb. te Zwol, als medepligtige, veroordeeld om verdronken te worden, onder reserve der confiscatie.

Den 18 Junij werd Dirkgen, de vrouw van David Jorisz. van Delft, als onschuldig bevonden, vrijgesproken en ontslagen.

Den 22 Junij werd Jan Hermensz, geboren te Kampen, ook genaamd Jan Paet, wonende te Alkmaar, na scherpelijk gepijnigd te zijn, bij zijne ontkentenis uit de gevangenis ontslagen.

Den 18 Julij werd Elsken, vrouw van Jorien Ketel, geb. te Hoorn, als herdoopster veroordeeld tot het water met verbeurte van goederen.

Raads-dagelijksch boek.

---

1) De schout had de confiscatie ten behoeve van den keizer geëischt. Den 4 Maart 1540 verklaarde evenwel het geregt, op vermaning des schouts, van deze reserve af te zien. Zie: *Raadsd. boek*, bl. 115.

15. Confessie van een gevangene.
(1540. Aug. 8.)

Presentibus den schout ende alle de scepenen, excepto Willem Claessoen.

Gevraecht zijnde vander leeringhe, die hij ontfangen heeft gehadt van meester Willem van Eyndoefuen, wonende tot IJselsteyn, seyt dat de zelue mr. Willem, als hij tot IJselsteyn eerst quam te dienen, hem die spreect, zoe jn openbaere sermoenen als ten huyze van den voors. mr. Willem heeft geleert van gheen heiligen an te bidden, ende dat hij die speect tot meermael ten huyze vanden voors. meester Willem heeft verkeert, ende hij die spreect eens op een Kersnacht, zijnder acht starck, binnen IJselsteyn gecomen js, hoorende den zeluen meester Willem prediken, ende dat de voors. meester Willem openbaerlijcken jn zijnen sermoenen leerde ende den volcke vermaende omme te blijfuen staen ende nyet te knielen alsmen theilich sacrament jnde misse opbuerde.

Seyt dat de voors. mr. Willem jnt openbaer heeft gepredict vande predestinacie ende dat een mensch comen soude moeten tot sulcken eynde daer toe hem God hadde vercoren, zulcx dat die versien was salich te worden die zoude salich sijn, ende die God versien hadde verdoemt te wordden, dat de selue (soude verdoemt worden) ..... daer hij de leeringhe van sinte ..... vanden pottebacker, die deen vat maict ter eeren ende dander tot schande, ende vande verhartheyt van Pharao ende dergelijcke meer leeringhen. Seyt dat hij mede ten huyse vanden voors. mr. Willem den seluen heeft hoiren leeren, ten presentie als hij meent van Claes Mug, hier gevangen, Neel ende Willem Harman Willemszoenen beyde hier jnden oploop geslagen, daer bij wesende, datter broot van tafel ende tbroot vanden sacramente alleen broot was ende deen verghinck als dander, ende dat Got nyet en woende jn tempelen met handen gemaect, ende diergelijcke.

Seyt dat de voors. mr. Willem oick jnt heymelick tot zijnen huyse heeft gelcert van eenen mensche die God verwecken zoude, die een rijck noch zoude oprechten, als bij Dauidts tijt was, die alle ongodlijcken straffen, ende jnt eynde Christus zoude coomen die trijck op neemen soude jn vrede, ende dier gelijcke materie.

Seyt dat hij eenighe boecken vuyt Munster ..... voors. mr. Willem gebrocht ..... gevisiteert .. ... ende dat mr. Willem geseyt (zoude hebben, dezelue) boecken goet ende oprecht te (zijn), dan dat zijluyden als hij die spreect ende zijns gelijcken die nyet en verstonden oft diergelicke woorden, ende oeck heeft geseyt jck zie nie..... dattet comen will, meenende trijck dat opgerecht soude werden.

Aldus geextraheert vuytter voors. confessie ende daermede accorderende bij mij,

Get. Franc. Delff.

Volgens een zeer beschadigd gelijktijdig afschrift uit de papieren van Buren.

16. Reinier Pouwelsz., boekbinder, vergiffenis geschonken. (1540, Nov. 10).

Alsoe Reynier Pouwelsz., die bouckbynder, doer jnformatie vandie schoudt van key. mats. wegen der stadt van Vtrecht, geapprehendeert js vuyt saecke hij tzijnen huyse een bouckken vanden sermonen, twelcke geprobeert ende verboden was bij key. mats. placaten ende mandamenten, gebonden ende tzijnen huyse vercoft heeft ende heeft die voorn. schoudt dairomme die voirs. Reynier voir burgermeisteren ende scepenen der stadt voirs. te recht gestelt ende geconcludeert, datmen hem daeromme behoirde corrigeeren criminelicken ofte ciuilicken, achteruolgende die key. mats. ordonnantie lest dair off gepubliceert ende verkundicht sijnde, naer dat burgermeisteren ende scepenen voirs. beuynden souden nae rechte te behoiren. Aengesien dan burgermeesteren ende scepenen voirs. soe claerlicken nyet ge-

bleccken js, dat Reynier tvoors. boucxken wetens vercoft heeft, dan dat sulck bij sijn soenken geschiet soude sijn nae sijn seggen, ende mede alsoe die key. mats. placaten jn lest onder meer jnhouden, datmen die selue ordonnantie alle ses maenden nae datum van dien behoirte te vernyeuwen, dat welcke nyet achteruolcht en js; ende oick aenmerckende dat hij noyt van enige quade ofte gelijcke diffamie berufticht js geweest, hebben dairomme burgermeesteren ende scepenen voirs., des vande schoudt van key. mats. wegen enz. vermaent wesende, gewesen ende wijsen mits desen voer recht, dat Reynier voirs. en saterdaige naistcomende commen sal voirden gercchte opten raydthuyse ende bidden God Almachtich ende daer nae den schoudt, burgermeesteren ende scepenen voirs. om vergiffenisse ende voirts aldair beloeuen zulckx nyet meer te doen ofte tsijnen huyze te gescien laeten, op groter ende zwaerer puncten aen sijnen lijue.

Raads-dagelijksch boek.

17. Frans Jansz., slotenmaker, veroordeeld tot de galg. (1541, April 2).

Alzoe Fransz Jansz., slootmaker, geboren van Alcmaer, buyten pijne ende banden van ijser voerden houe van Vtrecht bekendt heeft, dat hij omtrent zeven jaeren geleden verdoipt js, ende dat hij zedert qualicken geuoelt heeft vanden heiligen sacramente ende andere saicken, roerende onsen kersten geloue ende die heylige kercke; oick dat hij mit enige zijner complicen heeft helpen opbreecken die vangenisse binnen Leyden, daer eenige herdoopte geuangen waeren, ende deseluen geuangens vuytgebrocht, ende die daernae zekeren tijt tot zijnen huyse gebrocht heeft; noch dat hij mit eenige herdoopten zekere huysinge in Benscop heeft helpen opbreecken ende aldaer zekere clederen steelen, die tot zijnen huyse gebracht zijn; jnsgelijcx dat hij noch, ter wijlen dat hij wonende alhier binnen Vtrecht jnde Weert, mit eenige zijner complicen heeft helpen

halen buyten die stadt van Leyden twee koyen, die zij terstondt aldaer jnt velt geslagen ende thuys gevoert hebben. Voerts dat hij tot Eyteren buyten IJselsteyn die kercke heeft helpen berouen, ende dat hij geuangen ter seluer tijt tglas jnder kercke vytbrack, ende die jerste was, die daer door jn clam, ende zijn mede gesellen aldaer, die doer opende ende jnneliet, ende tgundt zij daer bevonden in saicken gesteken ende nae hen genomen. Noch dat hij heeft helpen berouen die capelle te Mijsen bij Purmereynde ende aldaer genomen tgundt zij daer gevonden hebben, noch die buytekerck jnden dorpe van Egmondt, aldaer genomen de silueren siborien, daer theylige sacrament jnne was, ende dat irreuerentelicken vuytgestort, noch drie kelcken, een silueren brits, dat men voir den borst aen de kappe hangt, twee silueren pullen, een siluere papegay, een segel ende seker gelt, twelck oick tot zijnen huyse gebracht js ende bij eenige vercoft worden, daer hij mede van genoten heeft; jnsgelijcx tot Petten jn Noort-landt die kercke aldaer beroeft te hebben mit eenige zijner complicen. Noch tot Wilsueen mede die kerke berooft te hebben, daer hij heeft helpen stelen drie kelcken, een cyboire ende die heylige olyevaten, daer zij jnsgelijcx theylige sacrament ende den heylige oly onweerdichlicken vuytgestort hebben etc. Alle welcke feyten zijn van quaden exemple die nyet behoeren ongestraft te blijuen. Soe jst, dat tvoirs. hoff etc. de voorn. Frans Jansz. gecondempneert heeft etc., gehangen ende geworcht te worden onder aen een radt, daer bouen op gestelt een galge met een kerck, verclarende alle zijne goederen geconfisqueert tot profijte vanden k. m. Actum ij Aprilis, anno xlj.

Crim. Sent. II, n°. 18.

(Den 31 Junij 1541 werd Aeff Peters dochter, weduwe van Frans Jansz. slotenmaker, op hare bekentenis, »dat zij omtrent zees jaren geleden binnen die stede van Alcmaer herdoopt is van eenen genaempt Mathijsz., die jn Engelant gebrandt worde, oick dat zij tanderen tijden enighe herdoopten tot haren

huyse gelogeert ende mitten seluen geconuerseert heeft," door het hof van Utrecht veroordeeld om »mitten watere gedrenckt te worden ende haer lichaem begrauen onder die galge," met verbeurte van goederen.

(Zie: deze sententie bij Matthaeus *de Jure Gladii*, 628).

18. Oede Willemsdr., vrouw van Pieter Aelbertsz., veroordeeld om verdronken te worden. (1541, Julij 23).

Alsoe Oede Willems dochter, geboren van Hattem, huysfrouw van Peter Aelberts z., die geheten wordt Peter Hans z. voerden houe van Vtrecht buyten pijnen ende banden van ijser bekendt heeft, dat zij omtrent zeuen jaeren geleden jnden Briel herdoopt js van eenen genaempt Arck van Tessel, ten huyze van eenen Adriaen Jansz., wiens dochter tot Rotterdam gedrenckt is, ende zedert die tijt qualicken vanden heyligen sacramente ende onsen heyligen christen geloue gevoelt heeft. Oick dat zij tanderen tijden mitten herdoopten geconverseert ende die tot hueren huyse gelogeert heeft ende genoten te hebben van tgundt dat Frans Jansz. die mede herdoopt ende een dieff ende kerckberouer was, onlancx alhier geexecuteert, haer die hant gereyckt ende geministreert heeft. All twelck saicken zijn van quader exemple contrarie die placcaten vander key. mat., die nyet en behoren ongestraft te blijuen. Zoe jst, dat tvoors. hoff, doende recht enz., verclaert mits desen de voors. Oede Willems dochter verbeurt te hebben huer lijff condempneert, haer mitten watere gedrenckt ende haer licgaem onder de galge tbegrauen te werden, verclarende alle haere goederen geconfisqueert etc. Actum xviij. Julij, anno xlj.

Crim. Sent. II, n°. 25.

(Den 5 Julij 1544 werd Rutgert Jansz., linnenwever, geb. te Wyert, op zijne bekentenis, »dat hij omtrendt zes jaeren geleden duer inductie van enige verleyt zijnde, gelooft heeft dat allet geen dat jnder kerck geschiede van sermoenen

ende anders affgoderye was ende hij volgende dien die sermoenen vander kercke zulcx geacht ende gehouden heeft, dat hij oic ter seluer tijt theylich sacrament des outaers, anders nyet dan een stuck broots geacht off gehouden heeft, dan enyge tijt daer nae bemerckende bij hem seluen dat alsulcke opinien, als hij deur erreur ende seductie voer hem genomen hadden, quaet ende nyet gefundeert en waren, heeft hem seluen eenen seckeren tijt verleden daer affgetogen ende peniteerde van dien; heeft hem van als mit zijnen bichtvader beraden ende es sulcx zoe duer hem seluen ende goede berichtinge vanden seluen biechtvader weder bekert tot goede geloue," veroordeeld tot eeuwigdurende ballingschap uit Utrecht en den lande Holland.

Zie deze sententie bij Mathaeus *de Jure Gladii*, 629.

19. Colijn van Gent veroordeeld tot geeseling en eeuwigdurende ballingschap. 1544, Julij 8.

Alsoe meester Colijn van Gent, schermmeyster, doer jnformatie bij den schout enz. ondervonden als hij een deels oick bekent heeft tselue vuyt dronckenscap ende geen quader meeninge gedaen te hebben, alse dat hij op sonnendach verleden sauonts jnde Minrebrueders kerck omtrent ten lofftijt gekoemen js geweest, aldair voirt koer oick voir sinct Clara ende andere beelden ende heeft voir de selue scandelicke ende onbehoirlicke maniere van reuerentie betoent ende gedaen tot verachtinge, scandale ende cleynicheyt der goede ordonnantie ende statuyten der heylicher kercke. Wairomme burgemeisters en scepenen van Vtrecht enz. wijsen voer recht, datmen meester Colijn voirs. setten sal als morgen openbairlicken opte kaick ende dairop wel scerpelicken gegeselt te worden ende voirts gebannen te wesen, te gaen vuyt deser stadt ende stadt vrijheyt euwelicken, opt verboeren van een gebrant ijsere openbairlicken opte kaeck duer sijn tonge gesteken te worden [1]). *Raads-dagelijkschboek.*

1) De schout had 10 jaren ballingschap geeischt..

(Den 21 Julij werden door het geregt van Utrecht Heynrick Willemsz., alias Willemkens van Stellinckwerff, en Aelbert Gerritsz. geb. te Velthuisen bij Zwol, veroordeeld tot het zwaard, hunne ligchamen op het rad te stellen, het hooft op een staak en daartoe *noch tot een teycken te setten* op het rad *een gelijckenisse van een kerck van hout, mits oick een gallich*, als kerkrovers, ter zake dat zij zekere *geprobeerde secten* hadden aangehangen en *duer dien vele ende diversche kercken beroeft ende oick mit hoer aenhangers helpen beroeven hebben.*

Ten zelfden dage werden door hetzelfde geregt, Mechtelt, vrouw van Cornelis Jan Oliviersz., alias Appelman; Willemken Willem Claisz., dochter van IJsselstein; de vrouw van Heynrick Willemsz., alias Willeken van Stellinckswerf, en Swaene Hermansdochter, geb. te Laarwoud bij Koevorden en weduwe van Jan Moervinck, veroordeeld om verdronken te worden, ter zake dat zij *zeckere gereprobeerde secten* hadden aangehangen, hebbende bovendien Willemken, in weerwil dat zij *surrepticelicken* remissie had bekomen, die secte op nieuw had aangehangen).

Raads-dagelijkschboek.

20. Cornelis Jan Oliviertz. Appelman veroordeeld tot den brandstapel. (1545. Febr. 7).

Alsoe Cornelis Jan Oliuiersz., alias Appelman, geb. van Leyden, enz. bekent heeft dat hij verdoopt is en aengehangen heeft die geprobeerde secte van Batenborch, contrarie onsen heylichen christen gelooue, ende hierenbouen aengenomen bij verkiesinge van zijn compliceren het sweert als een richter in meyninge een coninckrijck op te richten, ende voirt als een vermetelick richter vonnis wijsers gestelt ende selfs mitter daet alsulcken vonnissen bij assistentien vande selue vonnis wijsers ende haire complicien mitten zweerde aen diuersche persoenen geexecuteert, ende oick noch andere moordadelick van leuen

ter doot helpen brengen, ende voirts versceyden kerckroeuingen ende diuerijen gedaen ende mit sijn adherenten helpen doen ende dair toe geraden heeft ende mede noch veracht heeft onsen heylichen christen gelooue ende die ceremonien der heylicher kercken. Allet welcke enz., burgemeisteren en scepenen enz. wijsen mits desen voir recht, datmen Cornelis voors. stellen sal opte Nuede op een scavot ende bynden hem aldair aen een staick ende branden hem mitten viere ter doot toe, ende daer nae sijn lichaem gebrocht te worden omtrent deser stadt galge ende stellen tzelve aldaer op een scavot, ende neuens hem een croen ende jnder rechter handt een zweert als een vermetel coninck, mits noch settende bouen zijn hooft een galge mit kelcken ende te hangen onder tscavot ses cluppelen, als een seditie ende opruermaker, moordenaer, scelm, kerckdieff ende dieff, ende sijn goeden geconfisqueert enz.

(Tot dezelfde straf, doch in plaats van eene kroon een buidel om den hals te hangen, werd Willem Dirksz., zeilmaker, geb. te Amsterdam, wegens dezelfde wandaden veroordeeld, omdat hij daarenboven *het officium van een peninckm.* onder Appelman had bekleed.)

(Den 27 Junij van dat jaar werd ter zake van het aanhangen der secte van Batenburg tot het zwaard verwezen, Herman Dirksz., geb. in de Achtersloot. Zie deze sententie Matthaeus *de Nobil* 478.)

(In het 5de deel van het *Archief voor Kerkelijke en Wereldsche Geschiedenissen* van den heer J. J. Dodt van Flensburg, komen de navolgende stukken voor:

Keizer Karel aan 't hof van Utrecht aangaande zaken van haeresie, 1545, Febr. 28. Zie bl. 310.

Bevel om inquisiteurs etc. in hun officie te assisteren, dezelfde dagt. Zie bl. 311.

Afkondiging gedaan te Utrecht aangaande die van luterye etc. besmet zijn, 1545, S. Jans avond. Zie bl. 312.

De koningin regente aan het hof van Utrecht, ter dier zake, 1546, Mei 9. Zie bl. 313.

Subdelegatie opten inquisiteurs ende commissarissen voorsz., 1545, (46) Mei 13, bl. 313.

Roerende het salaris van de inquisiteurs, notarissen en procureurs fiscael etc., 1546, Mei 1, bl. 318.)

(Den 13 April 1548 werd aan de ingezetenen bij afkondiging des raads ernstig gelast aan te brengen den persoon, die *gehuyst, gehooft ofte versteken* zoude hebben *Pieter van Valckenborch van Nywegen*[1]), *gecleedt mit een Duytsch ofte Oisters hoeyken ende een grauwe cortte mantel, geboert mit zwartte fluweele boerden, rontomme mit noch roode hosen bouen gesneden ende oick hebbende luttel blont bairten*, op verbeurte van lijf en goed en voor den aanbrenger 50 k. g. ter belooning.

Den 15 April daaraanvolgende eene nadere aankondiging om hem binnen 24 uren bij den schout aan te geven onder aanbieding van vergiffenis voor die hem gehuist of zijne schuilplaats geweten hadden, zonder dit aan te zeggen.

Buurspraakboek.

(Commissie van Fra. Sonnius etc. als visitateurs der verboden boeken, 1550, Sept. 9. Zie Dodt, l. l. 319).[2])

21. Gebod des raads aan de burgers om hunne jonggeboren kinderen te doen inzegenen. (1551. Maart 10.)

Voirt soe laten mijn heeren voirs. (stadhouder, schout, burgerm. en schepenen) weten: Alsoe die burgeren ende jnwoenders deser stadt jn gebrecke zijn hoer geboeren ende ongekosten kynderen nae de goede ordonnantien vander heyliger kercken te brengen ofte doen brengen jnder segeninge vande Domkercke

---

1) Zeer vermoedelijk werd hij wegens het geloof vervolgd.

2) In hetzelfde werk komt bovendien een zeer merkwaardig stuk voor, namelijk, *Getuigenissen tegen Dirc, die roode cuper, in cas van haeresie* (1525) zie deel V, bl. 300 en volg.

alhier, gebieden dairomme een yegelicken, die enige geboeren ende ongekorsten kynderen hebben, datse van stonden aen sonder vertreck voir xj vuren die selue kynderen brengen ofte doen brengen ter segeninge jnde voirs. Domkercke, ende en sellen dieselue gevryt ende ontlast zijn omme die choralen oft anderen personen jnden Domkercke voirs. enich gelt van kynderen voirs. te geuen, opt verboeren die hier jnne wederwillich ende ouerhorich beuonden worde.

Buurspraakboek.

22. Verbod des raads om de godsdienstoefeningen niet te verstooren. (1551. Nov. 12.)

Voirts soe laeten mijn heeren voirs. weten: Alzoe grote clachten gecoemen zijn van eenige vanden geestlichheyt, oick pastoeren ende kerckmeysteren vande grote onsedicheyt ende jnsolentie, die de kynderen groet ende cleyn dagelicx onder den dienst Goids ende jnsonderheyt onder onser lieuer Vrouwen lofftijde des auonts van roepen, crijten, vechten, loepen, mit keerssen ende lampgens te ontsteken ende oeck mit steenen te werpen, bedrijuen, wair aff die ouders elcx den hoeren nyet en straffen noch regieren ende aensiende tselue gedoegen, nyet tegenstaende alle goede vermaninge die bijde pastoeren ende anderen predicanten hemluyden gedaen wort. Oick noch mede js ons verclaert vanden zeluen, dat grote menichte van manspersonen ende jonge gesellen op heylige daegen, ten tijde alsmen twoirt Goids ende tsermoen doet, hoer vergaderinge maecken jnder kercken ende aldaer op ende neder gaende ende clappende soe groet rumoer maecken, dat die predicanten mit groten arbeyt ende verstoringe hoer sermonen moeten doen ende die goede luyden dickwils die sermoenen nyet gehelick ende verstandelick moegen hoeren, ouermitz tgrote rumoer voirs., ende alsoe tvoirs. js den crysten menschen nyet behoirlicken en js te doen noch bij hem te geschien ende toegelaten te worden, dan alle remedien te doen omme tselue

verhuet te werden, gebieden dairomme eenen yegelicken out ende jong, datse hem zeluen ende hoer kynderen also scicken ende regieren, datse voirtaen onder die getijden ende alsmen tsermoen ende tloff doet, geen wanderinge, lopinge, roepinge, vechtinge, steenwerpinge ofte dier gelijcke en doen jnden heyliger kercke, oick die kynderen geen keersgens, lampgens off diergelijcke jn hoir handen ofte gewelt doen hebben, mer dat een ygelick segelick, manierlick ende deuotelick js onder die getijden voirs., ende oick mede dat elcx zijn kynderen segelick bij hem hout sitten, opt verboeren, die mans personen ende jonge gesellen bouen die thien jaeren out wesende, van xij stuuers, ende die kynderen onder die thien jaeren out wesende, van zes stuuers, tot behoeff diese bekuert, welke bruecken men hem luyden off douders vanden kynderen mitter daet off halen ende vuytpanden zel, ende jn oppositie nyemant ontfangen te worden, voir al dat die opposant yerst die bruecke op geleyt sel hebben.

Buurspraakboek.

23. Aankondiging eener processie ter gelegenheid van het concilie van Trente. (1551. Nov. 28.)

Mijn heeren enz. doen te weten: dat men als morgen processi generael houden zal omme onsen Heer God Almachtich deuotelick ende vuerichlick te bidden, dat tconcilium tot Trente een goede voirtganck mach hebben ende mede tot een goede eynde mach komen enz.

Buurspraakboek.

24. Gebod des raads om geene baldadigheden gedurende de processie te bedrijven. (1552. Julij 23.)

Mijn heeren enz. doen te weten: Alsoe dagelicx die jongen knechts ende kynderen meer ende meer hem onderstaen, alsmen processie dragende js jnde Domkercke ende voirt op ter

straten tegens de heren ende andere dienres ende mede tegens den anderen vechterie, kijfflicke woirden ende andere onsedicheyt te bedrijuen. Soe verbieden mijn heren voirs., dat voirtaen nyemants jnde processie generael diemen als mergen houden, ende voirt in geen andere processien diemen jn toecomende tijden doen sal, enyge vechterye, kijfflicke woirden ende andere onsedicheyt als voren en bedrijuen, dan jn die processien zedich zijn ende die deuotelich naevolgen ende nyemants hynderlijck zijn, opt verbueren van zware correctie tot arbitraigie vanden gerechte nae gelegentheyt der saicken.

Buurspraakboek.

25. Gebod des raads om den predikatie van dr. Sonnius bij te wonen. 1552. Oct. 19.

Voert soe laten mijn heeren voirs. weten: Alsoe die weerdige here doctor Sonnius op sonnendach voirs. des smorgens te vj vren jnden Domkercke predicken sall, dat dairomme eenen yegelicken die deuotie heeft, aldaer kome omme zijn sermoen te hoeren. *Buurspraakboek.*

26. Willem Simonsz., genaamd van den Hoeve, veroordeeld tot ballingschap. (1553, Julij 30).

Alsoe Wyllem Symonssz., genaempt vanden Hoeue, geboeren vuyt sGrauenhage, gevangen op Vredenborch, voorden houe van Vtrecht buyten eenighe pijne bekent heeft dat bij zijnen wel weten tzinen huyse ende binnen zijnen behoede geweest es zecker duytsche bouck beuonden genouch suspect van heresie den tijt van dryen maenden ofte langer, dat oick de selue Willem sonder eenighe forme van rechte ende bij zijnen eyghen temeriteyt hem gediuerteert heeft van zijne echte huysfrouwe, genaemt Emme Jansdochter, ende daer en bouen hem seluen gehouden heeft bij eene Jannecken Lowreyns dochter, geboren tsHertogenbossche, wesende geprofessiде nonne bynnen den

conuente van Arckel, van welcke professie hij gevangen wel geweten hebbende ouer vier jaeren, des nyet jegenstaende bij de selue religieuse geconuerseert ende die binnen zijnen huyse als zijne echte husfrou onderhouden heeft gehadt. Alle welcke zijn wercken van quaden consequentie contrarie zoo wel vanden gescreuen rechten als vanden placaten der key. mat. ende daerom niet en behoren ongecorrigeert te blijuen. Soe eyst, dat tvorn. hoff doende recht wten name ende van wegen key. mat. enz. heeft gebannen ende bant bij desen den voorn. Willem Symonsz. vanden Houue wten lande van Vtrecht, Hollant ende Zeelant op zijnen halse, jnterdicerende hem de conuersatie vande voorn. Janneken Laureyns dochter op gelijke peyne, ordonnerende hem de stadt Vtrecht te ruymen bynnen zonneschijn ende de landen voors. binnen vier daghen ende zullen zijne gejnuentorizeerde ende ander goeden jn arreste ende bewaerder hant blijuen ten behoeue van zijne crediteuren, om daerop bij hemlieden voir desen houe geprocedeert te werden jn preferentie ende concurrentie naer behooren, wel verstaende, zoo wes daer ouer schieten zal, dat men tselue hem gevangen ofte zijne gemechtich zal doen restitueren. Actum den lesten Julij 1553.

Crim. Sent. II, n°. 175.

27. Geertruid Willemsdr. veroordeeld tot boetedoening. (1554. April 7.)

Alsoe Geertruydt Willemsdochter, gebooren tUtrecht, voorden houe van Vtrecht buyten pijne ende bande van ijsere bekent heeft, qualicken ende schandeleuselick gesprooken thebben van onse crystelicken geloue ende vanden heylygen sacramente, dwelcke een zaeke es van zeer quaden exemple ende daerom nyet en behoort ongestraft te zijne. Soe eest, dat voors. hoff enz. condemneert bij deesen de voorn. Geertruydt openbaerlick in jugemente God Almechtich ende justicie vergiffenis te bidden ende te seggen haer hartelicken leet te zijne de voors. schandeleuse woerden gesprooken te hebben ende dat zij de

zelue om geen zaeke meer zoude willen seggen ofte spreeken, condempneert haer bouen dien op mergen vanden huyse van Vredenborch jn haer lijnwaet mit een barnende tortse in haer hant te gaen jnde Buerkercke alhyer tUtrecht voorde processe ende daer naer te comen voorden heylygen sacramente ende aldaer te hooren de geheele hoochmisse totten eynde ende alsdan de voors. tortse aldaer te laeten ende haer te wachten van gelijcke woorden meer te spreken, maer haer te reguleren volgende dordonnantie ende statuten der heylyger kercken op peyne aan straffelicken ende lijffelicken gecorrigeert te worden naer vuytwijsinge van key. mats. placcaten anderen ten exemple. Aldus gedaen tUtrecht den vij. Aprilis anno 1554.

Crim. Sent. II, n°. 178.

28. Gerrit Evertsz. veroordeeld tot boetedoening en tweejarige ballingschap. (1556. Julij 22.)

Alsoo Gerrit Euertsz., gebooren tot Amersffoird, voorden houe van Vtrecht buyten alle pijne ende banden van ijsere bekent heeft, dat hij zekere diuersche boucken zoo van Merten Luther als andere suspect van heresie onder hem gehadt eenighe van dien gelesen ende oick zekere oneerlick hereticque ende scandaleus bouck jegens onse christen geloue met zijn eygen hant gescreuen heeft, ende dit al notoirlick jegens die menichfuldighe placcaten zoo vande key. als co. mat. Soo eyst dat tvoorscreuen hoff, doende recht vten name ende van wegen co. mat. enz., den voorn. Gerrit Euerts gecondemneert heeft ende condemneert bij desen openbairlick voorden seluen houe te verclaren, hem leet te zijne de voors. hereticque ende suspecte boucken onder hem gehadt, gelesen ende selfs gescreuen te hebben, dat daerom alle de selue boucken jn zijnder presentie voorden huse van Vredenburch verbrant zullen werden, condempnerende vooits den voorn. Gerrit Euertsz. deerste drye zondaghen naer zijne ontslaginge binnen der stadt Amersford met een bernende tortse in zijn hant voir die processie te gaen ende daer naer

den dienst Gods op zijn knyen te hooren, hem voorts bannende binnen der seluer stadt Amersford den tijt van twee jaren, hem ordonnerende middelre tijt te regleren als een goede kersten mensche toebehoort, ende daer van alle jaer den houe goet duechdelicke bescheyt ouer te seynden, op peyne van gestraft te werden volgende de voors. placaten, condempnerende hem voorts inde costen van zijnder gevangenisse ende van justitie, de selue te betalen voir zijne ontslakinghe als bouen. Actum tUtrecht, den xxij. Junij 1556.

Crim. Sent. II, n° 221.

29. Gerrit Segersz. van Achtervelt veroordeeld tot boetedoening en betaling van 200 guldens.
(1556. Junij 22.)

Alsoo Gerrit Segersz. van Achtevelt, geboren tot Amersforde voorden houe van Vtrecht buyten pijne ende banden van ijser, bekent heeft, dat hij jnden jare xv^{c}xlix lestleden vuyt der stadt Rostock (om te complaceren wel eer zijnen mr. Johan Oridrio schoolmeester ter seluer tijt tAmersford wesende, geheel geinfecteert van heresie ende ketterie) aenden seluen Oridrium gescreuen heeft zekere missive, inhoudende diuersche blasphemien ende andere schandaleuse materien, zoo jegens onse cristen geloue als oick jegens die k. mat. onsen alder genadichsten heere, ende daerom nyet en behoort ongestraft te blijuen. Soe eyst dat tvoers. hoff den voorn. Gerrit Segersz. van Achtevelt gecondemneert heeft ende condempneert hem bij desen voorden voors. houe openbairlick te verclaren hem leet te wesen zulcx gescreuen te hebben, interdicerende hem op peyne arbitrale te conuerseren in eenige vniuersiteyt suspect van heresie, condemnerende hem voorts bouen de costen van justitie jnde somme van twee hondert keysers gulden van xx stuuers tstuck, temploijeren ad pios vsus tot discretie vanden houe. Actum tUtrecht, den xxij. Junij 1556.

Crim. Sent. II, n°. 220.

30. Anthonis van Doyenburch vergiffenis geschonken bij openbrief van Philips II. (1559, April 9.)

Alzoe Anthonis van Doyenburch den houe van Vtrecht gepresenteert heeft zeecker brieuen van pardoene bij hem van co. mat. onser alder g. heeren geimpetreert van dat hij contrarie de placcaten van zijne mat. bij hem gehadt ende oick gelesen soude hebben diuersche gereprobeerde ende verboeden boucken, jnhoudende de voorn. oepene brieuen van pardoene quijtscheldynge van allen boeten ende bruecken corporele ende criminele, behouden amende ciuyle, refusie van gerechtelicke costen, verbrandynge der gereprobeerden boucken voorn., ende dat dimpetrant voorn. geconfineert blieuen sall binnen dese stadt Vtrecht den geheele jaer te beginnen naer date van zijnder ontslaeckynge ende intermemente vanden voors. houe breder blijckende bijden voors. brieuen van pardoene hyer naervolgende: »Philips bijder gratie Goits conynck van Castille, van Leon enz. allen den geenen die dese onse open letteren sullen sien, salut, doen te weetene, dat wij ontfaen hebben die oidtmodige supplicatie van Anthonis van Doyenburch, geboeren in onse stadt van Vtrecht, jnhoudende: hoe dat de suppliant (spreeckende sonder jactantie) gecommen es van goeden eerlicke geslachte ende treffelicke olders, die altijt Godt zijne heylige kercke ende hueren prince onderdanich geweest zijn, ende hebben gefondeert ende gedoteert van hueren eygen patriomien zeeckere vicarie oft euwigen geesteliken dienst jnde Buerkercke onser voors. stadt Vtrecht met twee missen der weke ter eere Gods zijnder gebenedijder moeder Maria, sint Jan Baptiste, sint Bartholomeeus ende der heyliger maget sinte Barbele, behoudens den outsten vanden geslechte de presentatie vanden seluer vicarie ofte geestelicke officie, ende dyennaeuolgende heeft wijlen Herman van Doyenborch als de olste vanden voors. geslachte vander seluer vicarien jnden jaere xv^{c} vyerentwyntich voir deerste reyze voersyen ende daer toe gepresenteert den voors. suppliant, als wesende clercq getousureert ende daer toe bequaeme,

de welcke daerop vercregen heeft van saliger heeren Hendrick van Beyeren, biscop tot Vtrecht voors. behoerlicke prouisie, ende jnstitutie van tselue beneficie, ende dien volgende heeft de voors. suppliant tselue beneficie altijts peiselick beseten ende den dienst Godts daer aen cleuende gedaen doen bij priesters zoet behoert ende tsusplus vanden vruchten ontfaen, ende hem daer mede onthouden als een clercq ende geestelick persoen behoert. Ende nae dat hij lange jaeren (zoe te Coelen als jn Vranckrijck al oick naederhandt lange tijt te Loeuen) gestudeert heeft, zoe jn vtroque jure als zunderlynge in litteris humaniоribus et philosophia, zoe es hij ouer sekere corte jaeren van Louen gecommen tot Vtrecht voors. bij zijne vrienden om seeckere zijne affairen vuyt te reyckene, ende soe hij geen onder wint en heeft, begeert van andere offitien off benefitien, te vreden zijnde met sulcken staet ende prouisie als hem Godt ende zijne vrienden verleent hadden; heeft daer een cleyn huys gehuyrt voor eenygen tijt, tot hij weder te Louen hadde moege keeren ende hem daer simpelick onderhouden met een maerte, die hem diende oudt ontrent vijftich jaeren, ende ouerdeynckende hij suppliant zijnen ouderdom, als hebbende sessenveertich jaeren oft meer, hem aftreckende van allen weerlicke occupatien, onderwindingen ende negotiatien, heeft hem geoccupeert ende gedelecteert in varietate lectionum et studiorum suorum, zoe well in litteris bonis et in philosophia, als oick jnden heyligen scriften, hebbende bij hem opera Chrisostemi, Ambrosij, Augustini, Hieronimi episcopi Ruffensis ende ander diergelijcke; heeft oick altijts geleeft ende hem gehouden als een goet kint der heyliger kercken ende kersten mensch, gaende ordinarie ter missen, tsermoene ende ander godlijcke diensten, vuytvaerden, begrauingen jn cloisters ende ander godshuysen, ende besundere es altijt jaerlicx ten behoerlicken tijde geweest te biechten ende ten heyligen sacramente als een goet gehoersaem kersten kint, sonder dat hij suppliant berucht oft gesuspecteert es geweest van eenyge ketterie oft andere quade secten, noch dat hij oick noyt zijns leuens, waer hij geweest is of geconuerseert heeft,

voirt gestelt heeft, geargueert, gedisputeert oft gesustimeert eenyge quade leryngen oft valsche opinien jnden cristen geloeue oft hem der religie onderwonden in eenyger manieren, maer hem altijt gehouden heeft jn onse oude warachtige religie der heilige kercken, alsoe sijn ouders gedaen hebben, ende ons de heylige kercke van Roemen leert; dan is gebuert, zoe hij currieus is jn varietate lectionum ende dat hij gesyen hebbende ex libello quondam episcopi Ruffensis ende Ecky *Pro assertione vere nostre religionis* de confutatie bij hem daer tegens de onwaerachtige leerynge ende valschen opinien van Marthen Luterus ende zijne adherenten, js hij suppliant geneicht geweest vuyt nyeuwschierigheyt om de voors. boecken van Martinus ende gelijcke eens te leesen, nyet om die te achteruolgen, maer om huere quaede opinien breder gesien hebbende, hem bij onse heylige leeraers hyer bouen genoempt, soe veell te beter te stichten, confirmeeren ende huere quaede opinie te wederleggen, ende zoe hij eenyge vande voors. boecken van Martinus ende anderen gecregen hadde ende daer jnne somtijts secretelick begonnen te lesen, js gebuert dat onse schoutet van Vtrecht, des bij eenen jode des suppliants quaetwillige geaduerteert zijnde, es ten huyse van hem suppliant gecomen ende vindende in zijn librarie de voors. boecken, te weten, soe well de goede als oeck de quade, heeft de quade met hem genoemen ende den suppliant zijnen geuangen gemaict ende voor justicie aengesproecken, hem aenseggende onse placcaten ende verboeden getransgresseert thebbene ende ouer sulex aen lijff ende goede gestraeft te worden vuyt saicken alleenlick dat hij suppliant onder hem gehadt soude hebben de voors. verboeden boecken, sonder hem voirder oft andersins van eenyge secrete communicatien, conuenticulen, quaede leeryngen, valsche opinien, disputatien ofte eenyge ketterie te betichten, alsoemen oick metter waerheyt nemmermeer aen hem vinden en sall; waer tegens de voors. suppliant, die hem van alle quade secten ende heresien onschuldich kent ende daer van noyt gesuspecteert oft achterhaelt en is geweest, heeft geandtwoert declinatorie, versueckende

(gemerckt hij notorie clericus tonsuratus ende benificiaet es, zoe voors. es) ende oick suppoost onser vniuersiteyt van Loeuen, dat hij geleuert ende besonden behoert te werden in handen van zijnen geesteliken rechter, om aldaer bij hem geoirdelt te worden nae gelegentheyt vander saicken; ende hangt noch de materie opde voirs. declinatorie ongedecideert; ende hoe well dat hij suppliant nae bescreuen rechte wel verhoept daer jnne gefondeert te zijne, nyet min hem kerende tot onse goedertierenheyt, heeft ons oidtmoedelick gebeden, gemerct hij met egeerne ketterie besmeten is, noch van andere faiten berucht, maer alleenlijck mesdaen soude hebben voor alsoe veell als de voors. quade boecken vuyt curiositevt onder hem gehadt te hebben ende in eenyge van dyen gelesen, oick mede dat hij geestelick persoen es ende om ander redenen hyer bouen verhaelt, dat ons belieuen soude jn contemplatie vande edele ende blijde alliantie van huwelicke gemaect metter edele princesse van Vranckrijck den suppliant tvoors. feyt te vergeuen, ende te remitteren, mits hem stellende alsulcke penitentie als ons belieuen soude, dat hij willichlicken aengaen ende volbreyngen sall, ende hem hyer op doen expedieren onse behoerlicke brieuen van paidoene. Soe eyst dat wij die saicken voors. ouergemerct ende hyer op gehadt taduis van onsen lieuen ende getrauwen president ende luyden van onsen rayde tUtrecht, die daerop alvoeren gehoirt hebben onsen schout ende die vanden gerechte aldaer, den voors. Anthonis van Doyenburch suppliant genegen wesende tsijnder bede ende begeerte ende hem willende hyer inne gratie ende genaede prefereren bouen rigeur van justicie, hebbe jnden geualle als bouen vergeuen ende quyt gescholden, vergeuen ende schelden quyte vuyt onse sonderlinge gratie mits desen tfait, mesvs ende transgressie als boven verclaert enz. Gegeuen in onser stadt van Brussele den negensten dach van Aprill 1551.

Eerst den 15 Febr. 1561 werd bij sententie van den hove van Utrecht zijne ontslaking uit de gevangenis gelast.

Crim. Sent. III, n°. 43.

31. Brief van koning Philips II aan Georgius van Egmond, bisschop van Utrecht, waarbij hij ten ernstigste de onderhouding der plakkaten tegen de ketterij en de zorg tot instandhouding der R. C. kerk aanbeveelt.

(1559. Aug. 8.)

Mon cousin. Comme je me soye resolu et determine de me partir en brief de mes pays de pardeca vers mes royaulmes dEspaigne, et nayant chose plus a coeur, que durant mon absence mes bons subgectz diceulx pays soyent retenuz en la syncerite et vnion de nostre mere sancte eglise vraye et anchienne religion catholicque, je vous prye, requiers, et neantmoins ordonne bien expressement, que pour tant mieulx pouoir obuyer a ce que mesdits subgectz de pardeca ne soyent plus auant deceuz et desnoyez de nostre saincte foy catholicque vous regler et conduyre selon ce que cydeuant par feu de treshaulte memoire lempereur Charles le Quint, monseigneur et pere, qui Dieu absoille, a este escript a vous et autres euesques de pardeca, et meismes selon le contenu des placcars et ordonnances; decernees par sa Mat. sur le faict des sectaires et hereticques, depuis par moy confirmez et publyez. Et en premier lieu pour tant mieulx y pouoir proceder, sera requiz, que faictes conuocquer et assembler autresfoiz vers vous aucuns des principaulx personnaiges eccleasticques et de lettre de vostre diocese experimentez au fait de ladite religion et zelateurs de lhonneur de Dieu et du salut vniuersel des ames; regardant par ensemble en quel estat est laffaire de ladite religion, et comment le tout se passe en et par tont vostre euesche, et aduiser conjoinctement, quel remede se pourra mettre pour deuement purger les erreurs, heresyes y regnans; a leffect de quoy je suis prest vous faire donner toute adresse et assistence, comme ay tousiours fait, ayant le meisme encharge a madame ma seur, la duchesse de Parme, que en mon absence je delaisse regente et gouuernante en mes pays de pardeca; requerant que veuilliez prendre cest affaire a cueur

pour lhonneur de Dieu et vostre debuoir, attendu que la chose ne peult souffrir destre mise en nonchaloir, sans encourir en euident jnconuenient.

Et ne sera que bien, que suyuant ce que lempereur mondit seigneur et pere vous a cydeuant escript, vous ordonnez de rechief a tous les archipresbitres, doyens ruraulx et prouiseurs prouinciaulx de vostre diocese, quilz ayent a eulx jnformer dilligamment chascun en son quartier, tant vers tous les pasteurs et curez de leurs doyennez et limites que aussi vers les religieulx, terminaires et autres preschans en jceulx, pour entendre et sauoir, silz nont en leurs eglices et paroiches aulcuns jnfectez ou suspectez et diffames dheresye ou daucunes sectes reprouees, ou que en temps deu ne vont a la messe, sermon, confesse ne au sainct sacrament de lautel, aussi qui auroyent ou seroyent suspectez dauoir et lire aucuns liures deffenduz par mes edictz et placcars, et que lesdits archipresbitres, doyens et prouiseurs enuoyent et deliurent de ce leurs jnformations a vous ou a vostre official, pour si besoing fut les communicquer aux jnquisiteurs et au surplus proceder contre tels suspectez commil appertiendra.

Et pour ce que ceste peste procede principallement du venin et mauuaise doctrine, que sement les hereticques par leurs liures et jmpressions, lesquelz est besoing sur toutes choses extirper et abolir, je treuue bien necessaire, que faictes de nouueau deffense tresestroite a tous curez, presbitres, clercqz et autres gens deglise, de quelque estat ou qualite quilz soyent, par tout vostre dite diocese, de lire ne auoir soubz eulx aucuns liures reprouuez et deffenduz par lesdits placcars et edictz, a' paine de priuation de leurs benefices et offices, et estre de fait jnhabile a jamais en tenir aucuns, et ce oultre et pardessus la confiscation de leurs biens temporelz et patrimoniaulx comminee et contenue esdits placcars et edictz, faisant publicquement brusler tous les liures deffenduz, que lon pourra trouuer, ou que ce soit, et a cest effect souuent faire visiter les boutiques des libraires et bibliopoles par vos

officiers auecque ceulx, que sont ou seront a ce commis de ma part.

Semblablement pour ce quil concerne grandement le bien de ladite religion, que la jeunesse soit sincerement jnstituee es articles dela foy, et que a ceste cause est besoing auoir singulier regard aux escolles et sur les maistres de ladite jeunesse, lesquelz conuient non seulement estre doctz, mais aussi bons catholicques et hors de toute suspicion; vous requiers pour chose necessaire, que commandez et ordonnez de rechief a tous escolastres, curez, pasteurs ou autres, ayans charge des escolles par tout vostredite diocese, quilz ayent grant regard sur lesdits maistres et leurs doctrines chacun en sa chacune, meismes que auant que commettre ne jnstituer aulcuns maistres descolle, jlz sinforment soingneusement de leur vye, conuersion, et en esperial silz ne seroyent entachez ou suspectez daucuns erreurs ou sectes, prenant en oultre deulx la serment, quilz ne liront ne apprendront aux enffans aulcuns liures par moy deffenduz, ne autres escripts suspectz ou mal ediffians, a paine de sen prendre ausdits escolastres et autres, que auront jnstitue et commis lesdits maistres, faisant la contraire.

Et trouue aussi entierement necessaire de faire prescher au peuple par tous predicateurs et curez la cathecisme, que lempereur moderne a cydeuant fait faire pour ses subjectz, depuis approuue par ceulx de la faculte en theologie de ma vniversité de Louuain, et par ma charge nagaires fidelement translate en lanque Thioise et Franchoise, pour estre propose a tous mes subgectz comme bonne et saine doctrine, et pareillement de faire aprendre es escolles publicques et autres, afin que ces jeusnes enffans soyent dillegamment instruictz es fondamens dela religion; deffendant bien expressement la prelection de tous autres semblables liures et cathecismes. Et comme les dites cathecisme est assez long et prolix, ne pourra que bien conuenir, que vous faites colliger et extraire par aulcuns personnaiges doctz, sauans et pieulx ce que sera

le plus cher et facille, afin que lesdits maistres descolle le puissent tant mieulx faire entendre et aprendre aux jeusnes enffans les jnstituer en la vraye foy et traditions catholicques.

Et pour ce que grandz jnconueniens aduiennent par aucuns predicateurs, qui ne preschent la parolle de Dieu sainement et sincerement, ains la destournent selon leurs damnables opinions, desquelles jlz infectent le poure peuple, qui adjouste facillement foy a leurs predicateurs, sera aussi tres requiz et necessaire, que auant admettre aulcuns a pouoir prescher la parolle de Dieu, jceulx soyent preallablement bien dilligamment examinez selon les statutz des concilles et decretz pontificaulx Or fauldra soigneusement regarder, que les curez ne soient si jgnorans, quilz ne sachent tresbien discerner dentre la bonne et mauuaise doctrine, en donnant aussi lordre requiz, que es eglises principalles et meismes en tous monasteres y soient commis prescheurs catholicques doctz et de saint zele vers nostre sainte foy catholique, afin dauec plus grande vigilance resister aux coupz et seducteurs, qui ne cessent par tous moyens approcher et enuironner les simples brebis et ouailles pour les seduyre et deuorer.

Et comme par la mauuaise vye daucuns curez le peuple se treuue souuent fort schandalize, je vous requiers et ordonne aussi tres expressement de faire griefuement pugnir telz curez, afin quilz puissent seruir dexemple a autres, pour se garder a faire le sembable.

Et oultre ce que dessus sera encoires besoing, que en vostre diocese vous faictes par chascun an, selon que de droict estes obliges, tenir vng synode, en y faisant traicter ce que touche le fait de la sainte foy catholicque et la reformation des meurs des gens deglise, et aussi visiter tous et chacuns les lieux de voz eglises, tenant jnformacion generalle de ce que concerne le fait de ladite religion.

Et pour ce que en ces pays de pardeca arriuent journellement pour la negociation et faict de marchandise plusieurs estran-

giers et y viennent resider et choisir leur domicille, venans souuent des lieux ou regnent des heresies, jl sera aussi tres requiz et necessaire dauoir et faire auoir loeul sur jceulx, et informer destrement de leur vye, estat et conuersation, afin que non seulement autres soyent par eulx jnfectez, ains que jceuls meismes se conduisent, quant a leurs personnes et famille, selon les ordonnances de nostre mere saincte eglise.

Vous recommandant au surplus en ce que dit est et que en depend pour le bien et conseruation de nostredite saincte foy et religion catholicque, de faire tout debuoir requiz et y mettre tel et si bon ordre, que les sectes et erreurs, que pullulent journellement de plus en plus, puissent estre supprimees daultant que possible sera. En quoy feres oeuure tres agreable a Dieu nostre Createur, et a moy bien singulier plaisir, oultre ce que causerez vng grant bien et repoz a la republicque chrestienne et a vous meismes. Atant, mon cousin, nostre Seigneur vous ait en sa saincte garde. Escript en ma ville de Gand le viij. jour dAoust 1559.

get. Phle. *lager* dOuerloepe.

Opschrift: A leuesque dUtrecht.

Prov. Archief van Utrecht. Missiveboek, dl. A, bl. 1037-1040.

32. De vrouw van Jan Willemsz. Schalgedecker vergiffenis geschonken.

Alzoe Fytgen Jans dr., huysfrouwe van Jan Willemsz Schalgedecker, poorterse der stcede van Amersfoirt, den houe prouinciael van Vtrecht gepresenteert hadde zekere opene brieuen van pardoen ende rappell van banne bij haer vanden coninck onser alregen. heer geimpetreert, jnhoudende die voirs. brieuen vergiffenisse ende quijtscheldinge van zeker mesuz bij haer geperpetreert, met refusie vanden gerichtelicke costen vande justicie; dairom gedaen ende interiment vanden voirs. houe, blijckende bijde zelue brieuen hier naer volgende: Philips bijder Goits etc.

allen den gene die desen onsen brieff zullen zien, saluyt. Wij hebben ontfaen die oetmoedige supplicatie van Fytgen Jans dochtere, huysfrouwe van Jan Willemsz. Scaelgedeckere, poortersse onser stede van Amersfoirt, jnhoudende: hoe dat zij suppliante weesende een slechte eerlicke vrouwe, zuuer ende ombesmet van alle heresye, quaden geloone ofte quade fame; maer als vroukens gemeyntlick doen, genouchte nemende in singen ende lesen alreley nyewicheyt, teenen zekeren tijde opter straeten binnen der voirs. stede geuonden heeft etlijcke cremers, die met lyedekens ende boucxkens te coopen stonden, vande welcke zij suppliante gecoft heeft een lyedekens bouck met noch twee of drie ander boucxkens, nyet meynende daer eyt aen te mesdoene, gelijcke die selue jnt openbair te coope stonden. Nu eyst gebuert, dat onsen schout der zeluer stede van Amersfoirt duer enigen particulieren haedt ofte nijt van eenige quaetwillige thaeren huyze gecomen js ende de selue boucken als ongeapprobeert met hem gedragen heeft, waer duer die scamele suppliante, die terstondt nae vrouwelicke aert cleynmoedich ende verslagen van herten geworden js, beduchtende duer apprehensie (zoe der roep werdt) gediffameert te worden ende in hechte zijnde qualicken oft oneerlicken getracteert, heeft huer geabsenteert, ende nyet tegenstaende dat huer onsen voirs. schout naer costume der seluer stede mitter clocken in heeft doen daegen om haer te commen verantwoirden, js duer huer simpelhede des rechts ende cleynmoedicheyt der natueren absent gebleuen, verlatende alsoe deerlicken jegens haeren danck ende wille, alleen vuyt vreese, haer huys, man ende kynderen, dolende allendelicken vander eender plaetse jnde andere met grooter benauder ende zeer bedroefden herten, halff desperaet genouch jn armoede, wair jnne zij gescapen is te vergaen ende finalyck, myserabelijken ofte desperatelijken te steruen in vreemde landen, ten zij dat zij onse gratie ende genade haer suppliante hierop verleent worde, alzoe zij zeydt; ons dairomme zeer oetmoedelijk biddende, dat aenmerckende de simpelheyt ende onnozelheyt vanden mesdaet, nyet meynende jnt coopen van voirs.

boucken yet te mesdoen, maer alleenlick om dair mede den tijt te vergetene, ons gelieuen wille haer te vergeuen all tgene dat zij int coopen, lesen ofte hebben der voirs. boucken mesdaen en mach hebben, presenterende ende bereyt sijnde, tgene zij jn desen tegens Godt ende der heyliger kercken mesdaen mach hebben mit oprechte biechte, berauw ende penitentie te beteren ter discretie vanden jnquisiteurs des bisdoms van Vtrecht, oft haeren pastoir oft biechtvaider, oft yemant anders dient ons gelieuen zell, hair doende hierop expedieren onse opene brieuen van pardoene ende rappel van alle proceduren dairtoe dienende. Soe eest, dat wij de saicken voirs. ouergemerct ende hierop taduys eerst vanden burgermeesteren ende wethouders onser voirs. stadt van Amersfoirt, ende dairna van onsen lieuen ende getrouwen die president ende luyden van onsen raide geordineert tUtrecht dairbij geroupen, zoe onse procureur generael aldair als onse voirs. schout van Amersfoirt der voorn. Fytge Jans dr. suppliante genegen wesende, thueren voirs. bede ende supplicatie hebben inden geualle als bouen vergeuen ende quijtgescholden, vergeuen ende sehelden quyte vuyt onse zonderlinge gratie mits desen al tgene des zij int copen, lesen oft te hebben der boucxkens bouen gementioneert, mitsgaders alle boete ende bruecke corporelle ende criminelle, des zij ter cause vandien met diesser aencleeft jegens ons ende justicie mesdaen ende mesbuert mach hebben, ende vuyt onser meerder gratie hebben weder geroupen, gerappelleert ende te nyenten gedaen alsulcke proceduren als bij non comparitie ende contumacie jegens haer gedaen mogen wesen, haer als dair aff weder-stellende tot huere goede faeme, name ende geruchte in onse landen ende heerlicheyden ende tot haer onuerbuerden goeden, alzoe zij was voir die toecompste vanden voirs. bouxken te hebben, imponerende hierop een eeuwich swijgen ende silentium onsen procureur generael ende allen anderen onsen rechteren, justicieren ende officieren wien zij zijn, behoudelijk dat de voirs. suppliante gehouden zal wesen te staen ende furnieren tot alsulcken amende ende beteringe als bijden jnquisituers gecom-

mitteert in onse landen van Vtrecht, oft een van hem beyden die daertoe alderbest zal mogen vaceren, thueren laste gestelt ende geordonneert zal wesen, ende voorts te betalen die redelicke costen van justicien, indien datter enige gedaen ende naergeuolcht zijn, ter taxatie ende arbitersschepe vanden voirs. president ende luyden van onsen raide tUtrecht, die wij daertoe committeren; ende die welken wij ontbieden ende beuelen, dat voir hemluyden geroupen diegene, die dair ouer behoiren geroupen te zijne, zij procederen wel ende duechdelick ter verificatie ende interinement van desen naer hueren vorme ende inhouden, weick interinement de voirs. suppliante gehouden sal wesen te versoucken voir die voirn. van onse raide tUtrecht binnen zes maenden naestcomende, op peyne te verbueren deffect van desen, ende dat gedaen ende die voirs. arbitrale beteringe gefurniert ende de voirs. costen van justicien betaelt sijnde zoet behoirt, zijn onse voirs. schout van Amersfoirt ende allen anderen onssen rechteren, justicieren ende officieren, hueren stedehouderen ende een ygelick van hen bijsonder, zoe hem toebehoiren zall, doen, laten ende gedogen des voorn. suppliante van dese onse gratie ende pardoene zoe ende inder manieren vooren verhaelt rustelick, vredelick ende volcomelick genyeten ende gebruycken, sonder haer te doen ofte laeten geschien enich hynder, letsel ofte moyenisse ter contrarien, want ons alzoe gelieft. Des toirconden zoe hebben wij onsen zeegel hier aen doen hangen. Gegeuen in onse stadt van Bruessele jnde maent van Augusto int jaer ons Heeren duysent vijffhondert zeuen ende vijftich enz.

Hadde d'impetrante omme ten interinement vandien te geraicken, oetmoedelick aenden houe versocht citatie jegens den procureur generael inden zeluen houe, den schout van Amersfoirt ende anderen des noot zijnde, welcke citatie haer gegonst ende die procureur ende schoudt vuyt crachte vandien teenen zekeren ende tamelicke daege voorden voirs. houe verdaecht sijnde, hadde dimpetrante ten seluen daige, als wesende den thienden January xv^{c}lviij, ende geassisteert met Willem van

Minden haeren procureur deselue brieuen presenterende, geconcludeert gehadt ten interinement van dien naer haere vorme ende inhouden, ende nairdien de procureur generael ende Jan Fox, als procureur vanden schout van Amersfoirt, diuersche dilayen ende vuytwegen gesocht hadden, hadden fynaliken verclaert, dat sij hen refereerden totten houe, mits welcken dimpetrante haer brieue van pardoene ende verificatien onder den houe geleuert ende ernstelick recht ende expeditie van justicie aenden houe versocht hadde. Tvoirs. hoff gezien die voirs. brieuen van pardoenen, exploiten, acten van consent van parthyen, geconsidereert ende ouergewegen aldat in desen behoort geconsidereert te wesen, doende recht inden naem ende van wegen co. mat. als erffheere der stadt, steden ende landen van Vtrecht, heeft gecondemneert ende condemneert mits desen dimpetrante te betalen die gerechtelicke costen vande justicie tot taxatie vanden houe, welcke costen vanden justicien betaelt sijnde, heeft tvoirs. hoff geinterimeert ende interimeert mits desen die voirs. brieuen van pardoene naer huere forme ende inhouden, jmponerende hier op een euwich zwijgen ende silentium den procureur generael, schoutet van Amersfoirt ende allen anderen justicieren, officieren, dienaren ende ondersaten der co. mat., henl. ende elck van hen beuelende, dat zij dimpetrante vanden inhouden vanden voirs. pardoene ende desen interinement doen laeten ende gedogen rustelicke, vredelicke ende volcomelicke genieten ende gebruycken, zonder haer te doen ofte laeten geschien enich hinder, letsel ofte moyenisse ter contrarien. Aldus gedaen tUtrecht etc. den lesten Septembris 1560.

Crim. Sent. III, n°. 41.

33. Lambert van Weerdt veroordeeld tot eeuwigdurende ballingschap. (1562, April 22).

Alsoo Lambert van Weerdt voorden houe van Vtrecht buyten pijne ende banden van ijsere bekent heeft, zijne beste gedaen

te hebben om Merten zijnen zoone, befaempt van heresie ende bij den substituyt vanden procur. generael geapprehendeert zijnde, te helpen, sulcx dat de voorn. Merten ontkommen ende justicie ontgaen es, dwelcke es een feit van quaden exempel. Soe est dat tvoors. hoff den voorn. Lambert gebannen heeft ende bant hem bij desen ten ewige daghe vuyter stadt ende lande van Vtrecht, ordonnerende hem te ruymen de stad binnen sonneschijn ende het lant van Vtrecht binnen twee daghen, op arbitrale correctie. Actum tVtrecht, den xxij. Aprilis 1562.

Crim. Sent. III, n°. 67.

34. Gijsbert Joostens en zijne vrouw veroordeeld tot boetedoening. (1562, Mei 2).

Alsoe Gijsbert Joostensz. ende Meynsgen Claesdr. sijne huysfrouwe, tot Vrelant, voorden houe van Vtrecht bekent hebben dat zij ten huyze van Neeltgen haer suster hebben hooren leesen een Wouter de Vriese een capitlen off twe vuyt het Nyen Testament, dat oock de selue Wouter de Vriese ten huyse van haer Meynsgen gelesen heeft vuyt het voorsz. Testament alter presentie van meer parsonen, ende den houe gebleecken is den voors. Wouter herdoopt ende een dooper ofte leeraer te zijn van de gereprobeerde leeringhe. Soe eest dat tvoors. hoff vuyt zeecker oorzaecke ende consideratien de voorn. Gijsbert Meynsgen heeft geordonneert ende ordonneert bij desen op sonnendage toecomende inde kercke tot Vrelant te compareren ende aldaer te hooren het sermoen ende die hooftmisse op haer knyen ende zulcx tachtervolgen van sonnendaghe tot sonnendaghe mette heylige daegen daer tusschen coemende tot Aldersielen dach toecomende incluz, ende van tzelue volbracht te hebben den houe ouer te leueren certificatie vanden pastoir, al op arbitrale correctie. Actum ende gepronunchieert tUytrecht, den ij. May 1562.

Crim. Sent. III, n°. 69.

35. Neeltje Claesdr. veroordeeld tot boetedoening. (1562, Julij 7).

Alsoe Nieltgen Claesdr., geboren tot Vrelant, beruchticht van ketterye ende dwalinge, naer behoirlicke informatie geapprehendeert ende opden huse van Vredenburch gebracht sijnde, voirden houe van Vtrecht bekent heeft, dat zij deur eenen Wouter, de Vriese, berucht van herdopene, haer sulex heeft laten verleyden bij quade, valsche ende ketterlicke leeringen ende propoosten; dat zij deselue gelouende binnen den tijt van sesse ofte seuen maenden voor haer gevangenisse nyet ter kercken en heeft willen gaen ofte de dienst Godes hooren als ander goede kersten menschen doen, allet welcke sij gevangen beter onderricht zijnde verclaert heeft haer hertelicken leet te zijne, begerende ootmoedelick haere dwalynghen te renunceren ende penitentie te doen. Soe eest dat tvoors. hoff, op de permissie van co. mat. onser allergenadichsten heere moderende de peyne vanden placcaten, de voorn. Neeltgen Claes dochter gecondemneert heeft ende condemneert bij desen te doen abjuratie ende versakinge vander ketterien ende dwalingen voors. met diesser aencleeft, ende te belouen van nv voortaen te gelouen ende haer te dragen als een goede cristen mensche behoert te doen, sonder met enyge ketters ofte suspecte van ketterie meer te conuerseren, op peyne van relaps ende gestraft te werden volgende de placcaten; condemneert voorts de voors. Neeltgen Claes dr. op sonnendage toecomende te gaen berrevoets in lyne clederen voirde processie vander kercke van Vrelant met eene barnende wassche keerse in haer handt ende daer mede te hoiren die hoechmisse jnt middel vande kercke op haer knyen, ende naer die misse de voors. keersse offeren voir theilige sacrament, ende daer naer een geheel jair lanck te hoiren alle sonnendach tsermoen ende hoochmisse inder voors. kercke, ende teynden sjaers van als den houe te brengen vanden pastoer ofte cappellaen goede certificatie ende bescheit, op peyne van arbitralick aen haer lijff gecorrigeert ende ten ewyge daghen gebannen te werden vuyt co. mat. landen.

Abjuratie. Ic Neeltgen, Claes dr., versaecke enz. Actum ende gepronuncieert tUtrecht den vij. Julij 1562.

Crim. Sent. III, n°. 76 en 77.

36. Cornelis van Voort en Anna, zijne vrouw, veroordeeld tot eeuwigdurende ballingschap. (1562, Oct. 12).

Gesien bijden houe van Vtrecht het intendit des voors houe ouergegeuen bijden procureur generael vanden seluen houe ter eenre, ende Cornelis van Voirt mitsgaders Anna, sijne huysvrouwe, ged. in persone ende diffaillianten ter andere zijden, thoff voir tprouffijt vanden deffauten bij den impet. geobtineert, versteeckt den voorn. ged. van allen exceptien declinatoire, delatoire ende peremptoire weeren ende defentien. Ende doende recht op de conclusie vanden voorn. procureur generael impetrant condemneert den voorn. gedaagde ten ewygen daghe vuyten lande van Vutrecht, Hollant ende Zeelandt op huere lijff, verclarende alle heure goeden geconfisqueert tot prouffijte van zijne mat. Actum den xij. Oct. 1562.

Crim. Sent. III, n°. 84.

37. Dirk Gerritsz. veroordeeld tot 6jarige galeistraf. (1563, Jan. 9).

Alsoe Dirck Gerritsz., jegenwoirdig gevangen voirden houe van Vtrecht, buten pijne ende banden van ijsere bekendt heeft op diuersche reysen geweest te hebben in conuenticlen ende vergaderingen van heretycquen, waer deure hij zo verleyt es geworden, dat hij quaet geuoelen gecregen heeft vanden heyligen sacramente vanden altaer, dat hij oick zijn beste gedaen heeft omme sijn huysfrou tot zijnen voirscreuen quade opinie ende dwalinghe te brenghen, waerdeure die voorn. Dirck Gerritsz. gevallen es inde peyne van placcaten, ende naderhandt de voorn. gevanghen beter onderricht zijnde bij zekere religieuse personen bekendt ende verclaert heeft hem leet te wesen, dat hij in zulcken dwalinghe

geuallen was ende die zelue te willen verlaten ende van nu voortaen te houden aende religie der heylige kercke. Soo est, dat tvoirs. hoff inden naem als bouen den voorn. Gerritsz. gecondemneert heeft ende condemneert hem bij desen de voirs. dwalinghe ende ketterlicke opinien openbairlick te reuoceren, seggende: dat hem berout quade geuoelens gehadt te hebben vanden weerdighen heyligen sacramente des altaers, van het doopsel ende andere articlen van onss heylighen crystelijcken geloue, ende dat hij hem van nu voortaen dragen will als een kyndt der heyliger kercken; ende tzelue gedaen wesende tvoirs. hof, moderende de peyne vanden placcaten bij permissie van zijne mat. in date den xix. Decembris voorleden, heeft gecondemneert ende condemneert mitsdesen den voorn. Dirck Gerritsz. geleyt te werden op co. mat. galeyen ende aldaer te dienen den tijdt van zes jaeren lanck geduerende, bannende hem den zeluen tijdt vten lande van Vtrecht, Hollandt ende Zeelandt, op verbeurte van zijn lijff. Actum den xi. Januarij xv^{c}lxiij.

Crim. Sent. III, n°. 92.

38. Jan Hendricsz. van Kothen vergiffenis geschonken. (1565, Febr. 28).

Philips bijder gratie Goods etc., onsen lieuen ende getrouwen president ende luyden van onser raide geordonneert tUtrecht ende allen anderen onse justieren ende officieren dien dit aengaen zall mogen oft heuren stedehouderen ende ygelick van hem saluyt. Wij hebben ontfaen doetmoedige supplicatie van Jan Heynrichz. van Cothen, borger tot Wijck, wesende een snijder van zijnen ambocht, tegenwoirdich binnen onsen stadt van Vtrecht gevangen op Vredenburch, inhoudende: hoe dat hij arme suppliant deur simpelheyt, dolinge ende seductie dair toe gebracht is dat hij nu Paeschen lestleden niet geweest en is biechte ende ten heiligen sacramente, ende dat hij tot twee diuersche reysen geweest is in heymelicke vergaderinge daer gelesen werde in een Nyeuw Testament, alse eens tot Maurick

ten huyze van eenen Aert Dyrcxss., ende eens tot Bueren ten huyse van eenen Daniell, sonder anders voer off nae daer meer bij geweest te zijn, ende van alle tselfde hebbende groot leetwesen heeft. Nadien hij bijden schout van Wijck ter oirsaicke voirs. mit die stadt clocke aldaer ingemaent zijnde ende incomende gevanckelick gemaeckt ende gebrocht is geweest binnen Vtrecht op Vredenburch voerseyt, heeft zijn voers. misdaet voer u van onsen rade prouinciael aldaer, zoe haest als hij bij u lieden daer op gehoert is geweest, terstondt bekent gehadt, begerende zijn dwalinge ende errueren te reuoceren ende tabiureren ende sulcke penitentie als hem bij u lieden daer voer ingestelt soude werden, te doen; hebben tot dien eynde oick zeeckere zijne supplicatie onsen voers. raide gepresenteert gehad, daer op geappoincteert is geweest fiat sermo gubernatrici; ende dien volgende nemende hij suppliant zijne toevlucht aen ons, heeft ons oetmoedelick gebeden dat ons soude gelieue vuyt sonderlinge gratie hem zijn voers. abuys ende ali tgene hij deur dien tegens God ende die justicie misdaen mach hebben te vergeuen, mits bij heur doende alzulcke reuocatie, abuiratie ende penitentie als hem suppliant bij ons oft u aan onzen raide van Vtrecht bij aduys vanden inquisiteur van heyligen christen geloue ingestelt zall werden te doen, ende hem daer op te doen expedieren onse behoirlicke brieue van gratie. Soe ist dat wij de saecken voers. ouergemerkt ende daer op gehadt taduys van onsen voors. raede tUtrecht nae den inquisiteur van onsen heyligen geloue als voren daer op gehoirt, den voirn. Jan Heynrichsz. suppliant genegen wesende tsijnder bede ende begeerte ende hem willende in dit stuck prefereren genade voer stranckheyt van justicie, hebben inden geualle als bouen vergeuen ende quijt gescholden, vergeuen ende schelden quijt vuyt onse sonderlinge gratie mits deezen onsen brieue de fauten ende delicten bouen verclaert, mitsgaders alle tgene ter causen vandien mits datter aencleeft tegen ons ende justicie misdaen ende misbruyckt mach hebben, ende hebben hem als daer off wedergestelt ende gerestitueert, stellen ende weder ende restitueren

tot zijne goede name, fame ende gerchte in onsen stadt ende lande van Vtrecht, stadt van Wijck ende allen anderen onsen landen ende heerlickheden, ende oick tot zijne onverbeurde goeden, indien hij eenige heeft, gelijckerwijs ende in alder manieren als hij was voerde toecompste vanden faicte voers., imponerende hier op een ewich swijgenden procureur generael Gegeuen in onzer stede van Bruessele, den 28 Febr. 1565,

get. de Lange.

Crim. Sent. III, n°. 158.

39. Jan Jansz., stoeldraaijer te Wijk bij Duurstede, veroordeeld tot boetedoening. (1565., Febr. 28).

Philips bijder gratie Goodts enz., saluyt. Wij hebben ontfangen dootmoedige suppliantie van Jan Jansz., burger tot Wijck, wesende een stoeldreyer van zijn ambocht, belast mit wijff ende zes cleyne kinderkens, tegenwoirdich tUtrecht geuangen op onsen sloete van Vredenburch, inhoudende: hoe dat hij arme suppliant doer simpelheyt, dolinge ende seductie daer toe gebracht is, dat hij gelesen hebbende in zeeckere quade boecxkens, die naderhant bijder suppliants huysfrouw, daer voor beducht zijnde, verbrant zijn geweest, in twee Paesschens lestleden nyet geweest en is te biecht noch ten heyligen sacramente, ende dat hij eens (hoe wel het tegens zijn hert was) mede geweest is in een zeeckere heimelijcke vergaderinge tot Mourijck, daer eenyge disputatien gehouden waren, offmen die jonge kinderkens behoorden te doopen off nyet, zonder dat hij oyt voor off nae daer bij geweest es, maer daer van hebbende terstont groot leetwesen, heeft tot arbiterscap vanden schout ende gerechte van Wijck op onse hooge Lieue Vrouwen dach assumptionis lestleden te biecht ende ten heyligen sacrament geweest ende voorts alle heilige dagen misse ende preecken gehoort ter tijt toe hij gevanckelijck is gestelt op Vredenburch voorseyt; ende so dan hij suppliant zijn voors. dwalingen wil-

lichlijck affgegaen heeft voor zijn geuangenisse ende hem begeert te beteren ende alle erueren te abuireren ende zulcke penitentie daer voor te doen als hem ingestelt zoude werden, zoo heeft hij zeecker supplicatie aen v lieden enz. Gegeuen te Brussel 28 Febr. 1565, get. de Lange.

Crim. Sent. III, n°. 160.

40. Hendrik Harmansz., linnenwever te Wijk bij Duurstede, vergiffenis geschonken. (1565, Febr. 28).

Philips etc., saluyt. Wij hebben ontfaen doetmoedighe supplicatie van Henrick Harmans zoen, linneweuer tot Wijck, burger ende jegenwoirdich geuanghen binnen onse stadt Vtrecht op Vrydenburch, inhoudende: hoe dat hij schamel supplient doer simpelheyt, dolinghe ende seductie daer toe ghebracht is, dat hij gelesen hebbende in zekere quade boecken, die naderhandt bij des suppliants huysvrouw verbrandt zijn geweest, in twee Paesschens lestleden nyet geweest en is te biecht, noch ten heylighen sacrament, ende dat hij tot drye reysen geweest is in seeckere heymelicke vergaderinghe, als tweemael tot Mourick ende eens tot Bueren, alwaer zekere disputatien vielen van den heylighe schrift; van alle twelck bij suppliant hebbende groot leedtwesen, heeft terstondt ende zoe haest als hij ter die oirsaecke geuanghen ghemaeckt zijnde, gehoort is geweest zijn misdaet ende abuys voirser. bekendt gehadt, begherende zijn erreuren ende dwalinghe aff te gaen tabiureren ende tot beteren tot discretie van v van onsen rade tUtrecht enz. Gegeuen te Brussel 28 Febr. 1565, get. de Langhe.

Crim. Sent. III, n°. 161.

De brief van Philips II, waarbij aan Anthonis van Doyenburch vergiffenis werd verleend (zie boven, bl. 155), is mede te vinden in het *Tijdschrift van Utrecht*, deel IX, bl. 196; doch is aldaar zeer onnaauwkeurig in het licht gegeven.

WAARHEIDS-ZUCHT;

EENE

HOOFDDEUGD VOOR DEN GESCHIEDSCHRIJVER,

DOOR

BARON L. H. W. VAN AYLVA RENGERS.

Al leydt de waarheid in het graf,
Al wat haar drukt dat moet er af.
J. CATS.
Spiegel van den voorleden en tegenwoordigen tijd.

Men moet zich dikwijls verwonderen met hoe weinig oordeel geschiedschrijvers overnemen, of eerder naschrijven, hetgeen door anderen is ter neder gesteld, zonder in aanmerking te nemen, noch den tijd, noch de omstandigheden waarin zich de eerste schrijver bevonden heeft, noch den geest waarin hij schreef, noch den stand waartoe hij behoorde; terwijl de naschrijver met een weinig nadenken, zoo ligt zoude kunnen bemerken, dat hij van het spoor der waarheid afgeleid wordt. Het is waar, bij sommige overoude kronijken zoude het moeijelijk zijn in zoodanige naauwkeurige kennis met de schrijvers te komen; doch wij weten evenwel dat wij, in 't algemeen, zoowel Grieken als Romeinen moeten mistrouwen, dáár waar het de ijdele glorie hunner landgenooten betreft; de geestelijken wanneer het op de regten der kerk aankomt; de

hofbeambten in hetgeen zij van hunne vorsten melden. Dáár wáár partijzucht kan bestaan, moet men dubbel op zijne hoede zijn, en zorgvuldig de uitdrukkingen wikken en wegen en vergelijken. Men laat zich al ligtelijk wegslepen door schoonen stijl en romantische voorstelling; maar wanneer die stijl geen waarborg geeft voor de waarheid, is het een verblindend versiersel. Men laat zich soms beheerschen door eene stoute verzekering, maar zullen daadzaken dat stoute opstel niet tegenspreken? En dan het gemak, de weinige lust tot een vervelend onderzoek. Toen de abt de Vertot de geschiedenis van de orde van St. Jan schreef, en hij de beschrijving van het beleg van Malta juist ten einde had, welke beschrijving voor een meesterstuk van stijl gehouden wierdt, kwam iemand bij hem die zeide zeer belangrijke bescheiden omtrent dat beleg te bezitten, die hij hem ten gebruike aanbood. »Mon cher," zeide de abt, »je vous suis infiniment obligé de votre bonté; mais mon siége est fait." Wat hebben wij nu aan het verhaal van het versmoren der kinderen van koning Eduard IV in den Tower, of aan dat van den boogschutter Tell en zijn appel? Niets dan schoone onderwerpen voor tooneelstukken.

Ook in onze vaderlandsche geschiedenis is mij meermalen voorgekomen dat uit eene of andere oorzaak de waarheid niet gezocht of niet gehuldigd wordt. Reeds op de eerste bladzijden zien wij getrouwlijk nageschreven het geen Julius Caesar in zijne Commenttarien zegt [1]: dat in 't jaar 54 voor Christus geboorte de Romeinen den Uzipeten en Tenkteren een' slag toebragten, waar 400,000 Germanen bleven, en geen enkel Romein het leven verloor. Zeker is Julius Caesar eene groote geschiedkundige autoriteit; maar dit is toch wat heel sterk.

Wij zien Drusus na zijn eersten togt tegen de Germanen [2], 11 jaar voor Christus geboorte, met veel gevaar over de

---

1) Caesar de bel. Gal. Lib. IV, p. 86.
2) Dio Cassius, Lib. LIV, p. 544. Stuart d. XXI, bl. 226.

Friesche wadden naar het Romeinsche grondgebied terugkeeren. Wij zien hem het volgend jaar, na zijn tweeden togt, weder met veel moeite en verlies aftrekken; de onderneming van Germanicus tegen de Marzen [1]), 15 jaar na Christus geboorte, in een gevaarvollen en moeijelijken aftogt eindigen, en, zoowel na zijn tweeden krijg in Germanie in het jaar 16, als na zijn derden togt in datzelfde jaar, terugtrekken, en welk ongelukkig einde had niet zijn togt tegen de Cherusken; terwijl zijne vijfde en laatste onderneming tegen die gewesten [2]), in 't jaar 17, geen beter uiteinde had. Intusschen maken de Romeinen in al deze togten gewag van groote overwinningen op de Germanen behaald, en van onderwerping dier verschillende volkstammen. Maar wat beduidde eene onderwerping, die zoo dikmaals in zulk een kort tijdsbestek moest herhaald worden; ja, die in één jaar driemalen plaats had? Zeker was het de wensch en het doel der Romeinen, om zich in Germanie te vestigen en het land in bezit te nemen. Indien nu alle deze overwinningen werkelijk behaald werden, dan zouden zij immers, na deze behaalde voordeelen, niet gedurig weder naar hun eersten basis van operatiën teruggetrokken zijn, maar eene nieuwe lijn van krijgsverrigtingen daargesteld hebben, om in een volgenden veldtogt het overig gedeelte des lands meester te worden. In geval nu dat men dit welligt in den aanvang onraadzaam achtte en men daarom verkoos, voor als nog naar de versterkte legerplaatsen aan den Rijn terug te trekken, dan zoude men toch daartoe den kortsten en veiligsten weg door het overwonnen land hebben moeten nemen, den weg, waar langs Varus vooruitgetrokken was; maar in plaats daarvan ziet men hen telkens terugkeeren langs denzelfden weg, van waar zij gekomen waren, namelijk door de moerassen der Brukteren (de Bourtang) en over de Friesche wadden, waarvan het gevaar hun bij herhaalde ondervinding zoo gevoelig gebleken

1) Tacitus, Ann. Lib. I, cap. 51, 55—71.
2) Ibidem Lib. II, cap. 5—26.

was, en welke aftogten hun dan ook telkens ontzettende verliezen veroorzaakten. Men zou hieruit moeten besluiten, dat de aftogt der Romeinen geenzins uit eigene beweging en vrijwillig was, maar dat zij integendeel daartoe gedwongen werden; en dat zij over de Germanen niet gezegevierd hadden, maar door hen overwonnen en geslagen waren. Evenwel zien wij onze vaderlandsche historieschrijvers hierin de grootspraak der Romeinen naschrijven. Welligt hebben het gezag en de stijl van Tacitus, bij gebrek aan krijgskundige inzigten, of aan beter onderrigtte schrijvers, de onzen op het dwaalspoor gebragt. In latere eeuwen deden nationale ijdelheid en vorsten vleijerij op dezelfde wijze de geschiedenis verminken.

Wij weten, dat, gedurende eene reeks van ruim drie eeuwen, de graven van Holland aanhoudend getracht hebben zich meester van West-Friesland te maken, dat graaf Dirk II daarmede in het jaar 988 begonnen is, dat zijn zoon Arnoud dit weder in 992, en na hem Dirk III en de overige graven gepoogd hebben; tot dat eindelijk graaf Floris V in 1288, toen West-Friesland door hooge vloeden was vaneen gescheurd, en voor $\frac{2}{3}$ deelen onder water stond, dat land onder bedwang bragt. De meesten van die togten der Hollanders worden ons door de Hollandsche kronijkschrijvers als zooveele zegetogten voorgesteld; elke ontmoeting met de Westfriezen is als 't ware eene overwinning voor de Hollanders, waarbij de Friezen telkens bedwongen en onderworpen worden. Wij zien evenwel de Hollandsche krijgsmagt het land telkens weder verlaten, zonder eenigen vasten voet daarin te kunnen behouden, terwijl de Friezen, in het genot van hunne vrijheden, weigerachtig blijven de graven te gehoorzamen en op nieuw onderworpen moeten worden. Ook hierin zien wij bestendig de nieuwe schrijvers de ouden naschrijven, zonder te bedenken dat overwinningen door aftogten gevolgd, en onderwerpingen, die telkens moeten herhaald worden, ons ten minsten twijfelachtig moeten voorkomen.

Een treffend voorbeeld van dusdanig overnemen van gissingen en het te boek stellen van daarmede strijdende feiten,

vindt men in de geschiedenis en levensbeschrijving van Floris V, graaf van Holland.

Het schijnt eenmaal aangenomen te zijn, dat deze graaf voorgesteld moet worden als een voortreffelijk vorst, en dat, wanneer men den lof, die men hem toezwaait, volgens den letter opneemt, er nimmer volmaakter mensch zoude bestaan hebben. Hij wordt genoemd een vader des vaderlands [1]), een tegenstander van dwingelandij en een voorstander van volksvrijheid [2]). Hij wordt hoogelijk geroemd wegens zijne edelmoedigheid, regtvaardigheid, vergevingsgezindheid, rondborstigheid, opregtheid, goedhartigheid en ridderdeugden; terwijl een naauwgezet en gemoedelijk schrijver [3]), nog in de latere tijden, graaf Floris V noemt: »een braaf en belasterd vorst; een edel vorst, die het slagtoffer is geweest zijner liefde voor het volk." Laten wij evenwel alle deze loftuigingen toetsen aan hetgeen ons van dien vorst uit de geschiedenis blijkt.

In 1268, het tweede jaar na dat graaf Floris meerderjarig zijnde, de regeering had aanvaard [4]), kwamen de dorpelingen en landbewoners van Kennemerland en Waterland in opstand en vatteden de wapens op, met voornemen, om de edelen uit het land te verjagen, zich meester van hunne bezittingen te maken, en het bestuur in handen der gemeenten te stellen [5]). Eenige schrijvers geven voor vermoedelijke oorzaak van dien opstand [6]) op, den overmoed der edelen en de mishandelingen, welke het volk van hen had verduurd [7]). Een ander verhaalt ons, hoe naar zijne meening de zaak zal zijn voorgevallen, maar welk verhaal geheel uit de lucht gegrepen schijnt, althans op hoegenaamd geene gronden berust, want nergens maakt de

---

1) Arend, *Algemeene Gesch. des Vaderlands*, 2e d. 1e st., bl. 377.

2) Groebe, *Graaf Floris V, uit echte bronnen voorgesteld.*

3) Groen van Prinsterer, *Handboek van de Geschiedenis des Vaderlands* d. 1, bl. 39 en 41.

4) Arend, 2e d. 1e st, bl. 339.

5) Wagenaar, *Vad. Hist.*, d. III, bl. 10. Groebe, bl. 48.

6) Arend, 2e d. 1e st., bl. 340.

7) Bilderdijk, *Gesch. des Vaderlands;* d. II, bl. 168.

geschiedenis gewag van eene bepaalde daadzaak van geweld en mishandelingen der edelen jegens de Kennemers en Waterlanders. Mag de geschiedschrijver op zulke losse gronden eene beschuldiging van dat gewigt inbrengen, en zoo ligtvaardig op den hoogst geplaatsten stand der maatschappij een blaam werpen?

De opstandelingen bragten hun toeleg gedeeltelijk met hartstogtelijke woestheid en geweld, te vuur en te zwaard, ten uitvoer. Niets werd door den graaf verrigt om dit te beteugelen, het kwaad te stuiten, de openbare rust te handhaven of te herstellen en om de wetten te doen eerbiedigen; en toen de edelen, door eigen magt en buiten 's vorsten bemoeijingen, de rust en de orde hadden hersteld, en dus het regt zijn gewonen loop kon hernemen, heeft de graaf niets in het werk gesteld om de moordenaars en geweldenaars te doen straffen, om de roovers het geroofde te doen terug geven. Men vindt opgeteekend [1]): »Dat de jonge graaf en zijne raden niet noodig oordeelden eene heirvaart tegen de Kennemers te beschrijven." Hier deed hij dus te kort aan den eersten pligt van een vorst, de handhaving van het regt en van de algemeene veiligheid; een pligt, die hier van te meer gewigt was, daar men de edelen het regt van zelfverdediging ontzegd en hen buiten staat gesteld had om dit uit te oefenen. Evenwel graaf Floris was toen nog zeer jong en slechte raadgevers hebben welligt hem hierin zijn pligt doen verzuimen.

Men heeft gezegd dat hij zich den haat der edelen had berokkend, omdat hij de gemeenten sterk begunstigde. Wanneer wij evenwel zijne wijze van handelen jegens den adel nagaan, dan komt het ons voor, dat niet altijd het welzijn der gemeenten zijne voorname drijfveer is geweest. Groebe, die men in zijne bekroonde verhandeling zeker als Lofredenaar van graaf Floris kan beschouwen, zegt van hem, dat hij heersch-

1) Melis Stoke in Floris V, bl. 99. Wagenaar, l. l., d. III, bl. 15.

zuchtig was [1]). Om zijn doel te bereiken tot het bekomen van grootere uitgebreidheid van magt, die hij meer dan eenig zijner voorzaten beoogde [2]), moest de adel, die hem hierin hinderlijk was, bedwongen en vernederd worden. Tot dat einde heeft de graaf gedurende den loop van zijn bestuur veele middelen gebezigd, waarvan een aantal charters getuigen, en die middelen kwamen niet altijd met de regtvaardigheid en edelmoedigheid overeen [3]). Veele kuiperijen en allerlei listen zijn daartoe aangewend. Op een vrolijk gastmaal te 's Gravenhage had graaf Floris van den grave van Kleef weten te verkrijgen dat deze ten zijnen behoeve afstand deed van zijn leenheersregt op de heerlijkheden van Heusden en Altena, en, alhoewel dit, om de plaats en gelegenheid waarin die afstand geschied was, niet voor eene wettige handeling wierdt aangemerkt, alzoo de wijn daar een groot deel aan had gehad, dwong graaf Floris den heer Jan van Heusden, dien hij reeds op andere wijzen in zijne dierbaarste betrekkingen zoo grievend beleedigd had, hem voor zijn leenheer te erkennen [4]). Jan van Kuik had zich gedwongen gezien, hem zijn vrijgoed en slot Tengelare af te staan, om het weder in leen te ontvangen [5]). Ook het slot ter Horst, hetwelk deze heer in pandschap ontving van den bisschop van Utrecht, had Floris hem weten afhandig te maken [6]). Jan van Persijn, heer van Waterland, verarmd door de plundering der Kennemers, 's graven onderzaten, zag zich verpligt de oude vrije heerlijkheid van Waterland aan graaf Floris af te staan, onder de drukkende voorwaarde dat de zoon van heer Jan slechts de helft der inkomsten zoude genieten [7]). De heeren van ter Goude, van Schoonhoven, van Haarlem, de burggraaf van Leyden, en

---

1) Groebe, bl. 77—80, 85—88.
2) Groebe, bl. 116.
3) v. Hees v. Berkel, *Besch. over Gesch. en Staatsregt*, bl. 48.
4) Kok. *Vad. Woord.* voce Heusden, bl. 591.
5) v. Mieris, *Groot Charterboek van Holland*, d. I, bl. 425.
6) v. Mieris, d. I, bl. 449.
7) Teg. staat van Holland, d. V, bl. 508.

veele andere mindere edelen, werden op verschillende wijzen gedwongen hun eigendom, hun wettig erfgoed, aan hem af te staan, en moesten hun vrijheerlijken stand verliezen om leenmannen van graaf Floris te worden [1]). Den heer van Egmond had hij het regtsgebied over zijne vrije heerlijkheid willen betwisten, maar was daarin te kort geschoten, en had het regt van dien heer moeten erkennen [2]). Hij wilde aan Willem van Brederode het regtsgebied over een aantal heerlijkheden van den Alblasserwaard ontnemen, doch deze bewees door schriftelijke oorkonden, dat die alle oude vrije heerlijkheden waren, en graaf Floris moest dit nu openlijk erkennen [3]). Daar dit familie aangelegenheden betrof, is het als zeker te stellen, dat de graaf met den toestand dezer goederen volkomen bekend was. En nu wordt hij wegens zijne regtvaardigheid geroemd, omdat hij zijn neef van Brederode niet beroofde van hetgeen deze bewees dat hem wettelijk toekwam [4]). Aan een ander zijner aanverwanten, heer Willem van Teylingen, had hij het huis te Teylingen bij Warmond weten afhandig te maken, om het aan zijn bijzit te schenken [5]).

Onder de Zeeuwsche edelen had hij zich mede veel vijanden gemaakt. Reeds in het jaar 1272 had hij in Zeeland algemeen de gemoederen tegen zich gestemd, door het bewind van dat gewest aan een vreemdeling, aan Floris van Avesnes, op te dragen. In het jaar 1287 vorderde hij van de edelen een vierde gedeelte van hunne inkomsten, bij wijze van belasting, af. Dat de edelen, die uit den aard van hunnen stand als vrijen, aan geene schatting konden onderworpen worden, deze belasting weigerden op te brengen, spreekt wel van zelve. Het volgend jaar weigerde de graaf aan

---

1) Teg. staat v. Holland, d. II, bl. 187. v. Hees v. Berkel, bl. 121 en 164.

2) v. Mieris, in 1283.

3) Teg. staat v. Holland, d. IV, bl. 438. Van Heussen en van Rijn, d. III, bl. 568.

4) Arend, l. l., 2e d., 1e stuk, bl. 179.

5) Teg. staat v. Holland, d. IV, bl. 59 noot.

de edelen het derde gedeelte der beden, waarop zij regt hadden, af te staan. Zij wendden zich tot den keizer om zich over zulk eene willekeur te beklagen; de keizer handhaafde hen in hunne regten [1]), en graaf Floris moest zijn voeleg laten varen. Onder die edelen bevonden zich verscheidene zijner bloedverwanten, zoo als Dirk van Brederode, die hem vroeger groote en gewigtige diensten bewezen had [2]), en die men den schoonen bijnaam van Pius gegeven had [3]); Jan van Renesse, halve broeder van Dirk van Brederode, Wolfert van Borselen en zijn broeder. In den loop van den oorlog met Vlaanderen, waarin al die heeren de zijde van den graaf Guido van Vlaanderen hielden, als zijnde hun wettig leenheer, zoo lang het regt van graaf Floris tot het achterleen niet volkomen door den graaf van Vlaanderen erkend was, geraakten Dirk van Brederode en Jan van Renesse krijgsgevangen in handen van graaf Floris, die hen niet weder ontsloeg dan onder de harde en diep vernederende voorwaarden, dat zij afstand moesten doen van het regt van beroep op den keizer, een regt dat hun als edelen aangeboren was [4]), en daarenboven, dat zij hunne dochters in ongelijk huwelijk zouden geven met 's graven raden [5]). In dit alles straalt wel algemeene dwingelandij van de zijde van graaf Florus door; maar geenzins eenige beteugeling van de dwingelandij der edelen ten voordeele der gemeenten.

Het gedrag van graaf Floris jegens vreemde vorsten en naburige magten kan nog minder den toets van billijkheid of goede trouw doorstaan. Niettegenstaande hij in goede verstandhouding met den bisschop van Utrecht scheen te

---

1) Wagenaar, d. III, bl. 47. Kluit, *Hist. Crit. Com. Hol.*, t. I, p. 907. Boxhorn op Reygersberg, *Cron. v. Zeel.*, d. II, bl. 92. Wilh. Proc. ad an. 1287, p. 532.

2) Wagenaar, d. III, bl. 44.

3) v. Lijnden v. Hemmen, *Brieven over de orde v. st. Jacob*, bl. 34—35.

4) v. Hees v. Berkel, bl. 120.

5) Wilh. Proc. ad an. 1287, p. 533. Wagenaar, d. III, bl. 51.

staan, sloot hij in het jaar 1274 een verbond met den schout, schepenen, raden en gemeene burgers der stad Utrecht, die destijds in eene vijandige houding tegenover den bisschop, hun vorst en heer, stonden [1]); en hij beloofde hun de bescherming der stad op zich te zullen nemen, mits zij ten allen tijde voor hem hunne poorten openden [2]). Dan dit belette den graaf niet, in 1278 een verbond met eenige Stichtsche edelen te sluiten, waarbij zij beloofden hem bijstand te zullen verleenen in het bemagtigen der stad Utrecht, die toen nog den bisschop wederspannig was; en dat hij in het volgend jaar zich ook in een verbond van onderlinge bescherming met den bisschop zelven begaf [3]).

Gijsbrecht, heer van Amstel, had den bisschop van Utrecht geld geleend en daarvoor tot onderpand het slot van Vreeland ontvangen, onder voorwaarde, dat hij nog een jaar lang, na de teruggave der pandpenningen, op het slot zoude kunnen blijven [4]). In het jaar 1285 eischte de bisschop het slot terug, zonder van teruggave van gelden te spreken [5]), en ontving natuurlijker wijze een weigerend antwoord. Toen liet de bisschop de betaling aanbieden [6]), maar eischte onmiddelijke ontruiming van het slot. Het antwoord was: »heer Gijsbrecht zou zich aan de voorwaarden houden." De bisschop hieldt evenwel aan; de zaak werd voor zegsmannen gebragt en eenige voorname ridders, die daartoe te Wassenaar bijeen kwamen, deden uitspraak, ten voordeele van den heer van Amstel, en handhaafden hem in zijn regt [7]). De bisschop wilde zich met deze uitspraak niet te vreden stellen en wendde zich tot graaf Floris om bijstand, ingevolge het

---

1) Groebe, bl. 80—81. Wagenaar, d. III, bl. 35. v. Mieris, d. I, bl. 375.

2) v. Mieris, d. I, bl. 397. Groebe, bl. 83.

3) v. Mieris, d. I, bl. 399.

4) v. Lijnden v. Hemmen, *Twee brieven over de orde v. st. Jacob*, bl. 13.

5) Groebe, bl. 82.

6) Klerk uit de lage landen.

7) v. Mieris, d. I, bl. 399.

verdrag van het jaar 1279. Bij datzelfde verdrag had de bisschop het geheele Neder-Sticht, met het regtsgebied en al wat er toebehoorde, verpand aan den grave van Holland [1]), en daar volgens de toen bestaande wetten de pandhouder omtrent het pand in al de regten van den eigenaar trad, beschouwde graaf Floris V de zaak van den bisschop nu als zijne eigene zaak. Niettegenstaande de uitspraak der edelen te Wassenaar, besloot graaf Floris den heer van Amstel het slot Vreeland met geweld te ontnemen. Hij trok met voldoende krijgsmagt naar Vreeland, bemagtigde het slot, nam heer Gijsbrecht en zijn broeder, den heer van IJsselstein, krijgsgevangen, en dwong den heer van Amstel, door eene harde gevangenis van vijf jaren, zijne rijke vrije bezittingen en goederen, zoowel als de aanzienlijke leenen die hij van het Sticht hield, aan hem af te staan [2]), met geheel voorbij gaan van den bisschop. Echter deed graaf Floris den bisschop zijn bijstand duur betalen, want de bisschop moest aan den graaf 6000 ponden voor geledene verliezen aan manschappen en oorlogsbehoeften vergoeden; en dewijl hij daartoe niet in staat was, daarvoor Muiden, Weesp, Diemen, Bindelermeerbroek, en de ambachten van Oudewater, Woerden en Bodegraven aan hem verpanden [3]). Hoe is nu dit gedrag van graaf Floris jegens den heer van Amstelen den bisschop overeen te brengen met den hoogen lof van regtvaardigheid en edelmoedigheid, hem zoo ruimschoots toegebragt.

Ook Herman, heer van Woerden, zwager en bondgenoot van den heer van Amstel in dezen oorlog, werd door graaf Floris tot harde en vernederende voorwaarden gedwongen. Zijn eigen vrij goed moest een leen van Holland worden, en zijn onafhankelijk bestaan als vrijheer moest hij geheel verliezen; ja, hij moest beloven zijne dochter niet dan met 's graven

---

1) v. Mieris, d. I, bl. 399.
2) Groebe, bl. 86. Wagenaar, d. III, bl. 39.
3) Groebe, bl. 87.

goedkeuring te zullen uithuwelijken [1]); eene dienstbaarheid waaraan nimmer een vrijman, veel minder een edelman onderworpen werd, en die bij de bekende genegenheid van graaf Floris tot het schoone geslacht, en zijne gunstbetooning aan lagere standen, tot zeer ernstige gevolgen kon leiden. Dit was eene vernedering, die de waardigheid van den edelman in den grond aantastte, en geensins met de behartiging van het welzijn des volks in verband stond.

Later heeft graaf Floris de heeren van Amstel en van Woerden tot leden van zijnen raad benoemd, en dit wordt als een bewijs van vergevingsgezindheid en van de opregte verzoening van des graven zijde beschouwd [2]); en men heeft zelfs die beide heeren van groote ondankbaarheid beschuldigd, dat zij hem, wegens zoodanig gunstbetoon, niet volkomen genegen werden, maar zijne vijanden gebleven zijn. Maar men vergeet, dat de graaf niets te vergeven had, want dat hij geenzins de beleedigde partij, maar integendeel de beleediger en aanvaller was geweest, en dat er dus van zijn kant geene opregtheid van verzoening te pas kwam. Men kon het dus hoogstens als een zeer geringe vergoeding voor het aangedane leed beschouwen, want de betrekking van raden van den graaf van Holland kon in waarheid niet zeer vereerend voorkomen aan vrijheeren van ouden stam, en die tot den hoogen adel behoorende, in adeldom ten minsten gelijk, zoo niet hooger stonden dan graaf Floris zelf. Maar bovendien zaten in dien raad nog anderen, die eene geheel andere staatkunde aankleefden dan deze edelen, en waaronder lieden waren van lagen stand [3]), waarvan graaf Floris zich zoo gaarne omringde. In dien raad werden dagelijks besluiten genomen strijdig met de belangens van de edelsten des lands, en de heeren van Amstel en van Woerden in dien raad zitting hebbende, moesten

---

1) Wagenaar, d. III, bl. 41. Groebe, bl. 93.
2) Wagenaar, d. III, bl. 42.
3) Wilh. Proc. ad an. 1287, p. 533.

zich immers hierdoor gehaat, ja verachtelijk maken in het oog van den adel. Wel verre van een gunstbetoon was die benoeming indedaad eene nieuwe beleediging, die graaf Floris hen aandeed.

In dien oorlog had de bezetting van het slot Montfoort, in dienst van den heer van Woerden, zich buitengemeen moedig gedragen en zich met verwonderlijke trouw en hardnekkigheid verdedigd. Graaf Floris was daarover zoo zeer in toorn ontstoken, dat hij, na de eindelijke overgave der sterkte, de geheele bezetting, op twee man na, om het leven deed brengen [1]). Voorwaar geen bewijs voor zijne zoo hoog geroemde regtvaardigheid, edelmoedigheid, vergevingsgezindheid, goedhartigheid en ridderlijke deugden!

Zoo is ook het gedrag van graaf Floris in den Limburgschen oorlog jegens den hertog van Braband en den grave van Gelder, geen bewijs van een opregt gemoed. In het jaar 1283 namelijk sloot hij een verdrag met den hertog van Braband, waarbij hij hem hulp beloofde; en werkelijk begon hij de vijandelijkheden tegen graaf Reinoud [2]). Maar reeds in het volgende jaar sloot hij een afzonderlijk verdrag met dezen laatsten [3]), en toen in September 1286 de hertog van Braband aan graaf Floris den afstand van de helft der Veluwe en van de Tieler- en Bommelerwaarden beloofde, wanneer zij die gezamenlijk meester werden, kiest hij weder partij voor hertog Jan en gaat op nieuw vijandig tegen den graaf van Gelder [4]) te werk; en niettegenstaande er bedongen was van niet dan te zamen vrede te zullen maken, was graaf Floris in de volgende maand reeds weder in onderhandeling met graaf Reinoud tot een afzonderlijk verdrag, en trok zijne krijgsmagt terug. Kort daarop nogtans begon het geluk den hertog van

---

1) Groebe, bl. 86, Wagenaar, d. III, bl. 38.
2) v. Heln, *Rijmkronijk*, bl. 107. Arend, IIe d., 1e st., bl. 353.
3) v. Mieris, d. I, bl. 347, 348.
4) v. Mieris, d. I, bl. 465.

Braband zeer te begunstigen, en toen gedroeg graaf Floris zich weder openlijk als zijn bondgenoot.

Opmerkelijk is het hoe van Wijn, in zijne bijvoegselen en aanmerkingen op Wagenaar, bij de vermelding dier feiten, zich, als het ware ondanks zichzelf, gedrongen gevoelde de waarheid hulde te doen; doch, overtuigd dat hij door het gedrag van graaf Floris naar verdiensten te laken, zich den blaam van de menigvuldige lofredenaars van dien vorst op den hals zal halen, tracht hij zich reeds te voren daarover te verontschuldigen, zeggende: »En ik zoude uit eenige omstandigheden, die de duisternis der historie van dit tijdvak verzellen, vermoeden dat Floris (zal men regt uitspreken) zoo wel door eigen belang, als door de aansporing van verschillende mogendheden, dan her-, dan derwaarts geslingerd, hier aan het oor geleend heeft" [1]). Bilderdijk glijdt hier zachtjens over heen.

Dat graaf Floris niet veel hechtte aan het beginsel van trouwe naleving van geslotene verbonden, bewijst ons zijn gedrag jegens den grave van Vlaanderen. Niettegenstaande hij, bij het aanvaarden der regeering op eigen gezag, van het verdrag, in 1256 door zijn oom en voogd in zijn naam gesloten, kennis droeg, weigerde hij de achterleenmans hulde wegens Zeeland Bewester Schelde aan graaf Guido te doen. In 1287 rigtte graaf Floris zich zelfs tot den keizer met de zonderlinge vraag of hij wel verpligt was zich te houden aan de overeenkomst door zijn voogd, ten zijnen behoeve tijdens zijne meerderjarigheid gesloten. Uit dat alles kwam dan ook een noodlottige krijg voort. De Zeeuwsche edelen, die graaf Floris zich reeds tot vijanden gemaakt had, beschouwden den graaf van Vlaanderen als hun wettigen leenheer, en graaf Floris, naar leenregt, als vervallen van het achtterleen wegens weigering van hulde, en kozen de zijde van Vlaanderen.

En wat zijne liefde voor het volk betreft, waarvan men zoo

---

1) Stuk III, bl. 18—20.

hoog opgeeft, als zoude deze de groote drijfveer van alle zijne handelingen geweest zijn; deze blijkt ten minste niet uit zijn verdrag met den koning van Engeland in het belang van zijn geslacht gesloten. In de huwelijksche voorwaarden van Alfonsus, zoon van Edward I, koning van Engeland, en van Margareta, dochter van den graaf van Holland, in 1281 bedongen, komt onder anderen voor: »dat de helft der landen van graaf Floris, ter keuze des konings, aan Margareta ten huwelijk zoude gegeven worden; en zoo de graaf zonder mannelijke afstammelingen overleed, zoude zij die alle erven. Dus moest een gedeelte of het geheele graafschap in de magt eener vreemde mogendheid overgaan. Dadelijk na het voltrekken van het huwelijk zoude Alfonsus in bezit worden gesteld van zulk een gedeelte des lands, als de koning zoude goedvinden; waaronder ook steden, sloten en andere vastigheden zouden begrepen zijn [1]). Dat nu de graaf overtuigd was dat deze zoo bezwarende voorwaarden noch met de vrijheid van het leen, noch met de belangen des lands overeenkwamen, en veel tegenkanting bij de landzaten, die een afkeer hadden van alle vreemde regeering, zouden vinden, bewijst het slot, alwaar gezegd wordt: »dat Floris alles zoude aanwenden om dit verdrag door den keizer of de keurvorsten des rijks te doen bekrachtigen; en indien de punten dier overeenkomst met de wetten en gewoonten van het land strijdig waren, moest alles wat hij beloofd had, als niet gedaan en van onwaarde gehouden worden." Een schrijver [2]), anders zeer ten gunste van graaf Floris gestemd, kan dit niet verbloemen, maar zegt: »Men ziet hieruit dat graaf Floris ten minsten schijnen wilde, achting te hebben voor de wetten en gewoonten dezer landen." Overigens was dat slot ook een bedrog voor den koning van Engeland; daar deze niet kon beoordeelen hetgeen Floris volkomen wist, in hoe verre de bepaalde voorwaarden konden

---

1) Groebe, bl. 74. v. Mieris, d. I, bl. 412.
2) Wagenaar, d. III, bl 25.

plaats grijpen, en hoe hierdoor alles op losse schroeven werd gesteld. In 1284 beloofde graaf Floris bij het huwelijksverdrag ten behoeve van zijn zoon Jan, op nieuw, dat bij diens kinderloos overlijden, Holland op 's konings zoon Alfonsus zoude overgaan, en bij eene nadere overeenkomst geeft hij den koning van Engeland, den graaf van Vlaanderen en den hertog van Braband de vrijheid: »om hem en alle ingezetenen van Holland en Zeeland te bekommeren en aan te tasten, tot dat aan het verdrag voldaan zou wezen 1)." Dat verbod had ook ten gevolge, dat Holland en Zeeland, tot hiertoe regte mansleenen zijnde, op verzoek van graaf Floris, door keizer Rudolf tot gemengde leenen gemaakt en dus ook op vrouwen konden overgaan. Dit mogt voordeelig geacht worden voor het gravelijke huis; maar voor het land was het eene bron van de grootste ongelegenheden en van zware rampen, want hierdoor moest het in handen vallen van vreemde vorsten, van hooghartige heeren, die het uitmergelden om hunne praal- en spilzucht te voldoen; van magtige meesters, die de ingezetenen onderdrukten en de beste inkomsten aan hunne begunstigde landgenooten prijs gaven. Hoe veel rampen het vrouwelijk erfregt heeft aangebragt, leert ons de geschiedenis in de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten en in de Spaansche overheersching.

Beschouwen wij nu het persoonlijk gedrag van graaf Floris, en zien wij of hij verdient een braaf vorst genaamd te worden.

2) Hij had jonkvrouwe Agnes van der Sluis uit het geslacht der heeren van Heusden, onder belofte of onder schijn van huwelijk, verleid, en hieldt haar tot zijn bijzit op het huis de Vogelenzang; hij verwekte twee kinderen bij haar; haar daarna moede wordende, wilde hij haar, die hij aldus te schande gemaakt had, aan den vriend zijner jeugd, aan Gerard, heer

---

1) v. Mieris, d. I, bl. 455 en 458.

2) Groebe, bl. 65. Scriverius, *oud Bat.*, bl. 278. Schotanus, *Friesche Hist.*, bl. 245b. Kok, I. l., vòce Heusden. v. Gouthoeven, *Chron van Hol.*, bl. 341.

van Velsen, ter vrouwe opdringen; en daar deze zulk een onbetamelijken voorslag ridderlijk, maar tevens hooghartig verwierp, maakte de graaf zich schuldig aan de laagste wraak, door later de huisvrouw van heer Gerard, eene dochter van den heer van Woerden, door geweld tot slagtoffer zijner wellust te maken, en alzoo het geluk van een eervol man en van een heiligen echt voor altijd te verwoesten. En dat deze daad niet het gevolg was eener oogenblikkelijke en onweerstaanbare aandrift van liefde, getuigen de aangehaalde schrijvers; want zij zeggen, dat de graaf van heer van Velzen daarmede onder bedekte woorden bedreigd had, toen deze weigerde zijn bijzit te trouwen. Derhalve heeft die wraak lang in den boezem van den vorst gehuisvest. De geschiedenis van het verkrachten van Machteld van Velzen wordt wel door de lofsprekers van graaf Floris geloochend, daar zij beweren, dat die vorst hierin belasterd wordt; maar er zijn tevens te veel geloofwaardige schrijvers die het vermelden, om het in twijfel te kunnen trekken [1]). Men vindt het als bijvoegsel op de Rijmkronijk van Melis Stoke, en in een Rijmbijbel van van Maerland ingelast. Van Velthem, een tijdgenoot van graaf Floris, zegt in het 3e boek van zijn *Spiegel Historiael:* »dat de grave de vrouw van een zijner baroenen verkracht had;" en getuigt, dat reeds ten tijde van de regeering van graaf Floris, de sage daarvan algemeen verspreid was. De Friesche kronijkschrijver Schotanus, wiens historische geschriften alle geloof verdienen, die, dewijl de partijschappen der Hollandsche edelen, vorsten en gemeenten den Friezen niet aangingen, als volkomen onzijdig kan beschouwd worden, geeft in zijne *Friesche Historien*, 5e boek, bl. 145b, een zoo omstandig verhaal der geheele zaak, dat het niet wel mogelijk is hem ter goeder trouw te verdenken van dit te hebben verdicht of ligtvaardig overgenomen. Hij zelve is zoo overtuigd van de waarheid van dit feit, dat hij, eenige bladzijden verder de dood van

1) Arend, d. II, 1e st., bl. 368, noot 4.

graaf Jan I, zoon van Floris V, vermeldende, in de noot (b) op bladzijde 253a de opmerking maakt: »Gods oordeel over overspel en zware misbruiken tegen het zevende gebod, plegen geslachten te eindigen, opdat zij niet en zouden gezegend zijn in dat stuk dat ze geschendt hebben." Ook de Zeeuwsche kronijkschrijver Reygersberg meldt het geval zeer omstandig in zijne *Oude Chronijcke en Historien van Zeeland*, cap. 29, bladz. 90 en 91; terwijl meer andere schrijvers het buiten twijfel stellen. Wagenaar zegt tot reden, waarom niet alle schrijvers dit feit vermelden: »dat men gewoonlijk zulke misdrijven van vorsten niet durft te zeer openbaar maken. »Weinig overleveringen, zoo ééne, zijn geheel van geschiedkundigen grond ontbloot," zegt daarvan Arend te regt in zijne *Algemeene Geschiedenis des Vaderlands*. En al de schimp en smaad, die Bilderdijk in het tweede deel van zijne *Geschiedenis des Vaderlands*, blad. 235-238 op eenstapelt, om het feit van onwaarheid te betigten, vergenoegen den waarheidlievenden geschiedvorscher niet.

Ook de omstandigheden van den moord aan graaf Floris gepleegd, geven zeer sterke vermoedens voor de waarheid van het verhaal. Dat de zamenzweering de wegvoering, niet den dood van den graaf ten doel had, is genoeg bekend. Toen nu de eedgenooten zich daarin verhinderd zagen, en op het punt stonden van in handen der Naardensche gewapende burgers te vallen, zagen zij allen naar een goed heenkomen om, en reddeden zich met de vlugt. Niet alzoo Gerard van Velzen. Hij haakt meer naar wraak dan naar zelfsbehoud. De graaf is nog in zijne magt, maar ook slechts nog dit oogenblik; zal hij hem laten ontkomen? zal hij zijn wrok aan hem koelen? Hij staart zijn slagtoffer aan, de herinnering aan den geleden hoon doet zijn bloed onstuimig in de aderen bruischen. Hij trekt het zwaard, houwt onbesuist op den graaf in, en eerst na hem eene doodelijke wonde toegebragt te hebben, verwijdert hij zich van de plaats. Zijne dienstmannen volvoeren het feit. Zij dienen te wèl de wraak van hunnen heer. Gerard van

Velsen is de eenige moordenaar van graaf Floris geweest. Bij de nieuwere schrijvers, wanneer zij van de geschiedenis van Machteld van Velzen gewagen, schijnt, als 't ware gemakshalve, de gewoonte aangenomen te zijn, te schrijven: »de onwaarheid van dit sprookje is reeds lang bewezen." De geschiedenis evenwel is hier niet mede te vreden. Zij eischt grondiger bewijzen voor die onwaarheid.

Maar Agnes van der Sluis en Machteld van Velzen waren niet de eenige slagtoffers van 's graven wellust. Van Catharina van Voorn, dochter van Willem van Teylingen, en dus van het graaflijk geslacht wordt gezegd, dat zij eene zeer schoone vrouw was, en zeer bemind van graaf Floris, bij wien zij een zoon had, genaamd Dirk [1]). De moeder van deze Catharina was mede eene dochter van Herman van Woerden, en dus eene zuster van de ongelukkige Machteld van Velzen. Voorts noemt men, behalve eenige andere vrouwen van minderen stand, nog eene jonkvrouw, Anna van Heusden, alsmede eene jonkvrouw van Benthem, beide door graaf Floris van hunne eer beroofd. De geschiedenis meldt ons de namen van niet minder dan twintig onechte kinderen van dien vorst, namelijk: dertien zonen en zeven dochters [2]). Kan men zulk een man een braaf vorst noemen?

Het zal altijd moeijelijk blijven de geheele waarheid omtrent de geschiedenis van graaf Floris V en zijne regeering te leeren kennen; hierin toch zit de kiem van de partijschap tusschen de edelen en de gemeenten; partijschap, die met de meeste hatelijkheid en bitterheid gedurende eeuwen is gevoerd geworden, en was het niet wel mogelijk, dat de schrijvers van dien tijd geheel onzijdig bleven; niets toch verduistert de waarheid meer dan partijzucht. De gemeenten zagen in graaf Floris een weldoener des volks; een beschermer der zwakken, een vorst, die de magtigen bedwong, de burgers uit

1) *Teg. staat v. Holland*, d. IV, bl. 58—59.

2) Groebe, bl. 65, *Algemeene konst en letterbode* voor 1826, n° 19, bl. 295.

hunnen lagen staat verhief en hen deel gaf in het hooge bestuur. Zijn tijd was het tijdstip van hunne snelle opkomst, welvaart en bloei. De edelen hielden hem voor een onregtvaardigen, laaghartigen, hebzuchtigen dwingeland, die hen van hunne regten en bezittingen beroofde, hen allen tot zijne knechten en hunne vrouwen en dochters tot slagtoffers zijner wulpsheid wilde maken, en die, om zeker en te gemakkelijker zijn wil in alles te kunnen opvolgen, de lagere standen vleide en zich door hen liet omringen als zijne meer gewillige dienaren. — Beide partijen beoordeelden den graaf dus in hun eigen standpunt.

Maar thans, nu die partijschap een einde heeft genomen en de oorzaken daarvan niet meer bestaan, mogen wij ons niet langer door valsche voorstellingen laten verblinden, en moet de geschiedenis hare regten hernemen. Zal zij toch zijn, wat zij behoort te wezen, eene leermeesteres voor de toekomst, dan moet zij geen verdicht verhaal, maar eene waarheid zijn, ten einde te kunnen geraken tot eene goede beoordeeling van den zedelijken toestand en voortgang der maatschappij in verschillende tijden, om de menschen en de tijden te kunnen leeren kennen, zoo als zij geweest zijn; opdat niemand onverdiend een blaam worde aangewreven; maar ook niemand prijke met valsche eerekroonen.

Het tijdstip, hetwelk onmiddellijk volgt op den geweldigen dood van graaf Floris V, en waarin de regeering en het uiteinde van graaf Jan I en van heer Wolfert van Borselen, en de komst van het huis van Henegouwen tot de graaflijkheid van Holland, voorvallen, is nog verre van opgehelderd te zijn; ook hier stuiten wij op heftige partijschappen, zoodat ook de berigten van dien tijd wegens hunne partijdigheid zeer te mistrouwen zijn. Een grondig en onbevooroordeeld onderzoek zal dan ook menig duister punt der geschiedenis van dat belangrijk tijdperk kunnen ophelderen.

INHOUD.

Blz.

De Upstalboom bij Aurich, niet de algemeene landdagplaats van alle Friezen, eene bijdrage tot de geschiedenis van het oudere Friesland; door Jhr. Mr. M. de Haan Hettema.. .. .. 3.

Opmerkingen over de aloude legging van Utrecht, tusschen de armen van de rivieren den Rijn en de Vecht; door Mr. T. N. M. Eyck tot Zuylichem..... 39.

Resolutiën der Amsterdamsche vroedschap bij den aanvang van de openbare prediking der Hervormden te Amsterdam; door Dr. P. Scheltema..... 55.

Bescheiden, betreffende het eerste tijdvak van de geschiedenis der Hervorming in de stad en provincie Utrecht, 1524-1566. Medegedeeld door Jhr. Mr. A. M. C. van Asch van Wijck..... ..... 109.

Waarheidszucht, eene hoofddeugd voor den geschiedschrijver, door L. H. W. Baron van Aylva Rengers.. 175.